İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ENERJİ KAYNAKLARI VE DENİZ YETKİ ALANLARI BAKIMINDAN DOĞU AKDENİZ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cahit İSTİKBAL

Deniz Ulaştırma Mühendisliği Ana Bilim Dalı

Deniz Ulaştırma Mühendisliği Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhsin KADIOĞLU

TEMMUZ 2020

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ENERJİ KAYNAKLARI VE DENİZ YETKİ ALANLARI BAKIMINDAN DOĞU AKDENİZ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cahit İSTİKBAL
(512171005)

Deniz Ulaştırma Mühendisliği Ana Bilim Dalı

Deniz Ulaştırma Mühendisliği Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Muhsin KADIOĞLU

TEMMUZ 2020

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 512171005 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Cahit İSTİKBAL, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "ENERJİ KAYNAKLARI VE DENİZ YETKİ ALANLARI BAKIMINDAN DOĞU AKDENİZ SORUNU" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı:	**Dr. Muhsin KADIOĞLU** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Prof. Dr. Özcan ARSLAN** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL İstanbul Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : 15 Haziran 2020
Savunma Tarihi : 10 Temmuz 2020

Beşikdüzü Köy Enstitüsü Mezunlarından
Babam, Öğretmen Hakkı İstikbal'in Anısına…

ÖNSÖZ

Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarımızın belirlenmesi konusu, üç tarafı denizle çevrili ülkemizin önemli dış sorunlarından birisini teşkil etmektedir. Ege'deki kıta sahanlığı ve karasuları ile ilgili sorunları Bern mutabakatı ile bir anlamda buzdolabına yatıran Türkiye açısından Doğu Akdeniz sorunu nispeten daha yeni ve bağlantılı bir sorundur. Bölgede bulunan deniz yetki alanlarının hemen hemen tamamının kısmen ya da tamamen tartışmalı alanlar olması yanında Kıbrıs adasının iki toplum temelinde hakça bir çözüme kavuşturulamaması ve ada üzerinde sorunun esas taraflarınca tanınmayan iki ayrı devletin kurulmuş olması bölgedeki sorunları daha da karmaşık ve çözümü çok zor bir hale getirmiştir. Bölgede 2000'li yılların başında büyük miktarlarda hidrokarbon rezervleri bulunması zaten bu bölgeye ilgi ve eğilimi bulunan küresel güçlerin daha yakından müdahil olmaya başlamasını gerektirmiştir. Uluslararası hukuk her ne kadar "güçlülerin hukuku" şeklinde eleştiriye uğrasa da, artık "jus cogens" normuna ulaşmış "kuvvet kullanma yasağı" ilkesini göz önüne aldığımızda, sorunların çözümü için ihtiyaç duyulan enstrümanların en başında yine de uluslararası hukuk gelmektedir. Yüksek lisans eğitimi aldığım dönem lisans düzeyinde hukuk eğitimi aldığım döneme denk geldi ve kafamdaki bilgilerin taze olmasından da yararlanarak uluslararası hukuk yönünden de konuya bakmaya çalıştım. Bu konuda beni yönlendiren çok değerli Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Sn. Muhsin Kadıoğlu'na; Yüksek Lisans eğitimim boyunca desteklerini esirgemeyen İTÜ Denizcilik Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Oğuz Salim Söğüt ve Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Özcan Arslan ve İTÜ Denizcilik Fakültesindeki tüm değerli hocalarımıza, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü İstanbul Liman Kılavuzluk 3. Vardiyadaki tüm çalışma arkadaşlarıma, eşim ve çocuklarım başta olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim.

Haziran 2020

Cahit İstikbal
Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisi

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **ix**
İÇİNDEKİLER ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xv**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xvii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xix**
ÖZET ..... **xxiii**
SUMMARY ..... **xxv**
1. GİRİŞ **1**
2. ENERJİ KAYNAKLARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI **7**
2.1 Tükenir (Konvansiyonel) Enerji Kaynakları **8**
2.1.1 Kömür 8
2.1.2 Petrol 10
2.1.3 Doğal gaz 14
2.1.4 Nükleer enerji (Uranyum) 16
2.2 Yenilenebilir (Alternatif) Enerji Kaynakları **17**
2.2.1 Güneş enerjisi ve kaynağı güneş 18
2.2.2 Rüzgâr enerjisi ve kaynağı rüzgâr 20
2.2.3 Jeotermal enerji ve kaynağı yeraltı suları 20
2.2.4 Biokütle enerjisi ve kaynağı biyolojik atıklar 21
2.2.5 Hidroelektrik enerji ve kaynağı nehir ve akarsular 22
2.2.6 Hidrojen enerjisi ve kaynağı su ve hidroksitler 23
2.2.7 Yenilenebilir enerji ve uluslararası ilişkilere etkisi 24
3. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI **25**
3.1 Enerji Güvenliğinin Tarihçesi **25**
3.2 Enerji Güvenliğinin Temel İlkeleri **31**
3.3 Enerji Stratejisi ve Enerji Politikası **32**
3.3.1 Dünya enerji politikalarını belirleyen etkenler 33
3.3.2 Küresel enerji senaryolarında rolü olan başlıca faktörler 34
3.3.3 ABD'nin enerji stratejisi, enerji politikası ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları 35
3.3.4 Rusya Federasyonu'nun enerji stratejisi, enerji politikası 38
3.3.5 Avrupa Birliği'nin enerji stratejisi, enerji politikası 41
3.3.6 Türkiye'nin enerji stratejisi, enerji politikası 45
4. DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARI **49**
4.1 Doğu Akdeniz Bölgesinin Tarihsel Önemi **53**
4.2 Doğu Akdeniz Bölgesinin Jeopolitik Önemi **55**
4.3 Doğu Akdeniz Bölgesinin Stratejik Önemi **57**
5. DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARININ DEVLETLER BAKIMINDAN İRDELENMESİ **59**
5.1 Mısır'ın Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi **60**
5.2 İsrail'in Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi **63**
5.3 Ürdün'ün Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi **66**

5.4 Filistin'in Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 69
5.5 Lübnan'ın Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 69
5.6 Suriye'nin Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 71
5.7 KKTC'nin Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 72
5.8 GKRY'nin Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 73
5.9 Yunanistan Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 74
5.10 Libya Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi 75
6. ULUSLARARASI HUKUK 77
6.1 Uluslararası Hukuka Eleştiriler 78
6.2 Uluslararası Hukukun Kaynakları 80
6.2.1 Uluslararası Hukukun Asli Kaynakları 82
6.2.1.1 Uluslararası Teamül Hukuku 82
6.2.1.2 Uluslararası Antlaşmalar 86
6.2.1.3 Uluslararası hukukun genel ilkeleri 89
6.2.1.4 Uluslararası hukukta buyruk kurallar: "Jus Cogens" normu 90
6.2.2 Uluslararası hukukun yardımcı kaynakları 92
6.2.2.1 Yargı kararları 92
6.2.2.2 Doktrin (Öğreti) 93
7. DENİZ HUKUKU 95
7.1 Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (The International Tribunal for the Law of the Sea) 96
7.2 Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (*the International Seabed Authority*) 98
7.3 Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu (the Commission on the Limits of the Continental Shelf) 98
7.4 Deniz Yetki Alanları 99
7.4.1 Esas hat kavramı (*Baseline*) 99
7.4.2 İç Sular (Internal Waters) 100
7.4.3 Karasuları (Territorial Waters) 101
7.4.3.1 Türk karasularının durumu 103
7.4.4 Bitişik Bölge (Contiguous Zone) 104
7.4.5 Kıta Sahanlığı (Continental Shelf) 105
7.4.5.1 Kıta Sahanlığı'nın hukuksal durumu 108
7.4.6 Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) (Exclusive Economic Zone) (EEZ) 113
7.4.6.1 Tarihsel gelişim 113
7.4.6.2 BMDHS ve MEB kavramı 117
7.5 Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması 120
7.5.1 Gerekli Saygı (Due Regard) kuralı 120
7.5.2 Hakçalık İlkesi (Equity Principle) 121
7.5.3 Eşit Uzaklık İlkesi (Equidistance Principle) 123
7.5.4 Coğrafyanın Üstünlüğü İlkesi (Land Dominates the Sea) 126
7.5.5 Orantılılık İlkesi (Proportionality Principle) 128
7.5.6 Tek Deniz Sınırı İlkesi (Single Maritime Boundary Principle) 130
7.5.7 Kapatmama İlkesi (Non-Encroachment Principle) 132

7.6 Yetki Alanı Sınırlandırılmasında Uyuşmazlıkların Çözümü ve Yöntemler 133
7.6.1 Müzakere (Negotiation).....138
7.6.2 Arabuluculuk (Mediation) 138
7.6.3 Uzlaştırma (Conciliation) 139
7.6.4 Tahkim (Arbitration) 140
7.7 Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hakkındaki bazı uluslararası mahkeme kararları 141
7.7.1 1969 Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması Davası 141
7.7.2 Türkiye- Yunanistan arasında Ege Kıta Sahanlığı dava girişimi: 142
7.7.3 Ukrayna-Romanya arasında Karadeniz'deki yetki alanlarının sınırlandırılması davası.....144
7.7.4 İngiltere-Fransa Kıta Sahanlığının Sınırlandırılması Tahkimi 149
7.7.5 Tunus-Libya Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması Davası.....152
7.7.6 Maine Körfezi Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Davası 154
7.7.7 Gine/Gine-Bissau Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Tahkimi 155
7.7.8 Grönland-Jan Mayen Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Davası.....158
8. ENERJİ KAYNAKLARI BAKIMINDAN DOĞU AKDENİZ'DEKİ DEVLETLERİN DENİZ YETKİ ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 163
8.1 Mısır 163
8.2 İsrail 166
8.3 Filistin 168
8.4 Lübnan.....169
8.5 Suriye 171
8.6 KKTC.....173
8.7 GKRY 175
8.8 Yunanistan.....177
8.9 Libya 181
8.10 Türkiye.....184
9. SONUÇ VE ÖNERİLER 189
ÖZGEÇMİŞ 225

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BMDHS	:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOTAŞ	:	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CLSC	:	Commission on the Limits of the Continental Shelf (Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu)
EastMed	:	East Mediterranean Pipeline (Doğu Akdeniz Boru Hattı)
EEZ	:	Exclusive Economic Zone (Münhasır Ekonomik Bölge) (MEB)
GASC	:	Greek Administration of Southern Cyprus (GKRY)
GKRY	:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ICJ	:	International Court of Justice (Uluslararası Adalet Divanı) (UAD)
ITLOS	:	International Tribunal for the Law Of the Sea (Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi) (UDHM)
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KS	:	Kıta Sahanlığı
KSSK	:	Kıta Sahanlığının Sınırları Komisyonu (CLSC)
LNG	:	Liquified Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)
LOS	:	Law Of the Sea (Deniz Hukuku)
LOSC	:	Law Of the Sea Convention (BMDHS/UNCLOS)
MEB	:	Münhasır Ekonomik Bölge
MENA	:	Middle East and North Africa (Orta Doğu ve Kuzey Afrika)
OPEC	:	Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
TRNC	:	Turkish Republic of Norhern Cyprus (KKTC)
UAD	:	Uluslararası Adalet Divanı
UDHM	:	Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi
UNCLOS	:	United Nations Convention on the Law Of the Sea (BMDHS)
TAP	:	Trans Adriatic Pipeline **(**Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı)
TANAP	:	Trans Anatolian Natural Gas Pipeline (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı)

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 1.1 : Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Doğal Gaz Yatakları ve Rezerv Miktarları (Aksoy, 2016; Acar ve Yılmaz, 2018).....3
Çizelge 2.1 : 2019'da birincil enerjinin tüketim miktarı, tüketimdeki payı ve önceki yıla göre değişim (BP, 2020).....7
Çizelge 2.2 : Dünya üzerindeki kömür rezerv dağılımı (Url-1). 9
Çizelge 2.3 : Avrupa Ülkelerinin 2016 yılı toplam enerji üretiminde hidroelektrik enerji oranına göre sıralaması (IHA, 2018).....23
Çizelge 6.1 : Uluslararası Hukukun Kaynakları.....81
Çizelge 6.2 : Uluslararası Antlaşmaların "Rıza" esasına göre sınıflandırılmaları.....87
Çizelge 7.1 : UDHM Yapılanması. 97
Çizelge 7.2 : Sınırlandırma uyuşmazlıklarının sonuçlandırılmasında etkili olması muhtemel faktörler (Østhagen, 2019). 135
Çizelge 7.3 : Devletlerin uyuşmazlıklarda çözüm yöntemlerine başvurma frekansı (Wiegand, 2014). 138

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : 2020 Yılı Verilerine göre Dünya Petrol Rezervlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (EIA, 2020). 13
Şekil 2.2 : Kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından dünyadaki ilk 10 Devlet (EIA, 2018). 15
Şekil 3.1 : Çeşitli Devlet ve Toplulukların Kullandıkları Toplam Enerjinin Türlerine Göre Yüzde Olarak Dağılımı (BP, 2020). 30
Şekil 3.2 : Türkiye'nin üzerinden geçen doğal gaz ve petrol boru hatları (Alt Harita: BOTAŞ, 2020). 46
Şekil 4.1 : Doğu Akdeniz Bölgesi ve sınırları. 50
Şekil 4.2: Kalpgah ve Kenar Kuşak teorilerine göre kapsama alanları. 56
Şekil 7.1 : BMDHS uyarınca deniz yetki alanlarının şematik gösterimi. 99
Şekil 7.2 : Yerbilimi Bakımından Kıta Sahanlığı. 105
Şekil 7.3 : BMDHS 76. Madde esasına göre Kıta Sahanlığı 108
Şekil 7.4 : Kıyı devletleri tarafından CLCS'ye sunulan bilgilere dayanarak oluşturulmuş genişletilmiş (200 deniz mili ötesine uzanan) kıta sahanlıkları küresel haritası (Turuncu gölgeli alanlar) (Url-30) 109
Şekil 7.5 : Kıyıları bitişik iki Devlet arasında eşit uzaklık ilkesine göre yapılan sınırlandırma (IHB, 2006). 124
Şekil 7.6 : Sınırları karşılıklı iki Devlet arasında eşit uzaklık ile sınırlandırma yapılması (IHB, 2006). 125
Şekil 7.7 : Karadeniz'de Yetki Alanları Uyuşmazlığı. Ukrayna'nın talep ettiği deniz yetki alanı sınırları mavi, Romanya'nın talep ettiği sınırlar ise kırmızı hat ile gösterilmiştir (ICJ, 2009). 146
Şekil 7.8 : Ukrayna- Romanya arasında UAD tarafından belirlenen nihai deniz sınırı (ICJ, 2009). 148
Şekil 7.9 : Birleşik Krallık-Fransa arasındaki Deniz Yetki Alanı Sınırlandırması. *(Bu harita Tahkim Mahkemesince 30 Haziran 1977 tarihinde alınan ve 14 Mart 1978 Tarihinde tashih edilen Kararlar ile belirlenen sınırlandırmayı göstermektedir).* 151
Şekil 7.10 : Tunus- Libya Davasında UAD tarafından hükme bağlanan nihai deniz yetki alanı sınırları (ICJ,1982). 153
Şekil 7.11 : UAD Özel Dairesi tarafından Maine Körfezi için yapılan nihai sınırlandırma (ICJ,1984). 155

Şekil 7.12 : Tahkim Mahkemesince belirlenen Guinea/Guinea-Bissau Arasındaki Deniz Yetki Alanı Sınırları (Url-31). 157
Şekil 7.13 : Grönland-Jan Mayen Deniz Alanlarının Sınırlandırılması-UAD Nihai Kararına Göre Sınırlar (ICJ,1993). 160
Şekil 8.1 : Mısır ile GKRY arasında imzalanan 17 Şubat 2003 tarihli MEB Antlaşması'nın her iki devlet tarafından ortak olarak BM'ye sunulan haritası *(UN Law of the Sea Bulletin, Sayı 52, Sayfa 47)* (Url-32). 163
Şekil 8.2 : ENI tarafından keşfedilen Mısır'a ait Zohr Sahası'nı gösterir harita. 165
Şekil 8.3 : İsrail MEB Sahası içerisinde önemli petrol ve gaz sahaları. En önemlileri sarı renk ile işaretlenmiştir *(Kaynak: Offshore Energy Today.* 167
Şekil 8.4 : Lübnan'ın MEB Sınırları ve açık deniz arama blokları ile İsrail ile tartışmalı alan *(Kaynak: Anadolu Ajansı https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/8915)*. 170
Şekil 8.5 : Suriye'nin MEB Sınırları ve Türkiye'nin Kıta Sahanlığı ile çakışan alan. 171
Şekil 8.6 : GKRY Tarafından ileri sürülen KS/MEB Sınırları. 175
Şekil 8.7 : Yunanistan'ın mevcut MEB/KS iddialarını, mevcut yetki alanı antlaşmalarını ve Türkiye ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan çakışma bölgesini gösterir harita (07/2020 İtibariyle). 181
Şekil 8.8 : Libya'nın ve Türkiye ile yaptığı Deniz Yetki Antlaşması sonucu oluşan sınır ve Libya'nın kazandığı bölge. 183
Şekil 8.9 : Türkiye tarafından Doğu Akdeniz'de belirlenen MEB/KS Sınırları (Erciyes, 2019). 185
Şekil 8.10 : Türkiye-KKTC Arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması uyarınca sınırlar (UN, 2014/1). 186
Şekil 9.1 : Doğu Akdeniz sahildar ülkelerinin kullandıkları enerji kaynakları (BP 2020). 190
Şekil 9.2 : Doğu Akdeniz'in Petrol ve Doğal Gaz Coğrafyası (Congressional Research Services, 2016). 192
Şekil 9.3 : Türkiye-KKTC-GKRY arasındaki ihtilaflı alanlar, GKRY Tarafından ilan edilen parseller ve KKTC tarafından verilen ruhsat alanlarını gösterir harita (07/2020 İtibariyle). 194
Şekil 9.4 : Planlanan EastMed boru hattının tartışmalı/kesişen sahalar karşısındaki durumu (07/2020 İtibariyle). 195
Şekil 9.5: Mısır'ın Türkiye ile deniz yetki alanı sınırlandırma antlaşması yapmış olsa idi ve Eşit Uzaklık/Özel Durumlar ilkeleri uygulansa idi fazladan kazanacağı alan. 198

Şekil 9.6: Doğu Akdeniz bölgesinde 400 deniz mili çapında çemberin kapsadığı Devletleri ve belli başlı uzaklıkları gösterir harita. 202

ENERJİ KAYNAKLARI VE DENİZ YETKİ ALANLARI BAKIMINDAN DOĞU AKDENİZ SORUNU

ÖZET

Sanayi devriminden itibaren birincil enerji kaynaklarının hayatımızdaki yeri her geçen gün artmıştır. Enerji kaynağı olarak kömür kullanımı ile başlayan bu süreç, günümüzde ana enerji kaynakları olan petrol ve doğal gaz ile devam etmektedir. Doğal gaz, yüksek verimlilik ve fiyat istikrarı gibi pek çok faktörle petrolün en büyük rakibi ve zaman zaman da yerine ikame eden bir kaynak olmuştur.

Doğu Akdeniz'de 2000'li yıllar ile başlayan yeni rezerv arama çalışmaları 2010 yılından sonra olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Bulunan doğal gaz rezervleri denize kıyısı olsun olmasın tüm bölge ülkelerinin enerji politikalarını yönlendirdiği gibi, büyük güçlerin bölgeye yönelik stratejileri üzerinde dominant etki yapmış ve onları bu stratejiye dayalı politikalar üretmeye zorlamıştır. Doğu Akdeniz'de Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Mısır, İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye, Yunanistan (Meis Adası nedeniyle) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kıyıları bulunmaktadır. Ayrıca Yunanistan'ın başta Girit Adası olmak üzere Ege'deki bazı adaları ve Libya ana karasının bazı kıyıları Doğu Akdeniz'i görmekte ve bu bağlamda Doğu Akdeniz ile ilgili ülkeler arasında yer almalarına gerekçe oluşturmaktadır.

Denizel ortamda bulunan bu doğal gaz ve muhtemel petrol kaynaklarının bu ülkelerin ekonomilerine katkı yapabilmeleri için öncelikle çıkarılmaları gerekmektedir. Bunun sonucunda sözkonusu ülkelerin enerjide dışa bağımlılıkları ortadan kalkabilecektir. Bölgenin enerji arz güvenliği bakımından önemi, ülkelerin bölgede önemli bir enerji ihraç gücü olabilme arzuları, elde edilen enerjinin talep piyasalarına nakledilmesi için kullanılacak güzergâh ve yöntemlerin belirlenmesi gibi gibi faktörler sonuçta bölgenin strateejik önemini arttırmış ve uluslararası arenada pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan en önemli uyuşmazlık kaynaklarından birisi, bölge devletlerinin egemen hak ve çıkarlarını garanti altına almak için ve gelecek nesillerinin refahını düşünerek deniz yetki alanlarını sınırlandırma antlaşmaları ile belirleme yoluna gitmeleridir. Böylelikle söz konusu devletler, bu kaynaklara sahip olmak için adım atmaya başlamışlardır. Bölgede aslında nispeten dar bir deniz alanında kıyıları karşılıklı ve bitişik konumdaki devletlerin birbiri içine giren yetki alanları nedeniyle uluslararası hukuka ilişkin birtakım ihlaller ve iddialar da ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda Doğu Akdeniz'de üzerinde tartışma bulunmayan deniz yetki alanı neredeyse kalmamıştır.

Uluslararası hukuk, deniz yetki alanlarının belirlenmesinde çok ayrıntılı kurallar getirmiştir. Bu kuralların birçoğu teamül hukuku düzeyine erişerek artık ısrarlı muhalif konumunda bulunmayan devletler açısından bağlayıcılık niteliği kazanmıştır. Bunlara rağmen temelde devletlerin rızası esasına göre şekillenmiş bulunan uluslararası hukuk, sorunların çözümünde zaman zaman yetersiz kalabilmektedir. Bunun temel nedeni tarafların aralarında anlaşmaya vararak uyuşmazlıkları çözemedikleri durumda duruma resen veya tek tarafın şikayetiyle el koyabilecek bir yaptırım gücünün bulunmamasıdır, bulunsa bile bu gücün devreye girmesindeki güçlüklerdir. Zaten uluslararası hukuk da en çok bu noktada eleştirilmektedir. Binaenaleyh, tüm bu eleştirilere rağmen, ortaya çıkan sorunlarda haklılık tespiti yapılabilmesine ilişkin en

önemli norm da yine uluslararası hukukun yerleşik kuralları olmaktadır. Tüm devletler kendi haklılıklarını ortaya koyarken referans olarak uluslararası hukukun yerleşik kuralarını ve uluslararası yargı organlarının kararlarını referans almaktadırlar. Bu bağlamda şu söylenebilir ki, devletlerin kendi egemenlik alanları dışında diğer devletleri ve uluslararası hukuku ilgilendiren eylem ve kararlarının meşruiyetinin belirlenmesinde en önemli araç yine uluslararası hukuktur. Bu görüş açısından hareketle huzurdaki çalışmada uluslararası hukukun yerleşik kurallarının bir özeti verilerek okuyucunun konu ile ilgili kendi fikrini oluşturmasında altyapı hazırlanmaya çalışılmıştır.

Genel bir özet yapmak gerekirse, bu tez kapsamında enerji kaynaklarının sınıflandırması yapılmış, uluslararası hukukun deniz yetki alanı sınırlandırması bakımından önemli olan temel kavram ve kuralları ele alınmış, uluslararası enerji stratejisi ve enerji politikasında büyük devletlerin yaklaşımı değerlendirilmiş ve Doğu Akdeniz bölgesine kıyısı olan ülkelerin enerji kaynakları, enerji politikaları ve sınırları dâhilinde bulunan bu kaynaklarda iddia ettikleri haklar bu hakların uluslararası hukuktaki yeri ve bölgedeki siyasi istikrarsızlığa etkileri, yapılan antlaşmaların geçerliliği ve geleceği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler ışığında Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş ülkelerle olan sorunların çözümünde ülkemiz açısından deniz yetki alanı sınırlandırılmasında hangi hukuksal yöntemlerin takip edilmesi gerektiği, mevcut antlaşmaların oluşturabileceği sorun ve çözüm yolları, münhasır ekonomik bölge ilanının değerlendirilmesi bu tezin amacını oluşturmuştur.

EASTERN MEDITERRANEAN PROBLEM IN TERMS OF ENERGY RESOURCES AND MARITIME JURISDICTION AREAS

SUMMARY

Having started by the the industrial revolution, the place of primary energy resources in our lives has increased day by day. This process that started with the use of coal now continues with oil products and natural gas. Natural gas has become the biggest competitor of oil with many factors such as high efficiency and price stability and has been a substitute resource for oil at times.

The quest for new reserves in the Eastern Mediterranean, which started in the 2000s, came up with positive results towards 2010. The natural gas reserves that were found have changed the energy policies of all the countries of the region that with a coast to it, and have forced the regional strategies of the great powers to set up policies based on this strategy. Riparian countries in the Eastern Mediterranean are Turkey, Turkish Republic of Northern Cyprus, Egypt, Israel, Palestine, Lebanon, Syria, Greece (due to Meis Island) and the Greek Administration of Southern Cyprus. Also, some of the Greece's islands in the Aegean, especially the island of Crete, and some coasts of the Libyan mainland have coasts to the Eastern Mediterranean and are among the countries associated with the Eastern Mediterranean in this context.

In order to contribute to the economies of these countries, these natural gas and possible oil resources in the marine environment must be extracted first. As a result, the foreign dependencies of these countries in energy may disappear. Factors such as the importance of the region in terms of energy supply security, the quest of countries to become an important energy export power in the region, determining the routes and methods to be used to transfer the extracted energy to the demand markets have increased the strategic importance of the region and brought many problems in the international arena.

One of the most important sources of conflicts that caused these problems to arise is the regional States' efforts to determine their maritime jurisdiction areas by means of treaties to guarantee their sovereign rights and interests and by considering the welfare of future generations. Thus, these States have started to take steps to have these resources. In the region, which is a relatively narrow sea area, some violations and allegations regarding international law have also emerged due to the overlapping jurisdictions of the states on opposite or littoral coasts. As a result, there is almost no maritime jurisdiction in the Eastern Mediterranean, where there is no dispute on it.

International law has introduced very detailed rules for the delimitation process of maritime jurisdiction areas. Many of these rules have reached the level of customary law and have become binding capacity for States as far as they did not have the status of persistent opponents. Despite these, international law, which is basically formed on the basis of the consent of the States, may sometimes be insufficient in solving the problems. The main reason for this is that if the parties cannot reach an agreement and

cannot resolve the disputes, there is no enforcement with *ex officio* effect or that can be subject to jurisdiction with the application by one side, if not, this enforcement has it's own vulnerabilities International law is also criticized most at this point. Consequently, despite all these criticisms, the most important norm regarding the determination of justification in the emerging problems is the established rules of international law. While all states demonstrate their justification, they refer to the established rules of international law and the decisions of international judicial bodies as a reference. In this context, it can be said that international law is the most important tool in determining the legitimacy of the actions and decisions of the States that concern other States and international law, apart from their sovereignty. With this view in mind, the study was prepared in order to prepare the infrastructure for the reader to create his own opinion on the matter by giving a summary of the established rules of international law.

To summarize, in the scope of this thesis, energy resources are classified, the basic concepts and rules that are important in terms of international law with regard to the delimitation of maritime jurisdiction areas are discussed, the approach of principal States in international energy strategy and energy policy is evaluated, and the energy resources of the riparian countries in the Eastern Mediterranean region, the rights they claim in these sources within the energy policies and boundaries, the place of these rights in international law and their effects on political instability in the region, the validity and future of the agreements made have been evaluated. In the light of this information, it is the aim of this thesis to evaluate what legal methods should be followed in the delimitation of the maritime jurisdiction areas for our country in solving the problems with the riparian countries in the Eastern Mediterranean, the problems and solutions that the existing agreements may form, and the declaration of the exclusive economic zone. In the light of this information, it is the aim of this thesis which legal methods should be followed by our State in terms of delimitation of maritime jurisdiction areas in solving problems with riparian states in the Eastern Mediterranean.

1. GİRİŞ

Uluslararası güçler denkleminde enerji sahaları üzerinde hâkimiyet kurma ile küresel güç olma arasında doğal ve yakın bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlık tarihi incelendiğinde, savaşların özü bakımından sözü edilen bu kaynaklara sahip olmak fikrinden çıktığı rahatlıkla görülebilir. Temel yaşam kaynaklarının azalması, büyük göçlere de neden olmuştur. Yüksek uygarlıklar daha çok güneş ve su gibi tükenmez enerji kaynaklarının olduğu coğrafyalardan yükselmiştir. Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşı'na kadar fosil yakıtlardan kömüre dayalı sanayisi ile gelişen İngiltere karşısında, savaş sonrası petrole ve doğal gaza dayalı sanayi ile üstünlüğü devralan Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) ve Rusya Federasyonu (RF) arasında gidip gelen tek güç/süper güç/küresel güç olma yarışını incelediğimizde enerji kaynaklarına hâkimiyetin önemini anlamak mümkündür. Ülkeleri birbirlerine yaklaştıran veya çatışmaya varacak derecede birbirlerinden uzaklaştıran ana sebeplerin başında enerji kaynaklarına sahip olmak ihtiyacı ve arzusu gelmektedir. Günümüzde ABD, Avrupa Birliği (AB), Rusya Federasyonu ve Çin başta olmak üzere bu yarışta yer alan devletler veya devletler topluluklarının gerek bölgesel gerekse küresel çapta hâkimiyet kurma planlarının altında, enerji kaynaklarına hâkim veya yakın olma stratejisi bulunmaktadır. Süper güç olmak isteyen bu devletlerin aynı zamanda en büyük enerji tüketicisi devletler olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Kömür, petrol ve doğal gaz gibi sınırlı ömrü olan ve tekrar oluşumu için milyonlarca yıl gerekli olan enerji kaynaklarının dünya üzerindeki coğrafi dağılımı dengesizdir. Bu enerji kaynaklarında rezerv tespiti, üretim, işletme için gerekli ekonomik ve teknolojik alt yapıya sahip olmaktan başka, enerjinin üretiminden tüketimine kadar süreçte ihtiyaç sahibi ülkelere kesintisiz, güvenilir ve makul fiyatlarla ulaşımı demek olan enerji güvenliği ve bu güvenliği sağlamada etkin rol oynamak da küresel güç olma stratejilerini şekillendiren ana unsurlar arasındadır.

Dünya üzerinde kanıtlanmış petrol rezervlerinin %47'sinin, doğal gaz rezervlerinin ise %43'ünün bulunduğu coğrafya, Doğu Akdeniz'dir. Bu coğrafya insanlık tarihi boyunca önemli olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bu bölge ayrıca Kafkas ve

Orta Doğu kaynaklı petrol ticaretinin de Avrupa'ya ve Atlantik'e açılan kapısıdır. Stratejik olarak önemini artıran bir diğer faktör de 2000'li yılların başından itibaren başlayan doğal gaz arama çalışmaları ve büyük potansiyellerin varlığından söz edilen gaz keşif bölgelerinin bulunmasıdır.

Doğu Akdeniz havzasındaki bu enerji kaynaklarında Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin deniz yetki alanlarını düzenleyen kurallarına göre hak sahibi ülkeler; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Gazze Şeridi, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) olarak görülmektedir. Yeni keşfi yapılan doğal gaz kaynaklarının bulunduğu önemli sahalar ise Afrodit, Leviathan, Nil, Herodot ve Zohr havzalarıdır. Afrodit, Kıbrıs Adasının güneyindeki sahaya verilen isimdir. Leviathan, Afrodit'in güneydoğusunda Kıbrıs Adası ile İsrail arasında kalan bölgedir. Nil Kıbrıs Adası ile Mısır arasında, Herodot, Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan sahadır (Aksoy, 2016).

ABD Jeoloji Araştırma Merkezi, bölgeye yönelik yaptığı araştırma sonuçlarını 2010 yılında bir rapor ile yayınlamıştır. Bu raporda Merkez, Kıbrıs Adası ile Lübnan, Suriye ve İsrail arasında yer alan Levant Havzasında 3,45 trilyon metreküp doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğunu tahmin etmiştir.

Aynı rapora göre, Nil Deltası Havzası'nda yaklaşık 1,8 milyar varil petrol, 6,3 trilyon metreküp doğal gaz ve 6 milyar varil sıvı doğal gaz bulunduğu tahmin edilmektedir.

Girit'in güneyinde Herodot adı verilen bulunduğu düşünülen 8 milyar varil petrolün yanı sıra Kıbrıs Adası çevresinde 3,5 trilyon metreküp doğal gaz olduğu tahminleri yapılmıştır (Aksoy, 2016; Acar ve Yılmaz, 2018).

Diğer fosil yakıtlara göre daha yüksek verimliliğe ve daha az sera gazı salınımı ile daha çevreci bir yaklaşıma hizmet ettiği için genel anlamda enerji tüketiminde petrol ve kömürün azalan payı hâlihazırdaki tüketimdeki payı %20'ler de olan doğal gaz yönünde artmaktadır.

Doğu Akdeniz'de mevcut sahalar ile bu sahalarda keşfedilen doğal gaz yatakları ve rezerv miktarları aşağıdaki Çizelge 1.1'de gösterilmektedir:

Çizelge 1.1 : Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Doğal Gaz Yatakları ve Rezerv Miktarları (Aksoy, 2016; Acar ve Yılmaz, 2018).

Saha Adı	Sahiplenen Ülke	İşleten Şirket/ Ülke	Keşif Yılı	Üretim Yılı	Tahmini Rezerv (milyar metreküp)
Leviathan	İsrail	NOBLE(ABD) DELEK (İsrail)	2010	2019	509,7
Tamar	İsrail	NOBLE(ABD) DELEK (İsrail)	2009	2013	283,3
Afrodit	GKRY	NOBLE(ABD) DELEK (İsrail)	2011	2019	198,2
Kariş	İsrail	NOBLE(ABD) DELEK (İsrail)	2013	Tahmini 2020	51,0
Mari B	İsrail	NOBLE(ABD) DELEK (İsrail)	2000	2004	42,5
Tanin	İsrail	NOBLE(ABD) DELEK (İsrail)	2012	Tahmini 2020	34,0
Gazze Marin	Filistin		2000	2017	28,3
Dalit	İsrail		2011	2013	14,2
Şemşon	İsrail		2012	Belli değil	8,5
Dolfin	İsrail		2011	2019	2,3
Noa	İsrail		1999	2012	1,1
Zohr	Mısır	ENI/İtalya	2015	2017	850

Türkiye enerjide dışa bağımlı bir ülkedir. Bu bağımlılıkta doğal gazın payı oldukça büyüktür. Türkiye, toplamda enerji tüketiminin %30'a yakınını doğal gazdan karşılamaktadır. Sadece elektrik enerjisi üretimi dikkate alındığında ise bu üretimin % kırk ile elli oranındaki kısmını doğal gazdan elektriğe dönüşüm yoluyla elde etmektedir. Türkiye, kullandığı doğal gazın yaklaşık %52'sini Rusya'dan, %17'sini İran'dan ve %12'sini Azerbaycan'dan toplam dört boru hattı (Rusya-Türkiye Boru Hattı (Batı Rotası, Mavi Akım Boru Hattı), İran-Türkiye Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Boru Hattı, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)) üzerinden ithalat yoluyla temin etmektedir. Türkiye'nin enerji tüketiminin kalan %13'ü

Cezayir, Katar ve Nijerya'dan deniz yoluyla tankerlerle taşınan sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatı ile karşılanmaktadır. Yüksek oranda kullanılan bir diğer enerji kaynağı olan ham petrolde ise, Türkiye'nin ithalatının yaklaşık %50'si İran, %22'si Irak, %10'u Rusya ve %12'si Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten gelmektedir. Doğu Akdeniz'de yeni bulunan doğal gaz rezervleri, Türkiye için de büyük önem arz etmektedir. Bu enerji kaynağında yüzde yüz dışa bağımlı olduğumuzu düşünürsek, ekonomik güvenlik yanında enerji arz güvenliği bakımından da bu gaz rezervlerinin önemi ortaya çıkmaktadır (Erşen ve Çelik Pala, 2019).

Mısır'ın denizel alanı içinde bulunan Zohr bölgesinde İtalyan ENI şirketinin 2015 yılında 850 milyar metreküp olarak tahmin edilen büyük bir doğal gaz rezervi bildirmesi ve rezervlerin kısa sürede işletilmeye uygun olması Mısır'ı ekonomik olarak kaygılarından kurtardığı gibi, enerji piyasasında doğal gaz ihracatçısı pozisyonuna getirmiştir.

Suriye'ye ait deniz yetki alanları dâhilinde hiçbir arama ve sondaj çalışmaması yapılmamakla birlikte, savaş düzeyinde büyük iç sorunları ile uğraşmakta olan istikrarsız bir ülke görünümünde olduğundan şu an için aktif bir rol sahibi değildir. Doğu Akdeniz enerji kaynakları konusunda bir politika üretememektedir. Yakın ve orta gelecekte bu durumun değişmesi oldukça zor görünmektedir.

Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ve yakın zamanda önemli miktarda gaz rezervi tahmininde bulunan Lübnan ise, bölgede önemli konuma sahip ancak henüz aktif rol almamış bir devlettir. Lübnan da Suriye gibi iç sorunları nedeniyle şu an için bölgede aktif rol alamamaktadır. Doğu Akdeniz'de Levant havzasında 3,45 trilyon metre küplük çıkarılabilir nitelikteki doğal gazın 0,71-2,71 trilyon metre küplük miktarı Lübnan deniz yetki alanına isabet etmektedir ve bu durum, iç karışıklıklarla mücadele eden ve bugün için ekonomik potansiyeli yok denecek kadar zayıf olan Lübnan'a jeostratejik bir konum kazandırmaktadır. Leviathan bölgesinde hak sahibi olduğunu bildiren Lübnan'la iş birliğine yaklaşmayan İsrail, 2010 yılında GKRY ile malaş imzalayarak Lübnan'ı göz ardı etmiştir ve devre dışında bırakmaya çalışmıştır (Salameh & Chedid, 2020).

Bölgenin enerji fakiri İsrail, deniz yetki alanı içinde 2009'da Levant havzası Tamar sahasında ve 2010 yılında Levant havzası Leviathan sahasında gaz keşifleri gerçekleştirdi. Bu keşifler sonucu İsrail'in enerji bağımlılığı değiştiği gibi, enerjideki pozisyonu da ithalata dayalı politikalardan ihracata yönelik enerji politikalarına doğru

evrilmiştir. Bölge devletlerinden bir diğeri olan Filistin, enerjide İsrail'e tam bağımlı bir devlettir ve İsrail tarafından Doğu Akdeniz enerji rezervlerinde hakları yok sayılmaya çalışılmaktadır. Filistin ise Gazze deniz sahasındaki rezervler üzerine stratejik planlar yapmaktadır. İsrail ise geliştirdiği projeleri bakımından GKRY ve Yunanistan ile birlikte hareket etmektedir. Türkiye'nin ve Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilmiş olan KKTC'nin haklarını görmezden gelerek Doğu Akdeniz gazını Avrupa'ya ulaştırmada projeler üretmesi ve Avrupa Birliği'nin de buna çoğu zaman uluslararası hukuku dikkate almaksızın büyük destek vermesi, Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığını azaltma yönünde aldığı stratejik pozisyonunu da açıklamaktadır (Acar ve Yılmaz, 2018).

Rusya Federasyonu, yeryüzünde mevcut belirlenmiş doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %25'ine sahip bir devlet olarak, Doğu Akdeniz'de bulunan yüksek miktarlardaki enerji kaynaklarına kayıtsız davranmamaktadır. Doğu Akdeniz'de var olduğu tahmin edilen doğal gaz kaynaklarının rezerv büyüklüğü bakımından Rusya Federasyonu'nun sahip bulunduğu doğal gaz rezervleri ile yarışacak durumda olup olmadığı net bir biçimde bilinmemektedir. Bununla birlikte, Rusya Federasyonu'nun en büyük enerji şirketlerinden olan Gazprom, belli alanlarda arama ve üretim için lisans alma, ayrıca sıvılaştırılmış doğal gaz (Liquid Natural Gas: LNG) için alt yapı çalışmalarında yer bulma çabası içindedir. Suriye topraklarında yer alan Tartus'ta bir deniz üssü ve Lazkiye şehrinde bulunan Himeymim Hava Üssüne sahibi olması ve üs sayılarını artırma girişimleri, bölgede etkisini artırma amaçlıdır. Rusya Federasyonu'nun Suriye üzerinde siyasi duruma da yansımış bulunan bu askeri varlığı ve sonuçta bu devlet üzerindeki hakimiyeti, deniz yetki alanlarında henüz gaz ve petrol arama çalışmaları yapılmamış durumdaki Doğu Akdeniz sahildarı Suriye bakımından da oldukça önemlidir. Benzer şekilde GKRY'nin 2015 yılında Rusya Federasyonu'na üs teklif ederek yakınlaşma göstermesi, Rusya Federasyonu'nun Doğu Akdeniz üzerinde stratejik planları olan ve dikkate alınması gereken bir devlet olduğunun işaretidir.

Enerji stratejileri ve bunlara bağlı olarak gelişen enerji politikalarının özünde enerji kaynaklarına hâkimiyeti esas alan ABD, söylem olarak bölgede istikrarı sağlamak amacıyla bulunmakta olduğunu iddia etse de herhangi bir sıcak çatışma durumunda kendisine avantaj sağlayacak güçlü bir deniz gücü olan altıncı filo ile bölgede askeri varlığını konumlandırmıştır. Akdeniz'deki sondaj çalışmalarının çoğunlukla ABD'li

enerji şirketi Noble tarafından gerçekleştirilmekte olduğunu bilmek bu büyük askeri gücün bölgede varlığını bilmek durumu yeterince anlamlı kılmaktadır.

Yeni bulunan bu doğal gaz kaynaklarının Doğu Akdeniz jeopolitiğinde Türkiye için de diğer bölge devletleri için de çok tatmin edici bir yeni durum ortaya çıkarmadığı bir gerçektir. Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş devletlerin Libya haricindekilerle birtakım sorunlarımız bulunmaktadır. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ile ilgili uyuşmazlıklar ve bu uyuşmazlıklara büyük ölçüde kaynaklık eden Kıbrıs sorunu, bölgedeki çok sayıda sorun arasında başı çekmektedir. Mevcut rezervler üzerinde bölgedeki tüm devletlerin hakkaniyetli bir bölüşme ile pay sahibi olmasının sağlanması açısından uluslararası hukukun bu konulardaki araç ve kavramlarının ve bilhassa 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile düzenlenmiş olan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ya da Kıta Sahanlığı (KS) sınırlandırmalarının kullanılması bir seçenek olarak görülebilir. Türkiye'nin uluslararası hukuk bakımından bölge üzerindeki hakları, bölge ülkeleri ve küresel güçler kulübünün baş aktörleri ABD, Rusya ve AB ile olan ilişkileri çerçevesinde enerji güvenliği bakımından deniz yetki alanı sınırlandırılmasında hangi hukuksal yöntemleri takip etmesi gerektiği ile MEB ilan edip etmemesi veya bu konuda nasıl bir hukuki yol izlemesi gerektiği bu tezin ana amacını oluşturmaktadır. Bunun yanında bölge devletlerinin durumu irdelenecek ve Uluslararası Hukuk bakımından benzer sorunların nasıl çözüldüğü de örnek davalar bağlamında ele alınacaktır.

2. ENERJİ KAYNAKLARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI.

Tarihin her döneminde insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereksinim duydukları temel kaynakların başında enerji kaynakları gelmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) tarafından ısı ve gücü tanımlamak için kullanılan "enerji" kavramı, "yakıt" kavramını anlatmak için de kullanılmaktadır. Ham petrol, taş kömürü, doğal gaz gibi doğal kaynaklardan olan ve fosil yakıt olarak da tanımlanan bu kaynaklar, birincil enerji kaynaklarıdır. Bu kaynakların yakıt olarak kullanılmasıyla; örneğin doğal gazdan elektrik üretilmesi, ham petrolden elde edilen petrol türevi ürünler, odundan odun kömürü elde edilmesi gibi ürünler ikincil enerji kaynaklarını oluşturur ve "enerji taşıyıcılar" olarak da adlandırılırlar.

Aşağıdaki Çizelge 2.1'de belli başlı birincil enerjilerin toplam birincil enerji içerisindeki payları ve değişim yüzdeleri gösterilmiştir.

Çizelge 2.1 : 2019'da birincil enerjinin tüketim miktarı, tüketimdeki payı ve önceki yıla göre değişim (BP, 2020).

Enerji Kaynağı	**Tüketim (exajoules)**	**Yıllık Değişim (exajoules)**	**Birincil Enerjideki payı**	**2018 Yılına Göre Pay Oranındaki Değişim**
Petrol	193.0	1.6	33.1%	**-0.2%**
Doğal Gaz	141.5	2.8	24.2%	**0.2%**
Kömür	157.9	-0.9	27.0%	**-0.5%**
Yenilenebilir	29.0	3.2	5.0%	**0.5%**
Hidro	37.6	0.3	6.4%	**-0.0%**
Nükleer	24.9	0.8	4.3%	**0.1%**
Toplam	**583.9**	**7.7**		

Elektrik ve hidrojen bilinen başlıca enerji taşıyıcılarıdırlar ve birincil enerji kaynaklarından dönüştürülerek elde edilirler. Enerji ihtiyacının karşılanmasında birincil kaynaklara göre ikincil kaynakların kullanımı daha kolaydır (Pamir, 2017). Enerji kaynakları, birincil ve ikinci kaynaklar şeklinde sınıflandırıldıkları gibi, yeraltı ve yerüstü enerji kaynakları olarak da sınıflandırılmaktadırlar. Günümüzde yaygın kullanımı olan sınıflandırma, tükenir kaynak olup olmadıklarına göre yapılmaktadır. Kömür, petrol, doğal gaz, uranyum "tükenir ya da konvansiyonel enerji kaynakları"

olarak, Güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle[1], hidroelektrik, hidrojen ve denizel kökenli enerji kaynakları da "Yenilenebilir (Alternatif) Enerji Kaynakları" olarak sınıflandırılmaktadırlar (Adıyaman, 2012).

Kömür, petrol, doğal gaz, petrol, jeotermal kaynaklar, şistler ve nükleer enerji gibi enerji kaynakları aynı zamanda yeraltı enerji kaynaklarıdırlar. Orman ürünü olan odun, biyokütle kaynakları, bitki atıkları ve hidrolik kaynaklar yerüstü enerji kaynaklarıdır. Kömür, petrol, doğal gaz, uranyum ve toryum gibi nükleer kaynaklar ve bitümlü şistlerin oluşturduğu Tükenir/Yenilenemez (Konvansiyonel) kaynaklar, yeniden oluşumları için yüz milyon yıllar geçmesini gerektiren kaynaklardır. Yeni rezerv alanları bulunsa bile, kullanım sonucu bu kaynaklar bir gün tükenecektir, bu anlamda bu isim verilmiştir. Yenilenebilir (Alternatif) enerji kaynaklarının tüketilme hızları ile doğanın onları yenileme hızları karşılaştırıldığında yenilenebilir olarak değerlendirilmektedir (Doğanay & Çoşkun, 2017). Bu enerji kaynaklarını tükenir ve yenilenebilir olmak üzere iki ana başlık altında ve kısa tanımlamalarla incelemeye çalışacağız.

2.1 Tükenir (Konvansiyonel) Enerji Kaynakları

Yaygın olarak fosil enerji kaynakları olarak ta isimlendirilen bu kaynakların başında kömür, petrol, doğal gaz gelmektedir (Pamir, 2017).

2.1.1 Kömür

Kaya tabakalarının arasında milyonlarca yıl kaldıktan sonra ısı, basınç ve mikrobiyolojik etkiler sonucunda oluşan ve temelde karbon, hidrojen ve oksijen gibi elementlerin bileşiminden meydana gelen ve kahverengiden siyah renge kadar değişen sedimenter, yanabilir kayaca verilen isimdir (Pamir, 2017). Günümüzde elektrik üretimi ve ısınma da dâhil olmak üzere çeşitli sanayi alanlarında kullanılan bir yakıt ve enerji kaynağıdır. Dünya birincil enerji tüketimi içindeki payı kömürün % yirmi sekiz civarındadır. Oduna göre daha yüksek ısı vermesiyle hızla talep görmekle birlikte bu kaynağın üretiminde madende bulunan kömürle birlikte suyun da yüzeye

[1] Biyokütle, bitki ve hayvan kaynaklı organik bir malzemedir ve yenilenebilir bir enerji kaynağıdır. Biyokütle güneşten depolanmış enerji içerir. Bitkiler fotosentez adı verilen bir süreçte güneş enerjisini emer, biyokütle yakıldığında, kimyasal enerji ısı olarak açığa çıkar. Biyokütle doğrudan yakılabilir veya yakıt olarak yakılabilen sıvı biyoyakıtlara veya biyogaza dönüştürülebilir.

pompalanması zor ve pahalı teknikler gerektirdiğinden, 1800'lü yılların sonlarında ancak yaygın kullanım alanı bulmuştur. Buhar makinalarında kısıtlı kullanım şeklinde başlayan talep, kömürün çelik üretiminde kullanılmaya başlaması ile artmış ve 1881 yılında kömürün yakıt olarak kullanılmasıyla elde edilen buharla (Stim) çalışan trenler yolcu taşımacılığında dünya standardı olmuştur. New York'ta 1882 yılında ilk kömür santrali kurulmuştur.

Bu yakıt kaynağının hava kirliliği ve iklim değişikliği üzerine olumsuz etkileri tartışılmaya başlayınca dünyada rezerv ömrü en uzun olan, petrol ve doğal gaz rezervlerine kıyasla daha yaygın bir coğrafyaya dağılım gösteren (Çizelge 2.2) kömür rezervlerinin temiz kullanımı için çeşitli yollar aranmaya başlamıştır.

Çizelge 2.2 : Dünya üzerindeki kömür rezerv dağılımı (Url-1).

BÖLGE	**DAĞILIM**	**MİKTAR**
Asya-Pasifik ülkeleri	%41	424,2 milyar ton
Avrupa ve Avrasya ülkeleri	%31,3	323, 6 milyar ton
Kuzey Amerika ülkeleri	%25	258,7 milyar ton
Afrika-Doğu Akdeniz ülkeleri	%1,4	14 milyar ton
Orta ve Güney Amerika ülkeleri	%1,4	14 milyar ton

Oluşumu binlerce yıl alan kömürde önce turbo olarak tanımlanan kısım oluşur. Bunu, ısıl değeri daha düşük olan dünyada ve ülkemizde de yaygın olarak bulunan, ısınma amaçlı kullanıldığında çevre kirliliği için çok uygun olmayan ancak temiz yakma teknolojisi kullanılmak koşuluyla elektrik üretimi için uygun olan linyit takip eder. Linyitten sonra oluşum sürecinde alt-bitümlü kömür vardır. Isıl değeri daha yüksek ve daha temiz olan bu grup elektrik üretimi, kok üretimi ve çelik üretimi için uygun olan kömür çeşididir. Diğerlerine göre daha az miktarda olan ve zor bulunan ısıl değeri oldukça yüksek, ısınma amaçlı ve metal sanayi için en ideal olan taş kömürüdür. Yeryüzündeki ispatlanmış işletilebilir kömür rezervi toplam 892 milyar ton olup bu rezervin; 403 milyar tonu antrasit ve bitümlü kömür, 287 milyar tonu alt bitümlü kömür ve 201 milyar tonu ise linyit olarak Dünya Enerji Konseyi tarafından bildirilmektedir (Pamir, 2017; Göktaş, 2018). Tarihte kömürün ilk kullanımlarına göz attığımızda, Bronz Çağında Çin'de kömürün evlerde kullanıldığını ileri süren kaynaklara rastlamaktadır. Kömürü Yunanlılar tarafından MÖ 300'lü yıllarda

metalleri işleme amaçlı kullanıldığı bildirilmektedir. Amerika'da Azteklerin kömürden takı ürettiklerine dair bilgiler mevcuttur (Pamir, 2017).

Dünya kömür rezervlerinin en büyük payına sahip ülke ABD iken bunu Rusya Federasyonu ve Avustralya izler. Diğer kömür zengini ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan, Almanya, Ukrayna, Polonya, Kazakistan ve Endonezya olup yeryüzü kömür rezervlerinin % doksanı bu ülke coğrafyası içindedir. Küresel kömür rezervlerinin yaklaşık 134 yıl kadar yeterli olacağı hesaplanmaktadır (Url-1). Termik santrallerin kömürle işletilmesiyle dünyadaki elektriğin %40'ı kömürle üretilmektedir, ilk beş en büyük kömür üretici Çin, ABD, Hindistan, Avustralya, Endonezya'dır.

BP 2016 yılı istatistiklerine göre Çin, 2,62 milyar tonluk kömür üretimi ile birinci sıradadır. 569 milyon ton ile ABD ikinci, 474 milyon ton ile Hindistan üçüncü, 339 milyon ton ile Avustralya dördüncü ve 274 milyon ton ile Endonezya beşincidir (Göktaş, 2018). Kömürün %76,9'u Çin, ABD, Hindistan Rusya ve Japonya'dan oluşan beş ülke tarafından tüketilmektedir. Güney Afrika, Almanya, Kore, Polonya ve Avustralya'yı da bu listeye eklersek, bu on ülke dünya kömür tüketiminin %86,7'sini gerçekleştirmektedir. Kömür rezervleri açısından zengin olan ülkelerin elektrik üretiminde kaynak olarak kömürü tercih ettikleri açıkça görülmektedir (Url-1). Türkiye'nin kömür rezervleri Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 1,32 milyar ton taş kömürü, 9,98 milyar ton linyit, toplam 11,3 milyar ton şeklinde bildirilmektedir (Pamir, 2017).

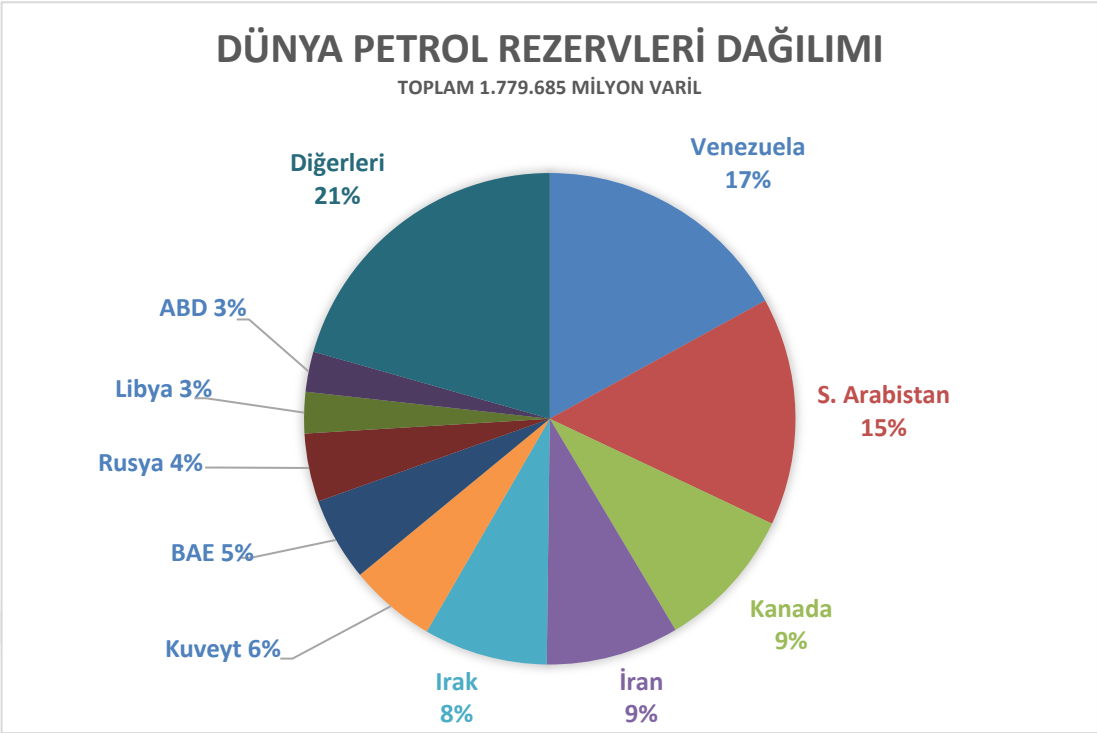
2.1.2 Petrol

Latince kökenli petroleum sözcüğünden petra=kaya ve oleum=yağ şeklinde türemiş olan milyonlarca yıl denizel ortamda yaşayan hayvan ve bitki artıklarının kum ve/veya çamurlu tabaklalar altında oksijensiz ortamda ısı ve basınç etkisi altında dönüşümü ile oluşan petrol, halen birincil enerji tüketiminin üçte birini (%33,3) oluşturmaktadır. Ulaştırmadan savaş yakıtı olarak kullanılmasına kadar ve yapay kalpten bilgisayara kadar uzanan pek çok yan üründe sanayinin gelişmesine öncülük etmiştir. Yirminci yüzyılın hem enerji kaynağı hem de büyük savaşların temeldeki nedeni olmuş bir enerji kaynağı türüdür. İlk döner matkapla sondaj kuyusu 27 Ağustos 1859 tarihinde ABD'nin Pensilvanya eyaleti sınırları içerisindeki Titusvilla kasabasında Albay Drake tarafından açılmıştır ve 23 metre derinlikte petrol bulunmuştur bu hep böyle bilinse de 1846 yılında yani bilinenden 13 yıl önce Azerbaycan'da döner matkapla sondaj kuyusu açıldığını söylemek daha doğrudur. Azerbaycan'da elle kazılan petrol kuyusunun

tarihi çok daha eskiye uzanmaktadır. 1594 yılında 35 metre derinlikte ilk petrol bulunmuştur. Isınma, aydınlatma ve tedavi amaçlı olarak bahse konu o bölgede petrolün kullanılmasını geçmişi MÖ 600'lü yıllara kadar gitmektedir. 1847 yılında Bibiheybet ve ardından Balahanı'nda 21 metre derinlikte açılan kuyularla petrol çıkarılmaya başlanmış ve Azerbaycan, 1901 yılında dünyada petrol üreten ülke sıralamasında 11,5 milyon ton petrol ile ilk sırayı almıştır. O yıllarda ABD'nin petrol üretimi 9,1 milyon ton düzeyindeydir. Ondokuzuncu yüzyıl sonlarında başta İngiltere olmak üzere batılı devletler üretimi hızla artan petrolün stratejik önemini kavrayarak buna göre politikalar geliştirmeye ve devlet olarak pozisyon almaya başlamışlardır. İngiliz girişimciler 1901 yılında İran şahı ile Güney İran'da petrol arama ve işletmek üzere 60 yıl süreli antlaşma imzalarken, Alman madenciler de Sultan Abdülhamit ile görüşerek Mezopotamya bölgesindeki petrol varlıklarını inceleyerek Fırat ve Dicle kıyılarındaki bölgelerde mevcut petrol madeni yataklarının dünyadaki en çok petrol üreten kaynaklardan biri olacağı varsayımında bulunmuşlardır. 1912-1914 arasında İngiltere, yeni gemilerin petrolle çalışacak şekilde inşa edilmesi, var olan kömürlü gemilerin de petrolle çalışır hale dönüştürülmesi yönünde karar almıştır. Britanya ekonomisi içinde kullanılacak enerji kaynaklarını petrol üretimi ve petrol stokuna dayandırmayı amaçlayan bu program, oldukça ileriye yönelik planlamalar içermektedir. Bu karar başlayacak olan I. Dünya Savaşında işgalci devletlerin asıl hedeflerini göstermesi açısından çok anlamlıdır. II. Dünya Savaşında ise müttefiklerce tüketilen 7 milyar varil petrolün 6 milyar varilini bizzat karşılayan ABD, mevcut petrol rezervlerinin üçte birini harcamıştır. Bundan sonra ABD, petrole dayalı strateji geliştirme yönünde önemli adımlar atmış ve Orta Doğu'ya özellikle de Suudi Arabistan bölgesindeki petrol rezervlerine yönelmiştir. Dünyanın en büyük petrol rezervine sahip devletleri arasında gösterilen Suudi Arabistan topraklarındaki petrol rezervlerinin ABD için yaşamsal öneme sahip olduğunun benimsenmesi ve bu bölgenin ABD kontrolüne alınmasına yönelik stratejik kararlar, 1945-1953 yılları arasında o dönemlerin devlet başkanlarınca gerçekleştirilmiştir. Sırasıyla Truman, Eisenhower ve Nixon Doktrinleri, petrolün ABD için yaşamsal önemini yeterince açıklayıcı nitelikte olmuştur. Daha sonra Carter Doktrini ile ABD'nin enerji kaynaklarına erişim ve kontrol stratejisi daha keskin bir biçimde ortaya konmuştur. ABD'nin ulusal güvenlik politikası, enerji rezervlerinin korunması ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde hâkimiyet üzerine odaklanmıştır (Özer, 2013; Pamir, 2017).

Dünyanın kanıtlanmış petrol rezervi 2020 yılı ABD EIA verilerine göre 1.779,7 milyar varil olarak tespit edilmiştir. Petrol rezervinin %47,6'sı Orta Doğu ülkelerinde, %19,5'u Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, %13,3'ü Kuzey Amerika ülkelerinde bulunmaktadır. Birincil enerji kaynakları arasında stratejik konuma sahip olan ham petrol, 2017 yılı verilerine göre dünya toplam enerji talebinin %33,7'sini karşılamaktadır (Url-2). Orta Doğu petrollerinin hacimce üstünlüğü yanında dünyanın diğer rezerv kaynaklarına göre arama ve üretim maliyetlerinin düşük olması cazibesini artırmaktadır (Pamir, 2017). Dünyadaki mevcut üretilebilir petrol ve doğal gaz rezervlerinin yaklaşık üçte ikilik bölümü, ülkemizin yakın coğrafyasında bulunmaktadır (Url-2). Ülkemiz için en önemli sorunlardan biri, dış açık vermemize yol açan en önemli ithal girdisi olarak enerji ve enerjide dışa bağımlılıktır. Osmanlı imparatorluğu döneminde petrol rezervleri bakımından değerli olan topraklar hâkimiyetimiz sınırları içinde bulunmaktaydı. Oysa enerji kaynaklarına sahip olma amaçlı ortaya çıktığı bariz olan 1. Dünya Savaşı sonrasında petrol rezervlerine sahip bu değerli toprakların tamamı elimizden alınmıştır. Bu nedenle enerji sorunumuz günümüzde de artarak devam etmektedir. Öte yandan, 1. ve 2. Dünya Savaşları ve soğuk savaş dönemi sona ermiş de olsa, petrol ve doğal gaz kaynaklarını ele geçirme, fiyatını ve taşıma yollarını kontrol edebilme mücadelesi, günümüzde dahi jeopolitik gelişmelere yön vermektedir. Özelikle petrol rezervleri bakımından değerli Orta Doğu bölgesinin sıcak ve soğuk savaşların, vekâlet savaşlarının ve düşük yoğunluklu harplerin odağı olması ve bir türlü istikrar kazanamaması bu durumu oldukça iyi açıklamaktadır. Dünya petrol rezervlerinin ancak 50-60 yıl daha yetecek ömrünün kaldığı algısı hâkim olsa da petrole alternatif yenilenebilir kaynakların maliyetinin düşmesi, enerji piyasası içinde paylarının artması petrolün daha uzun ömürlü olmasına ve belki de ömrü bitmeden yerine ikame enerji kaynağı bulunmasına katkı sağlayacaktır. Gazdan ve kömürden sıvı yakıt üretim teknolojisindeki gelişmeler de petrol rezervlerinin ömrüne olumlu yönde katkı yapacaktır. Suudi Arabistan Petrol Bakanı ve OPEC kurucularından Zeki Yamani'nin belirttiği gibi; "taş devri taşlar bittiği için bitmedi, aynı şekilde petrol devri de petrol bittiği için son bulmayacaktır".

Aşağıdaki Şekil 2.1'de petrol rezervlerinin dünya üzerindeki belli başlı ülkelere göre dağılımı yüzde olarak görülmektedir.

Şekil 2.1 : 2020 Yılı Verilerine göre Dünya Petrol Rezervlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (EIA, 2020).

İnsanlık tarihi boyunca enerji üretimi kaynaklar açısından değerlendirildiğinde bir yakıttan diğerine geçiş süreçlerinde yeni kullanımına başlanan yakıtın kendinden öncekinden çok daha iyi bir kaynak olduğu için tercih edildiği görülmektedir. Odundan kömüre, kömürden petrole ve doğal gaza geçişte bu tercih nedeni baskın olmuştur. Fiyat, depolama, taşınabilme, güvenlik ve enerji yoğunluğu bakımından petrol en iyi seçenek olarak günümüzde de değerini korumaktadır. ABD, en çok petrol üreten ülkeler sıralamasında ilk sırayı aldığı gibi, en çok petrol tüketen ülkeler sıralamasında da ilk sırada bulunmaktadır ve bunu Çin, Japonya ve Hindistan izlemektedir. Avrupa Birliği petrol ve doğal gazda ithalata bağımlı ve bu bağımlılığı sürekli artış gösteren bir devletler topluluğudur. Önümüzdeki on yılda özellikle ABD ve Kanada'nın konvansiyonel olmayan sahalardan petrol üretiminde ve Brezilya'nın derin deniz sahalarından elde ettiği petrol üretiminde artış beklenmektedir, 2030'lu yıllarda petrol tüketiminde Çin'in birinci sırada yer alacağı öngörüsü de oldukça kuvvetlidir. Ayrıca bilinenin aksine petrol üretiminde büyük pay, uluslararası özel şirketlerde değil milli şirketlerde bulunmaktadır (Pamir, 2017).

2.1.3 Doğal gaz

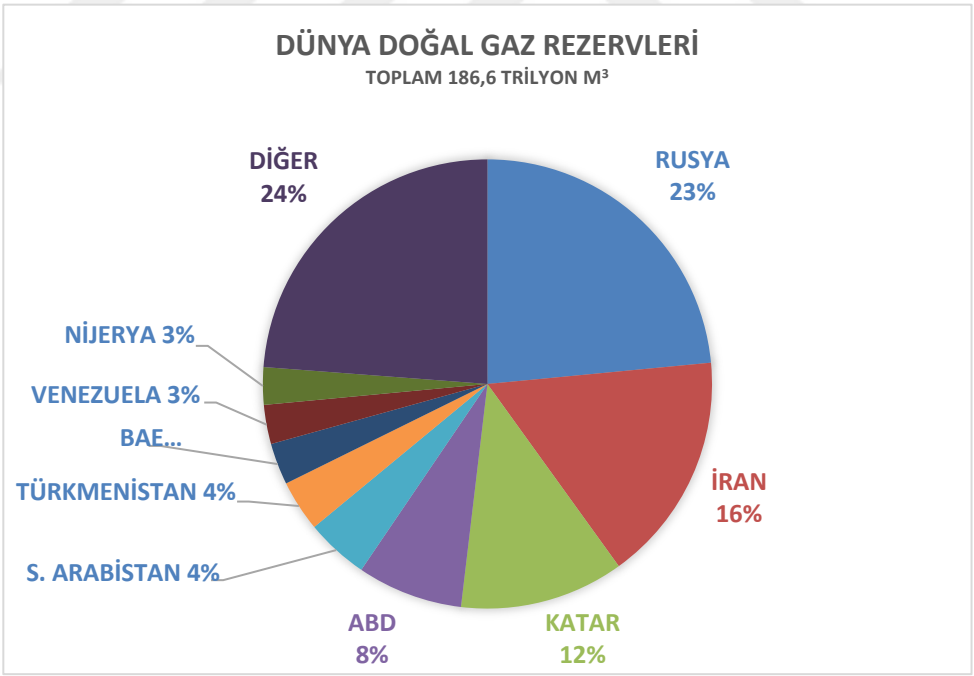
Doğal gaz, diğer fosil kaynaklara göre daha verimli ve birincil üretimde payı % 24 olan, esasen metan ve bir miktarda etan gazı olmak üzere eser miktarda bulunan diğer gazlardan oluşmuş, kokusuz ve renksiz bir enerji kaynağıdır (Url-3). Doğal gazın kullanım tarihi oldukça eskidir. MÖ 200'lü yıllarda Çinlilerin tuzlu sudan tuz elde etmek amacıyla doğal gaz ile çalışan buharlaştırıcılar kullandıklarına dair bilgiler mevcuttur. Yaygın kullanımı 15.Yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere ile başlamış ve Avrupa'ya geçmiştir. İlk gaz sahası keşfi West Virginia bölgesinde bir tuz madeni yakınında 1815 yılında olmuştur. Buradan elde edilen gaz, aydınlatma amaçlı olarak kullanılmıştır. 1821 yılında ilk Amerikan doğal gaz şirketi kurulmuştur. 1890-1925 yılları arasında boru hatlarının inşası ile gazın uzun mesafelere taşınması söz konusu olmuştur. 1959 yılında sıvılaştırılmış gaz LNG (Liquified Natural Gas) gemilerle ABD'den İngiltere'ye taşınmaya başlamıştır. 1990'lı yıllar doğal gaz kullanımının hızla arttığı bir dönem olmuştur. Bu yönelimin tetikleyicisi ise doğal gazın diğer enerji kaynakları olan kömür ve petrole göre daha temiz ve çevreci bir yakıt olmasıdır.

Dünyadaki ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin 2016 yılı verilerine göre 186,6 trilyon metreküp olduğu, konvansiyonel olmayan kaynaklarla birlikte bu değerin 790 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmiştir (Pamir, 2017). Yeryüzündeki bilinen doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %80'i, on devletin toprakları içindedir.

Dünya doğal gaz rezervlerinin dağılımı şu şekildedir. Orta Doğu'da %42,9'u, Avrasya'da %28,7'si, Asya Pasifik'te %8,4'ü, Afrika'da %7,5'i, Kuzey Amerika'da %6,9'u, Orta ve Güney Amerika'da %4,1'i ve Avrupa'da %1,5'u bulunmaktadır. OECD ülkelerinin doğal gaz rezervi ise 19,6 trilyon metreküp olup, toplam rezervin %10,5'ini oluşturmaktadır (Göktaş, 2018). Doğal gaz petrol türevi olarak da nitelendirilmektedir, yer altında petrolle birlikte veya gaz rezervuarlarında bulunmaktadır. Rezervden çıkarıldıktan sonra özel bir işlemden geçirilmeksizin kullanılabilen doğal gaz boru hatları veya sıvılaştırılmış olarak tankerlerle taşınır. Orta Doğu ülkeleri doğal gaz rezervlerinin %40,9 üne sahip iken, %32,1 Avrupa ve Avrasya ülkelerinde, %17,1 Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır (Url-3).

Gaz ihracatında Rusya Federasyonu dünyada ilk sırada bulunurken, İran gaz rezervleri bakımından dünyada ilk sıralarda yer almakla birlikte uygulanan ambargolar nedeniyle sınırlı ihracat kapasitesine sahiptir. Uluslararası Enerji Ajansının öngörülerine göre 2020 yılı için doğal gaz talep tahmini 3,87 trilyon metreküp, 2030 ve 2040 yılları için

4,62 ve 5,38 trilyon metreküptür. 2040 yılı için gaz talep öngörüleri değerlendirildiğinde Çin ve Hindistan'ın başı çektiği görülmektedir. Konvansiyonel olmayan doğal gaz (Kaya (shale[2]) Gazı) üretiminde Çin, ABD ve Avustralya'nın, konvansiyonel gaz üretiminde ise Rusya Federasyonu, Irak, Brezilya ve bazı Batı Afrika ülkelerinin ön planda olduğu görülmektedir. Konvansiyonel olmayan gaz kaynaklarının işler hale getirilmesinde su ihtiyacı, sondaj işlemlerinden kaynaklanabilecek yer sarsıntısı veya yeraltı sularının kirlenmesi gibi riskler bu kaynakların üretiminde dezavantaj yaratmaktadır. Son derece zengin ve düşük üretim maliyetli gaz rezervlerine sahip Rusya Federasyonu dünya gaz talebini karşılamada en uygun konumda bulunan ülkedir. Rusya Federasyonu gaz ihracatının büyük çoğunluğunu Avrupa'ya yapmaktadır. Gaz transferinde geçiş güzergâhında bulunan Ukrayna ile olan sorunlar gaz sevkiyatında sorun çıkarabilmektedir. Rusya Federasyonu'nun Asya piyasalarına yönelik boru hattı ve LNG tesisleri inşa planları uzun erişimde yüksek yatırım ile aşması gereken sorunlar olarak görülmektedir (Pamir, 2017). Aşağıdaki Şekil 2.2 de görüleceği üzere, bölge olarak Orta Doğu en büyük rezervlere sahipken, Rusya ülke bazında en büyük rezerv sahibidir.

Şekil 2.2 : Kanıtlanmış doğal gaz rezervleri açısından dünyadaki ilk 10 Devlet (EIA, 2018).

[2] Kaya (Shale) gazı, kayasal oluşumlar içinde hapsolmuş doğal gazı ifade eder. Buradaki kayasal oluşumlar, zengin petrol ve doğal gaz kaynakları olabilecek ince taneli tortul kayalardır.

2.1.4 Nükleer enerji (Uranyum)

1970 yılındaki petrol krizi ile birlikte ülkelerin kendilerine yeter, dışa bağımlılığı azaltacak, kesintisiz enerji arayışları ile çeşitlendirilmiş enerji kaynakları içinde nükleer enerji ve nükleer enerji santralleri yapımı ivme kazanmıştır. Ancak, bu santrallerdeki çözüm bulunamayan güvenlik ve radyoaktif atık problemi yıllar içinde gelişmiş devletlerin bu kapasitelerini düşürmesi ve gelişmekte olan ülkelerde yeni santraller kurulması şeklinde yön değiştirmiştir (Saygın ve diğ., 2006). Nükleer enerji üretiminde doğadan elde edilmiş haliyle olanı değil zenginleştirilmiş hali ile kullanılan uranyum gereklidir. Küresel ısınma ve iklim değişikliklerine olumlu yönleri ile tercih edilen bir kaynak olmakla birlikte, nükleer silah yapımında kullanımı, nükleer santrallerin güvenliği gibi sorunlar ile oldukça tartışılan bir enerji kaynağıdır. Dünya elektrik arzının %11'i nükleer santrallerde üretilmektedir. Nükleer santrallerinin büyük çoğunluğu Kuzey Amerika ve Avrupa'da bulunmaktadır. Son yıllarda Avrupa'da reaktör sayısı azaltılırken Uzak Doğu'da bu sayı artmaktadır. ABD'de yüzün üzerinde nükleer reaktör vardır ve elektrik ihtiyacının beşte biri bu kaynaktan temin edilmektedir. Dünya genelinde 453 nükleer santral bulunmaktadır, sayıca çoğunluk ABD'de olmakla birlikte bunu Fransa, Japonya, Rusya ve Çin izlemektedir. Elektrik talebinin karşılanmasında Fransa %72, Avrupa Birliği %30 ve ABD %20 oranında nükleer enerji kullanmaktadır. Çin'de 15, Hindistan'da 7, Rusya'da 6 adet, ABD'de 2, Birleşik Arap Emirlikleri'nde 4, Güney Kore'de 4, Fransa ve Türkiye'de 1 adet inşası devam eden reaktör bulunmaktadır. Fukuşima nükleer kazası nükleer enerjiye bakışı değiştiren son kaza olmuştur. Bu kazadan sonra pek çok ülke nükleer santrallerini ya kapatmış ya da kapasitesini düşürmüştür. Avrupa Birliği 2025 yılına kadar mevcut santrallerin üçte birinin ömrünü tamamlayacağını bildirmiş ve bu reaktörleri kapatma kararı almıştır. Rusya diğer ülkelerin aksine 2030 yılına kadar nükleerin toplam enerji üretimindeki payını %30, 2050 hedeflerinde %50 ve 2100 yılı hedefinde %80 olarak planlamaktadır. Hâlihazırda 36 reaktör ile toplam enerji ihtiyacının %17'isini karşılamaktadır. Çin, dünyada elektrik tüketiminde birinci sıradaki devlet konumunda olmakla birlikte ihtiyacının büyük kısmını fosil kaynaklardan karşılamaktadır ve nükleer enerjiye ciddi yatırım yapmaktadır. Japonya'da Fukuşima kazasına rağmen tüm nükleer santralleri kapatmak gibi bir radikal karar almamıştır, 2030 yılına kadar nükleer enerjiye olan bağımlılığını %20'lere çekmeyi planlanmaktadır. Ülkemizde bugün nükleer santral

bulunmamakla birlikte uzun yıllar enerji politikasının içinde yer almış, gerek çevre karşıtı düşünceler ve ülkenin nükleer enerjiye ihtiyacı yok anlayışıyla gerekse de oldukça yüksek maliyetleri nedeniyle bu konuda geç adımlar atılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 2 Nisan 2018 Akkuyu Nükleer Santralinin ilk ünitesinin temeli atılmış ve 2023 yılında işletmeye alınması planlanmıştır. İkinci nükleer santral projesi olan Sinop Nükleer Santrali için 3 Mayıs 2013 tarihinde Japonya ile hükümetler arası antlaşma imzalanmıştır (Pamir, 2017; Url-4; Url-5).

2.2 Yenilenebilir (Alternatif) Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji kaynakları daha öncede açıklandığı gibi güneş, rüzgâr, jeotermal, biyolojik atıklardan elde edilen biyokütle, nehir ve akarsu kaynaklı hidroelektrik su ve hidroksit kaynaklı hidrojen, deniz dalga, deniz sıcaklık, deniz akıntıları, gel-git kaynaklı denizel kökenli enerji kaynaklarıdır. Sanayi devriminden bu yana yaygın kullanımı olan ulaşılabilir fosil kaynakların rezervlerinin sınırlı olması ve tekrar oluşumunun milyonlarca yıl alması gibi baskılayıcı koşullar yenilenebilir enerji kullanımının artırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Temiz enerji ve yeşil enerji olarak da tanımlanan bu kaynaklar dünyamızın geleceği ve sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Bu kaynaklar kullanıldıkça tükenmediği gibi, kısa süre içerisinde yenilenir özelliktedir (Ataman, 2007; Adıyaman, 2012; Karagöl & Kavaz, 2017; Artkın, 2018; Url-6; Url-7).

Yenilenebilir enerji kullanımının insanlık tarihindeki yeri oldukça eskidir ve yenilenebilir enerji, birinci dalga[3] toplumların enerji kaynağı olmuştur. Buhar makinasının icadı ile başladığı kabul edilen sanayi devrimi ile bu kaynakların yerini önce kömür ardından petrol, odun şeklinde fosil kaynaklar almıştır. Petrol krizi ve enerji fiyatlarındaki yükseliş başta olmak üzere enerji verimliliği, enerji çeşitliliği, enerji sürekliliği ve çevre bilinci gibi enerji konusunda belli kavramların yerleşmesiyle

[3] Alvin Toffler (1928- 2016) adlı Amerikalı yazar, "Üçüncü Dalga" adlı kitabında 'dalgalar' teorisini ortaya koymuştur. Buna göre her dalga yeni bir toplum tipi yaratmakta ve eski toplumları ve kültürleri kenara itmektedir. Dalga kuramı üç tip toplum tanımı yapmaktadır. Birinci dalga toplumunda insanlık avcı ve toplayıcılıktan tarım toplumuna geçmektedir. İkinci dalgada ise 1600'lü yıllardan itibaren kömür kullanımı ve sanayi toplumuna geçiş anlatılmakta ve bu dönem 1900'lü yıllara kadar devam etmektedir. İkinci dalga esnasında mülkiyet kavramına paralel olarak şirketler ortaya çıkmakta, çekirdek ailenin önemi ve eğitim sisteminin kitleselleşmesi aşamaları bulunmaktadır. Üçüncü dalga toplumu ise sanayi sonrası döneme işaret etmektedir. Süper sanayi toplumu da denilebilen bu dönemde bilgiye verilen önem artmış birey merkezli yaşam öne çıkmış bilginin aktarımı ve paylaşımı kolaylaşmıştır.

yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Ataman, 2007; Adıyaman, 2012; Doğanay & Çoşkun, 2017; Artkın, 2018).

2.2.1 Güneş enerjisi ve kaynağı güneş

Güneş, bilinen en eski enerji kaynağı olup, yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarının başında gelmektedir. Sınırlı fosil yakıt kaynakları, değişen iklimler ve küresel ısınma, hava kirliliği, sera etkisi gibi olumsuz etkileri güneş enerjisini olan yatırımları her geçen gün artırmaktadır. Güneş enerjisi tek başına enerji olmaktan ziyade fosil yakıtlar dâhil olmak üzere, rüzgâr, deniz, med-cezir, dalga, akarsu ve biyogaz gibi diğer enerji kaynakları güneş enerjisinin türevleridir (Akova, 2003; Kapluhan, 2014). Güneş, elektrik ve ısı elde etmek amacıyla sıklıkla kullanılan bir kaynaktır. Günümüzdeki anlamına yakın olarak kullanımı 18. yy'da olmuştur. İlk güneş kolektörü İsviçreli bilim adamı Horace de Saussure tarafından 1767 yılında yapılmıştır. Bu kolektör Sir John Herschel tarafından 1830'larda Güney Afrika seferinde yemek pişirmek amacıyla kullanılmıştır. Fransız fizikçi Alexandre Edmund Becquerel 1839 yılında iki metal plaka arasındaki elektrik akımı şiddetini gözlemleme yoluyla ışık şiddetini ölçebilen bir cihaz icat ederek fotovoltaik etkiyi[4] bulmuştur. Amerikan Patent Dairesi'nden 1888, 1894 ve 1897 yıllarında güneş pilleri için çeşitli patentler alınmış daha kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Güneş enerjisiyle çalışan bilinen ilk makineyi Fransız bilim adamı Auguste Mouchout yapmıştır. Mouchout, 1860 yılında yaptığı bir aygıt ile suyu güneş enerjisi ile kaynatarak elde ettiği buharla küçük bir buhar türbinini çalıştırmıştır. Güneşle çalışan buhar makinesi ve baskı makinesi 19. yüzyılda kullanılmış ve su dağıtma işleri güneş enerjisi kullanılarak yapılmıştır. Güneş enerjisinin ticari uygulamaları ilk olarak ABD'de başlamakla birlikte, fotovoltaik güneş enerjisi konusundaki çalışmalar da aynı zamanda devam etmiştir. Albert Einstein'ın 1905 yılında yayımlanan ve kendisine 1921 Nobel Fizik Ödülü'nü kazandıran Fotoelektrik Etki hakkındaki makalesi bu konudaki önemli ilklerden biridir. I. Dünya Savaşı ile birlikte 1914 yılından sonra güneş enerjisiyle ilgili çalışmalara elli yıllık bir ara verilmiştir. Bu süreçte kömür ve petrol şirketleri enerji sektöründe başarılı olmuşlardır. II. Dünya Savaşı sonrası 1950'li yıllar güneş enerjisi kullanımının yaygınlaşmaya

[4] Fotovoltaik etki, güneş ışığına maruz kaldığında bir fotovoltaik hücrede elektrik akımı üreten işleme verilen addır. Paneldeki hücreler güneş ışığını elektrik enerjisine dönüştürdüğü için, güneş panelleri bu etki yoluyla kullanışlı hale gelmektedir. Fotovoltaik etki ilk olarak 1839'da Edmond Becquerel tarafından keşfedilmiştir.

başladığı yıllar olmuştur. Florida Miami'de1950 yılında 50.000, 1955 yılında Japonya'da 30.000 güneşli su ısıtıcısı kullanımı başlamıştır. Aynı yıllarda Fransa Pireneler'de kurulan 1 MW güçlü Mont-Louis Güneş fırını, gelişmiş ve örnek bir teknoloji olsa da ilk yatırım maliyetinin yüksekliği nedeniyle, petrol ve doğal gaz karşısında rekabet kullanımı tercih edilmemiştir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ve ambargosu, nükleer enerjiye bakışın değişimi, temiz enerji kavramının ortaya çıkışı tekrar güneş enerjisine yönelimi artırmıştır. İlk endüstriyel tip enerji üretimi 1984 yılında Los Angeles'ta Luz Corporation tarafından parabolik aynalı sistem ile 354 MW bir güç üretimi ile sağlanmıştır. Kaliforniya'da 10 MW'lık ve Ürdün'de 30 MW'lık olmak üzere iki adet güneş kulesi sistemi 1990'lı yıllarda kurulmuştur. 2000'li yılların başında güneş enerjisi konusundaki çalışmalar ve yatırımlar artarak devam fotovoltaik sanayi üretimi ile büyük bir gelişme göstermiştir. Fotovoltaik panellerin yüksek maliyeti fosil yakıt tüketiminin üstünde kaldığından güneş enerjisinin yalnızca %0,04'ü kullanılmaktadır. Güneş enerjisinden üretim ve depolama için geliştirilen teknolojilerin maliyetleri düştükçe, kullanım oranı da artmaktadır. Elektrik enerjisine erişimin sorunlu olduğu bölgelerde yaşayan milyarlarca insan için en elverişli enerji kaynağı çözümüdür (Kapluhan, 2014; Karagöl & Kavaz, 2017; Pamir, 2017). Bölgesel ölçekte güneş enerjisi kurulu gücünde en fazla kapasite Avrupa kıtasında bulunurken, onu Asya ve Kuzey Amerika takip etmektedir. Dünya genelinde en fazla güneş fotovoltaik sistem kapasitesi sırasıyla Çin, Almanya, Japonya, ABD ve İtalya'dadır. Almanya kişi başına düşen güneş fotovoltaik sistem kapasitesi bakımından ilk sırada yer alırken Çin, Japonya ve ABD Almanya'yı takip etmektedir. Güneş enerjisinden ısı elde etme kapasitesi açısından Çin, ABD ve Almanya'yı Türkiye takip etmektedir (Karagöl & Kavaz, 2017; Artkın, 2018). Güneş enerjisi sistemleri sessiz olduğundan gürültü kirliliği karbondioksit yaymadığından sera gazı etkisi yapmamaktadır, ancak güneş enerjisi panelleri sadece gündüz vakti ışığı soğurabilir, bu yüzden verimli olabilmeleri için çok sayıda güneş panel sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca panelin ürettiği elektrik enerjisi bir bataryada biriktirildiğinden güneş panelleri ayrıca kullanım ömrü sınırlı olan şarj edilebilir pillere de ihtiyaç duymaktadırlar. Çevreyi ve hayvan yaşamını olumsuz yönde etkileyebilecek olması bu bakımdan dezavantajdır. Ekosistem ve içindeki canlılara zararı yanında bu büyük ölçekli güneş enerjisi sistemleri kurmak için arazinin temizlenmesi, sistemlerin kurulumu, malzeme aranması, çıkarılması, üretimi ve bertaraf durumları arazilere zarar verilmektedir. Güneş panellerinin üretimi sırasında

atmosfere yeşil ev gazları ve diğer kirleticiler salındığından panel üretimi ve fosil yakıtların nakliye sırasında kullanılması durumunda güneş panellerinin taşınması da çevre üzerinde yaptığı olumsuz etkide de ayrıca dezavantaj olarak görülmektedir (Göktaş, 2018).

2.2.2 Rüzgâr enerjisi ve kaynağı rüzgâr

Güneş kaynaklı radyasyonun yeryüzünü farklı ısıtmasından oluşan rüzgâr, farklı ısınma hava sıcaklığının, neminin ve basıncının farklı olması, bu durumda havanın hareketinin bir sonucudur. Yeryüzüne ulaşan güneş enerjisinin %2'si rüzgâr enerjisine dönüşür. Yerel coğrafi farklılıklar ve yeryüzünün homojen olmayan ısınmasına bağlı olarak, zamansal ve yöresel değişiklikler rüzgârın özelliklerini etkileyen faktörlerdir (Url-8). Yenilenebilir enerji türleri içinde daha geniş kulanım alanı ve geniş kapasitesi olan elektrik talebini karşılamada gelişen bir role sahip bir kaynaktır (Karagöl & Kavaz, 2017; Artkın, 2018). Temiz enerji olup çevre dostudur, tükenme ve fiyat istikrarsızlığı sorunu yoktur, maliyet bakımından diğer güç santralleriyle rekabet edebilir durumdadır. Bakım ve işletme maliyetleri nispeten düşüktür, işletmeye alınma süresi kısadır. Rüzgâr enerjisinden elektrik üretim uygulamalarının ilk yatırım maliyetinin yüksek, kapasite faktörlerinin düşük oluşu ve değişken enerji üretimi ise dezavantajlarıdır (Url-8). Rüzgâr enerjisi kapasitesi bakımından Çin ilk sırada yer alırken onu sırasıyla ABD, Almanya, Hindistan, İspanya ve Birleşik Krallık takip etmektedir. Danimarka'nın toplam enerji üretiminin yarısına yakını rüzgâr enerjisinden karşılamaktadır. Almanya'nın bazı bölgelerinde bu oran %60'a çıkmaktadır. Uruguay, Portekiz, İrlanda ve İspanya'da ise %15 civarlarındadır. Diğer taraftan dünyanın en büyük rüzgâr enerjisi üreticilerinden biri olan ve bu enerjiyi dış piyasalara satan ABD'de ülke içerisinde rüzgâr enerjisinden üretilen elektriğin oranı %4,5'te kalırken, Çin'de ise bu oran %3,2'dir. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre 2050 yılına gelindiğinde dünya üzerinde kullanılan elektriğin %18'lik kısmının rüzgâr enerjisi tarafından sağlanacağı belirtilmektedir (Karagöl & Kavaz, 2017).

2.2.3 Jeotermal enerji ve kaynağı yeraltı suları

Yeraltında depolanmış yüksek sıcaklığa ve basınca sahip ısı enerjisine "Jeotermal Enerji" denmektedir. Isıtma amaçlı kullanımı tercih edilmekle birlikte, elektrik üretiminde de yer almaktadır. Kar ve yağmur suları, yer kabuğundaki çatlaklardan sızarak magmanın ısıttığı kayalara ulaşır. Burada ısınan su ise dünyanın değişik

bölgelerindeki volkanlar ve gayzerler biçiminde 100 °C üzerinde yeryüzüne çıkar. Düşük maliyet, düşük karbon salınımı ve çevreci yaklaşımı destekleyen bir kaynak olması enerji arz güvenliği bakımından önemli bir faktör olurken, coğrafi yapı bakımından avantajlı bölgelerde ülkelerin üzerinde teşvik edilen bir yenilenebilir enerji kaynağıdır. İklim koşullarından etkilenmemesi, rüzgâr ve güneş gibi hava şartlarına bağımlı olan diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre de avantajlıdır. Jeotermal kaynaklı elektrik üretimi ilk olarak 1904 yılında İtalya'da gerçekleştirilmiştir. Jeotermal enerjiden elektrik üretiminde ilk beş devlet sıralaması; ABD, Filipinler, Endonezya, Türkiye ve Yeni Zelanda şeklindedir. Bugün 22 devletin jeotermal kaynaklı elektrik üretimi bulunmaktadır. Dünyadaki jeotermal enerjinin doğrudan kullanımı ısıtma, termal turizm, kültür balıkçılığı alanlarında olmaktadır (Karagöl & Kavaz, 2017; Artkın, 2018). Elektrik dışı kullanım yani doğrudan kullanım uygulamalarındaki ilk 5 devlet ise ABD, Çin, İsveç, Belarus ve Norveç'tir. Jeotermal enerjiden elektrik üretim oranı küresel ölçekte yaklaşık %0,04 civarındadır. Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre 2050 yılına gelindiğinde toplam elektrik üretiminin yaklaşık %3,5'u jeotermal enerji kaynaklı olarak öngörülmektedir (Url-9).

2.2.4 Biokütle enerjisi ve kaynağı biyolojik atıklar

Biokütle, biyotik organizmaların (bitkiler, algler ve hayvanlar) aktivitelerinden elde edilen karbonlu yenilenebilir bir kaynaktır. Biokütle, ağaçlar, tarım ve orman artıkları, insan veya hayvan atıkları, enerji bitkileri, belediye katı atıklarının (MSW) organik fraksiyonu, gıda işleme atıkları, kanalizasyon çamuru ve sızıntı suyu içerir. Fosil yakıt fiyatlarındaki sürekli yükseliş ve dalgalanmalar ve fosil yakıt kullanımından kaynaklanan emisyonlarla ilgili çevresel endişelerin artmasıyla biyokütle, çeşitli enerji ihtiyaçlarını karşılamak ve fosil yakıtların yerini almak için umut verici bir yenilenebilir enerji kaynağı olarak görülmektedir. Biokütle, dünyanın dördüncü en büyük enerji kaynağıdır ve gelişmekte olan devletlerde birincil enerji tüketiminin yaklaşık %35'ine ve sanayileşmiş devletlerde %3'üne katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, yüksek uçucu madde içeriğinden dolayı yüksek tutuşma kararlılığına sahip yüksek esneklikte bir yakıt kaynağıdır (biyokütlede %80'e karşılık fosil yakıtlarda %20). Bu nedenle, doğrudan yakılabilir veya biyokimyasal, kimyasal ve termo-kimyasal işlemlerle diğer yüksek değerli yakıtlara (katı, gaz veya sıvı) dönüştürülebilir. Ancak biyokütle, çoğu fosil yakıtınkinin %10-40'ı olan enerji yoğunluğuna sahiptir. Bununla birlikte, biyokütlenin atıkları ve kalıntıları hala paha biçilmez ve nispeten ucuz enerji

kaynakları olarak kabul edilmektedir. Bu kaynakların biyo-enerji endüstrisinde kullanılması, bu atıkların bertaraf edilmesinde çevresel olarak kabul edilebilir bir yol sağlamaktadır (Demirbaş, 2000; Kaygusuz & Türker, 2002; Al-Hamamre ve diğ. 2014). Yeryüzünde tüketilen toplam enerjinin %14'ünü oluşturan ısınma, enerji ve ulaşım alanlarında kullanılmakta olup biyokütle enerjisine talep sürekli artış göstermektedir. Biokütle enerji teknolojisi kapsamında; odun ve artıkları, ayçiçeği, kolza, soya vb. yağlı tohum bitkileri, patates, buğday, mısır, pancar vb. karbonhidrat esaslı bitkiler, keten, kenevir, sorgum vb. elyaf bitkileri, dal, sap, saman, kök, kabuk vb. bitkisel artıklar değerlendirilmektedir. Biokütle enerjisinin %4'ü hidrojen ile işlem görmüş bitkisel yağlardan, %22'si biyodizel yakıtlardan ve %74'ü de etanol yakıtlardan oluşmaktadır. Dünya genelindeki biyokütle enerjisi üretimine bakıldığında ABD'nin %46 ile birinci, Brezilya'nın ise %24 ile ikinci sırada olduğu görülmektedir (Karagöl & Kavaz, 2017; Artkın, 2018).

2.2.5 Hidroelektrik enerji ve kaynağı nehir ve akarsular

Hidroelektrik enerjisi, kaynağı olan akarsu ve nehirler üzerine kurulan hidroelektrik santralları (HES)'den sağlanır. Akan suyun gücünün elektriğe çevrilmesi prensibine dayanan bu sistemde su ne kadar yüksek bir noktadan düşürülebilirse aynı hatta fazlası oranında enerji sağlanır. Kanal ya da borular içine alınan su, türbinlere doğru akar, elektrik üretimi için pervane gibi kolları olan türbinlerin dönmesini sağlanır. Türbinler jeneratörlere bağlıdır ve mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürülmesi ile enerji üretilmiş olur. Yenilenebilir kaynak sudan elde edilen bir enerji olduğundan sera gazı emisyonu yaratmaz, ilk kurulum maliyetleri yüksek olmakla birlikte ancak teknolojik ömrü ve ekolojik dengeye olan olumsuz etkileri yüzünden tartışılmaktadır (Artkın, 2018). Öte yandan Türkiye, toplam elektrik üretiminin %25'ini hidroelektrik santrallerinden sağlamakta olup bu değer ile AB ülkeleri arasında orta sıralarda yer bulabilmektedir (IHA 2018).

Çizelge 2.3'te Avrupa ülkeleri hidroelektrik enerjilerinin toplam enerji üretimine oranları ve yüzölçümleri ile kıyaslamaları görülmektedir.

Çizelge 2.3 : Avrupa Ülkelerinin 2016 yılı toplam enerji üretiminde hidroelektrik enerji oranına göre sıralaması (IHA, 2018).

Devlet	Yüzölçümü [km^2]	Elektrik Üretimi 2016			
		Hidro [GWh]	Toplam [GWh]	%	Ana Kaynaklar
AB (28)	4,475,757	380,180	3,253,125	12%	Nükleer, Kömür, Doğal Gaz
Avusturya	83,871	42,919	68,336	63%	Hidro
İsveç	450,295	62,137	156,010	40%	Nükleer, Hidro
Sırbistan	88,361	11,520	39,342	29%	Kömür, Hidro
Portekiz	92,090	16,909	60,280	28%	Hidro, Kömür, Doğal Gaz, Rüzgâr
Romanya	238,397	18,536	65,103	28%	Hidro, Kömür, Nükleer, Doğal Gaz
Slovakya	49,035	4,606	26,934	17%	Nükleer, Hidro, Kömür
İspanya	505,990	39,865	274,671	15%	Nükleer, Doğal Gaz, Rüzgâr
İtalya	301,338	44,257	289,032	15%	Doğal Gaz, Hidro, Kömür
Fransa	643,801	64,889	555,620	12%	Nükleer
Yunanistan	131,957	5,565	54,438	10%	Kömür, Doğal Gaz
Bulgaristan	110,994	4,568	45,243	10%	Kömür, Nükleer
Almanya	357,386	26,135	647,231	4%	Kömür, Doğal Gaz, Nükleer, Rüzgâr
İngiltere	242,495	8,354	339,399	2%	Doğal Gaz, Nükleer
Polonya	312,679	2,622	166,568	2%	Kömür
Macaristan	93,028	259	31,781	1%	Nükleer
Arnavutluk	28,748	7,782	7,782	100%	Hidro
Norveç	385,203	144,005	149,333	96%	Hidro
İzlanda	103,000	13,470	18,550	73%	Hidro
İsveç	41,285	36,689	63,175	58%	Hidro, Nükleer
Makedonya	25,713	1897	5629	34%	Kömür, Hidro
Bosna	51,197	5,641	17,767	32%	Kömür, Hidro
Türkiye	783,562	67,231	273,695	25%	Kömür, Doğal Gaz, Hidro
Rusya	17,125,200	186,640	1,090,973	17%	Doğal Gaz, Nükleer, Kömür, Hidro
Ukrayna	603,628	9,304	164,494	6%	Nükleer, Kömür

2.2.6 Hidrojen enerjisi ve kaynağı su ve hidroksitler

Dünyada en yaygın bulunan element olup, havadan daha hafif formda olduğu için atmosfer içinde bulunmayan diğer elementlerle birleşik halde bulunan su, kömür, petrol şeklinde bildiğimiz bir kaynaktır. Hacimsel olarak en düşük, ağırlık bakımından en fazla enerji içeren yakıt hidrojendir. Hidrojen elektrik gibi enerji taşıyıcısıdır.

Bundan dolayı başka bir enerji kaynağından dönüşümle elde edilmesi gereklidir. Nükleer santrallerdeki işlemlerden, yenilenebilir kaynaklardan, ya da suyun elektrolizi ile elde edilebilir, ekosisteme en az zarar veren kaynak olarak bilinmekle birlikte ekonomik ve teknolojik nedenlerden dolayı kullanımı yaygın değildir (Pamir, 2017).

2.2.7 Yenilenebilir enerji ve uluslararası ilişkilere etkisi

Küresel ısınmanın getirdiği zararlı etkileri minimize etmek üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının gerektiği anlaşılmış ve yenilenebilir enerjinin jeopolitiği hakkında pek çok yayın 1970'li ve 1980'li yıllardan itibaren yazılmaya başlanmıştır. "Güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal, hidroelektrik, sürekli yenilenen doğal süreçlerden türetilen enerji" olarak tanımlanan yenilenebilir enerji kaynaklarının "Devletlerin gücü ve uluslararası ilişkilerin coğrafyası, konumlarına, ulaşım yollarına ve bağlantı noktalarına daha fazla vurgu yapan" jeopolitik kavramı ile yakın ilişki içinde olduğu kabul edilmiştir. Fosil kaynaklı yakıtların olduğu coğrafi bölgeler ve bu enerji kaynaklarını ve bu kaynakların yönetimini elinde tutan devlet açısından değerlendirdiğimizde enerjinin uluslararası ilişkiler ve küresel boyutunda

1) Yenilenebilir enerji kaynaklarının dünya barışına olabilecek katkıları,
2) Enerji geçişinde potansiyel jeopolitik kazananlar ve kaybedenler,
3) Yenilenebilir enerjinin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi,
4) Yenilenebilir enerji kullanımında kritik malzemeler ve
5) Güvenlik, değerlendirilmeye başlanmıştır.

Yenilenebilir enerjinin uluslararası güvenlik ve barış için fosil yakıtlara göre birçok avantajları olabileceği görüşü vardır. Ancak yenilenebilir enerjinin kritik riskler taşıdığı ve siber güvenlik ile ilgili riskleri ve jeopolitik gerilimleri daha da artırdığı düşünülmektedir. Hidrokarbon kökenli enerji ihracatçısı konumundaki Devletlerin büyük olasılıkla bu tür enerji kullanımına geçişte en çok zarar eden taraflar olacağı görüşü de hâkimdir. Özellikle Avustralya, Çin, Almanya, Endonezya, Polonya ve Amerika gibi petrol ve kömür üreticileri güç mü kaybedecektir, yoksa yenilenebilir enerji kaynaklarının olduğu coğrafyalar başka küresel ilişkiler zincirinde yeni oyuncular mı ortaya çıkaracaktır? Bu konular hâlihazırda net değildir. Ancak, kullanılan ve kullanılacak olan enerji kaynağı hangisi olursa olsun, devletlerin enerji strateji ve politikalarında enerji güvenliği esas konumunu devam ettirecektir (Unruh, 2000; Unruh, 2002; Lacher ve Kumetat, 2011, Vakulchuk ve diğ, 2020).

3. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI

Enerji güvenliği, klasik anlamıyla, enerji sağlamak için kullanılan yakıtların ve bunlara bağlı hizmetlerin temin edilebilirliği, satın alınabilirliği ve emniyeti ile ilgilenir (Knox-Hayes ve diğ. 2013). Enerji güvenliği kavramı her devlet açısından aynı anlamı ifade etmemekle birlikte, enerjinin makul maliyetlerle ve sürdürülebilir bir şekilde üretilmesi ve kullanılması ile ilgilendiğinden tüm devletlerin bu kavramla ilgili ortak çıkarı olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği, enerji ile ilgili kaygıları ekonomik büyüme, çevresel konular ve siyasi güç ile harmanlayan bir şemsiye terimdir. Ülkenin enerji kaynakları bakımından dışa bağımlılığının azaltılması, öncelikli olarak yerli iç kaynakların tüketilmesi ve bunda da kömür, petrol, doğal gaz gibi birincil enerji kaynaklarının kullanılması ve çeşitlendirilmesi, dışa bağımlılıkta da aynı şekilde enerji sağlanabilecek devlet çeşitliliğinin artırılması esastır (Langlois-Bertrand, 2010). Enerji güvenliği tanımının muğlak olmasının nedeni, öğretide bakış açılarına göre kavramın değişiklik göstermesinden dolayıdır. Ancak kısa bir tanım yapmak gerekirse; enerji güvenliği, enerji temin ve dağıtım sistemlerini etkileyebilecek doğal ya da kaza (Emniyet unsuru) veya kast sonucu (Güvenlik unsuru) ortaya çıkan olayların veya çeşitli ekonomik ve/veya sosyal yetersizliklerin yol açtığı temin güçlüklerini önleme kapasitesidir (Yergin, 2006).

3.1 Enerji Güvenliğinin Tarihçesi

Enerji güvenliğinin dünya gündemine ilk kez gelmesi, Birinci Dünya Savaşı arifesinde, İngiltere'nin Bahriye Nazırı olan Winston Churchill tarafından alınan tarihi karar ile olmuştur. Churchill, İngiliz donanma gemilerinin Alman muadillerinden daha hızlı hareket etmesini sağlamak için, yakıt olarak kömür yerine petrol kullanılması kararını vermiştir. O günün koşullarında yakıt türünde yapılacak bu değişim, Kraliyet Donanması'nın Galler'den gelen kömüre değil, o zaman İran'dan gelen güvensiz petrol kaynaklarına bağımlı olacağı anlamına gelmektedir. Churchill'e göre petrolde emniyet ve sürdürülebilirlik, sadece ve sadece çeşitliliğe bağlıydı. Bu durum enerji güvenliğini ilk kez bir ulusal strateji meselesi haline getirmiştir. Churchill'in kararından bu yana, enerji güvenliğinin rolü ve önemini gösteren pek çok başka tarihi olay yaşanmıştır. Siyasi ve askeri liderler arzı çeşitlendirerek ya da yabancı ithalatı yerli üretimle (Örneğin 1. Dünya Savaşı sonrası Almanların sentetik uçak yakıtı elde etme

çalışmaları) ikame etmişlerdir. Zaman zaman da yakıtların sivil kullanımını kısıtlayarak (örneğin 1942 yılında, 2. Dünya Savaşı esnasında ABD'de 48 eyalette benzinin karneye bağlanması) yakıt tedarikinin güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır. Enerji kaynakları ve altyapısı üzerinde askeri kontrol arayışı (İkinci Dünya Savaşı sırasında Endonezya, Kafkasya ve diğer bölgelerdeki askerî harekâtlar) yine enerji güvenliğini sağlamaya yönelik askeri girişimlerdir (Yergin, 2006). Ancak 21. Yüzyılın başlarından bu yana enerji güvenliği paradigması çok sınırlı kalmıştır ve günümüzde pek çok yeni faktörü içerecek şekilde kapsamı genişlemektedir. Yukarıda kısaca bahsi geçen Almanya'nın sentetik uçak yakıtı elde etme çalışmaları enerji güvenliğinin önemine iyi bir örnektir. Aynı zamanda enerji güvenliğinin ulusların kaderinde belirleyici rol oynama kapasitesi açısından da özel bir önemi bulunmaktadır. Almanya coğrafya olarak önemli petrol yataklarına sahip değildir. Petrol keşifleri önemli noktada olmadığı için 20. yüzyılın başlarına kadar bu bir eksiklik sayılmamakla birlikte, Almanya önemli kömür yataklarına sahip olduğundan sanayisinin temelini kömür oluşturmaktaydı. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'yı etkisi altına alan sanayileşme hareketi sonucu beden gücünün yerini alan makinelerin hammaddesi olan demir ve çeliğin üretiminde gerekli olan enerji kömürden sağlanmaktaydı. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca kömür, sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlayan ana kaynak olarak devam etti. Bu süreçte Almanya'nın özellikle Ruhr Havzasında bulunan zengin kömür yatakları sanayileşmesinde büyük rol oynamıştır. Üretilen kömür sadece demir ve çelik imalatında kullanılmıyordu; gerek ticari işletmelerin ve evlerin ısıtılmasında, ordunun ve özellikle donanmanın enerji ve yakıt ihtiyaçlarının temininde önemli olan kömür, denizcilikte buharlı makinelerin kullanılmaya başlanması sonucu buhar kazanlarında ve benzer şekilde demiryollarında buharlı lokomotiflerde yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştı. Bu dönemde okyanusu geçmek için yarışan gemiler tahrik güçlerini sağlayan buhar makinelerinde yakıt olarak kömür kullanıyorlardı. Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren durum değişmeye, kömür eski kullanım alanlarını gemiler ve tren lokomotiflerinden başlamak üzere giderek kaybetmeye başladı. Almanya da zaman içinde stratejik anlamda kömürden uzaklaşmak zorunda kaldı ve petrole dayalı benzin ve mazot motorlarına daha bağımlı hale geldi. Almanya açısından enerji güvenliğinin önemi bu aşamada belirginleşmiştir. 2. Dünya Savaşı öncesi Hitler, hava, deniz ve kara savaş araçlarında petrole gereksinimi olacağını bilerek ve buna yönelik planlar yapmıştır. Rusya'yı "Bir vuruşta yere serme" planının hedefi Kafkasya bölgesindeki

zengin petrol yataklarına ulaşmaktır. Alman Silahlanma ve Savaş Üretim Bakanı Albert Speer, savaş sonrası gerçekleşen duruşmalarda, Rusya'yı işgal kararlarının arkasındaki öncelikli nedenin, "petrole olan acil ihtiyaç" olduğunu ifade etmiştir (Yergin, 1990). Alman ekonomi stratejistleri, Nazi yönetiminin ilk yıllarında, ülkenin ham petrol ithalatına olan yüksek bağımlılığının savaş durumunda ciddi bir sorun olacağını fark etmişlerdir. 1938 yılında Almanya'nın tükettiği 7.500.000 ton petrolün sadece üçte biri yurt içinde sentetik üretim yapan tesislerde ve petrol rafinerilerinde üretilebilmiştir. Diğer beş milyon tonun büyük kısmı ABD, Venezuela ve İran'dan ithal edilmiştir ve küçük bir kısmı ise Romanya'dan (451.000 ton) gelmiştir (Hayward, 1995). Savaş döneminde enerji güvenliğinin olmayışı, Alman Ordusu açısından "Aşil'in topuğu" olarak nitelendirilmiştir. Nitekim korkulan oldu ve Eylül 1939'da başlayan İngiliz-Fransız ablukası sonucu Almanya'nın yaptığı denizaşırı petrol ithalatı imkânsızlaşmıştır. Geriye sadece kıtasal ithalat seçeneği kalmıştı: yani Romanya ve Rusya. Rusya'dan gelen petrol 1941'de başlayan "Barbarossa Harekâtı[5]" sonrası durunca Almanya, sadece Romanya petrolüne bağımlı hale gelmiştir (Yergin, 2006). 1940 yılında ithal edilen petrolün %94'ü Romanya'dan sağlanıyordu. Üstelik Rus uzun menzilli bombardıman uçaklarının etkisi altındaki Romanya'dan gelen bu petrol her an kesilebilirdi[6]. Aslında, Ağustos 1936'da Hitler, o zamanlar Döviz ve Hammadde Komiseri olan Hermann Goring'e, Alman ordusu ve ekonomisini 4 yıl içerisinde savaşa hazırlama emrini verirken, Alman Ordusu'nun "Aşil topuğu" sayılan enerji güvenliğine çözüm arayışı içinde bulunuyordu. Eldeki petrol yatakları yeterli olmadığına göre "kaynağı sınırlar dâhilinde bol miktarda mevcut olan kömürden yakıt elde etmek" yolu bir çözüm olarak görülmüştür. O günün koşullarında, Fischer-Tropsch yöntemi adı verilen hidrojenleme yöntemi, bu amaçla kullanılabilecek çeyrek düzine kadar yöntem içerisinde en verimlisidir. "Hidrojenleme" denilen bu yöntemle, kömür doğrudan yakıta dönüştürülüyordu[7]. 1938 ve 1943 arasında sentetik yakıt

[5] Barbarossa Harekâtı, Almanya'nın 2. Dünya Savaşında Sovyetler Birliği'ne karşı başlattığı ve Doğu cephesini açan işgal harekatına verdiği isimdir. Tarihteki en geniş çaplı harekât olarak kabul edilmektedir.

[6] Almanya'nın ilk iki yılında Romanya petrolüne artan bağımlılığı, Hitler için büyük bir endişe kaynağıydı çünkü Romanya'daki Ploesti petrol sahaları Sovyet Hava Kuvvetleri'nin uzun menzilli bombardıman uçaklarının etki alanı içerisindeydi. Hitler, 20 Ocak 1941'de generallerine, 'Şimdi, hava gücü çağındayız ve Rusya, hava gücüyle Romanya petrol sahalarını yerle bir edebilir, ki Mihver'in ömrü bu sahalara bağlıdır.' demiştir.

[7] Kömürde az miktarda bulunan hidrojen molekülleri benzinde yüksek oranda bulunmaktadır ve bu nedenle hidrojen moleküllerinin kömürdeki karbona bağlanarak sıvılaştırılması gerekmektedir. Hidrojenleme denilen bu işlem yüksek sıcaklıklar ve yüksek basınç gerektiren bir işlemdir.

üretimi, 10 milyon varilden 36 milyona kadar tırmanarak kayda değer bir artış göstermiştir. Tüm kaynaklardan elde edilen verim ile karşılaştırıldığında sentetik yakıtların oranı 1943'te %22'den % 50'ye çıkmıştır (Yergin, 2006).

Hidrojenleme yoluyla elde edilen benzinin oktan değeri 60 ila 72 arasında değişiyordu, bu değer kurşun tetraetil yardımıyla 87'ye kadar yükseltiliyordu. Uçak motorlarında sıkıştırma oranının arttırılabilmesinde belirleyici olan yüksek oktan, daha iyi performans ve daha uzun uçuş süreleri sağlamaktaydı, ancak ne var ki, kömürden elde edilen benzin, petrolden elde edilen kadar kaliteli olamıyordu. Almanya'nın 2. Dünya Savaşı sonuna kadar Müttefiklerin seviyesine ulaştırmaya muvaffak olamadığı kaliteli benzin, %15 daha yüksek hız, bombardıman uçağı için 1500 mil daha uzun menzil ve 10.000 feet fazladan yükseklik anlamına geliyordu (Url-10). Yakıt sorunu sadece uçakların hız ve menzilini değil pilotların kalitesini de etkiliyordu. Almanya aday pilotların eğitim uçuşlarına yeterli yakıt ayıramadığı için, bu uçuşlar üçte iki oranında eksik yapılarak pilotlar yetiştiriliyordu. Almanya'nın petrolünün olmaması ya da daha geniş anlamda enerji güvenliğinin olmaması doğrudan savaşın neticesinde etkili olmuştur. Almanya'nın kendi petrol yatakları yeterli olsaydı, ya da kömürden elde ettiği yakıtın verimliliği yeterli olsaydı, 2. Dünya Savaşının seyri de sonucu da daha değişik olabilirdi. Bu örnek, enerji güvenliğinin tarihsel süreçte rolünü ve işlevini çok iyi anlatması bakımından önemlidir. 2. Dünya Savaşı sonrasında enerji güvenliği bir süre gündemden düşse de 1956'da Süveyş Krizi sırasında Avrupa'da petrol temininde yaşanan istikrarsızlık bu kavramı yeniden dünyaya hatırlatmıştır[8]. Batı Avrupa petrolünün %75'inin Süveyş kanalından geçiyor olması, 2. Dünya Savaşı sonrası enerjide petrolün ağırlığını iyice artıran Batı Avrupa'ya enerji güvenliğinde Churchill'in sözünü ettiği "çeşitlilik" unsurunun önemini acı bir şekilde hatırlatmıştır.

1950'lerde ve 1960'larda, Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Sovyetler Birliği ve Kuzeydoğu Asya bölgelerinin başını çektiği dünya enerji talebi iki kattan fazla artmıştır. Bu bölgelerde ekonomik büyüme, yaşam standardının iyileşmesi, motorize olma ve elektrik kullanımının artması, sektörde enerji talebini körüklemiştir[9].

[8] 1956'daki Süveyş Krizi sırasında, eski sömürge güçleri Fransa ve İngiltere, Mısır'da kendilerine uydu bir rejim kurmaya ve Süveyş Kanalı'nı kontrol altına almaya çalıştıklarında ABD, Mısır diktatörü Nasser yanında saf tuttu Batılı müttefiklerine karşı çıkmıştır.

[9] BM verilerine göre, dünya enerji talebi 1950'de 1.676 Milyon Ton Eşdeğerinden (Mtoe) 1969'da 4.197 Mtoe'ye yükselmiştir. Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Sovyetler Birliği ve Kuzeydoğu Asya bu büyümenin %89'unu oluşturmuştur.

Çoğunluğu petrolün oluşturduğu uluslararası enerji ticareti, aynı dönemde dört kattan fazla artmıştır. Uluslararası petrol tedarik sistemi batılı dev petrol şirketleri tarafından kontrol ediliyordu. Bu şirketler nispeten istikrarlı bir şekilde ucuz petrol tedarik ederken, petrol ihraç eden ülkeler, petrol ihracatından servetin dağılımından giderek hoşnutsuzluk duyarak ve 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) kurmuşlardır.

Enerji güvenliğinin ortadan kalktığı bir dönemin başlangıç yılları olarak 1970'ler tanımlanabilir. Bu yıllarda patlak veren iki büyük petrol krizi söz konusu olmuştur. 1973'teki ilk petrol krizinde Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü'nün (OAPEC) uyguladığı petrol ambargosu, petrol ithal eden ülkeleri temelden sarsmıştır. Süreç içerisinde OPEC üyesi birçok devlet, petrol varlıklarını kademeli olarak kamulaştırmıştır (Pamir, 2017).

Arap ülkeleri, ABD'nin Yom Kippur Savaşı'nda[10] İsrail'e verdiği askeri desteği cezalandırma amacıyla 16 Eylül 1973 tarihinde bu ülkeye petrol ambargosu başlatmışlardır. Daha sonra bu ambargo Batı Avrupa ve Japonya'yı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu, petrolün ilk kez silah olarak kullanılması anlamına gelmiştir. Ambargo sonrası arzın da kısılması ile birlikte, petrol fiyatlarında dört katına varan yükselme görülmüştür (12 USD/Varil). Petrol fiyatlarının artmasıyla petrol ihraç eden Arap ülkelerinin gelirleri artarken Batı ülkeleri piyasalarında krizler baş göstermiştir. Batılı ülkelerin ekonomilerinde on yıllardır süreklilik arz eden kesintisiz ve uzun süreli kalkınma ve refah dönemi sona ermiştir (Öztürk & Saygın 2017).

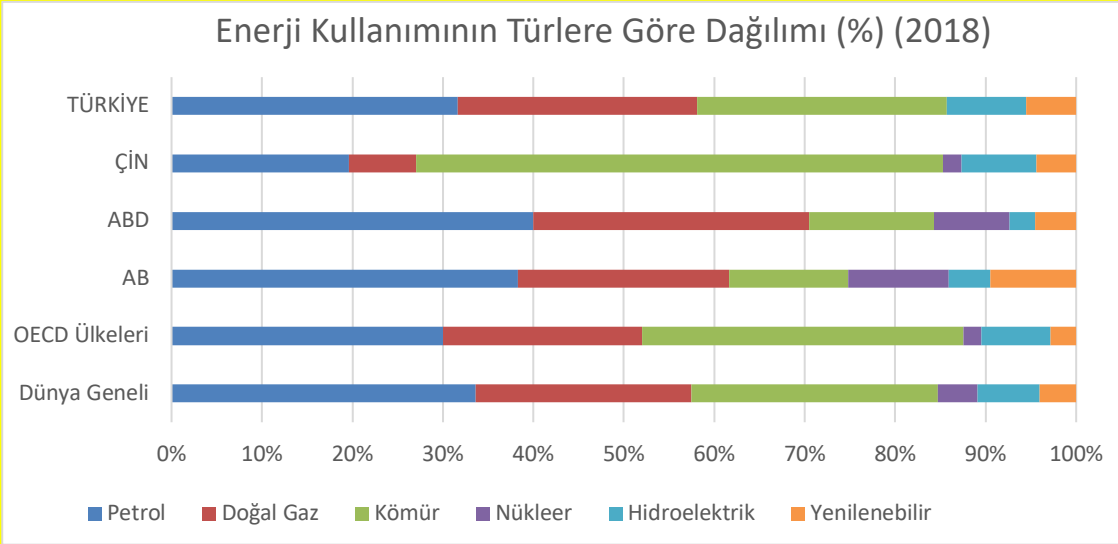
1973 Petrol Krizi, Batı ülkelerini alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynakları bulmaya yöneltmiş, güneş ve rüzgâr enerjisinden yararlanmak amacıyla araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Tasarruf amacıyla Avrupa ve ABD'de daha küçük ve ekonomik motorlu otomobiller üretilirken, yine tasarruf amaçlı ileri saat uygulamaları ilk kez uygulanmaya başlanmıştır. Enerji güvenliğini sağlama amaçlı bir diğer eylem olarak ve artan petrol fiyatlarının araştırma maliyetlerini daha yüksek oranda karşılama potansiyeli olmasının da etkisiyle, Alaska, Kuzey Denizi, Hazar Denizi ve Kafkaslarda

[10] Yom Kippur Savaşı, Ramazan Savaşı, Dördüncü Arap-İsrail Savaşı olarak da bilinmektedir. Dört Arap devleti (Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün) ile İsrail arasında 6-26 Ekim 1973'te Yom Kippur'da başlayan savaştır. Savaşın hemen akabinde Arap ülkeleri, Suudi Arabistan'ın önderliğinde ve İsrail'i destekleyen ülkeleri hedef alan petrol ambargosunu başlatmışlardır ve bu ambargo Mart 1974'e kadar sürmüştür. Ambargo sonucu petrol fiyatları yükselirken, dünya çapında benzin sıkıntısı ortaya çıkmıştır.

yeni petrol üretim sahaları işletilmeye başlanmıştır. Bazı devletler üretim ve yatırım politikalarını enerji güvenliğini dikkate alarak değiştirmiştir. Örneğin Japonya, petrole dayalı sanayiden uzaklaşarak elektronik cihazlar üretimine yönelmiştir (Url-11).

Enerji güvenliği, topraklarında önemli hidrokarbon rezervleri mevcut olmayan Avrupa Birliği ülkeleri için yakın geçmişte de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Enerji ithalatı nispeten az sayıda ülke üzerinde yoğunlaşan AB'nin enerji arzındaki istikrar sürdürülebilirlik açısından sağlıklı değildir. Nitekim AB ülkeleri petrol, doğal gaz ve kömür temini bakımından Rusya başta olmak üzere az sayıdaki devlete önemli ölçüde bağımlıdır[11]. Bu nedenle Rusya ile Ukrayna arasındaki enerji krizleri AB ülkelerini de olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucunda Rusya'dan AB ülkelerine Ukrayna üzerinden ulaşan doğal gaz akışı sık sık kesintiye uğramış ve enerji arz güvenliği, AB'nin enerji alanındaki en önemli gündemi haline gelmiştir. AB'nin enerjide ithalat bağımlılığını en fazla hissettiği tür doğal gazdır. AB ülkelerinde doğal gaz, petrolün ardında en fazla kullanılan enerji kaynağı olup enerji tüketiminin yaklaşık %23,35'i doğal gaz ile karşılanmaktadır. Dünya geneli için ise bu oran %23,8 dir (Kakışım, 2019). Türlere göre dağılım Şekil 3.1 de gösterilmektedir.

.

Şekil 3.1 : Çeşitli Devlet ve Toplulukların Kullandıkları Toplam Enerjinin Türlerine Göre Yüzde Olarak Dağılımı (BP, 2020).

[11] 2017 yılında AB dışı ham petrol ithalatının yaklaşık üçte ikisi Rusya (%30), Norveç (%11), Irak (% 8), Kazakistan ve Suudi Arabistan'dan (% 7) yapılırken, doğal gaz ithalatının dörtte üçünden fazlası Rusya (% 40) başta olmak üzere Norveç (% 26) ve Cezayir'den (% 11) gerçekleşmiş, katı yakıt (çoğunlukla kömür) ithalatında ise paylar Rusya (% 39), Kolombiya ve Amerika Birleşik Devletleri (her biri % 17) arasında bölüşülmüştür.

3.2 Enerji Güvenliğinin Temel İlkeleri

Enerji güvenliği günümüzde de ülkelerin ekonomik ve siyasi güç ve bekaları açısından önemini sürdürmektedir. Kleber (2009) enerji güvenliğini İngilizce olarak "surety, survivability, supply, sufficiency and sustainability" olarak ifade edilen Beş S ile: "Muhakkakiyet, varlığını devam ettirebilme, arz, yeterlilik ve sürdürülebilirlik" olarak ifade etmiştir. Tüm devletler, halklarının yaşam kalitesi için enerjiyi makul maliyetlerle ve sürdürülebilir bir şekilde üretip kullanmak konusunda çok kuvvetli ortak çıkarlara sahiptirler. Enerji güvenliğinin arttırılması, uluslararası düzeyde geleceğe odaklı ve işbirlikçi bir yaklaşımın yanı sıra ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli özel girişimler ve müdahaleler gerektirmektedir. Bu konuda iki özel konu önem arz etmektedir: küresel ısınma tehdidi ve fosil yakıt kullanımı ile ilişkisi ve dünya devletler toplumunun yoksul üyelerinin elektrik dâhil olmak üzere temiz, sağlıklı ve uygun fiyatlı enerjiye erişim eksikliği.

Dünya Bankası'na göre enerji güvenliğinin üç temel dayanağı bulunmaktadır (World Bank, 2005). Bu temel dayanaklar şunlardır:

1) Enerji verimliliği.
2) Arzın çeşitlendirilmesi.
3) Fiyat oynaklığının en aza indirilmesi.

Büyük ölçekte petrol ve doğal gaz üretim yapan şirketler ve devletler yeni enerji kaynaklarına istikrarlı bir şekilde ulaşmak isterken, tüketiciler açısından enerji güvenliği, "makul fiyata ve kesintisiz olarak enerji temini" anlamına gelmektedir. Enerji fiyatlarının aşırı yükselmesi ve oynaklığı ise ister net ihracatçı ister net ithalatçı konumunda olsunlar, tüm dünya ülkelerinin ekonomileri açısından sorun oluşturmaktadır. Enerji güvenliğinin enerji ithalatçısı ve enerji ihracatçısı ülkeler açısından anlamları farklıdır. Enerji üreticisi ve ihracatçısı konumunda olan devletler ekonomik refahlarının sürdürülebilirliği ve artması için talep çeşitliliğine ihtiyaç duyarken enerji ithalatçısı devletler de yine benzer sebeplerle arz çeşitliliği istemektedirler. Böylelikle muhtemel ekonomik veya siyasi kriz dönemleri açısından üretici devletler talep yokluğu riskini en aza indirmekte, tüketici devletler de enerji ihtiyaçlarını karşılama bakımından sıkıntıya düşmeleri riskini yönetilebilir kılmaktadırlar (Sevim, 2012).

3.3 Enerji Stratejisi ve Enerji Politikası

Enerji kaynakları ve bu kaynaklara erişim yetkinliği, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ekonomik ve ulusal güvenliğini etkileyen önemli bir konudur. İhtiyacı karşılayacak, kesintisiz, kaliteli ve zamanında ulaşılan enerji insanlık için temel bir hak olmakla beraber bu unsurlardan biri sağlanamadığında enerji güvenliği tehlikeye girmekte ve buna göre enerji stratejisi ve enerji politikası geliştirilmesi bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Enerji stratejisi ortaya konulurken ülkenin dış politikası, güvenlik politikaları, ekonomi, sanayi ve eğitim politikaları göz önünde tutulmak zorundadır. Enerji stratejisi ve enerji politikasının temelini ülkenin ihtiyaçları, dışa bağımlılığı, jeopolitik ve jeostratejik koşulları ve enerji güvenliği politikası oluşturmaktadır. Dünyada 18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa merkezli bir jeopolitik güç dengesi hâkimken, I. ve II. Dünya Savaşları sonrasında bu jeopolitik denge ABD'ye doğru kaymış, soğuk savaş dönemiyle iki kutuplu bir denge oluşmuştur, bugün bu jeopolitik ve jeostratejik denge Atlantik'ten Pasifiğe doğru bir kayma göstermektedir. Geniş anlamda Avrasya, daha dar anlamda Orta Doğu ve Doğu Akdeniz elinde bulundurduğu enerji, kaynakları ve enerji taşıma yolu bakımından jeopolitikte stratejik bir yer edinmiştir. Enerjinin jeopolitiği, enerji kaynaklarının bulunduğu alanlar dışında, enerjideki arz-talep ilişkisini ilgilendiren tüm coğrafyayı içine alır. Küresel jeopolitik kavramı hangi unsurları içeriyorsa enerji jeopolitiği de benzer unsurları içine almaktadır (Olçar, 2010; Sevim, 2010; Sevim, 2012).

Enerji politikası kurumsal yapıda oluşmakta ve genel olarak teknoloji, ekonomi ve enerji ile ilgili kararların alınmasından sorumlu tüm birimleri ilgilendirmektedir. Kısa ve uzun vadede arz ve talebin yönetimini ve planlanmasını kapsamaktadır. Enerji kaynaklarındaki azalma ile birlikte küresel ısınmanın getirdiği sorunlar ve çözüm önerileri çerçevesinde ulusal ve uluslararası düzeyde enerji politikaları geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu politikalar oluşturulurken, enerjide denge ve süreklilik – fiyat dolayısıyla enerji arzı ve talebi önemli unsurlardır. Ekonomik büyüme öngörüleri, kalkınmışlık düzeyi, teknolojik gelişim ve teknoloji yatırımları enerjide talebi belirlerken, rezervler, üretim ve yatırım maliyeti, bölgedeki siyasal ve ekonomik ilişkiler enerjini arzında belirleyici olmaktadır. Arz ve talebi etkileyen faktörlerde bilimsel veriler oldukça önemlidir. Devletler enerji politikalarını belirlerken enerji kaynak potansiyellerini sağlıklı bir şekilde ve bilimsel tabanlı olarak bilmelidirler. Bu şekilde hesaplanan potansiyelin nasıl kullanılacağı, yerli /yabancı sektörün bu

potansiyeli değerlendirmede yeri ve ülke için ithalatın ne derece önemli olduğu belirlendikten sonra enerji stratejisi geliştirilebilir. İthalata bağımlı bir devlet açısından enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, bu kaynaklara ulaşabilmek ve değerlendirebilmek önem arz eder. Enerji politikaları belirlenirken, sağlıklı bir şekilde yapılmış enerji talep tahmini öne çıkar. Ekonomik büyüme hedefleri, nüfus, teknolojik gelişmeler, enerji kaynaklarının fiyatları ile birlikte vergiler ve teşvikler gibi enerji politikasını etkileyecek faktörler ve enerji tasarrufuna yönelik yapılan çalışmalar ve önlemler enerji talep tahminini etkileyen parametrelerdir (Toichi, 2003; Bayraç, 2009; Sovacool ve Brown, 2010; Ulusaler, 2012; Sevim, 2012; Sevim, 2015).

3.3.1 Dünya enerji politikalarını belirleyen etkenler

Dünya enerji politikalarını ekonomik büyüme, nüfus artışı, teknolojik gelişmeler ve çevresel etkenler olmak üzere dört ana başlık belirlemektedir. Uluslararası Enerji Ajansının öngörüleri, 2050 yılına kadar OECD ülkelerinin enerji tüketiminde hâlihazırdaki yüzde ellilik payının yüzde otuzlara kadar düşeceği, Rusya, Hindistan, Çin, Endonezya, Güney Afrika, Brezilya'nın payının ise artacağı yönündedir. Çin ve Hindistan büyüme motoru olarak görülürken, Afrika'nın 2030-2050 yılları arasında kalkınmada ciddi bir atak göstermesi beklenmektedir. 2050 yılına kadar gelecek otuz yıl için enerji kullanımı artışının doğu ve güney yönlü olacağı, küresel gayri safi hasılanın dört kat artacağı ve enerji ihtiyacının da katlanarak artacağı öngörülmektedir. Artan enerji ihtiyacını karşılayacak arz politikalarını küresel enerji politikaları etkileyerek şekillendirecektir. Ekonomi kadar önemli olan diğer faktör de nüfus artışıdır. Yedi milyar olan dünya nüfusunun 2020 yılında dokuz milyarı geçmesi, bu artışın en yoğun gerçekleşeceği bölgelerin ise Güney Asya, orta doğu ve Afrika olması beklenmektedir. Bu bölgeler hâlihazırda enerji hizmetlerine erişim bakımından yoksun bölgelerdir. Artan bu nüfusun hayat standartlarının da artması ve enerjiyi daha fazla kullanması beklenmektedir. Söz konusu nüfus artışı şehirleşmeyi de beraberinde getirecek ve şehirleşmenin enerji kullanımını artırıcı etkisi ile tüketim artarken, bir o kadar da tüketim artışının getirdiği hava kirliliği gibi çevresel etkiler ortaya çıkacaktır. Enerji politikalarını belirleyen başlıklardan teknolojik gelişme değerlendirildiğinde yenilenebilir enerjide teknolojinin ön plana çıkması beklenmektedir. Doğal gaz sektöründe, kaya gazı üzerine çalışmalar öne çıkacaktır. Sera gazı yayılımı ve buna yönelik önlemler, çevresel faktörler bakımından esas sorunu oluşturmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansının 2050 yılı için koyduğu hedeflere ulaşmayı beklemek şu

için zor görünmektedir. Enerji talebinin arttığı bir ortamda petrol fiyatlarının yükselmesini beklemek doğal bir sonuçtur. Özellikle Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin istikrarsız siyasi durumunun arz akışını da sıkıntıya sokması ve yatırımların da bu durumlardan etkilenmesi ve sonuçta fiyatların yükselmesi beklenmelidir. Petrol fiyatlarının belirlenmesinde fors majör durumlar dışında piyasa koşulları ana etken olmaktadır. Bu saptama özellikle doğal gaz fiyatları açısından daha da gerçekçi bir saptamadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın öngörüsü, petrolün birincil enerji içindeki payının 2035 yılında % yirmi yedilere düşeceği, petrol talebinin ise özellikle Hindistan ve Çin üzerinden artacağı yönündedir. Doğal gaz petrolün en büyük rakibi olup daha temiz yakıt olması ve veriminin yüksek olması nedeniyle 2035 yılı öngörülerinde payının kömürü geçeceği ve doğal gazın altın çağının başlayacağı beklenmektedir. Daha çevre dostu bir yakıt olmasından başka, doğal gazın daha yaygın bir coğrafyada bulunması ve doğal gaza yapılan yatırımların kendini hızlı amorti edebilir olması kullanım alanlarını arttırmakta ve özellikle de elektrik üretiminde kullanımını tetiklemektedir. Kömürün de geniş bir coğrafyada yayılmış olarak bulunması arz güvenliğini garantiye alan bir faktör olarak değerlendirilmekte ve fiyatının artacağı yönünde beklentiler bulunmaktadır. Kömürde en büyük üretici Rusya, ABD, Kolombiya, Avustralya, Endonezya ve Güney Afrika iken, en büyük alıcılar Japonya ve Kore'dir. Nükleer enerji yarattığı algı bakımından her ne kadar bu enerji kaynağına tedirgin bakılmasına neden olsa da Hindistan, Çin ve Kore bakımından nükleer enerji üretimi artacaktır. Rusya Federasyonu aynı şekilde nükleer enerji üretimini %75 artıracaktır. Maliyetlerin azalması ve kullanılacak teknolojilerin gelişmesi ve çeşitlenmesi ile birlikte yenilenebilir enerji kullanımının da payının artacağı öngörülmektedir (Sandıklı ve diğ., 2013; TPO 2019 Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu; Pamir, 2017).

3.3.2 Küresel enerji senaryolarında rolü olan başlıca faktörler

Büyük üreticiler ve tüketiciler olarak sınıflandırdığımızda üreticiler yani ihracatçılar arasında OPEC ve OPEC dışı Rusya Federasyonu ve Suudi Arabistan başta gelmektedir. Tüketici yani ithalatçı ülkelerin başında ise ABD, Japonya, AB üyesi ülkeler, OECD ülkeleri, Çin ve Hindistan gelmektedir.

Büyük devletler veya kuruluşlar olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse ABD, Rusya Federasyonu, AB ülkeleri, Suudi Arabistan, İran, Çin Halk Cumhuriyeti, NATO, Uluslararası Enerji Ajansı ve OPEC şeklinde sıralama yapmak mümkündür.

Ulusal ve uluslararası enerji şirketleri içinde Suudi Arabistan'ın ABD ile ortak kurduğu ancak daha sonra tüm hisselerine sahip olduğu petrol şirketi Saudi ARAMCO (APPLE'ın önünde dünyanın en değerli şirketi durumunda), Rusya Federasyonuna ait Gazprom, İran Milli Petrol Şirketi NIOC, Venezüella ulusal petrol şirketi PDVSA, Brezilya devlet şirketi Petrobas, ABD ağırlıklı ancak çok uluslu Exxon Mobil, İngiltere ağırlıklı ancak çok uluslu BP, İngiltere ve Hollanda ağırlıklı çok uluslu RoyalDucth Shell, Çin Milli Şirketi CNPC ve CNOOC, Norveç devlet şirketi Statoil, Italyan devlet şirketi ENI, Fransız devlet şirketi TOTAL gelmektedir.

New York Menkul Kıymetler Borsası, Londra Menkul Kıymetler Borsası, Tokyo Menkul Kıymetler Borsası, Frankfurt Kıymetli Kâğıt Borsası, Hong Kong Menkul Kıymetler Borsası, Toronto Menkul Kıymetler Borsası, İsviçre Borsası, Amsterdam-Paris-Lizbon-Brüksel Borsası enerji sektöründeki uluslararası borsalardır.

Platts, Bloomberg, WTRG, Uluslararası Enerji Ajansı, ABD Enerji Bakanlığı, OPEC web sitesi, HIS Cambridge Energy Research Associates, Oxford Institute for Energy Studies enerji konusuna odaklanmış belli başlı yazılı ve görsel yayınlar, web sayfaları ve portalları oluşturmaktadır (Pamir, 2017).

3.3.3 ABD'nin enerji stratejisi, enerji politikası ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları

ABD hem enerji üretiminde hem de enerji tüketiminde dünyada ilk sırada yer almaktadır. Petrolde ve gazda ithalatçı, kömürde ise ihracatçı ülke konumundadır. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %3'üne sahip olup, dünya petrol tüketiminin yaklaşık beşte birini tek başına kullanmaktadır. Orta Doğu'dan başlayıp Hazar Bölgesi ve Afrika'ya kadar uzanan geniş alandaki petrol kaynaklarının kontrolü konusunda ihtiraslı bir politikası hep olmuştur ve olmaktadır. Ağırlıklı ve düşük çıkarma maliyetli dünya petrol ve gaz rezervlerinin bulunduğu coğrafya Orta Doğudur. Kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %50'ye yakın kısmı, aynı şekilde doğal gaz rezervlerinin % kırklık kısmı bu bölgede bulunmaktadır. ABD için enerji bağımsızlığı öncelikli bir devlet politikasıdır. ABD Enerji Bakanlığı altında enerji ile ilgili işleri koordine eden "Enerji Verimliliği ve Yenilenebilir Enerji, Fosil Enerji, Nükleer Enerji, Enerji Politikası ve Sistem Analizi, Enerji İçin İleri Araştırma Projeleri, Çevre Yönetim, Tarihi Miras, Hibe Programları, Bilimsel Araştırmalar" gibi pek çok alt birimi bulunmaktadır. Petrole göre doğal gazda daha olumlu bir durumda olmakla birlikte

doğal gaz üretim ve tüketimi eş seviyelerde seyretmektedir. Dünya kömür rezervlerinin yaklaşık beşte birine sahip olmakla birlikte üretimi düşme eğilimindedir. Çevreye yönelik mevzuat değişiklikleri, temiz hava standartlarına uyum zorunluluğu, kömür santrallerinden uzaklaşma eğilimini güçlendirmiştir. Nükleer enerji bakımından değerlendirildiğinde ise dünya toplam nükleer elektrik üretiminin üçte biri ABD'de gerçekleştiği görülür. Nükleer enerjiye alternatif olan kaya gazı üretimindeki gelişmeler ve artış ile bollaşan doğal gaz ve düşük fiyatı, ABD'nin zayıflayan ekonomisi, elektrik enerjisi talebinde artışın düşük hızda seyretmesi nükleer enerjinin gelecek zamanlarda karşısındaki engeller olarak görülmektedir. Mevcut santrallerin güvenliğinin artırılıp, ömürlerinin uzatılması öncelikli hedeftir. ABD için yenilenebilir kaynakların dağılımı güneş, rüzgâr, jeotermal ve biyokütle toplamı enerji tüketiminde % onlarda kalmaktadır. Enerji politikasının temelinde enerji kaybının azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması yer almaktadır. Amerika açısından enerji kaynaklarını ve varlıklarını geliştirmek, yeni ve temiz enerji biçimleri geliştirmek, tüm bunları güvence altına almak, enerji ekonomisinin küresel lideri olmak ön plandadır. Kendi sınırları dışında enerji politikası daha kapsamlı ve stratejiktir, bunu zaman zaman devlet başkanlarının ortaya koyduğu doktrinler ile belirtmişlerdir (Pamir, 2017). Truman, Eisenhower ve Nixon doktrinleri petrolün ABD için vazgeçilmez önemini açıklarken, Carter Doktrini enerji kaynaklarına erişim ve kontrol stratejisi üzerine yoğunlaşmıştır ve enerji kaynaklarının ABD'nin kontrolünde olması yönünde stratejik kararlar içermektedir. ABD ulusal güvenlik politikası enerji rezervlerinin korunması ve enerji kaynaklarının yer aldığı bölgelere hâkimiyet üzerine odaklanmıştır (Özer, 2013; Pamir, 2017). Ortadoğu Bölgesindeki özellikle petrol rezervleri üzerinde hâkimiyet kurma çabaları daha sonraki yönetimlerce de devam etmiştir ve tarihin sayfaları dikkatli incelendiğinde ABD'nin bölgedeki istikrar ve güvenlik konularında ne derece etkin rol oynadığını görmek mümkündür. 2002 ve 2006 yıllarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde, otoriter yönetimlere son verilmesinin ve liberal demokrasinin yayılmasının amaç olduğu, ülke çıkarlarının küresel düzeyde olduğu ve küreselleşmenin de küresel olması gerektiği belirtilmiştir. ABD, küreselleşme politikalarını dünya enerji kaynaklarına ve pazarlarına hâkim olma amacını gerçekleştirmek bakımından stratejik bir araç olarak kullanmaktadır (Baysoy, 2009; Url-12). Zaman zaman küresel ısınma ve iklim değişimleri ile yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelimin gerekliğini savunan çevreci yaklaşımlar savunulsa da ABD enerji stratejisi ve buna bağlı enerji politikası içinde kayda değer bir yer

edinmemiştir (Baysoy, 2009; Kavaz, 2018). 2017 yılında göreve başlayan Trump yönetimiyle birlikte "Yeni Bir Enerji Devrimi" anlayışıyla enerji stratejileri ortaya konmaya başlanmıştır. Trump yönetimi Paris İklim Anlaşması'ndan çekilme kararı almıştır. Bu karar, iklim değişiklikleri ve çevre sorunlarına duyarlı olmaktan ziyade çevre kirliliğini artırıcı etkileri olan petrol, kömür ve doğal gaz gibi fosil enerji kaynaklarının kullanımını öne çıkaracak bir dönemin habercisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kömür üretimi için devlete ait alanların kiralanması, Arktik, Atlantik ve Pasifik okyanuslarında yasak olan petrol ve doğal gaz sondaj çalışmalarına onay verilmesi ve elektrik üretim santrallerinin sera gazı salınımları ile ilgili düzenlemelerin kaldırılması bu anlamda yapılan ilk işlerdir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretiminin pahalı ve devlet desteğine bağımlılığı fosil yakıt üretimini ön plana çıkarmış ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ise ötelemiştir. LNG terminalleri inşaatları ile ihracat kapasitesini artırma hedefleri bulunmaktadır. Fosil yakıt kullanımını hedefleyen ve çevre ve iklim sorunlarını göz ardı eden ABD enerji politikası küresel düzeyde etkiler gösterecektir. Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında "Enerji Egemen Devlet" olma amacı 2017 yılında açıklanmıştır. Böylelikle küresel enerji aktörü olarak Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Afrika bölgelerindeki devletlerin ekonomik ve siyasi düzenlerinde etkili olmak üzere projeler yapılmıştır yapılmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) bunlardan bir tanesidir. 2002 yılında Bush yönetimi tarafından başlatılan bir öncelik olan Büyük Ortadoğu Projesi'nin temel amaçlarından birisi de bu bölgede yer alan enerji kaynaklarını kontrol etmek ve bu kaynakların Batı'ya transfer yollarının emniyet altına alınması olmuştur. Soğuk Savaş bittikten sonra tüm büyük devletlerin ama özellikle de ABD'nin dış politikasında, "Enerji kaynaklarının kontrolü demek tüm dünyanın kontrolü demektir" şeklinde özetlenebilecek yeni bir stratejik anlayış ortaya çıkmıştır. Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Akdeniz bölgesindeki ülkelerin enerji politikalarının Amerikan enerji stratejinde yansımaları olmaktadır ve bu olmaya devam edecek görüntüsü oldukça hâkimdir (Kavaz, 2018). Doğu Akdeniz'de son on yılda keşfedilen doğal gaz ve petrol rezervlerinde de ABD bölge devletleri üzerinde kimi destekçi kimi zamanda bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması anlamında hareket ederek hâkim güç olma çabaları yürütmektedir. Özellikle Mısır ve İsrail'e verdiği destek bunun açık örneğini oluşturmaktadır.

3.3.4 Rusya Federasyonu'nun enerji stratejisi, enerji politikası

Rusya ekonomisinin temeli enerji üzerine kurulmuştur. Petrol ve doğal gaz üretim ve ihracatında dünyada ilk sıralarda yer alan Rusya, ekonomisini bu doğal kaynaklar ile sürdürülebilir kılmaktadır. İhracat kaleminde %70 oranında fosil kaynaklar yer alırken % 10 kadarını metaller oluşturmaktadır. Petrol ve doğal gazdan gelen gelir imalat ve hizmet sektörü için finans kaynağı olmakta, alt yapı yatırımlarını ve diğer askeri/sosyal projeler için kaynak oluşturmaktadır. Uluslararası piyasalarda bu kaynakların fiyatlarındaki aşağı yöndeki değişim Rusya ekonomisi için önemli bir sorun oluşturmaktadır. 1980 ortalarında ortaya çıkan "petrol bolluğu[12]" ve bunun sonucu fiyatlarda oluşan büyük düşüş SSCB'nin dağılımının etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. ABD'nin kaya gazı üzerine yatırımları ve Suudi Arabistan- ABD ortaklıklı petrol fiyatlarının aşağı çekilmesi Rusya ekonomisi için zor bir süreçtir. Mevcut rezerv sahalarındaki verimin düşmesi yeni petrol ve gaz sahası olarak gösterilen Kuzey Kutbu ve Doğu Sibirya bölgesinde üretim yapılmasının getirdiği yüksek maliyetler önünü görmesini zorlamaktadır. Rusya'da kilit enerji politikasını belirleme yetkisi başkandadır. Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, enerji verimliliği ve bunla ilgili politikaları oluşturmak ve uygulamakla görevlidir. Rusya Enerji Ajansı 'da farkındalık yaratma, kapasite geliştirme görevlerini yerine getirmektedir. Rusya Federasyonu'nun hedefleri arasında 2030 yılına kadar gaz üretimi ve ihracatı % 30 artırmak bulunmaktadır. Üretimin daha zor olduğu sahaları devreye alarak Asya Pasifik piyasasına ihracatı artırmak, nükleer santrallerin ömrünü uzatmak, sera gazını salınımını azaltmak, kömür üretim ve ihracatını artırmak diğer enerji hedefleri ve stratejisi içinde yer almaktadır. Rusya, dünya genelinde doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %17,3'üne, petrol rezervlerinin de % 6,4'üne sahiptir. Dünyanın en büyük gaz ihracat potansiyeline sahiptir, sıvı yakıt üretiminde ABD ve Suudi Arabistan'dan sonra gelmektedir. Dünya yüzeyindeki ispatlanmış kömür yataklarının da %14,1'i Rusya toprakları içinde yer almaktadır. Rusya Federasyonu'nun bulunduğu geniş coğrafya, soğuk iklim koşulları, zayıf ekonomik yapı, enerji sektöründe mevcut yapı ülkenin geleceğini de etkilemektedir. Enerji tüketiminde, Çin ve ABD ardından gelen

[12] 1980'lerin petrol bolluğu, 1970'lerin enerji krizinden sonra düşen talep sonucu ortaya çıkan ciddi bir ham petrol üretim/tüketim dengesizliğidir. Dünya petrol fiyatı 1980'de (günümüze uyarlanmış ABD Doları değeri ile) varil başına 109 dolarlara kadar çıkmıştır. Akabinde 63 dolarlara kadar gerilemiş ve 1986'da varil başına fiyat 23 dolara kadar düşmüştür.

bir ülkedir. Enerji tüketiminde birinci sırada doğal gaz bulunurken, bunu petrol, kömür, nükleer, hidroelektrik izlemektedir (Baysoy, 2009; Bilgin, 2009; Pamir, 2017)

Kömür ihracatı ise talebin azalması, üretim maliyetinin artması ve arz fazlalığı gibi nedenlerle 2040'lı yıllara kadar düşüş gösterme eğilimindedir. Avrupa'nın birincil enerji talebindeki azalma ve alternatif kaynaklara yönelimi Rusya Federasyonu'nun Avrupa'ya olan ihracatında da 2040 yılına kadar bir azalma görülecektir. Rusya ekonomisinin can damarını petrol ve petrol ürünleri üretimi ve ihracatı oluşturmaktadır. Petrol üretiminin büyük bölümü Batı Sibirya'daki Priobskoye ve Samotlor sahalarında gerçekleştirilmektedir. Uzak Doğu Bölgesi olan Sahalin'deki rezervler ile bun ilaveten Doğu Sibirya ve Kuzey Kutup Bölgesi gelecek yıllarda üretime katkı sağlayacak alanlardır. Hazar Denizi ve Kuzey Rusya'daki Timan-Pechora bölgesi de gelecek yıllarda üretim için öne çıkan bölgelerdir (Akgül, 2007; Çınar, 2008; Baysoy, 2009; Bilgin, 2009; Varol Sevim, 2014; Pamir, 2017).

ABD'nin enerji politikasında Orta Doğu ve Avrasya üzerinde hâkim güç olma politikasına karşılık, Rusya Federasyonu da artan petrol fiyatlarını göz önünde tutarak Putin başkanlığında AB, Çin ve hatta ABD ile daha yakın ilişkiler kurmayı ve enerjinin kontrolünün sağlanmasını dış politikasının en önemli unsuru olarak görmüştür. Bu politika ile dünya genelinde yaygınlaşan özelleştirme ve şirket birleştirmelerinin aksine Rus enerji şirketleri Lukoil ve Gazprom dış siyasetin önemli bir aktörü haline gelerek, Rusya'ya enerjide söz sahibi ülkelere karşı güç kazandırmıştır. Diğer önemli Rus enerji şirketleri Surgutneftegaz, Slavneft, Onako, Taftneft, Rosneft, Transneft'tir. Merkezi ekonomik sisteme sahip olan SSCB'nin dağılmasından sonra 1991-1998 süreci Rusya Federasyonu ekonomisi için yüksek enflasyon dönemi olmuştur. Gayri Safi Milli Hasılası %30 düşmüştür. 1999 yılının ikinci yarısı itibariyle petrol fiyatlarındaki artış ekonomide canlanmayı sağlamıştır. Petrol fiyatları yanında doğal gaz fiyatlarının artması ile bu dönem ülkeye giren para ile yabancı rekabetine kapalı kalan stratejik endüstri ve ticaret alanları korunmuştur. Rusya Federasyon'unun ekonomi politik anlayışı, doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerle ekonominin diğer sektörlerini desteklemek şeklinde ortaya çıkmıştır (Baysoy, 2009; Pamir, 2017). Doğal gaz ve petroldeki büyük potansiyeli Rusya Federasyonu'nu bölgesel ve küresel aktör yapmaktadır. Bu durum dünya siyaseti ve ekonomik yapısının da belirlenmesinde etkili olmaktadır (Baysoy, 2009). Orta Doğu'daki durumun karışıklığı; Körfez savaşı, İran krizi ve Arap baharı etkisiyle bölgede süregiden güvensizlik ve istikrarsızlık, AB-

Rusya Federasyonu ilişkilerinde Rusya-Ukrayna krizine rağmen AB'nin Rusya Federasyonu'nu Orta Doğuya alternatif görmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ABD-Rusya Federasyonu ilişkilerine enerji penceresinden bakıldığında ABD'nin Rusya Federasyonu'nun bölgede tek enerji gücü olmasına engel olma yönünde politikalar geliştirme uğraşı içinde olduğu görülmektedir. ABD birden çok boru hattı projesiyle kaynak çeşitliliğine yönelmiş ve Rusya'nın Avrasya'ya egemen olma çabalarını engellemeyi hedeflemektedir. Rusya Federasyonu ise Doğu Asya enerji stratejileri ve AB enerji projeleri ile öncelikli olarak Avrasya'da hâkimiyetini elinde tutma çabası içindedir. Ortadoğu petrollerinde de gerek ulusal petrol şirketlerine yaptığı yatırım gerekse bölgede destek verdiği ülkeler bazında küresel gücün parçası olarak hareket etmektedir. Doğu Akdeniz ve son otuz yılda keşfedilen enerji rezervleri bakımından Rusya'nın politikasını değerlendirecek olursak; coğrafi konumundan dolayı askeri ve ticari stratejisi içinde Doğu Akdeniz her zaman bulunmaktadır ve Doğu Akdeniz'e dışarıdan müdahil olma rolünü oynamaktadır. Bölge devletleri ile özellikle Türkiye, Suriye ve İran'la kurduğu yakınlıklar burada önemlidir. Mısır ve İsrail ile beklenen yakınlık sağlanamamakla birlikte ABD'nin gücünü zayıflatmak üzere politikalar yürütmektedir (Özer, 2013; Özdemir, 2018). Türkiye ve Rusya arasındaki iki taraf içinde stratejik öneme sahip olan enerji iş birliği projelerinden 2020 yılı itibariyle devreye giren TürkAkım projesi, Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarının geleceğinde de iş birliklerinin olabileceğini göstermektedir. Rus enerji şirketi Gazprom için TürkAkım, Avrupa piyasalarına sevk yollarını çeşitlendirme bakımından önemli olan bir projedir. TürkAkım projesinin Türkiye için de arz çeşitliliği sağladığı ve bölgede doğal gaz merkezi olmasına yardımcı olacak bir proje olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır. Mevcut düşük gaz fiyatları ve diğer bölgelerden LNG arzı nedeniyle fiyatların düşmesi ve gaz iletim için altyapı inşası gereklilikleri Rus şirketleri için Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusunda iş birliğinin şu an için uzak bir hedef olduğunu göstermektedir. Ortadoğu'da İran ve Irak dışında Rus enerji şirketi Gazprom'un Kuzey Afrika'da Libya, Cezayir ve Mısır'da yeni üretim paylaşım ve ticaret anlaşmaları yapmaktadır. Bu anlaşmalar alternatif enerji güzergâhlarının kontrolü ile Rusya Federasyonu için Doğu Akdeniz'i jeopolitik hedeflerinin içine aldığını göstermektedir (Özer, 2013; Url-13).

3.3.5 Avrupa Birliği'nin enerji stratejisi, enerji politikası

Kendi sınırları içerisinde mevcut kaynaklarıyla toplam enerji tüketiminin yarısını karşılayabilen Avrupa Birliği (AB), petrol tüketiminin üçte ikisinden fazlasını, doğal gaz tüketiminin yarısını ve katı yakıt tüketiminin yarıya yakın kısmını dış kaynaklardan sağlamaktadır. AB'nin ithal bağımlılığının 2030 yılında yüzde yetmişlere varacağı öngörülmektedir. Ağırlıklı olarak ulaşım, petrokimya, endüstri ve mesken tipi tüketimde kullanılan petrolün ancak yüzde beşini kendi üretebilmektedir. Petrol ithal ettiği bölgeler sırasıyla Rusya, Orta Doğu, Norveç ve Kuzey Afrika'dır. Özellikle Norveç ve Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için Orta Doğu petrollerinin AB için önemi yadsınamaz boyutta olmakla birlikte, bölgedeki istikrarsızlık nedeniyle bu bölgeye yönelik enerji politikasını çok yavaş şekillendirmektedir. Dünya enerji piyasasında AB'nin önemli bir payı vardır, enerji ithalatında birinci sırada enerji tüketiminde ikinci sırada bulunmaktadır. Yukarıda da işaret edildiği gibi, AB, birincil enerji tüketiminin ancak yarısını kendi coğrafyasından temin edebilmektedir. Kalan yarısını da yabancı kaynaklardan sağlamaktadır. Dünya petrol tüketiminin %13,4'ünü gerçekleştiren AB, petrol üretiminde ise sadece %1,6 paya sahiptir. Doğal gazda da benzer şekilde %3,8 üretimi bulunurken dünyada tüketilen doğal gaz içerisinde %11,4 oranında bir paya sahiptir. Rezervler açısından bakıldığında ise AB; dünya petrol rezervlerinin yüzde üçüne, doğal gaz rezervlerinin ise binde yedisine sahiptir. Yabancı kaynaklara bağımlı olması enerji arz güvenliği için bir tehdit unsuru olduğundan AB ortak bir enerji politikası geliştirmek zorunda kalmıştır. Büyüyen ekonomi ve artan nüfus ile doğru orantılı enerji talebi, yerli üretimin yetersizliği, enerji ithal ettiği devletlerde yaşanan gelişmeler, enerji üretim bölgelerindeki istikrarsızlık ve güvensizlik, küresel ısınma ve küresel talep Avrupa Birliği enerji politikasını etkileyen faktörlerdir. Avrupa Birliği'nin enerji politikası birliğinde temellerini de oluşturan 1951 yılında Paris Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlamıştır. O tarihlerde toplam enerjinin üçte ikisi kömürden % onu petrolden sağlanırken, nükleer enerjinin kullanımını artırmak ve geliştirmek amacıyla 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur. Aynı yıl kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) sorumluluğuna verilen petrol, doğal gaz ve elektrik ile enerji politikası ekonomik bütünlükle paralel biçimde gelişme göstermiştir. 1960'lı yıllarda üye devletlere enerji politikası konusunda uyulması gereken bazı direktifler yayınlanmıştır. 1970'li yıllarda

ortaya çıkan petrol krizi, Avrupa Birliği enerji stratejisini de sarsmıştır. Özellikle 1979 yılındaki ikinci kriz, AB'yi enerji politikalarında 80 ve 90'lı yıllardaki hedefleri belirlemeye yönelik önemli stratejik değişiklikler yapmaya zorlamıştır. AB, bu politikalar neticesinde 1995 yılına kadar dışa bağımlılığı % on seviyelerine kadar düşürse de 2000'li yıllarda ithalat düzeyi üretim toplamını geçmiştir. 1990 yılların başı itibariyle SSCB dağılmış ve arkasından AB, Soğuk Savaş sonrası enerji şartı antlaşmasını gündeme getirerek çevreye duyarlı ve üretim, taşıma, dağıtım ve kullanım verimliliğini yükseltici tedbirler ile arz güvenliğini artıracak hedefler koymuştur. "Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası COM (682)" başlıklı ve 1995 yılında yayınlanan Beyaz Kitap, Avrupa Birliği'nin enerji söz konusunda önceliklerini "enerji güvenliğinin sağlanması, rekabetçi bir enerji piyasasının oluşturulması ve çevrenin korunması" olarak belirlemiştir. 2006 yılında yaşanan Ukrayna- Rusya doğal gaz krizinden sonra AB üyeleri tek tek değil birlikte hareket ettikleri bir enerji politikası zemininde hareket etmeyi tercih etmiştir. Avrupa Birliği Rusya'ya olan bağımlılığını minimize etmek için de Hazar, Kafkasya, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin doğal gaz ve petrolüne ulaşmak istemektedir. Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklarına bakışı oldukça temkinlidir (Bayraç, 2009; Dursun, 2011; Güneş ve Arslan, 2018).

AB enerji politikasının temelini tüketiciye kesintisiz, yüksek kalitede ve daha ucuz enerji sağlanması oluşturmuştur. Birey temelli bu enerji politikasında etkin talep yönetimi dikkate alınırken arz güvenliğinin sağlanması ve çevreci yaklaşım esastır. AB enerji politikaları da bu esaslar doğrultusunda şekillenmiş olup, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğal gazın payını artırmak ve nükleer enerji santrallerinin güvenliğini yükseltmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırılmak amaçlanmaktadır (Baysoy, 2009; Yorkan, 2009; Pamir, 2017).

Avrupa Birliği coğrafyası içinde 14 devlete ait toplam 130 nükleer santral bulunmakla birlikte, üye ülkeler genelinde enerji ihtiyacının % otuzunun nükleerden karşılandığı görülmektedir. En çok reaktör sahibi ülke Fransa'dır. Fransa, elektrik enerjisinin % 72'sini bu kaynaktan karşılamaktadır ve 2025 yılı enerji politikası hedefleri içinde bu oranın % 50 olması bulunmaktadır. En çok reaktör bulunan ikinci ülke İngiltere'dir, on beş reaktör ile ülke elektriğinin %20'sini nükleer enerji kaynaklı olarak sağlamaktadır. On reaktör ile ülke elektriğinin %40'ını sağlayan İsveç, AB üyesi devletler içerisinde nükleer enerjide üçüncü sıradadır. İsveç'i takip eden Almanya,

nükleer enerji konusunda "2022 yılına kadar tamamen devre dışı bırakmak" gibi radikal kararlar almıştır. Birlik politikalarının belirlenmesinde önemli role sahip olan AB Komisyonu'nun kararına göre, 2025 yılına kadar Avrupa Birliği içinde nükleer reaktörlerin üçte biri ömrünü tamamlayacak ve kapatılacaktır (Url-14). AB üyesi ülkeler büyük oranda ya da tamamen Rusya'dan yapılan gaz ithalatına bağımlıdır. Siyasi, ticari ve altyapıdan kaynaklanan nedenlerle gaz arzında meydana gelen kesintiler ülkeleri zora sokmaktadır. Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında 2009 yılında yaşanan gaz krizi, birçok AB ülkesini gaz krizine sokmuştur. Avrupa Komisyonu 2014 yılında Enerji Stratejisi belgesi yayınlayarak enerji stratejilerinin temelinde AB vatandaşları ve ekonomisi için istikrarlı ve yeterli enerji olduğunu belirtmişlerdir. Önce kısa süreli hedefler ortaya koyarak 2013-2014 yılları için AB'ye Rus gazı ithalatının tamamen kesilmesi ve AB'ye Ukrayna üzerinden yapılan Rus gaz ithalatının kesilmesi üzerine simülasyonlar kurmuşlardır. Yapılan simülasyon sonuçlarına göre özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin ciddi boyutta etkileneceği ortaya çıkmakla birlikte, arz güvenliğini garanti etmek için hükümetlerin piyasa temelli müdahaleden kaçınması çerçeveli bir politikanın izlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Enerji verimliliğini artırıcı, talebi azaltıcı önlemlerin gerektiği ortaya konmuştur. Sınırlar arası enerji ticareti önündeki engellerin kaldırılmasının önemi vurgulanmıştır. Kısa süreli hedeflerin yanında uzun süreli hedefler belirlenmiştir. AB içi üretimin artırılması, tüketicilerin enerji tüketimlerini azaltmaları, enerji verimliliğinin artırılması, alt yapı eksikliklerinin tamamlanarak kaynak aktarımını kolaylaştıracak iç piyasanın birleştirilmesi, dış politikada ortak hareket etmek, kritik alt yapıların korunarak acil durumda dayanışma mekanizmalarının oluşturulması uzun vadeli politikaların içinde yer almaktadır. AB enerji politikasının genel ilkeleri; enerji piyasasının işlemesi, arz güvenliğinin sağlanması, verimliliğin iyileştirilmesi ve enerji ağlarının karşılıklı bağlanması ve bütünleştirilmesidir. AB enerji politikasının temel hedefleri; rekabet edebilir olmak, çevresel sürdürülebilirlik, arz güvenliğidir (Baysoy, 2009; Yorkan, 2009; Özer, 2013; Pamir, 2017).

AB enerji politikasının gelecek hedefleri içinde, yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimdeki payını artırmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının uygun maliyetle kullanılmasını sağlayacak girişimlerin artırılması bulunmaktadır. AB enerji politikasının 20-20-20 sloganı oldukça önemlidir. Bu slogana göre 2020 yılına kadar, sera gazı salınımın %20 azaltılması, yenilenebilir kaynakların enerji karışımı içindeki

payının %20'ye çıkarılması, enerji tüketiminin %20 azaltılması öngörülmektedir. 2030 hedefleri bu payların artırılması yönündedir. Avrupa Birliği'nin 2050 hedefi içinde ekonomiyi %80-90 oranında karbondan arındırmak bulunmaktadır. Bu anlamda, açık deniz tesislerinin "Mavi Büyüme" çerçevesinde konuşlandırılması, deniz kaynaklarının ekonomik sömürüsünün azaltılması planlanmıştır. Deniz Mekansal Planlama, başta Kuzey Denizi çanağında olmak üzere farklı üye devletlerde mavi enerjiyi teşvik ederken gerginlikleri hafifletmenin bir yolu olarak uygulanmaktadır. Kıtanın en güneyindeki deniz alanları, yasal ve idari engellerden bahsetmemekle birlikte, dar ve dik bir kıta sahanlığının getirdiği sınırlamalar nedeniyle henüz kullanılmayan önemli bir enerji potansiyeline sahiptir. Halen 2014/89 sayılı AB Direktifinin uygulanmasıyla geliştirilen Deniz Mekânsal Planlama süreçleri, bu çatışmaları çözme ve Güney Avrupa'da denizel kaynaklı yenilenebilir enerji kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını teşvik etme fırsatı sunmaktadır. Beş güney Avrupa ülkesinin -İspanya, Yunanistan, İtalya, Malta ve Portekiz- deniz mekânsal planlama süreci öncelikli hedefleri arasında bulunmaktadır (Baysoy, 2009; Özer, 2013; Pamir, 2017, Quero Garcia ve diğ., 2010)

Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu arasında doğal gaz politikasındaki düzenlemeler ve anlaşmazlıklar AB'yi Rus gazına alternatif yaratma çabaları içine sokmaktadır. AB Enerji Güvenliği Stratejisi içinde Baltık kıyısında, Polonya, Yunanistan, Hırvatistan ve Litvanya'da LNG terminallerinin yapılması birinci sıradadır. Polonya-Litvanya, Polonya-Slovakya, Polonya-Çek Cumhuriyeti, Yunanistan-Bulgaristan, Bulgaristan-Sırbistan, Bulgaristan-Macaristan, Finlandiya-Estonya, Fransa-İspanya arasına gaz bağlantı sistemlerinin inşa projeleri, Güney Gaz Koridoru olarak tanımlanan AB'ye Hazar'dan, Orta Asya'dan ve Orta Doğudan ve Doğu Akdeniz'den gaz temini de enerji güvenlik stratejisi içindedir (Baysoy, 2009; Özer, 2013; Pamir, 2017). Güney Gaz Koridoru kapsamında Doğu Akdeniz'de yapılan keşifler AB'nin gaz ithalatında kaynak ülke çeşitlendirilmesi bakımından umut olmuş durumdadır. AB bu bölgeye çekince ile yaklaşmaktadır. Doğu Akdeniz bölgesinde yer alan devletlerden Suriye'deki karışıklık, Mısır'daki çok güvenli olmayan ortam İsrail-Filistin çatışmaları ve istikrarsızlığı, Türkiye –Kıbrıs arasındaki MEB'e yönelik anlaşmazlıklar ve diğer sorunlar fiili projelerini ertelemeyi gerektirmektedir. Doğal gaz sanayi alt yapısının oluşmasında mevcut devletlerin planlarının net olmaması ve küresel güçlerden

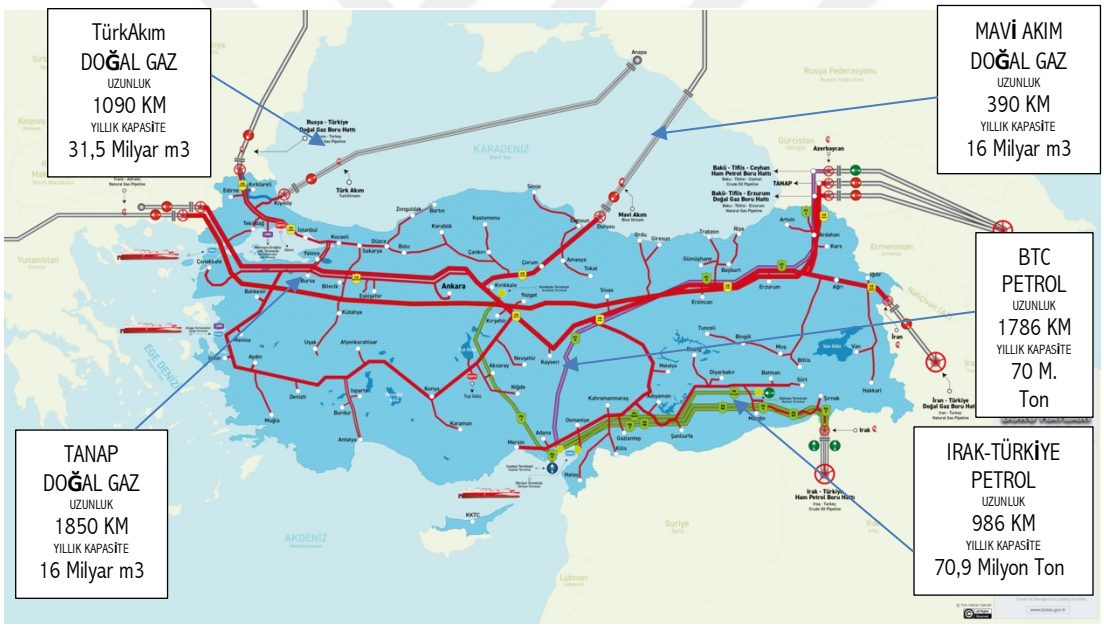
kimle/kimlerle birlikte yola çıkacağının net olmaması sürecin daha uzun olduğunu göstermektedir (Özer, 2013).

3.3.6 Türkiye'nin enerji stratejisi, enerji politikası

Türkiye'nin birincil enerji üretimi, sırasıyla doğal gaz, petrol, taşkömürü, güneş, linyit jeotermal ve rüzgâr enerjisi şeklindedir. Enerji tüketiminde ağırlıklı olarak fosil kaynaklar kullanılmakla birlikte tüketilen enerjinin %75'i ithalatla karşılanmaktadır. Enerjide dışa bağımlılık enerji arz güvenliği ve ekonomik güvenlik bakımından büyük bir sorundur. Türkiye'de mevcut petrol ve doğal gaz üretim rezervleri tüketim değerinin oldukça altındadır. Türkiye'nin petrolde ithalata bağımlılık oranı %93,6 iken, doğal gazda ithalata bağımlılık oranı %99,2'dir (Göktaş, 2018). Hidroelektrik potansiyeli tartışmalıdır. Özellikle çok sayıda Karadeniz Bölgesinde yapılan hidroelektrik santrallerinin su kaynaklarına ve ekosisteme verdiği zarar yanında, geliri masraflarını karşılamayan bir görüntü vermektedir. Avrupa ülkeleri arasında rüzgâr enerjisi potansiyeli bakımından zengin ülkeler içerisinde sayılmaktadır. İlk yatırım maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle Marmara ve Ege Bölgesinin belli bölgeleri dışında bu enerjiye yatırım yapılmamıştır. Güneş enerjisinin kullanımı ise sıcak su temini boyutunu geçmemiştir. Su ısıtmak amacıyla güneş enerjisinin kullanımının sağlandığı kolektör üretiminde dünyada üçüncü, kullanımında dördüncü büyük pazar durumundadır. Coğrafi olarak tektonik bir bölgede olmasında dolayı jeotermal enerji kaynakları bakımından dünyada yedinci büyük jeotermal enerji potansiyeline sahiptir. Çoğunluğu Batı Anadolu'da bulunan 190 kadar jeotermal saha keşfedilmiştir. Rezerv hesapları ve deşarjda hem kaynağı koruyacak hem de çevreci olacak mühendislik çalışmalarının yetersizliği bu alana yönelen girişimcileri düşündürmektedir. 2000'li yılların başı ile biyoyakıt ve biyoetanol çalışmalarına başlanmış olup tarıma uygun olmayan çorak arazilerde toprağın ve bölgenin yapısına uygun bitki yetiştirilmesi üzerine çalışmalar mevcuttur. Bu tür yatırımların çevre koruyucu yanında kırsal kesime istihdam yaratma potansiyeli de bulunmaktadır. Türkiye'nin enerji politikasında ağırlıklı olan çalışmalar enerji arzı tarafında olmuştur. Enerji verimliliğini artırmak enerji politikası içinde yer almaktadır. Kaçak-kayıp oranını düşürmek, enerji verimliliği ve yenilenebilir kaynaklar için çıkarılan yasaları Avrupa Birliği müktesebatına uygun hale getirmek, Kyoto'ya yeni üye olan bir ülke olarak AB'nin taahhüt ettiği kriterlere ulaşma hedefleri bulunmaktadır (Austvik & Rzayeva, 2017; Pamir, 2017). Yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketilen enerji içinde payının

artırılması gelecek hedefleri içinde olmaya devam etmektedir (Kavaz, 2019). Nüfus artışı, ekonomik büyüme, sanayileşme, kırsaldan kente göç, yakıt fiyatlarındaki seyir, vergiler, teşvikler göz önünde bulundurularak talep tahminlerinin doğru yapılması rekabete dayalı, yatırımı teşvik eden bir piyasanın oluşturulması enerji politikasının önceliklerindendir. Aynı şekilde talep durumuna göre arz durumunun dikkate alınarak yeterli depo kapasitesi oluşturmak gereklidir. Santral yapılırken yer ve teknoloji seçimi fizibilite etütleri uluslararası standartlara uygun olarak yapılmalıdır. Enerji alanında eğitim ve tasarruf bakımından farkındalık projeleri geliştirmekte enerji politikasının temelini oluşturmaktadır (Pamir, 2017; Babahanoğlu, 2018). Türkiye Akdeniz'e kıyısı olan bir ülke olması dışında enerji nakil hatlarının geçtiği bir coğrafyaya sahip jeopolitik konumu Türkiye'yi enerji sektöründe öne çıkarmaktadır.

Aşağıdaki Şekil 3.2'de de görüldüğü gibi, Türkiye toprakları üzerinden geçen petrol boru hatları şunlardır:

Şekil 3.2 : Türkiye'nin üzerinden geçen doğal gaz ve petrol boru hatları (Alt Harita: BOTAŞ, 2020).

- Irak -Türkiye ham petrol Boru Hattı (70.9 Milyon Ton/yıl)
- Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı (70 Milyon Ton/yıl) (Url-15).

Türkiye toprakları üzerinden geçen doğal gaz boru hatları aşağıdadır (Şekil 3-2):

- Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı) (14 Milyar m^3/yıl)

- Mavi Akım Gaz Boru Hattı (16 Milyar m^3/yıl)
- Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran-Türkiye) (35 Milyar m^3/yıl)
- Bakü-Tiflis –Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (20 Milyar m^3/yıl)
- Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksiyonu (7 Milyar m^3/yıl)
- Trans Anadolu Doğal Gaz Boru hattı projesi (16 Milyar m^3/yıl)
- TürkAkım Gaz Boru hattı Projesi (31,5 Milyar m^3/yıl) (Url-16)

Mevcut petrol doğal gaz boru hatları geçiş güzergâhında bulunmasından hariç Akdeniz'deki zengin hidrokarbon rezervlerinin tespitiyle jeoekonomik boyutta bölgenin enerji merkezi olması statüsünü kuvvetlendirmiştir.

Enerji başlığında Türkiye'nin kuruluşunun yüzüncü yılı olan 2023 yılı hedeflerine bakıldığında yenilenebilir enerji, yerli kömür, nükleer enerji, petrol ve gaz arama projeleri ve boru hattı projeleri ön plana çıkmaktadır. Yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretiminin elektrik üretimi içindeki payı 2019 yılında % otuz üç ile dünya ortalamasına doğru yükselmektedir, 2020 yılı için bu oran % otuz altı 2023 için bu hedef % kırk olarak hesaplanmaktadır. Elektrik üretiminde kurulu güç kaynaklarının dağılımı fosil yakıtlar ve yenilenebilir kaynaklar olarak karşılaştırıldığında aynı oranlarda olduğu görülmektedir. Kurulu güç kaynaklarının artırılması hedefler arasındadır. Bu durum, yenilenebilir enerji politikasında oldukça olumlu ilerlemeler olduğunun göstergesidir. Güneş ve jeotermal enerjide hedeflere ulaşılmasının mümkünken, rüzgâr enerjisinde 2020 yılı itibariyle oldukça geride olduğumuz görülmektedir. Ülkemizin fosil yakıtlardan petrol ve doğal gazda tamamen dışa bağımlı yapısı gerek ülke ekonomisine gerek se enerji arz güvenliğine önemli bir baskı unsuru olmaktadır. Bu baskıyı azaltmak üzere geliştirilen stratejiler arasında kaynak ülke çeşitliliğini artırmak gelmektedir. Özellikle doğal gazda Rusya'ya % elli oranında olan bağımlılığımız 2019 yılı itibariyle % otuz beş seviyelerine çekilmiştir. Azerbaycan ile ortak gerçekleştirilen TANAP projesi ile ülkeye giren Azeri gazı bu sonucun ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur. Sıvılaştırılmış doğal gaz alternatiflerinde türev piyasalardan gaz sağlama yoluna gidilmektedir. Petrol ve doğal gaz çıkarma faaliyetleri yoğunlaştırılmaya ve desteklenmeye başlanmıştır. İran'a uygulanan ambargo nedeniyle 2019 yılı ikinci yarısından bu yana bu devlet ile petrol ticareti yapılamamaktadır. 2019 yılı içinde kaya gazı sondaj çalışmalarına başlanmış ve 117 adet yeni petrol arama, tespit ve üretim kuyusu açılmıştır. Sürekli, verimli ve çevreye duyarlı hedefli enerji politikalarını gerçekleştirmek için projeler

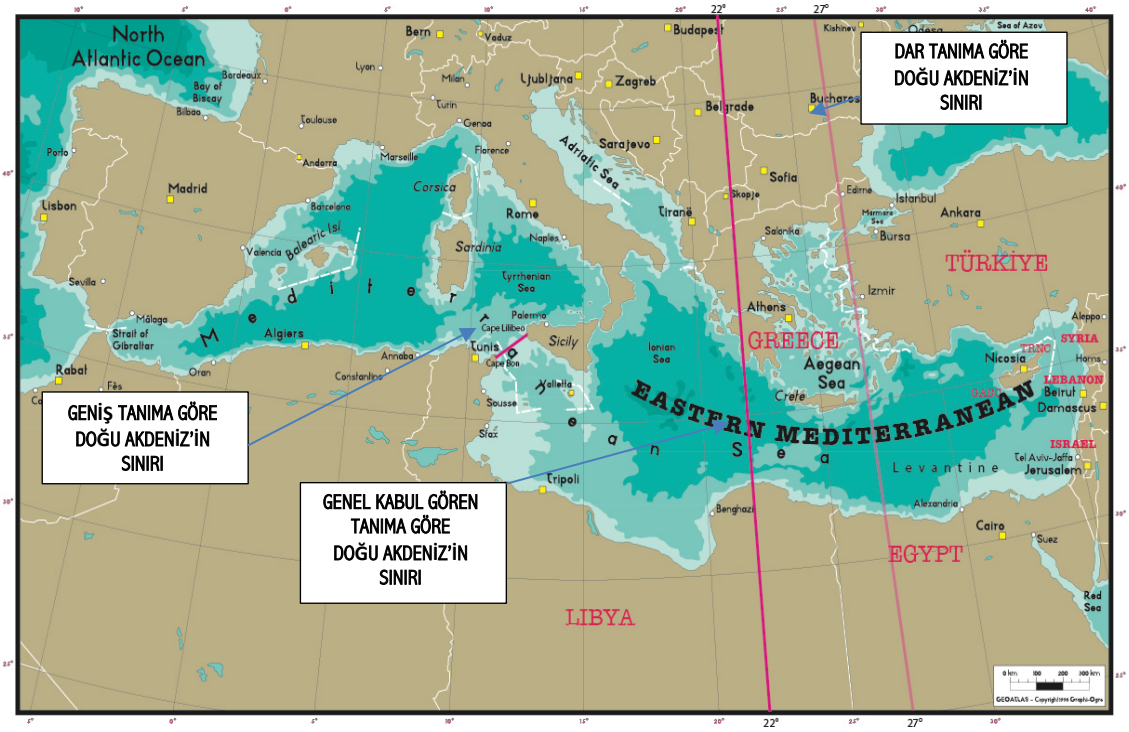
üretilmektedir. 2020 yılı içinde 95 kuyu daha açılması planlanmaktadır. Diğer bölge devletleri gibi Doğu Akdeniz'de arama ve sondaj çalışmaları ülkemizce de devam etmektedir, 2020 yılı içinde 5 sondaj çalışmasının gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılına kadar 26 sondaj çalışması planlanmaktadır. Türkiye uluslararası arenada bölgedeki haklarını korumaya devam ederken yerli üretimle ithalata bağımlılığı azaltma çabası içindedir. Çok sayıda boru hattı projesinin topraklarından geçmesi ile stratejik hedef olan enerji merkezi olma sürecinde Güney Gaz Koridoru'nun Avrupa kısmını oluşturan Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TAP) Türkiye kısmını oluşturan TANAP ile 2019 yılı sonunda birleştirilmiştir. İlk etapta yaklaşık 10 milyar metreküp Azeri gazının Avrupa'ya nakli düşünülmektedir. Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacak Rus gazı projesi TürkAkım Doğal gaz Boru Hattından 2020 yılı içinde ilk gaz transferi yapılacaktır. Fosil yakıtlarda dışa bağımlılığımız kadar depolama hacmimizin yetersizliği sorunu da Türkiye'nin enerji kaynaklarının transferi konusundaki stratejik konumunu zayıflatmaktadır. Bu kapsamda 2019 yılı itibariyle Marmara Doğal Gaz Depolama Projesi'nin ikinci fazı tamamlanarak tesisin toplam depolama kapasitesi 2,8 milyar metreküpe çıkarılmıştır. Ayrıca Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Projesi kapsamında 600 milyon metreküp depolama hacminin 5,4 milyar metreküpe çıkarılması çalışmaları sürmektedir. Nükleer enerjide 2023 hedefleri temeli atılan Akkuyu Nükleer santralinin birinci ünitesinin devreye girmesi bulunmaktadır. Sinop Nükleer Santrali'nin de 2025 yılında hizmete alınması ve üçüncü nükleer santral fizibilite çalışmaları planlanmaktadır. Enerji çeşitliliği ile enerji arz güvenliğini sağlamak yanında enerji verimliliği de ülkenin ihtiyaçları ve potansiyeli bakımından gerçekçi bir hedef olmak zorundadır (Ersen ve Çelikpala, 2019; Kavaz, 2019; Url-17; Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017-2023).

4. DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARI

Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm toplumların tarihlerinin şekillenmesinde enerji ana etkendir. Bugün çevreye ve ekosisteme duyarlı gelişmiş toplumların tercihi olmaya başlayan ve enerji politikalarında öncelikli yer edinen yenilenebilir enerji kaynakları, ilgili bölümde de değinildiği üzere, birinci dalga toplumların ana enerji kaynağını oluşturmuştur. Sanayi Devrimi öncesine kadar kullanılan bu kaynaklar, buhar makinasının icadı ile bugün kömür başta olmak üzere fosil kaynaklar olarak tanımlanan enerji kaynaklarının kullanımına yöneltmiştir. Kömür yataklarının kullanımı yerini Edwin L. Drake'in ABD'nin Pennsylvania eyaletinde 1859 yılında açtığı ilk kuyuyla petrole bırakmış ve petrol yenilenemeyen ve en çok tercih edilen enerji kaynaklarında ilk sıraya yükselmiştir. Yirminci yüzyılın son çeyreğindeki petrol krizleri ve enerji fiyatlarında yükseliş, tüketici toplumları bir taraftan mevcut enerji kaynaklarının daha verimli kullanılabilmesi için çalışmalara yöneltmiş aynı zamanda da yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesini akıllara getirmiştir. Bu süreçte çevreci yaklaşımlar ile birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması yavaş bir gelişme gösterirken, uluslararası arenada enerji alanlarına ve kaynaklarına hâkimiyet kurma/küresel güç olma arasındaki ilişki daha kuvvetlenmiştir (Ceylan, 2018).

Doğu Akdeniz; Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği, deniz ve hava ulaşımı bakımından önemli olduğu kadar, tarihin her döneminde çeşitli mücadele ve güç savaşlarına sahne olmuş ekonomik, askeri, sosyal ve siyasi çıkarların çarpışma alanı olan jeostratejik bir bölgedir. Bu üç kıta, tarihin her döneminde birbirini tamamlayan siyasi ve ticari roller üstlenmişlerdir (Ceylan, 2018). Üç kıta ile çevrili Doğu Akdeniz, çok sayıda yüksek medeniyetin çevresinde geliştiği ve göç yollarıyla kültürlerin dünyaya yayıldığı merkez durumundadır. Yarı kapalı bir deniz olan Akdeniz'in doğusunda kalan ve "Doğu Akdeniz" olarak adlandırılan bölgenin ortak kabul görmüş bir sınırı yoktur. Geniş anlamda Doğu Akdeniz, Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya adasının batısındaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölgedir. Buna göre Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, KKTC, GKRY ve Tunus'u kapsar (Sertaç & Başeren, 2012; Yaycı, 2012; Sandıklı ve diğ., 2013). Dar anlamda Doğu Akdeniz ise, 27 derece Doğu boylamının doğusunda kalan bölgedir (Yıldız & Doğan 2012). Ancak jeopolitik ve jeostratejik açıdan yapılan

incelemeler ve yayımlarda Doğu Akdeniz Bölgesi bu iki tanım arasında orta bir yol seçilerek Yunanistan'ı da kapsayacak şekilde "22 derece Doğu boylamının doğusunda kalan bölge" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımı benimseyecek olursak Doğu Akdeniz bölgesinde; Yunanistan, Türkiye, Libya, Mısır, Suriye, Israil, Lübnan, Ürdün, Filistin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) bulunmaktadır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 : Doğu Akdeniz Bölgesi ve sınırları.

Doğu Akdeniz tarihine baktığımızda Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlar, Makedonlardan sonra Roma İmparatorluğunu takiben Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğunun bölgede hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Doğu Akdeniz'in önemini artıran konulardan biri de Süveyş Kanalının[13] açılmasıdır. Kanalın açılması bölgenin değerini artırırken sorunları da beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşının kazanan tarafları bakımından Doğu Akdeniz'in çok hızlı bir şekilde paylaşılmasında Doğu Akdeniz'in petrol yataklarına yakınlığı göz ardı edilmemelidir. 2. Dünya Savaşı döneminde de bölge bu anlamda önemini korumuştur. 2. Dünya Savaşının sona ermesinden sonra da yeniden kurulmuş olan Avrupa için ticaret ve enerji akışının sürekliliği bakımından oldukça

[13] Mısır sınırları içinde bulunan Süveyş Kanalı, 193,30 km (120 mil) uzunluğunda olup Akdeniz'i, Kızıldeniz'e bağlayan bir kanaldır. Kasım 1869'da resmi olarak açılan Süveyş Kanalı, her yıl binlerce geminin geçişine tanıklık ederek dünyanın en yoğun kullanılan geçiş yollarından biridir.

önemli olmuştur (Ceylan, 2018). İsrail, Kıbrıs ve Mısır'ın 2000'li yılların başından itibaren açık deniz alanlarındaki gaz keşiflerinden dolayı enerji-güç ilişkisinin sıcak ve kilit noktası olmuştur. Keşfedilen bu gaz rezervleri pek çok senaryoyu ortaya koymuştur ve koymaya devam etmektedir. Bu kaynakların, bölgesel enerji iş birliği yanında ve genel ekonomik ve politik istikrarı etkileyecek büyük bir role sahip olduğu kabul edilmektedir (Yaycı, 2011).

Dünya yüzeyinde keşfedilmiş ve kullanılan petrol ve doğal gaz kaynaklarının % altmıştan fazla bir kısmı günümüzden 200 milyon yıl öncesinde Doğu Akdeniz içerisinde yer alan Pangaean'ın parçalanmasının ardından kapanan Tethys okyanusunun güney ve kuzey kanatlarını oluşturan bölgede yer almaktadır. Bu bölgenin güney kısmında Cezayir, Libya ve Mısır, doğuda ise Suriye, Türkiye, Irak, İran, Suudi Arabistan ve Basra körfezi ülkeleri yer alırken, kuzey kısmında Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Rusya Federasyonu yer almaktadır. Bu iki bölge arasında yer alan Tethys okyanusunun kalıntısı niteliğinde olan Alp-Himalayan Orojenez bölgesinin bir parçası olan Doğu Akdeniz'de petrol ve gaz rezervlerinin olması şaşırtıcı değildir. 1968 yılında Nil Deltasında ilk arama çalışmaları başlamıştır. Amerikan Jeolojik Araştırmalar Enstitüsünün 2010 yılı rapor ettiği verilere göre Doğu Akdeniz'de henüz keşfedilmemiş olan 181 milyon ton petrol, 3,5 trilyon metreküp doğal gaz ve 70,2 milyon ton sıvı doğal gaz (LNG) rezervi bulunmaktadır. Bu bölge içinde GKRY'ne ait olan Afrodit sahası 2011 yılında keşfedilmiştir ve 198,2 milyar metreküp rezerv tahmin edilen sahada 2017 yılında üretime başlanmıştır. İsrail'in Doğu Akdeniz'de dokuz keşfedilmiş sahası bulunmaktadır. Bunlardan rezervi en zengin olan 2009 yılında keşfi yapılan 280 milyar metreküp rezerv olduğu tahmin edilen Tamar sahasıdır ki 2013 yılında bu sahada üretime başlanmıştır. Bunu 2010 yılında keşfi yapılan 509,7 milyar metreküp rezervle 2019 yılında üretime başlamış olan Leviathan sahası izlemektedir. Mısırın Zohr sahası 2015 yılında keşfedilmiştir 850 milyar metreküp bir rezerv tahmin edilmektedir, 2017 yılında üretime başlanmıştır. Filistin'in 2000 yılında keşfi yapılan 2017 yılında üretime başlanan Gazze Marin sahasında 28,3 milyar metreküp rezerv tahmin edilmektedir (Yaycı, 2011; Ceylan, 2018).

Yeni keşfedilen bu doğal gaz kaynakları, Doğu Akdeniz'de bölgesel ve küresel ittifakların oluşturulması için politik ve ekonomik bir zemin oluşturmaktadır. Her ne kadar bu yeni keşifler siyasetin ve ekonominin işleyişini değiştirme potansiyeline

sahip olsa da halen yaşanan ve geçmişte yaşanmış olan tartışmalar, siyasi istikrarsızlık, doğal gazın ülkeler arasında nasıl paylaşılacağı konusunda çözüme varılamamış olması (deniz yetki alanları anlaşmazlığı) ve doğal gaz piyasasındaki ülkelerin rekabet gücü doğal gaz üretimini ve araştırmasını önlemektedir. Öte yandan, son on yılda yapılan gaz araştırmaları sonucunda ortaya çıkarılan rezervlerin zenginliğine bakıldığında, yakın gelecekte Doğu Akdeniz'de bölgesel ve küresel oyun kurucuların çok daha aktif rol almaları kuvvetli bir olasılıktır. Doğu Akdeniz ile ilgili Devletlerin alacağı her bir karar, mevcut doğal gaz rezervlerinin araştırma, geliştirme ve ihracat hızı, ulusal enerji politikaları ve bölgesel politikaların dinamik ağırlıklı kararları olacaktır. Bu nedenle, Doğu Akdeniz'deki lider enerji oyuncuları ve bunların anlaşmazlıkları ve küresel güçlerin enerji kaynakları üzerindeki hedefleri ve ihtirasları iyi analiz edilmelidir (Demir ve Tekir, 2017). Doğu Akdeniz bölgesinin dünya üzerinde ispatlanmış olan hidrokarbon rezervlerinin 3/4'ünü çevresinde barındırdığı bir gerçektir (Pamir, 2017). Fosil kaynaklarca özellikle petrol ve doğal gaz bakımından zengin Ortadoğu ve Orta Asya bölgelerinden bu kaynakların enerji tüketimi yüksek gelişmiş ülkelere en uygun maliyetle ve süreklilikle arzının yapılmasında boru hatları devreye girmektedir. Boru hatlarının bu bölgeden geçmesi bölgenin stratejik önemini ayrıca artırmaktadır (Ayduğan, 2006).

Uluslararası arenada Doğu Akdeniz enerji kaynakları, bölgesel ve küresel enerji politikalarının şekillenmesinde etkili olacaktır. Bölgeye en yakın olan Avrupa Birliği için enerji talebini karşılamada alternatif bir güzergâh olabilecektir. Ayrıca, Girit adasının güneyinde ve İyon Denizi'nde ve Yunanistan'a ait sahalarda petrol ve gaz aramaları yapan Norveçli Petroleum Geo Service (PGS) şirketi tarafından 2012 ve 2013 yıllarında yapılan çalışmaların sonucu da gelecekte AB enerji politikalarını farklı şekillendirebilecektir. Şimdiye dek bulunan rezervler bakımından özellikle İsrail - Mısır - Filistin Bölgesi - Ürdün arasında işbirliği veya çatışma potansiyeli küresel enerji güçlerinin bu eksendeki yerini belirleyecektir. Türkiye-Yunanistan, GKRY-KKTC ve Türkiye-İsrail arasındaki mevcut sorunlar da etkilenecektir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki genel enerji politikasında hedefleri ve enerji yönetimi üzerindeki stratejileri şekillenecektir (Sandıklı ve diğ. 2013; Şafak, 2015).

4.1 Doğu Akdeniz Bölgesinin Tarihsel Önemi

Cebelitarık-Malta adası arası Batı Akdeniz, Malta Adası ve 27 derece boylamı arası Orta Akdeniz ve daha önce de değindiğimiz gibi 27 derece boylamının doğusunda kalan bölge Doğu Akdeniz olmak üzere Akdeniz üç kısıma ayrılarak incelenir. Kaynaklarda "Bereketli Hilal" olarak ta değerlendirilen bu bölge büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Tarihte pek çok devlet ve imparatorluk bu bölgeyi ele geçirmek ve elinde tutmak gayesi içinde olmuştur. Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği ve tarihin her döneminde jeostratejik önemini kaybetmeyerek büyük medeniyetleri tarih sahnesine çıkaran bir bölge olmuştur (Yaycı, 2012; Doğru, 2015). Doğu Akdeniz tarihi süreçte Mezopotamya ve Mısır gibi yüksek medeniyetler ile Anadolu, Ege ve Arabistan arasında deniz ticaret merkezi ve ulaşım koridoru oluşturmuştur (Girgin, 2006). Denizcilik tekniklerini ve deneyimlerini Nil nehrinde geliştiren Mısırlılar, yaptıkları gemiler ile Akdeniz kıyılarını keşfetmişlerdir. Doğu Akdeniz'de Mısır uygarlığından sonra Fenikeliler egemen olmuşlardır. Antik çağda deniz ticaretinin en iyi yöneticileri olan Fenikeliler, Atlas okyanusuna kadar açılmışlardır. Genelde Akdeniz özellikle de Doğu Akdeniz Fenikelilerden sonra Asur, Babil İmparatorluğu, Yunan, Makedonya ve Roma'nın hâkimiyetine girmiştir (Girgin, 2006). Özellikle Yunanlıların iki yüz yıl kadar süren hâkimiyet sürecinde ve sonrasında Doğu Akdeniz'de yer alan Rodos adası Akdeniz limanlarındaki ticaretin kontrolünde etkin rol oynamıştır. Roma Hukuku kaynaklarından biri olan, günümüz kıta Avrupasının ticaret kanunlarının temelini oluşturan ve hukuk tarihine Lex Rhodia[14] olarak geçen Rodos ticaret kuralları burada geliştirilmiş ve tüm Akdeniz'de uygulanmıştır. Tarihte ilk kez Akdeniz, Roma İmparatorluğu döneminde tek bir imparatorluğun sınırları içinde olmuştur. Akdeniz, Roma döneminde Akdeniz Jül Sezar tarafından adlandırılan bizim deniz anlamına gelen "Mare Nostrum" olarak anılmıştır (Girgin, 2006; Küçükkuray, 2019). Roma İmparatorluğu'nun M.S.438 yılında ikiye bölünmesinden sonra, Doğu'da kurulan Bizans MS 5.yy. boyunca Akdeniz'i kontrolünde tutmuştur. Bu tarihten sonra Doğu Akdeniz'de Türk

[14] M.Ö. 1000 ve 600 yılları arasında Rodos'ta güçlü bir deniz ticaret filosu ve bunun yanında da dünyanın ilk deniz hukuku kanunları geliştirilmiştir. Lex Rhodia adı verilen bu kanunların günümüze ulaşmış hiçbir kopyası yoktur. Ancak Rodos deniz hukuku Roma İmparatorluğu'na kadar kullanılmış ve Romalılar tarafından kabul edilmiştir. Denizcilikte günümüzde de kullanılan ve geminin selameti için bazı malların denize atılması veya bozulması durumunda zararın tüm yük sahipleri arasında bölüştürülmesi anlamına gelen "müşterek avarya" bu kanunlardan en bilinenidir.

egemenliği Selçuklu devletinin kurulmasıyla başlamıştır. Selçuklu Türklerinin Antalya'yı ele geçirmesi ile daha önce denizcilik faaliyetlerinde etkin olmayan Türkler, Kıbrıs ve Mısır limanlarında etkilerini artırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar Akdeniz adalarının hâkimiyeti ele geçirilemediği için, lojistik üstünlük sağlansa da deniz yolları tam anlamıyla kontrol edilememiştir. Adaların ele geçirilmesiyle birlikte hem askeri hem ticari olarak üstünlük sağlanmıştır özellikle ticarette Batının hâkimiyeti azaltılmıştır. Ancak, 15.yy'dan itibaren başlayan coğrafi keşifler Osmanlı Devleti'ne ekonomik anlamda büyük darbe vurmuş ve Osmanlıların Akdeniz'deki egemenliği azalmaya başlamıştır (Gürer, 2007). Onyedinci yüzyılda Avrupa'da merkantilizmin başladığı dönemlerde dünya ticaretine ve Akdeniz'e hâkim olma yarışı başlamış ve İtalya, Portekiz ve İspanya gibi güney Avrupa devletlerinin keşif yollarını açmasıyla birlikte merkezi ticaret yolları Akdeniz'den Atlantik'e kaymıştır. Bunun sonucunda Hollanda, Fransa ve İngiltere 17. ve 18.yy'larda Akdeniz'de üstün güç olmuştur (Bulut, 2000). Ticaret yollarının değişmesi yanında Süveyş Kanalının açılması ile Osmanlı İmparatorluğu Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini Avrupa devletlerine kaptırmıştır. Coğrafi keşifler sonrası güzergâhı değişen ticaret yolları, Süveyş kanalının açılmasıyla birlikte yeniden Akdeniz'e yönelmiştir. Süveyş Kanalı zaman ve maliyet bakımından avantajlı bir güzergâh olmuştur. Petrolün ekonomik değeri yanında stratejik bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmeye başlandığı dönemde I. Dünya Savaşı patlak vermiş ve savaş sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki hâkimiyeti Tunus, Mısır ve Libya'nın Avrupa devletleri tarafından işgal edilmesiyle tamamen kaybedilmiştir. Doğu Akdeniz, I. ve II. Dünya Savaşlarında da stratejik önemde olmuştur. I. Dünya Savaşının galipleri tarafından Doğu Akdeniz bölgesinin hızla paylaşımı, II. Dünya Savaşı sonunda da Doğu Akdeniz, özellikle yeniden kuruluş sürecine giren Avrupa için ticaret ve enerji akışının devamlılığı açısından bu bölgede tespit edilen petrol rezervleri oldukça önemli olmuştur ve olmaya devam etmektedir (Salameh & Chedid, 2020).

Hem hukuki hem de siyasi olarak ülkemizi yakından ilgilendiren Kıbrıs sorunu kördüğüm haline gelmiş iken, Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen bir dizi doğal gaz sahası keşfi, bölgede tarihin akışını yeniden değiştirmeye başlamıştır.

Küresel güçlerin ve bölgesel oyuncuların, Doğu Akdeniz bölgesine ve Kıbrıs'a yönelik stratejileri ve taktik atakları, doğal gaz rezervlerinin kesinleşmesinden sonra ciddi bir

ivme kazanmıştır. Tunuslu bir gencin (Muhammed Bouazizi) 18 Aralık 2010'da yolsuzluk ve kötü muameleye tepki olarak kendisini yakmasını takiben Tunus'ta başlayıp Mısır, Ürdün, Yemen, Cezayir, Libya, Bahreyn, Suriye gibi ülkelere yayılan Arap Baharı[15] hareketlerinin kökenleri 1990'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Son otuz-kırk yıldır bu bölgede süregiden istikrarsızlıklarla birlikte Doğu Akdeniz, bölge devletlerinin ve uluslararası aktörlerin çoğunu ilgilendiren yeni bulunan doğal gaz ve petrol yatakları ile yukarıda bahsi geçen uluslararası ilişkiler ve uluslarasın hukuk bakımından sorun ve sorunsalın yaşandığı bir bölge konumundadır (Sandıklı ve diğ. 2013).

4.2 Doğu Akdeniz Bölgesinin Jeopolitik Önemi

Dünya düzenine hâkimiyette coğrafyanın yerini inceleyen Jeopolitik kuramcıların bugüne dek geliştirdikleri "Kara Hakimiyeti Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Deniz Hakimiyeti Teorisi ve Hava Hakimiyeti Teorisi" olmak üzere dört ana teori ön plana çıkmıştır. Geçtiğimiz yüzyıldaki soğuk savaş sonrasına kadar klasik jeopolitik teoriler gündemde olmuştur, soğuk savaş sonrasında ağırlığı ekonomik ve kültürel olan teoriler gündeme gelmiştir (Ural, 2009).

Doğu Akdeniz, jeopolitik teoriler açısından oldukça önemli bir bölgedir. Mackinder'in kara hâkimiyeti teorisine göre bu bölge "Kalpgah" [16] olarak adlandırılmaktadır ve bu bölgenin denetim altına alınmasının gerekliliği şiddetle savunulur. "Kalpgah" stratejik düşüncenin amaçları doğrultusunda Baltık Denizini, Gidiş gelişe Orta Asya ve Tuna'yı, Karadeniz'i, Küçük Asya'yı, Ermenistan'ı, İran'ı, Tibet'i, Moğolistan'ı kapsar. Bu teoriye göre Doğu Akdeniz, "Kalpgâha" giden deniz ticaretinin odak noktasıdır. Deniz hâkimiyeti teorisini ortaya atan Mahan'a göre Doğu Akdeniz doğu ile batı arasındaki ticaret yolları üzerinde yer almaktadır ve Karadeniz ülkelerinin

[15] Arap Baharı, Tunus, Fas, Suriye, Libya, Mısır ve Bahreyn de dahil olmak üzere birçok Müslüman Devleti kapsayan bir dizi demokrasi yanlısı halk hareketine verilen isimdir. Söz konusu olaylar 2011 baharında başladı. Bununla birlikte, bu ayaklanmaların siyasi ve sosyal etkileri, birçoğu sona ermesine rağmen yıllar sonra bugün de önemli olmaya devam etmektedir.

[16] 1904'te Sir Halford Mackinder, "Kalpgâh" (Heartland) teorisini yayınlamıştır. Teori, Doğu Avrupa'yı kontrol edenlerin Kalpgâh'ı da kontrol ettiğini öne sürmektedir. Teori aynı zamanda dünya hâkimiyeti kavramını desteklemektedir. Teorinin genişletilmiş şeklinde, Kalpgâh'ı kontrol edenlerin dünya adasını da kontrol ettikleri kabul edilir. Dünya Adası'nı kim kontrol ederse, kısa sürede dünyanın kontrolünü de ele alacaktır. Başka bir deyişle, Kalpgâh'a hâkim olan grup veya ulus, egemenliğini çok daha geniş bir alana genişletebilir. Kalpgâh bölgesi öncelikle Orta Asya, açık denizler ve Avrasya olarak kabul edilir.

dünyaya açılan noktasıdır, küresel ticaretteki ağırlığı göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür (Şekil 4.2).

Şekil 4.2: Kalpgah ve Kenar Kuşak teorilerine göre kapsama alanları.

Hava hâkimiyeti teorisini kuran Douchet'in savına göre Doğu Akdeniz, Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar ile merkez bölgesinin güneydoğu kanadına havadan müdahale etme imkânı veren bir bölgedir. Spykman'ın kenar kuşak teorisi kenar kuşak ülkelerinden Yunanistan ve Türkiye ile doğrudan, Irak ve İran ile de dolaylı yoldan temas halinde olan Doğu Akdeniz, merkez bölgeyi çevreleyen kenar kuşağın önemli bir kısmını kontrol altında tutmayı savunmaktadır (İşcan, 2004; Özgen, 2013). Orta Doğu ve Hazar Bölgesinin yer altı kaynakları mevcut ve yapılması düşünülen boru hatları ile Doğu Akdeniz'e inmekte veya deniz yoluyla bu coğrafyadan transit geçiş yapmaktadır. Doğu Akdeniz, tarihteki ticari ve siyasi yönleri yanında yeni keşfedilen gaz ve petrol rezervleri ve bu rezervlerin arzına talip devletlere nakil güzergâhı bakımından jeostratejik önemi sürekli artan bir coğrafyadır. Bu durum Doğu Akdeniz'i bir anlamda enerji terminali yapmaktadır (Turhan, 2016; Acar & Yılmaz 2018). Dünyada meydana gelen gelişmeler, jeopolitik paradigmaları da değiştirmektedir. Günümüz dünyasında enerjiye duyulan ihtiyacın sürekli olarak artması en önemli gelişme olarak değerlendirilmektedir. Henüz adı koyulmamış olsa da, "Enerji havzalarına ve iletim kanallarına hâkim olan, dünyaya hâkim olur" şeklinde ifade edilebilecek enerji hâkimiyet teorisi özellikle ABD başta olmak üzere küresel güç olma yolunda hareket eden devletlerce benimsenmektedir (Ural, 2009). Doğu

Akdeniz'in coğrafi konumu ve bu bölgedeki enerji kaynaklarının zenginliği günümüzde ve önümüzdeki süreçte bölgeyi jeopolitik açıdan önemli kılmaya devam edecektir.

4.3 Doğu Akdeniz Bölgesinin Stratejik Önemi

Strateji basit anlamıyla savaşın amacına ulaşmasında askeri araçların kullanımı şeklinde açıklanır. Politik amaçların gerçekleştirilmesinde askeri imkânların uygulanması sanatı olarak da ifade edilir. Bir milletin siyasi, ekonomik, askeri ve psikolojik kaynaklarını savaş ve barış zamanında hükümetin belirlediği ulusal siyasi hedefleri elde etmeye yönelik en fazla desteği verecek şekilde yönlendirme bilim ve sanatı ulusal strateji olarak tanımlanır. Doğu Akdeniz'in stratejik önemi jeopolitik önemi ile kesişerek paralellik göstermektedir. Akdeniz bir üçgenin köşelerini oluşturan ABD, Avrupa Birliği ve Çin'i besleyen önemli enerji kaynaklar üçgeninin ortasında bulunmakta ve jeopolitik ve enerji arasındaki simbiyotik ilişkinin[17] iyi bir örneğini oluşturmaktadır (Özer, 2013).

Doğu Akdeniz genel olarak Levant olarak bilinmektedir. Levant bölgesini Doğuda Suriye'den başlayarak Cebeli Tarık Boğazına kadar olan alanı içeren bölge olarak değerlendiren görüşlerde mevcuttur. Bu görüşü de içine alarak düşünürsek stratejik olarak Doğu Akdeniz Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus, İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk ve Yunanistan kıyıları ile çevrilidir (Yaycı, 2012; Küçükkuray, 2019). İsrail, Kıbrıs, Suriye, Filistin, Lübnan devletlerinin ortasında 2010 yılında bulunan Levant Havzası, Mısır'ın kuzeyinde bulunan Nil Delta Havzası ile Girit ile Kıbrıs arasında bulunan Herodot havzasındaki hidrokarbon rezervleri Akdeniz bölgesine kıyıdaş olan devletleri ve bu konuda ortaya çıkacak sorun ve çözümlerde etkili olacak küresel güçleri ilgilendirmektedir.

Doğu Akdeniz bölgesinin stratejik önemini etkileyen faktörleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

[17] Simbiyotik ilişki kelimesi tam anlamıyla 'birlikte yaşamak' anlamına gelir, burada sözü edilen iki farklı cins arasındaki bir etkileşimdir. Bu ilişkiden iki tarafın da yararlanması gerekmez, taraflardan en az birinin yararına olması simbiyotik ilişkinin varlığı açısından yeterlidir.

- Avrupa, Asya ve Afrika arasında ticaret, ulaşım ve enerji aktarımının merkezinde yer alan kavşak konumu,
- Bu bölgede mevcut olup çıkarılacak enerji kaynaklarının işletilmesi ve taşınmasında transit geçiş güzergâhında Süveyş Kanalı'nın bulunması,
- Körfez Savaşı ve sonrasında dünyanın en sıcak çatışma bölgesi haline gelen Ortadoğu'ya yakınlığı, Ortadoğu bölgesindeki uluslararası göç, uyuşturucu kaçakçılığı, etnik ve dini söyleme dayalı terörizm tehlikesi, bu bölgede hâkim antidemokratik yönetim şekilleri,
- Irak, Mısır, Filistin, Suriye sorunu ve çeşitli askeri müdahaleler ile küresel güçlerin söz sahibi olmaya çalıştığı ve sürekli güç dengelerinin değiştiği bölge olması,
- Kıbrıs sorunu özelinde Kıbrıs Adası'nın güney kısmında bulunan deniz alanlarında tespit edilen doğal gaz kaynaklarının paylaşılması, çıkarılması ve taşınması ile ortaya çıkan yeni problemler ve yeni ortaklıklar sorunları (Keser, 2012; Özer, 2013; Şahin 2019; Küçükkuray, 2019).

Büyük güçlerin enerji kaynak ve enerji nakil yollarını kontrol etme mücadelesi Doğu Akdeniz'in jeostratejik önemini vurgulamakta esastır.

5. DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ ENERJİ KAYNAKLARININ DEVLETLER BAKIMINDAN İRDELENMESİ

Günümüz dünyasında fosil yakıtlardaki kaynak kıtlığından dolayı enerji kullanımı ve tercih edilen enerji kaynakları yenilenebilir enerjiye doğru bir dönüşüm geçirmektedir (Knox-Hayes ve diğ., 2013). Geçmişte, küresel enerji güvenliği, ekonomik büyüme için güç kaynakları sağlama, terörist tehditlere karşı koruma ve ithalat bağımlılığını azaltma ihtiyacı ile şekillenmiştir. Günümüzde, enerji güvenliği planlaması giderek düşük karbon ekonomisi oluşturmaya yöneliktir. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, enerji güvenliği "enerji kaynaklarının uygun fiyata kesintisiz kullanılabilirliği" olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı hem uzun vadede çevresel ve ekonomik ihtiyaçları karşılamanın hem de kısa vadede arzdaki ani değişikliklere hızlı tepki vermenin önemini belirtmektedir. Enerji güvenliği tek başına politik veya teknolojik bir kavram değildir. Bireylerin enerji kavramına yaklaşımından ötürü toplumun her seviyesini etkiler. Uygun enerji kaynaklarının uygun bir fiyata sağlanması; istikrar, barış ve refah için kritik bir bileşendir. Mevcut kaynaklardan yenilenebilir enerjiye geçişte sürdürülebilir teknolojilerin tüm sektörlere tam olarak dâhil edilmesi sürecinde sektörlerin çoğu sessizdir ve enerji güvenliğini sağlama çabaları zayıf kalmaktadır. Nihayetinde, enerji güvenliği hem bir dizi tanımda hem de uluslararası sınırlarda temel olarak birbirine bağlı bir kavramdır. Yakıt tedariki enerji güvenliği için kritik önem taşıdığından, bunun sağlanması genellikle sınır aşan boru hatlarını ve çok sayıda ticari anlaşmayı gerektirir. Mevcut durumda Hindistan ve Çin'de "milyarın üzerindeki nüfusun" enerji yoksulluğundan çıkarılması ve küresel enerji erişiminin sağlanması, enerji sistemlerinin sürdürülebilir hale getirilmesi açısından kritik bir konudur. Sadece Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa: MENA) bölgesinde, 2050 yılına kadar %68 oranına ulaşması beklenen şehirleşmenin bölgesel yüksek bir elektrik enerjisi talebi oluşturacağı hesaplanmaktadır. Talep artışına yönelik hedefli bir plan olmadan, MENA bölgesi tüm vatandaşlarına uygun bir şekilde enerji sağlayamayacaktır. Ayrıca, 2040 yılına kadar küresel enerjiye olan talepteki % 30'luk bir artış, yenilenebilir enerjilerin elektrik sektöründe lider bir çözüm olarak ortaya çıkma ihtiyacını artıracaktır.

Paris Antlaşması ve diğer uluslararası iklim antlaşmalarının başarısı, gelecek nesiller için enerji güvenliği sağlama yeteneğine dayanmaktadır. Ortadoğu bir istisna değildir; son 20 yılda, bölgedeki toplam birincil enerji talebi nüfus artışı nedeniyle üç katına

çıkmıştır (Abu Hamed ve Bressler, 2019). Bölgede bulunan her ülkenin enerji stratejisini ve politikasını etkileyecek olan yeni doğal gaz keşif bölgeleri ülke ekonomileri, siyaseti ve bölgedeki güvenlik ve istikrarı etkileyecek gibi gözükmektedir.

2000'li yılların başından itibaren Filistin, GKRY, İsrail, Lübnan ve Mısır'ın münhasır ekonomik bölgelerinde (MEB) yapılan doğal gaz ve petrol arama çalışmalarının pozitif sonuçları hem bölge devletlerinin ekonomisine hem de kaynaklarda hak sahibi ülkelere yeni jeopolitik avantajlar getirmiştir. Bu enerji kaynaklarının keşfi ile uluslararası enerji şirketleri bölge ülkeleriyle farklı arama, tarama ve doğal gaz çıkarma antlaşmaları imzalamıştır. Keşfi yapılan kaynakların hak sahibi ülkelerin taleplerinin karşılanması için altyapı çalışmalarına başlanması ve daha sonraki süreçte tüketici ülkelere ihracatı öncelik olan projeler geliştirilmektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde keşfi yapılan doğal gaz ve petrol kaynakları çıkarılma ve ulaşım yönünden yüksek düzeyde maliyetli bir enerji sahasıdır. Ayrıca doğal gaz ve petrol nakil hatlarının maliyetlerinin yüksek oluşu yeni tartışma ve stratejik planları beraberinde getirmektedir. Üretimi yapılacak olan doğal gazın sıvılaştırılmış (liquefied natural gas, LNG) hale getirilmesi ve gemilerle taşınması düşünülmekle birlikte LNG pazarında fiyatların düşük ve rekabet ortamının zor olduğu düşünüldüğünde boru hatlarıyla transfer daha az maliyetli bir yol olarak ön plana çıkmaktadır. Boru hatlarının geçeceği ülkeler, bölge ülkeleri arasındaki rekabet alanları, güvensizlik, tartışmalı enerji kaynak sahaları ve Kıbrıs meselesinin çözümsüzlüğü bir taraftan bazı bölge ülkeler arasında iş birliğini geliştirmekte, diğer taraftan bazı bölge ülkeler arasındaki çatışma riskini arttırmaktadır (İstikbal ve Boyraz, 2019; Şahin, 2019).

5.1 Mısır'ın Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Mısır, 1990'lı yıllardan beri enerji tüketimini artıran bir ülkedir. Nijerya ve Cezayir'den sonra Afrika kıtasında en büyük doğal gaz rezervine sahip olan ülke Mısır'dır. Dünya sıralamasında ispatlanmış doğal gaz rezervleri içinde on yedinci sırada bulunan Mısır, 2012 yılı verilerine göre ispatlanmış kaynak miktarı 2,1 trilyon metreküp doğal gaz ile AB'nin toplam gaz rezervi olan 2 trilyon metreküp'ün üzerinde bir rezerve sahiptir. Ortadoğu ülkelerin içinde 33 trilyon metreküp ile İran, 25 trilyon metreküp ile Katar, 8 trilyon metreküp ile Suudi Arabistan, 6 trilyon metreküp ile

Birleşik Arap Emirlikleri ve 3,1 trilyon metreküp ile Irak önemli rezervlere sahiptir. Mısır, ürettiği doğal gazın büyük kısmını 80 milyon üzerindeki nüfusun da etkisiyle ülke içinde harcayan bir ülke durumundadır. Doğal gaz ile karşılaştırıldığında petrol bakımından çok zengin kaynaklara sahip değildir. Enerji kaynaklarına bakarak kaynak yetersizliğine sahip bir ülke olarak değerlendirmek çok doğru olmamakla birlikte bulunduğu coğrafyada diğer Orta Doğu ülkelerine göre daha az gaz ve petrol rezervine sahip görünmektedir. Mısırda devrim öncesi enerji ihtiyacının yaklaşık % 47'si petrolden % 48'i doğal gazdan karşılanırken, 2008 yılında Dünya Bankası'nın 'Doğal Gaz Bağlantıları Projesi'ne kredi sağlanmasıyla birlikte, ülkenin enerji politikası olan "petrol tüketimini azaltma doğal gaz kullanımını artırma" çabası desteklenmiştir. Doğal gaz tüketimi yaygınlaştırılırken, petrol ve petrol ürünleri üzerindeki sübvansiyonların azaltılmasının siyasi etkileri olmuştur. Bununla beraber termik santrallerde petrol yerine doğal gazın kullanılmaya başlanmasıyla, 1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında Mısır'da doğal gaz tüketimi iki kat artmış, aynı dönem petrol tüketimi %30 elektrik tüketimi %7 artış göstermiştir. Sanayi ve ekonomik büyüme, nüfus artışı, doğal gaz ve petrol arama çalışmaları enerji tüketimindeki artışta ana etkenlerdir. Genel olarak, Mısır'da elektrik üretiminin %90'ı fosil kaynaklardan, geri kalanı hidroelektrik santrallerinden sağlanmaktadır. Enerji üretiminin enerji tüketiminin altında kaldığı 2008 yılı ile Mısır'da enerji sorunu kendini göstermiştir ve petrol ve petrol ürünleri ithalatı başlamıştır. Ülkede petrol üretiminin %20'sini yapan Mısır Genel Petrol Şirketi bir devlet kurumudur. Mısır'da iş yapan enerji firmaları Pache, BP, ENI, Dana Gas, BG Group, Shell, Hess, Petronas ve Lukoil'dır. Doğal gaz rezervlerine yönelik enerji politikası üçte birini ihraç etmek, üçte birini iç tüketimde kullanmak ve kalan üçte biri gelecek nesillere bırakmak şeklindedir. Arap Gaz Boru hattı ile doğal gaz ihracatı %70 sıvılaştırılmış gaz şeklinde olmakla birlikte Ürdün, Suriye ve Lübnan'a gaz ihracatı yapılmaktadır. Sıvılaştırılmış gaz ihracatının yarısına yakın kısmı AB'ye, %20 si ABD'ye ve %10'u Kore'ye yapılmaktadır. 2008 yılında İsrail'e kadar uzatılan boru hattı 2011 ve 2012 yıllarında saldırıya uğradığından gaz akışı kesintiye uğramış enerji güvenliği İsrail ve Ürdün için sıkıntı yaratmıştır. İsrail'in ödeme yapmadığı gerekçesiyle Mısır'ın İsrail'e gazı kesmesi Mısır-İsrail ilişkilerini germiş ve Hüsnü Mübarek hükümetinin yıkılmasından sonra boru hattında meydana gelen birkaç sabotaj ilişkileri kaygı verici hale getirmiştir. Afrika'nın en büyük rafineri kapasitesine sahip Mısır'da Muhammed Mursi petrol arzını artırmak yönünde bir yaklaşım ile Libya ve Irak ile görüşmeler yapmıştır. Mısır'da Rus yatırımlarının

artacağı beklentilerini destekleyecek Lukoil'ın petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri önemlidir. GazProm da Mısır'da çalışmalar yürütmektedir. Nükleer enerjiyi de planlarına dâhil eden Mısır bu konuda Rusya ile görüşmeler yapmaktadır. Mısır'ın güneydoğu sahalarında bulunan uranyum kaynaklarının çıkarımı yanında planlanan Deba santralinin gelişimi konusunda da Rusya ile iş birliği çalışmaları devam etmektedir. Uranyum kaynağına sahip olması, Mısır'a enerji politikası bakımından farklı yaklaşımlar sağlayacaktır. Bunun yanında yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretimini enerji sorununu çözmek için bir çıkış olarak planlayan Mısır için rüzgâr enerjisi elde etme potansiyeli yüksek bölgeler Kızıldeniz kıyıları ve Süveyş Körfezidir. Güneş enerjisinin kullanımının masraflı olmasından dolayı bu konu enerji politikasının hedefleri içinde yer almamaktadır.

Bölgedeki diğer ülkelere göre enerji zengini olan Mısır enerji kartını etkin bir biçimde kullanmayı darbeden sonra bir nebze başarabilmiştir. 25 Ocak 2011'de başlayan halk ayaklanmaları sonrasında hükümet değişikliği ile yıllarca bakımsız kalan tesislerin durumu ve uluslararası şirketlerin ülkeye güvenlik ve istikrarsızlık bakımından bakışını değiştirmiş ülkenin doğal kaynaklardan sağladığı gelir daha da düşmüştür. İç tüketimin artması da ayrı bir sorun iken gaz ihracatı yapan ülke ithalat yapar hale gelmiştir. Devlet Başkanı Abdülfettah El- Sisinin muhaliflere uyguladığı üst düzey baskı bölgeye suni bir istikrar görüntüsü vermiştir ve mevcut doğal kaynakları işletebilecek olan uluslararası firmaları Mısır hükümetine yöneltmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın finansal desteği ile Hollandalı Shell, İngiliz BP, Fransız Total ve İtalyan ENI gibi firmaların bölgeyi güvenli görüp Mısır hükümetinin mali taahhütlerini yerine getireceği beklentisi ile bölgede petrol ve gaz araştırmaları yapmaları petrol ve gaz arama anlaşmalarının yapılması oldukça dikkat çekicidir. Bu dönemde BP, Shell, ENI ve Kanada'dan Transglobe firmaları ile Mısır hükümeti arasında 6 yeni petrol arama anlaşması ve İngiltere, İtalya, ABD ve Fransa'dan enerji firmalarıyla 5 anlaşma imzalanmıştır. Bu bağlamda Mısır'ın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan'la ilişkileri özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile imzalanan ve iki ülkenin Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının belirlenmesine yönelik anlaşma bölgenin gelecekteki enerji jeopolitiği ve jeostratejisini belirleyecektir (Url-17; Url-18; Url-19; Url-20; Url-21).

5.2 İsrail'in Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

İsrail uzun zamandır neredeyse tamamen diğer ülkelerden yapılan yakıt ithalatına bağımlı "enerji fakiri devlet" olarak tanımlanmaktadır. Mısır'daki rejimin devrilmesinden sonra Sina Çölü'ndeki Arap Gaz Boru Hattına yönelik terörist saldırılar, ülkeye enerji arzını kesmiştir. Kürt bölgesinden günde 240.000 varil petrol arzı olduğu ve enerji arzının %77'sinin ithalata bağımlı olduğu pek çok raporda belirtilmiştir. İsrail ilk petrol rafinerilerini 1938'de İngiliz Mandası sırasında kıyı kenti Hayfa'da inşa etmiştir. Yakıt Ekonomisi Reformu adı altında 1988 yılında atılan adımlar ile İsrail'in yakıt ekonomisi yoğun bir şekilde düzenlenmiştir. Bugün, İsrail'deki fosil yakıtların yaklaşık %78'i hala diğer ülkelerden ithal edilmektedir. Geçmişte, İsrail büyük miktarlarda ham petrol ve kömür ithal ederken, 2009'da Tamar gaz alanındaki 32 milyar metreküp doğal gaz rezervinin ve 2010 yılında Hayfa sahili aıklarındaki Leviathan sahasında 460 milyar metreküplük son keşifler ile enerji bağımlılığı önemli ölçüde değişmiştir. Buna bağlı olarak enerji güvenliği dinamikleri de önemli ölçüde farklılaşmıştır. Doğal gazın yeri 2014 yılında toplam birincil enerji arzının içinde %26 iken ve 2020 yılına kadar üç katına çıkması beklenmektedir. Bu keşifler İsrail'in enerji bağımsızlığı için hayati önem taşımaktadır, bu yeni bulunan kaynakların İsrail'in ithalata dayalı enerji varlığını ihracata dayalı enerji politikasına dönüştürmeye izin verecek büyüklükte olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur. İsrail'de 2015 yılında 8,4 milyon olan nüfusun 2020 yılında 10,6 milyona çıkması beklenmektedir. 1995-2005 yılları arasında elektrik talebi yılda yaklaşık %5 oranında artmış ve 2005-2015 yılları arasında yılda %3 artış göstermiştir. Tahmin edilen talep İsrail Elektrik Dağıtım Şirketi'ne göre 2030'a kadar %2,3-2,8 oranındadır. Özellikle İsrail'in taşımacılık sektörü ülkedeki fosil yakıtların çoğunu tüketmektedir. Artan nüfus ve yaşam standartları ve aşırı sıcak günlerin sayısındaki artış yüzünden önümüzdeki yirmi yıl içinde İsrail'in elektrik tüketiminin iki katına çıkması beklenmektedir. En son Uluslararası Enerji Ajansı toplam enerji tüketimine ilişkin verilerine göre, İsrail enerjisinin çoğu veya %96'sı kömür, petrol ve doğal gaz içeren fosil yakıtlardan ve kalan %4'ü yenilenebilir enerjiden sağlanmaktadır. Bu tüketimin ayrıntılarına bakıldığında bu tüketime İsrail'de tüketilen fosil yakıtların %93,6'sının petrol ürünlerinden ve % 6,4'ünün doğal gazdan geldiği görülmektedir. İsrail Elektrik Şirketi, Orot Rabin, Reading, Rotenberg, Eshkol ve Haifa adındaki Akdeniz

kıyısındaki en büyük ve en eski elektrik santrallerini işletmektedir. Bu beş santralde ağır akaryakıt, doğal gaz veya kömür kullanılmaktadır. Bu santraller, özellikle kömür ve ağır akaryakıt bağımlısı olması çevreye ve dolaysıyla halk sağlığı riskini artırmaktadır. Nüfusu 3,46 milyon olan Tel Aviv'de enerji tüketimi en yüksek düzeyde olup, yüksek düzeyde hava kirliliği de yaşanmaktadır. İsrail için bu eski ve sağlıksız alt yapıyı değiştirmek ve iyileştirmek enerji güvenliğini sağlamanın önündeki engellerden biridir. İsrail, 22 Nisan 2016'da Paris Antlaşması'nı imzalamıştır ve 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarını azaltmak için ulusal bir hedef belirlemiştir. Bu plan dâhilinde çevre kirletici olarak önemli bir etken olan ülkenin dört kömür santralinden biri olan Orot Rabin Santrali'nin kapatılması bulunmaktadır.

İsrail'in enerji stratejisindeki en önemli nokta, İsrail'in enerji arzının dış siyasete karşı savunmasız oluşudur. İsrail doğal gazını Mısır'dan ithal ettiğinden, 2010 yılında elektrik için kullanılan doğal gazın %40'ı Mısır ulusal gaz şirketi tarafından tedarik edilmiştir. Ancak, 2012'de, Arap Baharı sırasında iktidar partisi Mısır'dan İsrail'e gaz sağlayan Arish-Ashkelon boru hattını kapatmıştır. 2007'den günümüze İsrail'in toplam birincil enerji arzında Arap Baharı sırasında yenilenebilir enerji ve doğal gaz enerji arzı içinde azalırken petrol ve kömür tüketiminin zirve yaptığı açıktır. Akdeniz kıyılarındaki elektrik santralleri de saldırılara açıktır. Yenilenebilir enerjinin ana kaynakları güneş, rüzgâr ve biyokütledir. İsrail, Negev'deki Ashalim bölgesinde 250MW (MW) güç üreten iki termal güneş enerjisi istasyonuna sahiptir. Rüzgâr enerjisi teknolojisine gelince, Golan Tepeleri'nde sınırlı ölçekli rüzgâr türbinleri vardır ve hükümet 200 MW'lık bir çiftlik inşa etmeyi planlamaktadır. Ayrıca, İsrail'in biyokütle üretimi katı atıklardan fermantasyon ve biyogaz veya yanan atık şeklinde iki şekilde gerçekleşmektedir. Ancak, İsrail'deki biyokütle, İsrail'in yenilenebilir enerji geleceğinin önemli bir parçası gibi durmaktadır, çünkü İsrail ekonomisi, bazı komşuları gibi tarıma dayalı değildir ve bu tür enerjiyi kullanma kapasiteleri daha yüksektir.

İsrail'in yenilenebilir enerji kullanımı paradoksaldır. İsrail 270 adet akıllı veya yenilenebilir enerji teknolojisi şirketine ev sahipliği yapsa da, yenilenebilir enerji kullanımı, dünyadaki diğer ülkelere kıyasla, ülkenin kullandığı enerji türü içindeki yeri oldukça düşük bir düzeydedir. Genel olarak, İsrail'in yenilenebilir enerjide potansiyeli güneş enerjisi ve rüzgârdır. Güneş enerjisi bakımından avantajlı bir bölgede

bulunmaktadır. Rüzgâr enerjisi ikinci sırada yer almaktadır. Golan tepelerine kurulmuş rüzgâr enerji santralleri bulunmaktadır ancak teknolojisi eskidir.

İsrail, ülke içinde yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili bir dizi ulusal plan ve stratejiye sahiptir. İsrail hükümetindeki farklı kurumlar, daha yüksek bir yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği kullanımı elde etmek için çeşitli çabalar sarf etmektedir. İsrail Hükümeti, yenilenebilir enerji gelişim sürecini hem bu süreci geliştiriciler hem de tüketiciler için finansal olarak daha uygulanabilir hale getirmiştir ve buna ulaşım için yollar geliştirmektedir. İsrail yenilenebilir enerji konusunda bir gelişme, araştırma ve yenilik tarihine sahiptir. Ancak, özel sektörde ve akademik alandaki ilerlemesine rağmen ülke genel olarak yenilenebilir enerji hedeflerine henüz ulaşamamıştır. 2014 yılı sonuna kadar İsrail elektriğinin sadece %2,24' ünü yenilenebilir kaynaklardan üretmesine rağmen, 2022 veya 2023 yılına kadar hedeflerine ulaşma potansiyeli bulunmaktadır. İsrail'de Enerji Sektörü Master Planının Hazırlanmasında, Ulusal Altyapı Bakanlığı, enerji politikasının odağında "Rutin ve acil durumlar için kısa ve uzun vadede enerji sektöründeki tüketicileri ve dışa bağımlılıktaki tedarikçi profili düşünüldüğünde önceliklerinin yüksek hacimli enerji üretimi sağlamak için daha çeşitli enerji kaynaklarından faydalanmak" olduğunu belirtmiştir. Bu söylem İsrail'in enerji politikasının güvenliğe odaklanmasını yansıtmaktadır: hem kısa vadeli acil durumlar hem de uzun vadeli sürdürülebilirlik için arzın istikrarlı erişimini sağlamak olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca maliyetleri düşük tutma arzusunu da yansıtmaktadır. Eleştirel olarak, İsrail'in enerji politikasına tek bir hükümet otoritesinin söz sahibi olmaması Ulusal Altyapı Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve finans çevresinin hedefi şekillendirmedeki payı önemli görünmektedir (Abu Hamed ve Bressler, 2019).

1990'ların sonundan bu yana, Doğu Akdeniz'in hidrokarbon kaynakları büyük önem kazanmıştır. İsrail ve Kıbrıs kıyılarında (Leviathan ve Afrodit alanlarında) 2009-2011 yılları arasında ve 2015 yılında Mısır kıyılarında (Zohr alanında) büyük gaz keşiflerinin, enerji güvenliği politikaları üzerinde önemli bir değişim etkisi göstermiştir. Bölgenin tamamında ve bölgenin ötesinde, büyük gaz keşifleri yapan ilk ülke olan İsrail, ekonomik açıdan ve ekonomi politik açısından yeni ihracat yolları ve altyapı projeleri geliştirmektedir. Temmuz 2010'da Leviathan gaz alanındaki önemli keşfin ardından Başbakan Netanyahu Yunanistan Başbakanı Papandreu'ya İsrail ve Yunanistan'ı Kıbrıs üzerinden bağlayan bir boru hattı önermiştir. Her iki hükümet de

bu enerji kaynağı konusunu, özellikle 2010 Mavi Marmara olayı sonrasında Türk-İsrail ittifakının çökmesinden sonra stratejik bir yakınlaşmanın temel taşı olarak görmüştür. Sonraki yıllarda İsrail ve Yunanistan, 2011'de Afrodit gaz sahası keşfinden sonra bölgesel enerji güvenliğinde önemli bir rol oynamaya hazır olan Kıbrıs'ı dâhil ederek enerji iş birliklerini geliştirmeye ve kurumsallaştırmaya çalışmıştır. İsrail, Kıbrıs ve Yunan enerji bakanları mevcut seçeneklerin fizibilitesini değerlendirmek için ortak hareket etme kararı almışlardır. İhracat için, İsrail ve Kıbrıs'tan Yunanistan üzerinden Avrupa pazarlarına gaz taşıyan bir boru hattı (Doğu Med Gaz Boru Hattı) ve ortak Adanın güney kıyısındaki Vassilikos yakınlarındaki İsrail-Kıbrıslı LNG tesisi planlanmıştır. Ancak aynı anda, diğer projeler her hükümet tarafından kendi enerji güvenliği gündemine ve ulusal çıkarlarına göre değerlendirilmiştir. Bu projeler arasında İsrail'de bir LNG tesisi ve sıvılaştırılmış doğal gaz tesisi, İsrail-Kıbrıs-Türkiye boru hattı ve İsrail-Türkiye boru hattı yer almıştır (Prontera ve Ruzsel, 2017).

5.3 Ürdün'ün Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Komşularının aksine, Ürdün'ün yerli hidrokarbonu çok az veya hiç yok düzeydedir, enerjisinin %97'sinden fazlasını ithal ederek karşılamaktadır. Ayrıca, Ürdün sınırlı doğal tatlı su kaynaklarına sahiptir. Petrol ve Gaz Dergisi'ne göre, Ocak 2013'te Ürdün'ün yaklaşık 5,7 milyar metreküp ve 1 milyon varil petrol doğal gaz rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Ürdün, 1980 ortalarında ham petrol ithalatı için tamamen Suudi Arabistan'a bağımlı iken, 1984 yılında Irak'tan hem akaryakıt hem de ham petrol ithal etmeye başlamıştır. Körfez Savaşı'ndan sonra Ürdün Irak'tan enerji almayı bırakmış ve tekrar Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten ithalata başlamıştır. Arap Gaz Boru hattı tamamlandığından beri Akabe limanından petrol teslimi yapılmaktadır, 2003 yılından sonra enerji kaynağı olarak petrol yerini doğal gaza bırakmıştır.

İsraillilerle müzakerelere karşı yapılan bazı kamuoyu itirazlarına rağmen, Haşimi Ürdün hükümeti ve 2015 yılında ulusal elektrik şirketi NEPCO ile bir satın alma anlaşması imzalanmıştır, bu antlaşma bugüne kadar İsrail ile Ürdün arasındaki en büyük ekonomik iş birliğini temsil etmektedir. Bu şekilde, Leviathan gaz sahasından Ürdün yılda 15 milyar metreküp doğal gaz tedarik etmeye başlayacaktır. 2014 yılı nüfus artış hızı %3,86 olan ve dünyanın en büyük beşinci büyük göçmen nüfusa sahip, yaklaşık 6 milyon 388 bin insanın olduğu tahmin edilen Ürdün'deki enerji talebi

sürekli yukarı eğilim göstermektedir. Özellikle, 2011 yılında Ürdün Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nın %19'unu oluşturan dünyanın en yüksek %lerinden biri olan 4,02 milyar USD ile enerji harcamalarında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak, 2016 yılına kadar enerji harcamaları GSYİH'nın %7'sine düşmüştür. Arap Baharı sırasında, Sina boru hattından gelen arz eksikliği hükümeti pahalı dizel yakıta yönelttiği için Ürdün'ün enerji harcaması artmıştır. Ürdün'de tüketilen enerjinin sadece %4'ü yenilenebilir kaynaklardan sağlanmaktadır ve %96'sı fosil yakıtlardan sağlanmaktadır. Artan enerji talebini karşılamak için Ürdün, Amman'a yakın iki yeni üç yakıtlı elektrik santrali yapmıştır. Üç yakıtlı enerji santralleri dizel yağı, ağır akaryakıt ve doğal gaz kullanmaktadır. Ürdün'de üç yakıt türünü de kullanmayan Akabe, Samra, El-Qatrana, Rehab ve Hüseyin şeklinde beş enerji santrali de bulunmaktadır. Ürdün'ün yenilenebilir enerji sektöründe enerjisinin %97,6'sı güneşten, geri kalanı ise biyo yakıtlardan gelmektedir. 2005 yılında Ürdün Ulusal Enerji Verimliliği Stratejisi tarafından onaylanan karara göre, 2020 yılına kadar yenilenebilir enerjiyi %10 oranına çıkarma hedefi bulunmaktadır. Doğal gaz kullanımının elektrik sektöründe 2012'den 2015'e önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Arap Gaz Boru Hattı'na düzinelerce saldırı nedeniyle doğal gaz kullanımında 2014 yılında belirgin bir düşüş olmuştur. Boru hattı ile Mısır'dan Ürdün'e taşınan doğal gazdaki istikrarsızlık Ürdün'de daha güvenli bir enerji kaynağına duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Buradan sağlanan gaz, Ürdün'ün elektriğinin %80'ini karşılamaktadır. 2007, 2012, 2015 ve 2020 için orta enerji talebi senaryolarında yenilenebilir enerjinin toplam büyüme payının artacağı öngörülmektedir (Abu Hamed ve Bressler, 2019).

Ürdün, son yirmi yıl içerisinde, 2003 yılında Irak'ın petrolünün ve 2011'de Mısır'ın doğal gazının kesintiye uğraması şeklinde iki büyük enerji kriziyle karşı karşıya kalmıştır ve bu iki olay Ürdün için elektrik tedarik sisteminin yeniden yapılandırılması ve sürdürülebilir elektriğin uygun fiyatlarla güvence altına alınmasını ulusal bir gereklilik haline getirmiştir. Bu gereklilikler doğrultusunda yapılan bilimsel çalışmaların sonuçları oldukça ümit vericidir. Kiwan ve Al-Gharibeh (2020) Ürdün için, %100 yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik arzı senaryosu oluşturmuştur, teknolojik ekonomik fizibilite, arz güvenliği ve karbon açısından doğal gaz, nükleer, petrol şist ve yenilenebilir enerji karışımı içeren diğer üç senaryo ile karşılaştırmıştır. Önerilen tüm senaryoların ekonomik olarak uygun olduğu bulunmuştur, yenilenebilir enerjiye senaryolarının uygulanması ile ithalat bağımlılığı ve CO_2 emisyonu 2050

yılına kadar tamamen ortadan kalkacağı öngörülmüştür. Ürdün'de biyokütle kaynaklarına ilgi oldukça yenidir, bilimsel araştırma inceleme safhasındadır, Ürdün'de biyokütle kaynakları tarımsal artıklar, belediye atıkları, ormancılık odun işleme artıkları ve hayvan atıklarıdır. Al-Hamamre ve diğ. 2014 yılında Ürdün'de biyokütlenin bir enerji kaynağı olarak kullanılmasının durumunu ve potansiyelini araştırmışlardır. Atık ve kalıntı miktarının 2011 yılı için 6.680 milyon ton olduğunu ve bu kaynaktan elde edilecek enerjinin 2011 yılında tüketilen elektriğin yaklaşık %5,09'una ve ithal edilen elektriğin %39,65'ine eşdeğer olduğunu bildirmişlerdir (Demirbaş, 2000; Kaygusuz & Türker, 2002; Al-Hamamre ve diğ. 2014). Ürdün son yıllarda yüksek nüfus ve kentleşme büyüme oranıyla karşı karşıya kalmıştır ve sonuç olarak enerji tüketim oranı hızla artmaktadır. Ürdün petrol ithal eden bir ülke olduğundan enerji sektörü ekonomik ve sosyal gelişmeler üzerinde etkilidir. Bu nedenle, ham petrol ithal etmek ve petrol ürünlerini rafine etmek için yüksek miktarda Ürdün para birimi harcanmaktadır. Günümüzde yenilenebilir enerji kaynaklarının, özellikle rüzgâr ve güneş enerjisinin kullanılması Ürdün hükümetinin temel ilgi alanlarından biridir. Bu, bağımsız veya hibrit yenilenebilir enerji sistemi kullanılarak elde edilmesi beklenen ekonomik ve çevresel faydalardan kaynaklanmaktadır (Abu Hamed ve Bressler, 2019). Anagreh ve diğ. (2010) yılında yapmış oldukları araştırmada, Ürdün'ün güney bölgesinde yer alan Akabe kentinde yenilenebilir enerji kaynaklarının, yani rüzgâr ve güneşin potansiyelinin değerlendirilmesini incelemişlerdir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar Akabe'nin bağımsız, şebekeye bağlı veya hibrit yenilenebilir enerji sistemlerini kullanma konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Anagreh & Bataineh (2011) tarafından ülkenin farklı yerlerinde rüzgâr hızı ve güneş güneşe maruz kalma seviyelerinin uzun vadeli ölçülen verileri ile bu iki kaynağın güç potansiyeli değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Ürdün'ün çeşitli yerlerde büyük bir rüzgâr ve güneş potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, rüzgâr ve güneş kaynaklarının ülkedeki pratik uygulamaları ile ilgili projeler şiddetle tavsiye edilmektedir.

5.4 Filistin'in Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Hızlı nüfus artışı ve sanayi gelişimi ile Filistin'de enerji ihtiyacı her geçen gün artan bir ülke konumundadır. Doğu Akdeniz'deki ülkelerden Ürdün'e göre enerji ihtiyacı nüfusa kıyasla daha az olmakla birlikte, elektrik enerjisinin tamamına yakınını İsrail'den ithal eden bir ülkedir. Gerek ekonomik yapısındaki yetersizlikler gerekse güvensiz ve istikrarsız bir bölge olması doğal kaynaklara ulaşımı zorlaştırmaktadır ve Filistin'i enerji bakımından İsrail'e tam bağımlı hale getirmektedir (Ceylan, 2018). Diğer devletler gibi Filistin'inde de enerji tüketim arzında enerji kaynaklarını çeşitlendirmek öncelikli politikadır ve başta İsrail ardından da Ürdün ve Mısır'dan ithal ettiği elektrik enerjisindeki bağımlılığı azaltmak istemektedir. Ülkenin enerji politikasının ana hedeflerinden biri enerji ihtiyacının çoğunu kendi kaynaklarından sağlamak ve dışa bağımlılığını azaltmaktır. Bu hedef doğrultusunda yenilenebilir kaynaklara yönelerek Filistin Yatırım Fonu (PIF)'nun şirketi ile 2019 yılında Filistin'de Nuwimeh'in doğusundaki çölde 100 dönüm alana kurulmuş olan Noor (ışık) Jericho Photovoltaic (PV) Güneş Parkı planlandığı şekilde sekiz yılda tamamlandığında, Filistin'in enerji ihtiyacının %17'sini karşılaması beklenmektedir. Bu Filistin'deki ilk güneş enerji santralidir (Url-22). Bundan başka 2019 yılı ağustos ayında Zorlu Enerji Elektrik Üretim A.Ş. ve Kudüs Elektrik Şirketi arasında Eriha ve El-Eğvar'da (Ürdün Vadisi) ve 1,8 megavat elektrik üretim kapasitesine sahip güneş enerji santrali yapımı ve elektrik üretim satış anlaşması imzalanmıştır (Url-23). Batı Şeria'da doğal gaz ile işletilecek bir elektrik santrali yapımı devam etmektedir, kısa vadede doğal gazda İsrail'e olan bağımlılığı devam edecektir, uzun vadede Gazze deniz sahasındaki rezervlerin bunun yerini alması yönünde stratejik planlar yapılmaktadır (Ceylan, 2018).

5.5 Lübnan'ın Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Doğu Akdeniz'de doğal gaz arama araştırmaları sonucu, bölge sürekli jeopolitik istikrarsızlık ile karakterize bir ortam haline gelmiştir. Bölge ülkeleri aranan ve bulunan rezervlerin ülke kalkınmasındaki maliyetlerini hesaplamaktadır ve bölgedeki, Avrupa'daki ve diğer ülkelerdeki nihai ülkelere gaz ihracatını engelleyebilecek jeopolitik risklerle tartmanın yollarını aramaları bu istikrarsızlığın ana nedenini

oluşturmaktadır. Yakın zamana kadar petrol ve doğal gaz geliri olmayan bir Arap ülkesi olan Lübnan, 2009 yılında Doğu Akdeniz'de Tamar ve Leviathan bölgelerinde keşfedilen petrol ve gaz rezervleri ile henüz kendi MEB bölgesinde bir arama söz konusu olmamakla birlikte bu enerji stratejisi içinde düşünülmeye başlanmıştır. Geliştirilecek tekno-ekonomik modellerle doğal gaz ihracat boru hatlarının Lübnan'dan farklı pazarlara uygulanabilirliği araştırılmaya başlanmış ve önerilen boru hatlarının jeopolitik sonuçları değerlendirmeye alınmıştır. Ekonomik boyut, bölgedeki herhangi bir ihracat stratejisindeki tek faktör olmadığından, jeopolitik oyunculara ve bunların Lübnan için ihracat seçeneklerinin geliştirilmesi üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerine bakmak gerekmektedir. Örneğin, Filistinliler ve İsrailliler arasındaki uzun süreli çatışmalar, Kıbrıs -Türk düğümü, Türkiye'nin kendi ve KKTC haklarını savunma yönündeki kışkırtıcı olarak algılanan dış politikası, İran'ın bölgedeki genişleyen etkisi ve süper güçlerin bölgesel politikadaki etkisi tartışılacaktır (Karbuz, 2018: Salameh ve Chedid, 2020). Afrodit, Tamar, Leviathan ve Zohr alanlarının keşfinden sonra Doğu Akdeniz'de bulunan bir diğer bölge olan Levant havzasında yapılan keşifler bölgenin enerji dinamiklerini değiştirilebilir olarak yorumlanmıştır. Bölgede tahmin edilen rezerv 50-227 trilyon metreküp olup, bunun 122 trilyon metreküpünün teknik olarak kazanılabilir olduğu düşünülmektedir (USGS, 2010; Ghafar 2015). Sınırlı ekonomik potansiyele sahip Lübnan Ortadoğu'nun kalbinde bulunup jeostratejik bir konumdadır. ABD'nin bölgesel güvenlik hesaplarında özellikle İsrail ve İran konusunda önemli bir faktör olarak görülen Lübnan tamamen enerji ithalatçısıdır (Azhari, 2019). Bununla birlikte, Lübnan'ın kıyı bölgelerinde hidrokarbon rezervleri ve özellikle de yüksek oranda doğal gaz keşfetme potansiyeli bulunmaktadır. Lübnan'ın doğal gaz rezervlerinin 25-96 trilyon metreküp olarak tahmin edilmektedir (Salameh & Chedid, 2020).

Doğal gaz rezervlerinin mevcut durumu ülkeye bağlı olmakla birlikte, bölgenin kaynaklarından para kazanmak için büyük ekonomik ve siyasi değişikliklere tanık olması muhtemeldir. Doğal gaz kaynaklarının ekonomik potansiyelini artırmak için rezervlerinin gelişimini etkileyen çeşitli oyuncuların iş birliği gerekmektedir. Bununla birlikte, mevcut karmaşık siyasi bağların doğal gaz pazarlarını şekillendirmesi muhtemeldir. Orta Doğu'nun siyasi bağlamında ve süregelen Filistin-İsrail çatışması ışığında, tüm potansiyel doğal gaz ihracatçıları arasında bir iş birliğinin gerçekleşmesi olası değildir. Suriye'de mevcut iç savaş durumu ve Kıbrıs -Türk düğümü Lübnan

gazını ihraç etmek için ciddi engeller oluşturmaktadır. Lübnan'daki doğal gaz kaynaklarının en yüksek ekonomik potansiyeline ulaşması için, siyasi istikrarı ve diğer ülkelerle etkili iş birliği çerçevelerini teşvik etmek ve seçilen boru hattı yollarının gerçekleşebilmesi için gerekli zorlu siyasetin üstesinden gelebilecek güçlü bir siyasi iradeye sahip olmak zorunludur. Diğer bir deyişle, muhtemel kaynaklarda üretime geçilmesinden sonra elde edilen gazın naklinde düşünülen güzergâhlardan Suriye'den geçen kara boru hatlarının güvenilirliği, Suriye'de gerçekleşen savaş ve Suriye ile Türkiye arasındaki gergin ilişki ışığında gazın pazardaki yerlere akışının fiziksel ve politik güvenliği ile ilgili çeşitli zorluklar ortaya koymaktadır. Öte yandan, Kıbrıs'a veya Kıbrıs üzerinden düşünülen deniz yolu /yolları, derin sularda bir boru hattının inşası ile ilgili bazı teknik zorluklar ve Kıbrıs -Türk düğümüyle ilişkili diğer siyasi zorluklar bulunmaktadır (Salameh & Chedid, 2020).

5.6 Suriye'nin Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Dünya üzerinde ispatlanmış petrol rezervlerinin bulunduğu topraklara bakıldığında Suriye, listede otuz dördüncü sırada bulunmaktadır. Komşu ülkeleri İran ve Irak'a göre oldukça düşük petrol rezervine sahiptir. Suriye'nin en büyük petrol alanı El-Ömer olup, petrol yataklarınca zengin bölgesi de Deyrizor'dur. Deyrizor bölgesi ülkenin tüm enerji kaynaklarının %30'unun bulunduğu bölgedir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'ne (OPEC) 2010 yılı verilerine göre günlük petrol üretimi 386 bin, 2018 verilerine göre 16 bin varildir. Suriye'nin günlük petrol üretimi Amerikan Enerji Bilgi Yönetim Kurumu 2018 yılı verilerine göre de 28 bin varil olarak bildirilmektedir. İç savaş, üretimi de önemli ölçüde değiştirmiştir. Çıkarılan petrolün tamamı ihraç edilmektedir. Petrol kadar önemli doğal gaz rezerv sahaları olan Konoko ve Deyrizor bölgesi iç savaştan bu yana YPG'nin elinde bulundurulmaktadır. Ülkenin sahip olduğu kaynakların büyük kısmı bu terör örgütü kontrolündedir. Doğu Akdeniz enerji kaynakları ve bu kaynakların küresel ve bölgesel enerji politikası çerçevesinde askeri ve siyasi sorunlarıyla küresel sistemi meşgul eden Suriye gündemini korumaktadır. Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan gaz ve petrol rezervleri üzerinde Mısır, Lübnan, İsrail, Filistin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye yanında Suriye de hak sahibidir. Keşfi yapılan bu kaynakların üretim ve sondaj çalışmaları dışında elde edilecek kaynağın işlenmesi ve transferi de

bu ülkeler arasında anlaşmazlık ve çıkar çatışmalarını tetikleyici olabileceği gibi bu devletlere çok sayıda fayda sağlayabilecek durumdadır. Doğu Akdeniz enerji rezervlerindeki en büyük anlaşmazlık ülkelerin "Münhasır Ekonomik Bölge" olarak tanımlanan sınırlarının birbirleri ile örtüşmesi/kesişmesidir. Suriye'nin de Münhasır Ekonomik Bölge sahasında sıkıntılı alanlar bulunmaktadır. Suriye'nin bu enerji kaynaklarının naklinde ekonomik ve alternatif olarak planlanan boru hatları üzerindeki coğrafyada bulunması yanında kendi payına düşen gaz ve petrol kaynaklarının yönetilmesi bakımından Suriye'de siyasi istikrarın sağlanması barış ve güvenlik ortamının oluşturulması gerekmektedir (Url-24; Url-25).

5.7 KKTC'nin Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Ekonomisi zayıf gelişmekte olan ülkelerin enerji politikalarını belirlerken çok fazla faktörü göz önünde bulundurması gereklidir. Ekonomiyi etkileyen dış faktörler, yanlış yapılan uygulamaları düzeltecek daha çevreci, ekosistem yaklaşımları benimsemesi beklenirken, yapılacak yatırımlarda yaşanan güçlükler ve bulundukları mali sıkıntılar düşünüldüğünde bu faktörler çok detaylı incelenmelidir. Enerji arz güvenliği, yerli kaynakların değerlendirilmesi, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji üzerine geliştirilmiş politikalar beklenmektedir.

Ada devletleri için bu durum biraz daha zordur, coğrafi özellikleri, iklim koşulları, doğal kaynakları değişkenlik gösterdiğinden ekonomi politikalarını etkileyen faktörler değişmektedir.

Zengin bir jeotermal kaynak ciddi bir ekonomik varlık olabildiği gibi ekonomisi balıkçılığa dayalı bir ada devletinde enerji kaynakları ciddi bir ulusal güvenlik konusu olabilmektedir. Ada devletlerinde enerji kaynaklarının daha sınırlı olması ekonomilerini de daha kırılgan yapmaktadır. Ada devletlerinin çoğu enerji bakımından dışa bağımlıdır. Petrol ve petrol ürünleri talebi ciddi bir güvenlik problemi olmakla birlikte, depolama problemi yaşamaları ve ulaşım maliyeti artırmaktadır. Ada devletlerinde elektrik üretiminde fosil yakıtlar baskın olduğundan elektrik üretim maliyeti yükselmektedir. Çok az ada devletinde su, rüzgâr veya biyokütle kaynağına bağlı üretim söz konusudur. Adaya uygun teknoloji eksikliği, insan gücü yetersizliği, kurumsal mekanizmaların bulunmaması da ada devletlerinin enerji ekonomisi ve politikasını zora sokan unsurladır.

Birincil enerji kaynakları bakımından KKTC tamamen dışa (Türkiye'ye) bağımlı bir devlettir. Temel enerji kaynağı tamamı ithal olan petrol ve benzin, motorin, dizel, gazyağı, LPG ve jet yakıtı gibi petrol ürünleridir. Bu ürünlerin kullanım alanı ağırlıklı olarak ulaştırma sektörüdür. Akaryakıt ithal eden Kıbrıs Türk Petrolleri şirketi, ithalatı TÜPRAŞ (Aliağa/İzmir) tan, Altınbaş Petrol Ltd. Şirketi ise Haifa/İsrail'den yapmaktadır. ALPET Ukrayna, Romanya, Rusya ve Malta'dan motorin ithal etmektedir. KKTC toprakları içinde petrol ve gaz üretimi üzerine çalışma yapılmadığı gibi herhangi bir üretim de söz konusu değildir. GKRY adına ABD enerji şirketi Noble, petrol ve doğal gaz çalışmaları yaptığından, KKTC, 2011'de Bakanlar Kurulu kararı ile Ekonomi ve Enerji Bakanlığını bu konuda yetkilendirmiştir. Bu yetkilendirme sonrası KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı ile Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) arasında kâr payı esasına göre arama, kuyu açma ve işletme yetkisi veren "Petrol Sahası Hizmetleri ve üretim Paylaşımı Sözleşmesi" imzalanmıştır. Elektrik üretiminde 1996 yılından beri kendi üretimini yapabilmektedir. 2011 yılında yürürlüğe giren KKTC Yenilenebilir Enerji yasası ile hem ısı hem elektrik üretiminde güneş, rüzgâr gibi kaynakların kullanımı desteklenmiştir ve bunun sürdürülebilirliği desteklenmektedir. Enerji arz güvenliğinde güneş ve rüzgâr düşünebilecek kaynaklardır ancak ilk yatırımların maliyeti ve teknolojiye bağlı olmak üzere bu tip bir kaynak için kurulacak olan santral için gerekli arazi termik santral için gerekli araziden büyüktür. Enerjide % yüz dışa bağımlı bir devlet olan KKTC'de enerji verimliliğinin ve tasarrufun önemli olduğu bir gerçektir, ancak bu konuda yeterli bilinç oluşturacak politikalar yürütülememiştir (Kendirci ve diğ. 2016).

5.8 GKRY'nin Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

GKRY'de enerji işlerinden "Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanlığı" sorumludur. Akdeniz'de petrol ve gaz arama ve bu aramalarda anlaşmaların yapılması dâhil bu Bakanlığın yetkileri içerisindedir. Devlet kontrolünde elektrik üretici tek firma bulunmaktadır. Elektrik üretimi ihtiyacı zar zor karşılayacak durumdadır. Rüzgâr ve güneş enerjisi kullanımı yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır ancak yenilenebilir enerjinin sistem içinde payının artırılması zaman isteyen bir süreçtir.

Deniz alanlarında petrol ve gaz aranması ve çıkarılması ile sorumlu birim ilgili bakanlığa bağlı Enerji Dairesidir ve bu daire inceleme araştırma, arama ve çıkartma

olmak üzere üç tip lisans türü çıkartmıştır. Lisanslar üç yıllığına verilmektedir, petrol çıkarma lisansları yirmi beş yıllığına verilmektedir. GKRY, KKTC'yi tanımaksızın Akdeniz'de petrol ve gaz aramaları yapmak üzere Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilanı yapmıştır. Kendi tanımladığı MEB çerçevesinde Akdeniz'de gaz arama ve sondaj çalışmaları yapan ABD firması Noble ile yılında anlaşma yapmıştır. 2011 yılında başlayan sondaj çalışmaları ile Noble parsel 12 Afrodit sahasında 85 - 255 milyar metreküp aralığında doğal gaz tahmininde bulunmuştur. GKRY Ticaret Sanayi ve Turizm Bakanı diğer 11 parselden bazılarında 12. parselden daha fazla doğal gaz olabileceği iddiasında ısrarcıdırlar (Kendirci ve diğ.2016).

5.9 Yunanistan Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Yunanistan Avrupa Birliği içinde enerji bakımından çok zengin olmayan bir ülke olmakla birlikte, diğer üye devletler gibi Yunanistan'ında enerji politikasında yenilenebilir kaynakların oranının artırılması esastır ve Avrupa Komisyonu'nun Yenilenebilir Enerji Direktifleri doğrultusunda zorlayıcıdır. Yenilenebilir enerjide biyokütle ve dizel yatırım yapılan alanlar arasındadır. Enerji üretiminde Kamu Enerji Şirketi devletin sahip olduğu şirkettir. Bu şirket elektrik enerjisi talebinin büyük kısmını karşılamaktadır, elektrik enerjisi üretiminde ağırlıklı olarak linyit kullanılmaktadır. Ülkenin en büyük linyit ve kömür madenleri Makedonya bölgesindedir. Son yıllarda bağımsız şirketler yenilenebilir kaynaklardan elektrik enerjisi üretiminin total üretimdeki yerini önemli düzeyde artırmıştır. Hidroelektrik santrallerden üretilen elektrik enerji oranı 2016 yılında %25 seviyelerine yükselmiştir. Nükleer santrali bulunmamakla beraber bu konuda çalışmalara başlamıştır. Hellenic Petroleum ve Motor Oil Hellas olmak üzere iki büyük petrol şirketine sahiptir, petrol üretiminde dünyada doksanıncı sırada bulunmaktadır, 2010 yılından sonra petrol arama ve sondaj çalışmalarına hız veren Yunanistan Türkiye ile arasındaki anlaşmazlık Ege denizinde petrol aramasında engel teşkil etmektedir. Ancak, iyon Denizinde ve Girit'in güneyinde münhasır ekonomik bölgesi içinde petrol ve gaz arama planları enerji politikaları içinde yer almaktadır. Norveç ve ABD menşeli arama ve sondaj firmaları ile projeler geliştirme çabaları içindedir. Yunanistan toprakları içinde Türkiye – Yunanistan-İtalya ve Güney Akımı gibi yapımı planlanan petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri de mevcuttur (Url-26)

5.10 Libya Enerji Stratejisi, Enerji Politikası ve Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları Stratejisi

Dünya petrol rezervlerinin %2,8'inin, gaz rezervlerinin %0,8'ini topraklarında bulunduran Libya, gaz rezervleri bakımından dünyada 21. Sırada, üretimi bakımından 40. Sırada, tüketimi bakımından ise 60. Sırada bulunmaktadır. Akdeniz'e kıyısı olan Libya, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütünün (OPEC) üyesi olup, petrol ve gaz ihracatından elde edilen gelir toplam ihracatının %94,4'ünü, petrol ve gaz ihracatı Libya Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sının %28,1'ini, ham enerji malzemeleri sektörü ise devlet bütçesinin yaklaşık %93'ünü oluşturmaktadır. Nüfusu çok yüksek olmadığından Afrika'da kişi başına düşen en yüksek GSYİH'ya sahip ülkedir. Afrika kıtasında keşfedilmiş en büyük doğal gaz rezervine sahiptir (Url-27). Bölgede yer alan Mısır ve İsrail'in 2000'li yılların başında Doğu Akdeniz'de keşfettiği petrol ve doğal gaz rezervleri gerek Kuzey Afrika gerekse Ortadoğu siyasetini, bölgedeki devletlerin bölgesel ve küresel enerji politikalarının bir parçası olmakla birlikte siyasi ilişkileri zorlayacak sorunları doğurmuştur. Doğu Akdeniz enerji rezervlerinin aktif siyasi oyuncuları Libya, Mısır, İsrail, Lübnan, Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan olmakla beraber Suriye ve Filistin çekinik aktör durumundadır. Pasif siyasi aktörler ise ABD, Fransa, İtalya başta olmak üzere enerji üretim ve naklinde güçlü şirketler Yunanistan ve GKRY ile birlikte Libya ve KKTC aleyhine faaliyetler sürdürmektedirler (Url-28).

6. ULUSLARARASI HUKUK

"Uluslararası Hukuk" terimi ilk kez İngiliz Filozof Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından kullanılmış ve tanımı yapılmıştır. Bentham, uluslararası hukuku, "Devletlerarası ilişkiler hukuku" olarak tanımlamıştı. Bentham'ın iç hukuk–uluslararası hukuk ayırımından bu yana Avrupalı yazarların çoğunluğu İngilizce olarak International Law (Uluslararası Hukuk) ve Fransızca olarak Droit International (Uluslararası Hukuk) terimini sıklıkla kullanılmıştır. Günümüzde uluslararası hukuk, devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası toplumu oluşturan diğer kişiler arasındaki ilişkileri bir düzene bağlayan uyulması zorunlu kuralların bütünü olarak tanımlanabilir (Acer & Kaya, 2010).

Uluslararası Hukuk terimi ile kastedilen aslında "Uluslararası Kamu Hukuku" dur. Bir de uluslararası özel hukuk vardır ki bu hukuk, bireyler ve şirketler arasındaki ilişkilere uygulanacak hukuktur. Özel uluslararası hukuk, örneğin bir Fransa vatandaşının, Moskova'da bir Arjantinli ile evlendiğinde, Güney Kore'de bir daire satın aldıklarında ve Avustralya'da çocuk sahibi olduklarında ve sonunda Güney Afrika'da boşandıklarında, bu işlemlere hangi mahkemenin bakacağını ve hangi hukukun uygulanacağını inceleyen hukuktur. Uluslararası özel hukuka bazen "Kanunlar İhtilafi" da denir. Çünkü bir davada potansiyel olarak uygulanabilecek çeşitli iç hukuk ve yargı alanları arasındaki çatışmanın çözümü ile ilgilenir. Bu seçim genellikle iç kuralların uygulanması veya Devletlerde ortak olan kurallar ve bu devletlerin sözleşmelerinde yer alan antlaşmalarda yer alan kurallar ile yapılır. Burada "uluslararası hukuk" başlığı altında verilen ve uluslararası özel hukuk değil, uluslararası kamu hukukudur. Uluslararası hukuk bazı kaynaklarda kavimler hukuku olarak geçmektedir. Roma döneminde Roma vatandaşları arasında Roma hukuku uygulanırken, Roma Cumhuriyeti veya Roma İmparatorluğu ile dünyanın geri kalanının kabileleri ve krallıkları arasında uygulanan kanunlara "Ius Gentium" adı verilmiştir. Ius gentium hem Romalılar hem de dünyanın geri kalanı için ortaktır. İnsanlık tarihinde kaydedilen en eski antlaşmalardan biri, Hititler ve Mısırlılar arasında MÖ 1259 civarında imzalanan ve ilk yazılı uluslararası antlaşma olarak bilinen Kadeş barış anlaşmasıdır ve ilk uluslararası hukuka ilişkin yazılı kaynak da bu antlaşmadır. Uluslararası hukukun kurucusu olarak anılan Hollandalı düşünür Hugo Grotius (1583-1645) "Doğal Hukuk" öğretisiyle de bilinir. Grotius'un uluslararası deniz hukuku konusuna getirdiği yenilik, bugün geçerliliğini korumakta olan ve 1609 yılında

yayınladığı Latince kitabının da adı olan “Mare Liberum” (Denizlerin Serbestisi) kavramıdır (Acer & Kaya, 2010).

6.1 Uluslararası Hukuka Eleştiriler

Uluslararası hukuk, belirli devletlerin yasal düzenleri dışında var olan bağımsız bir hukuk sistemidir. Birçok bakımdan yerli hukuk sistemlerinden farklıdır. Bir hukuk düzeninde iki temel özelliğin var olması gerektiği kabul edilir: birincisi, uyulması zorunlu bir kurallar manzumesi olmalıdır; ikincisi, bu kurallara uyulmasını sağlayacak müeyyideler ve bunları uygulayacak kolluk gücü ve adli mekanizmalar yerleşik olmalıdır. Uluslararası hukuk bu iki temel özelliğe sahip midir? Örneğin, 190 kadar ülkenin temsilcilerinden oluşan Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu, bir yasama organı görüntüsü verse de bağlayıcı yasalar çıkarma yetkisi yoktur. Aksine, kararları yalnızca belirli durumlar ve BM sistemi içindeki belirli amaçlar dışında yalnızca tavsiye niteliğindedir. Bunlar arasında BM bütçesinin belirlenmesi, BM'nin yeni üyelerinin kabul edilmesi ve Güvenlik Konseyi'nin katılımıyla Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) yeni hâkimler seçilmesi bulunmaktadır. Ayrıca, uluslararası hukukta kapsamlı yargı yetkisine sahip mahkemeler sistemi bulunmamaktadır. UAD'nin çekişmeli davalardaki yargı yetkisi, ilgili ülkelerin rızası üzerine kuruludur. Uluslararası bir polis gücü veya kapsamlı bir kolluk sistemi yoktur ve üst düzey bir icra makamı da yoktur. BM Güvenlik Konseyi, devletleri yalnızca belirli ve sınırlı durumlarda kararlarına uymaya zorlamak için güç kullanımına izin verebilir; esasen, önceden bir saldırganlık eylemi veya böyle bir eylem tehdidi olmalıdır. Kaldı ki, bu tür herhangi bir yaptırım, konseyin beş daimî üyesinden (Çin, Fransa, Rusya, İngiltere ve ABD) biri tarafından veto edilebilir. Ayrıca, böyle bir kararın icrası için, BM’nin bir ordusu olmadığından, gerekli askeri gücün geçici olarak üye devletlerden temini gerekir (Shaw, 2019).

Uluslararası hukuk, kısmen yukarıda da değindiğimiz gerekçelerle eleştirilmektedir. Bu eleştirileri iki küme içerisinde toplanabilir (Aksar, 2015):

1) Birleşmiş Milletler Örgütü’nün çeşitli uluslararası hukuk ihlallerine engel olamaması sonucunda uluslararası hukukun bir yaptırım gücünün olmadığı varsa da yeterli olmadığı/uygulamasının adaletle yerine getirilmediği inancı yaygınlaşmaktadır. Karşıt görüşe göre ise uluslararası hukuk, uluslararası taşımacılıktan tutun posta ve telekomünikasyon hizmetlerine kadar pek çok

alanda insanların yaşamlarına dokunmaktadır ve hakların korunmasında sağladığı katkı, önüne geçemediği hak ihlallerine oranla çok daha fazladır. Kaldı ki, uluslararası hukuku ihlal eden devletler dahi, bu eylemlerini bir gerekçeyle uluslararası hukuka uygun göstermeye çalışırlar ki bu da meşruiyetin onlara ancak uluslararası hukuk ile sağlanabileceği yönündeki yaygın ortak anlayışa değer verdiklerini göstermektedir. Örneğin, ABD, 2001 Afganistan ve 2003 Irak harekât ve işgallerini Bush Doktrini[18] kapsamında görülmesi gerektiğini ifade ederek uluslararası hukuka uydurmaya çalışmıştır (Aksar, 2015).

2) İkinci eleştiri ise daha çok uluslararası hukuk kurallarının iç hukuk kuralları ile karşılaştırmasının yapılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Klasik bir hukuk düzeninde yasama erki, hukuk kurallarını yapar, yürütme erki uygular ve yargı erki ise uygunsuzlukları inceler ve yaptırım kararı verir. Ulusal hukuk düzenleri çoğunlukla böyledir. Ancak, uluslararası hukuk sisteminde bu şekilde bir yapılanma yoktur. Yargı erki olarak nitelendirebileceğimiz kurumlardan Uluslararası Adalet Divanı, ulusal hukuk sistemindeki mahkemeler sisteminin aksine, sadece şikâyetçi tarafın başvurusuyla inceleme

[18] Bush Doktrini, 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi kulelerine ve Pentagon'a yapılan saldırıların ardından Washington DC'de ortaya çıkan yeni dış politika tarzına verilen isimdir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlarına dayalı caydırıcılık ve Truman ve Eisenhower gibi Başkanların ortaya koyduğu "sınırlama" gibi fikirler "Soğuk Savaş" dönemine aitti ve artık gözden geçirilmeleri gerekiyordu. Kalıntılarını ya da her ikisini de gözden geçirmek gerekiyordu. Eylül 2002'de Başkan George W. Bush, "Bush Doktrini" olarak bilinen yeni bir plan açıkladı. Planın üç ana hareket noktası vardı. Birincisi, ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olduğuna inanılırsa, ABD'nin "ilk saldıran" taraf olacağını beyan ediyordu. Bu adım, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlara erişimi olan haydut devletlerin var olduğu inancından yola çıkmaktaydı. Bu silahlar, herhangi bir uyarı ya da kışkırtma olmadan, ansızın ABD'ye karşı kullanılabilirdi. Bu nedenle Birleşik Devletler devreye girmeli ve bu silahların kullanılmasını önlemeliydi. İkincisi, gerekirse tek başına hareket etmekti. ABD müttefikler ve /veya Birleşmiş Milletler ile hareket etmeyi tercih eder. Ancak, başka hiçbir ülkenin katılmayı kabul etmediği durumda bile, ABD, ülkenin ulusal güvenliğini savunmak için gerekeni yapacaktır. Bu adım, haydut bir ulustan saldıracaklarına dair açık bir işaret olmasa da bu ulusların terörizmi destekleyebileceği fikrinden yola çıkmaktadır. Üçüncüsü özgürlüğü genişletmekti. Amerika Birleşik Devletleri, özgürlüğün faydalarını dünya çapında genişletmek için gayret göstermeliydi. Bu adım, Amerika Birleşik Devletleri'nin insan haklarını savunması ve hukukun üstünlüğünü, dini özgürlükleri ve kadınlara her yerde ve her zaman saygı gösterilmesini garanti etmek için çalışması gerektiğini belirtmektedir. Bu aynı zamanda serbest piyasa ekonomilerinin veya kapitalizmin ve serbest ticaretin büyümesi ve gelişmesi anlamına da gelir. Başkan Bush, bu doktrini, 2003 yılında, Irak lideri Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları arayan BM müfettişleri ile iş birliği yapmadığı ve Irak'ın bu yöndeki talepleri karşılamadığı söylemi ile Irak'ın işgali için gerekçe olarak kullanmıştır. Bu silahların hiçbiri bulunamamış ve Başkan Obama ABD askerlerini ancak 2011 de bu ülkeden geri çekmiştir. 2001 yılında Afganistan'ı istila etmenin gerekçesi de Bush Doktrini idi. ABD'nin bu ülkeden tüm askerlerini 2014'ten çıkarması gerekiyordu, ancak Mayıs 2012'de iki ülke arasındaki bir antlaşma bu süreyi on yıl daha uzatılmıştır.

yapabilen bir kurum değildir. Yaptırım gücü olarak nitelenebilecek BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararlar 5 ülkenin (ABD, Rusya, Fransa, İngiltere, Çin) veto gücü yetkisi ile sınırlıdır. Karşıt görüşe göre ise, uluslararası hukuk ile ulusal hukuk sistemleri giderek birbirleri ile entegre olmakta ve bu nedenle iki hukuk sistemini birbiriyle karşılaştırmak yerine birbirlerini tamamlayıcı işlevlerine dikkat etmek gerekmektedir (Aksar, 2015).

6.2 Uluslararası Hukukun Kaynakları

"Uluslararası Hukukun Kaynakları" terimi, uluslararası toplumu düzenleyen hukuk kurallarını ifade etmektedir. Ulusal hukuk düzenlerinde çoğunlukla yasa ve yönetmeliklerden daha üstün olan hukuk kaynaklarının belirtildiği bir Anayasa mevcuttur, ancak uluslararası hukukta böyle bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Uluslararası Adalet Divanı'nın UAD) kendisine iletilen hukuki ihtilaflar ile ilgili karar verirken kullandığı ve Ana Statüsü 'nün 38. Maddesinde[19] yer verilen kaynaklar, Uluslararası Hukukun kaynakları olarak kabul edilirler. Burada yer verilen ilk kaynak, uluslararası antlaşmalardır. İster genel ister özel bir antlaşma ister ikili ya da bölgesel ister çok uluslu bir antlaşma olsun, bir antlaşma, tarafı olan devletlerin yerine getirecekleri yükümlülükleri yazılı olarak kabul ettikleri bağlayıcı bir uluslararası belgedir. İkinci kaynak, devletlerin hukuk olarak kabul edilen uygulamalarının kanıtı olan teamül hukukudur. Önceleri, uluslararası hukuk, çoğunlukla yazılı olmayan kurallar içeren "Devlet Uygulaması" ve "Opinio Juris" olmak üzere iki bölümden oluşan teamüller ile düzenlenmiştir. Devletlerin uygulamaları, alışılagelmiş hukukun maddi bir parçasıdır ve Devletin davranışlarını ve eylemlerini bir araya getirir. Diğer

---

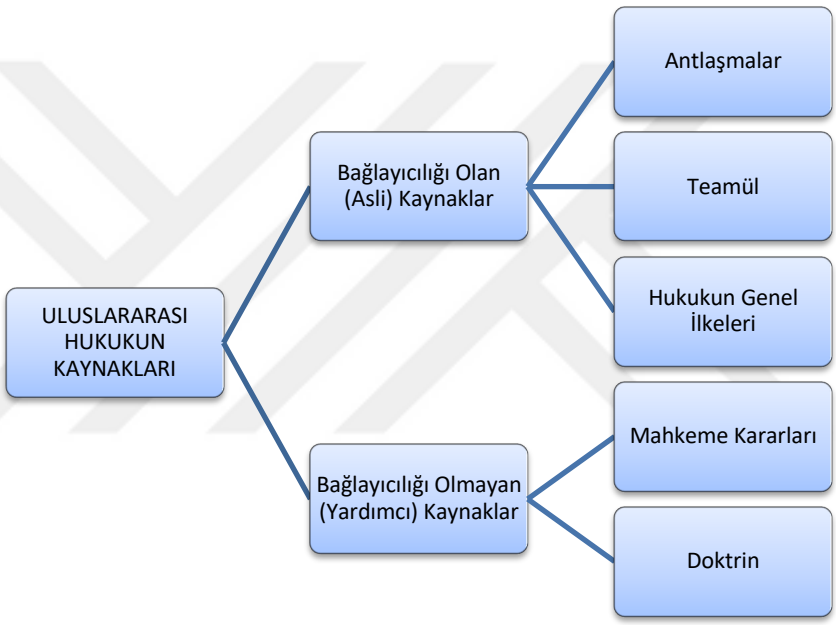
[19] Bir "Uluslararası Antlaşma" niteliğinde olan Uluslararası Adalet Divanı Ana Statüsü'nün 38. Maddesi aşağıdaki şekildedir:

1. Kendisine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan:
    a. Uyuşmazlık durumundaki devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları;
    b. Hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılagelmiş kurallarını;
    c. Uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkelerini;
    d. 59. Madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini,

    uygular.
2. Bu hüküm, tarafların görüş birliğine varmaları halinde, Divan'ın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini zedelemez.

bir deyişle devletlerin ne yaptığını ve ne söylediklerini ifade eder. "Opinio Juris", teamül hukukunun ikinci kısmıdır ve devletlerin sözlü veya maddi eylemlerinin uluslararası toplumun geri kalanı tarafından bağlayıcı bir kanun olarak kabul edilmesi gerektiği anlamına gelir. Örneğin, dünya genelinde bir devletin meşru savunma halinde iken yaptığı eylemlerin yasal olduğunu konusunda genel bir anlayış mevcuttur. Antlaşma ve teamül hukukuna ek olarak, çeşitli mahkemelerin yargı kararları gibi başka hukuk kaynakları da bulunmaktadır. Uluslararası hukukun kaynakları aşağıdaki Çizelge 6.1 de gösterilmektedir.

Çizelge 6.1 : Uluslararası Hukukun Kaynakları.

Uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk ilkeleri ve hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak çeşitli devletlerin yargı kararları ile en yetkili yazarlarının doktrinleri de yine UAD Ana Statüsünün 38. Maddesinde yer verilen hukuk kaynaklarıdır. 38. Maddede sözü edilen kaynaklardan antlaşmalar, teamül ve hukukun genel ilkeleri "bağlayıcılığı olan kaynaklar" iken, mahkeme kararları ve doktrinler ise yardımcı nitelikte, bağlayıcılığı olmayan (Yardımcı) kaynakları oluştururlar. Yukarıda "bağlayıcılığı olan" ve "bağlayıcılığı olmayan" ana başlıkları altında topladığımız uluslararası hukuk kaynakları içerisinde birbiri ile çelişen, uyumsuz bazı hükümler bulunabilir. Bu durumda kaynaklar arasında ulusal hukuk düzeninde olduğu gibi bir hiyerarşinin bulunup bulunmayacağı konusu tartışmalı bir konudur (Acer & Kaya:48).

6.2.1 Uluslararası Hukukun Asli Kaynakları

6.2.1.1 Uluslararası Teamül Hukuku

Uluslararası teamül hukuku, BM Uluslararası Hukuk Komisyonunca yapılan tanımlamaya göre, “Kanun olarak kabul edilen uygulamalardan kaynaklanan yazılı olmayan bir hukuktur”. Uluslararası teamül hukuku (International Customary Law), UAD tüzüğünün 38. maddesinin 1. Fıkrasında bahsedilen “Uluslararası Hukukun Kaynakları” içerisinde 2. sırada yer almaktadır. İlgili Maddenin (b) bendinde “hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası teamül kuralları" denilmektedir. Bu ifade, uluslararası teamül hukukunun iki kurucu unsuru olan “genel bir uygulama” ve “hukuk olarak kabul görmek” yansıtmaktadır. “Uluslararası Antlaşmalar” UAD tarafından yapılan sıralamada birinci sırada ele alınmıştır. Bu çalışmada ise uluslararası teamül hukukunu birinci sırada inceliyoruz. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, antlaşmaların ve sözleşmelerin yapılma yöntemi büyük ölçüde, uluslararası teamül hukuku kurallarına dayanmaktadır. Bu nedenle antlaşmaları ele almadan önce uluslararası teamül hukukunun ne olduğunu anlamak önemlidir. İkincisi, uluslararası teamül hukukunun bazı istisnai durumlar dışında, genel kapsamda olmasıdır. Uluslararası teamül, prensip olarak, tüm devletler ve uluslararası örgütler için bağlayıcıdır, dolayısıyla uluslararası teamül hukuku “genel uluslararası hukuk” olarak da adlandırılır. Bu, teamül hukukunu antlaşmalar hukukundan ayıran en önemli farklılıktır. Çünkü uluslararası antlaşmalar, belli istisnalar dışında, yalnızca kendi rızası ile onlara taraf olan devletleri veya uluslararası tüzel kişilikler üzerinde bağlayıcılık doğurur. Ayrıca yazılı belgeler olan antlaşmaların aksine, teamül hukuku hem iç hukukta hem de uluslararası hukukta belirli bir yazılı belgede yer almaz. Teamül hukuku yazılı hale getirilebilir veya yazılı bir hukuk kuralı daha sonradan teamül hukuku halini alabilir. Ancak, teamül hukukunun yazıya dökülmesi onu teamül hukuku yapan esas etken değildir. Onu teamül hukuku yapan uluslararası veya yerel belli bir bölgede yaygın kullanım veya alışkanlıklardır. Uluslararası alanda devletler genellikle benzer şekilde davranırlar. Ancak, yapılan her ortak uygulama veya devlet pratiği teamül hukuku oluşturmaz. Bunun en yaygın örneği, yabancı bir devlet başkanının bir ülkeyi ziyaretinde kırmızı bir halının serilmesidir. Burada kırmızı halı serilmesi eylemine yasal zorunluluk duygusu eşlik etmemektedir ve bu nedenle eylem teamül oluşturmaz. Başka bir deyişle, devletlerin, uyma veya göz ardı etme konusunda kendilerini hukuksal anlamda serbest olarak

gördükleri uygulama, uluslararası teamül hukukuna katkıda bulunmaz veya bu düşünceyi yansıtmaz. Teamül oluşturan normlar farklı türdeki geleneksel kurallardır, bunlar yasal bir yükümlülük duygusu ile motive edilen alışkanlıklardır.

Teamül hukukunun oluşmasını, bakir bir tepede bir patikanın oluşma şekline benzetebiliriz. Hiçbir yol yok iken, tek tük insanlar bu tepeden geçmeye başlarlar ve birçok insan aynı yolu izledikçe bir patika oluşur. Zamanla bu yolu takip etmek zorunlu hale gelir, böylece kimse başka bir yolu izlemeyi seçmez. Bu şekilde herkesin saygı duyması ve uyması gereken bir kural oluşur. Teamül hukukundan söz edebilmek için onu oluşturan iki unsurun varlığını aramak gerekir. Birincisi, eylem bir "Devlet Uygulaması" (State Practice) olmalı (Objektif-Maddi Unsur) ve ikincisi ise buna "Opinio Juris[20]"(Sübjektif-Manevi Unsur) eşlik etmelidir. Burada sözü edilen devlet uygulaması geniş olmak zorundadır ve bu, kuraldan etkilenen devletlerin birçoğunda işlemin uygulanıyor olması gerektiği anlamına gelir. Ancak iki devlet arasındaki uygulamaların da örf ve âdet kuralı oluşturabileceği UAD tarafından kabul edilmiştir[21]. Ayrıca, konuyla ilgili devletler bazında da teamül hukuku gelişebilir. Örneğin doğal kaynakların kullanımı konusunda bir teamül hukukundan söz edilecekse, elbette bu doğal kaynaklara sahip olan devletlerin uygulamalarına bakılacaktır. Bu uygulamalar tutarlı ve tek tip olmalıdır. Uygulamaların süresi konusunda belli bir koşul yoktur. Bu konuda UAD'nın Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davalarının[22] içtihadı, uluslararası teamül hukuku oluşumuna ilişkin yukarıda

[20] Opinio juris, "davranışın bir hukuki zorunluluktan doğduğuna ilişkin kanaat" anlamına gelen Latince "opinio juris sive necessitatis" ifadesinin kısaltılmış biçimidir. Uluslararası teamül hukuku bakımından, "opinio juris", yasal olarak bağlayıcı bir teamülün oluşması için gerekli ikinci unsurdur (Diğeri, devletlerin uygulamaları). Opinio juris, söz konusu kurala, ilgili devlet adına öznel bir yükümlülüğü, bir duyguyu ifade eder. Uluslararası Adalet Divanı, uygulanacak teamül hukukunun "kanun olarak kabul edilmesi" gerektiğini belirterek UAD Statüsü, Madde 38 (1) (b) 'de bu standardı ortaya koyar.

[21] UAD, Hindistan ile Portekiz arasındaki "Hindistan Topraklarından Geçiş Hakkı Davası" (1960) (Right of Passage over Indian Territory Case) iki devlet arasındaki uygulamaların teamül oluşumu için yeterli olduğuna hükmetmiştir. Davaya konu olayda, Portekiz, Hindistan toprakları içerisinde biri sahilde, iç kısımda iki kara parçasını elinde tutmaktaydı. Portekiz, Hindistan toprakları üzerinde iç bölgede kalan kara parçasına teamül hukukundan kaynaklanan geçiş hakkı olduğunu iddia etmiş ve konu UAD'a taşınmıştır. Hindistan Mahkemede "sadece iki ülke arasındaki bir uygulamanın yerel teamül oluşturmak için yeterli olmadığını" ileri sürmüştür. UAD, karşılıklı hak ve yükümlülüklere dayanan yüzyılı aşkın uygulamanın yerel geleneklerin ortaya çıkması için yeterli olduğuna kanaat getirerek Hindistan'ın tezini reddetmiştir. Dava, yerel teamülün genel kurala üstün gelmesi bakımından örnek niteliğindedir.

[22] Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası, Almanya ve Danimarka ile Almanya ve Hollanda arasındaki Kuzey Denizi kıta sahanlığı alanlarının, bu Devletler tarafından önceden mutabakata vardıkları kısmi sınırların ötesinde sınırlandırılmasını içeriyordu. Taraflar, Mahkemeden bu sınırlama için geçerli olan uluslararası hukuk ilke ve kurallarının neler olduğuna karar vermesini talep etmişlerdir, çünkü taraflar geçerli sınırlandırma ilkeleri veya kuralları konusunda mutabakata varamamışlardır. Hollanda ve

değindiğimiz iki unsurun gerektiğini ortaya koymuştur. Bu davada Mahkeme, Devlet uygulamaları oluşturmak için gerekli ölçütleri açıklamıştır. Teamül oluşturan devlet uygulamalarının, özel hukukun oluşumunda özellikle etkili olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, "opinio juris" in yani devlet uygulamasının yasal bir zorunluluk olduğu kanaatinin oluşabilmesi için birörnek ve tutarlı bir uygulamanın gerekli olduğuna karar vermiştir. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası, aynı zamanda, uygulama süresinin (yani yıl sayısı), uluslararası teamül hukuku oluşturmada önemli bir faktör olduğu düşüncesini de ortadan kaldırmıştır.

Söz konusu uygulamalar, ortaya çıkan kuraldan özel olarak etkilenen devletler bakımından hem yerleşik hem de paylaşılan uygulamalar olmalıdır. İlgili devletlerin yaptıkları bu uygulamalar sonucunda, uluslararası teamül hukuku, diğer devletlerin bir tür zımni rızalarına ve kabullenmelerine dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum bazı soruları da beraberinde getirebilir. Örneğin, bir devlet diğer devletlerin uygulamasına itiraz ederse, teamül kuralının ortaya çıkması mümkün müdür? Bu soruyu cevaplamak için iki durum ayırt edilmelidir. İlk durumda, itiraz eden devlet, diğer devletlerin bir ya da iki kez yaptıkları bahse konu uygulamalarını durdurmaya ikna edecek kadar güçlü ve etkilidir. Bu durumda söz konusu muhalif devlet uygulama yapıldığında onu hızlı bir şekilde durduracak, "opinio juris" oluşmayacak ve sonuç olarak herhangi bir teamül kuralı ortaya çıkmayacaktır. İkinci durumda ise, itiraz eden devlet diğer devletlerin uygulamalarını durdurabilecek bir konumda değildir, ancak uygulama her gerçekleştiğinde sürekli olarak itiraz etmekte ve tepki göstermektedir. Bu devletin konumuna "Israrlı Muhalif" (Persistent Objector) adı verilmektedir. Bu durumda uygulama, belirli bir genellikten yoksun olacaktır, çünkü "Israrlı Muhalif"

Danimarka eşit uzaklık (Equidistance) ilkesinin uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. (Eşit uzaklık, her bir devletin karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hat çizgilerinin en yakın noktalarından eşit uzaklıkta olacak şekilde sınırların belirlenmesini öngören bir yöntemdir). Almanya, ilgili kıta sahanlığının sınırlandırılmasının, eşit uzaklık ilkesine göre değil, her kıyı devletinin adil ve hakkaniyetli bir pay alma ilkesine göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Danimarka ve Hollanda'nın aksine Almanya, eşit uzaklık ilkesinin ne kıta sahanlığının sınırlandırılmasında zorunlu bir kural, ne de Almanya'yı bağlayan geleneksel bir uluslararası hukuk kuralı olmadığını ileri sürmüştür. Açılan davada UAD'den sınırlandırma yapması istenmemiştir, çünkü taraflar, Mahkeme'nin uygulanabilir ilkeler hakkında kararını aldıktan sonra, anlaşmalar yoluyla, ülkeler arasındaki kıta sahanlığını sınırlamayı kabul etmişlerdir. Davada, UAD'den cevaplaması istenen soru şuydu: Almanya, 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 6. Maddesinde yer alan eşit uzaklık-özel koşullar ilkesini, uluslararası teamül hukuku kuralı olarak veya Cenevre Sözleşmesi temelinde kabul etmek için yasal bir yükümlülük altında mıdır? UAD, Kararında "Eşit uzaklık yönteminin kullanılmasının, teamül hukuku bakımından netleşmiş olmadığı ve bu yöntemin, mevcut dava konusu ile ilgili olarak Kuzey Denizi'ndeki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması için kullanılmasının zorunlu olmadığına" karar vermiştir.

bu uygulamaya rıza göstermemektedir. Ancak buna rağmen yine de uygulama, yeni bir uluslararası teamül hukuku kuralının yaratılmasıyla sonuçlanacak kadar genel olacaktır. Bu duruma uluslararası hukukta teamül hukukunun genel bağlayıcılık niteliğinin bir istisnası olarak "Israrlı Muhalif İlkesi" (Persistent Objector Principle) adı verilmektedir. Israrlı Muhalif İlkesinin kavramsal gerekçesi, aşırı muhafazakâr ve pozitivist uluslararası hukuk normunun, bir hukuk kuralının, yalnızca onunla bağlı olmayı kabul eden bir devleti bağlayabileceği şeklindeki genel kabulüdür (ICJ, 1951).

Israrlı muhalif ilkesi, UAD tarafından 1951 yılında İngiltere-Norveç Balıkçılık Davasında onaylanmıştır. UAD kararında Norveç'in ısrarla karşı çıktığı teamül kuralı ile bağlı olmadığı kayıt altına alınmıştır[23](ICJ, 1951).

Yeni devletlerin uluslararası teamül hukuku karşısındaki durumları kabule dayalı bağlayıcılığın bir istisnasıdır. Çünkü yeni bir devlet ortaya çıktığında, genellikle mevcut uluslararası teamül hukuku kurallarına derhal bağının oluştuğu kabul edilmektedir. Yeni devletin bu konuda herhangi bir rıza göstermesine gerek yoktur, ancak mevcut kurallara da itiraz edilemez. Israrlı Muhalefet ilkesinde, itiraz, teamülün oluşmasından sonra değil, başlangıcından itibaren yapıldığında geçerlidir. Yeni devlet mevcut teamül hukuku kurallarından kaçamaz veya bu kurallardan istisna tutulmaz. Bu durum, rızaya dayalı yaklaşımın her şeyi açıklayamayacağını ve mutlak olmadığını kanıtlamaktadır. Teamül hukuk ile ilgili bir diğer husus, bölgesel veya yerel teamülün var olabileceği olgusudur. Uluslararası teamül hukukunun tüm devletleri bağladığı genel kuralına istisna olarak, bazı teamüllerin sadece belirli bir grup ülke için bağlayıcı olabileceği kabul edilmektedir. Buna örnek Kolombiya ve Peru arasında diplomatik iltica ile ilgili bir davada UAD'nın 1950 yılında almış olduğu karardır[24]. 1951

[23] İngiltere ve Norveç arasında görülen bu davada UAD tarafından uzun tartışmalar sonucunda verilen karar, diğer denizcilik devletlerince de büyük ilgi ile izlenmiştir. 1935'te Norveç, kuzey kıyılarında bulunan belirli balıkçılık alanlarını kendi balıkçılarının münhasır kullanımı için ayırdığını bir kararname ile ila etmiştir. Çözümü arana sorun, Norveç karasularının genişliğinin hesaplanması gereken esas hatları çizmek için bir yöntem belirleyen bu kararnamenin uluslararası hukuk nezdinde meşruiyeti olup olmadığıydı. Birçok fiyortları, koyları, adaları, adacıkları ve resifleri ile Norveç kıyı bölgesinin karmaşıklıklarıyla özellikle hassasiyeti olan bir uyuşmazlık söz konusuydu. Birleşik Krallık, belirlenen esas hatların bazı bölümlerinin, sahilin genel yönüne uygun olmadığını ve makul bir şekilde çizilmediğini iddia etmiştir. Mahkeme, 18 Aralık 1951 tarihli kararında, Birleşik Krallık'ın görüşlerinin aksine, 1935 Kararnamesi ile öngörülen yöntemin veya fiili esas hat çizgilerinin uluslararası hukuka aykırı olmadığını tespit etmiştir. Mahkeme, kararında, ilgili konuda bir teamül hukuku kuralı bulunsa bile, "… Bu uluslararası teamül kuralı, ısrarlı bir şekilde sürekli karşı çıktığı için Norveç'e karşı uygulanamaz." şeklinde kanaat belirtmiştir (ICJ, 1951).

[24] Davaya konu olayda Peru, 3 Ekim 1949'da Peru'da gerçekleşen askeri isyan nedeniyle Victor Raul Haya de la Torre'ye tutuklama emri çıkardı. İsyandan 3 ay sonra Torre, Peru'daki Kolombiya

İngiltere-Norveç Balıkçılık Davası ve UAD'nin almış olduğu karar, Türkiye'nin Ege'deki karasularının 12 mile çıkarılmasına karşı sürdürdüğü "Israrlı Muhalif" tavrının meşruiyeti bakımından karine teşkil etmektedir (Aksar, 2015).

6.2.1.2 Uluslararası Antlaşmalar

Antlaşmalar, uluslararası hukukun en önemli kaynağı olarak kabul edilmektedir. Devletler ve uluslararası hukuk kişileri arasında yazılı şekilde gerçekleştirilen sözleşmeler olarak da nitelendirilirler. Antlaşmalar sadece devletlerarasında olmaz, uluslararası örgütler arasında veya devlet ile uluslararası örgüt arasında da olabilir. Antlaşmaların tarafları bağlayıcı özellikleri "ahde vefa (pacta sunt servanda[25])" ilkesinden kaynaklanmaktadır. Antlaşmalar devletlerin iç hukuk sistemleri bakımından da bağlayıcı işlemlerdir (Gözler, 2001).

Bir uluslararası antlaşma, iki taraflı (Bilateral) olabileceği gibi, ikiden çok taraflı (Multilateral) da olabilir. Antlaşmalar konusunda bir başka sınıflandırma, hukuk kuralı koyan antlaşmalar (law-making treaties) ile yükümlülük doğuran antlaşmalar (treaty contracts) şeklinde yapılmaktadır (Aksar, 2015: 61). Örneğin, Türkiye'nin de dâhil olduğu 9 ülkenin bir araya gelerek F-35 Savaş Uçağı üretimi programı yapmalarına ilişkin antlaşma yükümlülük doğuran antlaşma türündedir. 1936 Tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi ise hukuk kuralı koyan antlaşma türüne girmektedir. Antlaşmalar, ilke olarak sadece taraf olan devletler açısından hak ve yükümlülük

---

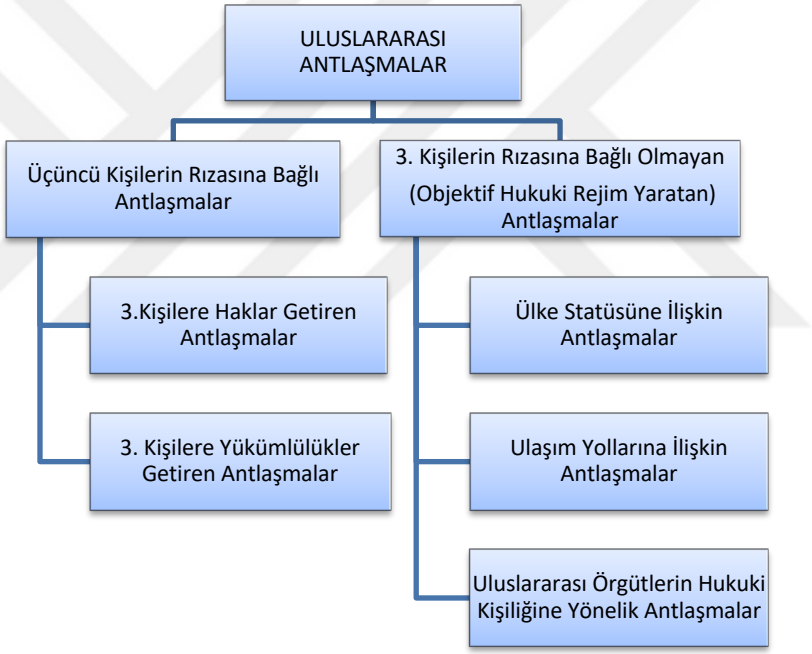
Büyükelçiliği'ne sığındı. Kolombiya Büyükelçisi, Torre'ye 1928 Havana İltica Sözleşmesi'nin 2. Maddesi uyarınca diplomatik iltica hakkı verildiğini açıkladı ve Torre'nin Peru'dan ayrılması için güvenli geçiş talebinde bulundu. Peru tek taraflı nitelendirmeyi kabul etmeyerek güvenli geçiş hakkı vermeyi reddetti. Kolombiya, suçu tek taraflı ve kesin bir nitelikte (siyasi bir suç olarak) Peru'yu da bağlayacak şekilde nitelendirme hakkına sahip miydi? Peru, kendi vatandaşının kendi topraklarından ayrılması için güvenli bir geçiş sağlamak için yasal bir yükümlülük altında mıydı? Uluslararası Adalet Divanı konuyla ilgili Karar'ında "Bu tür bir teamüle dayanan Taraf, bu teamülün diğer Tarafı bağlayacak şekilde kurulduğunu kanıtlamalıdır… (ki bu) söz konusu Devletlerin sürekli ve birörnek uygulamasına dayanmalıdır. Bu uygulamanın, iltica hakkı tanıyan Devlete (Kolombiya) ilişkin bir hakkın ve ev sahibi Devlete (bu durumda Peru) gerçekleştirmesi gereken bir yükümlülüğün ifadesidir. Bu, uluslararası teamülü 'kanun olarak kabul edilen genel bir uygulamanın göstergesi' olarak ifade eden Mahkeme Tüzüğü'nün 38. Maddesinden kaynaklanmaktadır." Hükmüne yer vermiştir. Sonuç olarak Mahkeme, Kolombiya'nın bölgesel bir teamülün varlığını ortaya koyamadığına karar vermiştir, çünkü iddia edilen teamülün tutarlı ve birörnek kullanımı kanıtlanamamıştır.

[25] "Pacta Sunt Servanda" (Ahde Vefa) uluslararası hukukta bağlayıcılığı olan bir teamül kuralıdır. Buna göre, her devlet imzaladığı sözleşme ile bağlıdır ve bu sözleşmenin gereklerini dürüstlük kuralına bağdaşır şekilde yerine getirmek zorundadır. 1969 Tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 26. Maddesi, "Pacta Sunt Servanda" başlığını taşır ve devamında "Yürürlükteki her andlaşma ona taraf olanları bağlar ve tarafların onu iyi niyetle icra etmesi gerekir." Denilir. Türkiye, Viyana Sözleşmesi'nin tarafı değildir, ancak "ahde vefa" ilkesi, uluslararası teamül hukukunun bir parçası olduğundan, bu ilkenin ülkemizi de bağlayıcı niteliği bulunmaktadır.

doğurmaktadır. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 34. maddesi, antlaşmaların üçüncü devletler için rızaları olmaksızın ne haklar ne de yükümlülükler oluşturacağı hükmünü içerir. Bu kural, eski Roma hukuku "Legal Maxim" den gelmektedir; *"pacta tertiis nec nocent nec prosunt",* başka bir deyişle "antlaşmalar üçüncü taraflara hak ya da yükümlülük getirmez".

Geleneksel öğreti, antlaşma ile bağlı olma yükümlülüğünün genel rıza ilkesinden, rıza gerekliliğinin ise devletlerin eşit egemenliği ve bağımsızlığı ilkelerinden kaynaklandığını kabul etmektedir (Rayfuse, 1999). Aşağıdaki Çizelge 6.2'de uluslararası antlaşmalar rıza bağlamında değerlendirilmiştir.

Çizelge 6.2 : Uluslararası Antlaşmaların "Rıza" esasına göre sınıflandırılmaları.

Ancak bu genel kuralın istisnaları mevcuttur. Bunlar, "statü yaratan", "tasarruf yetkisi veren" veya "kurucu" antlaşmalardır. Bunlara "objektif rejim yaratan antlaşmalar" denir. Bu terimler, geçerli olması ve bağlayıcı olması gereken hukuki bir rejim kurarak bir devletin, belirli bir bölgenin veya uluslararası bir suyolunun statüsünü tanımlayan antlaşmaları karakterize etmektedir. Bununla birlikte, bu tür antlaşmaların tarafı olmayan devletler üzerindeki bağlayıcılığı hususu, uluslararası hukukta bağlayıcılığı "genel rıza" temelinde açıklayan geleneksel anlayışı zorlamaktadır. Bu nedenle, antlaşma yükümlülüklerinin *erga omnes* (herkesi bağlayan) etkilerinin olası yasal temelleri tartışmalıdır.

Örneğin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi Uluslararası Antlaşmadır, 9 Kasım 1936 tarihinde 10 devlet arasında imzalanmıştır. Uluslararası antlaşmaların sadece imzacı devletleri bağlayacağı ilkesinden yola çıkacak olursak, Montrö'nün de sadece imzacı devletleri bağlıyor olması gereklidir. Oysa Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne 2020 yılı itibariyle sayıları 193'ü bulan BM üyesi devletlerin tamamı uymaktadır. Kimi yazarlar, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin bu yönünü "Objektif rejim yaratan bir antlaşma olmasına" bağlamaktadırlar (Aksar, 2015:62). Kimi yazarlara göre ise, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi doğası gereği objektif bir rejim yaratmamaktadır. Uluslararası toplumun boğazlar rejimi üzerindeki genel rızası, Montrö Sözleşmesinin hükümlerinin genel uygulama rejimini şekillendirmiştir" (Rozakis & Stagos, 1987:135).

Antlaşmaların objektif hukuk rejimi yaratmak yoluyla taraf olmayan ülkeler üzerinde bağlayıcılık yaratma, 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin hazırlık çalışmaları esnasında gündeme gelmiş ve tartışılmıştır. BM Uluslararası Hukuk Komisyonu Antlaşmalar Hukuku Özel Raportörü Sir Humphrey Waldock, hazırladığı Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Taslağının "Objektif hukuki rejim yaratan antlaşmalar" başlıklı 63. Maddesinde, "Antlaşmaya taraf olmayan bir Devlet, o antlaşmayla yaratılan objektif rejime veya onun uygulanmasına açıkça veya zımnen rıza göstermiş ise, o antlaşmayı kabul etmiş sayılacaktır" şeklinde bir hükme yer vermiştir (Waldock, 1964). İçeriği dikkatlice kaleme alınmış olmasına rağmen, madde Komisyon üyeleri tarafından eleştirilere uğramış ve sonunda Antlaşma taslağından çıkarılmıştır (Rayfuse, 1999). Tartışmaların nedeni, Komisyon üyelerinin Waldock'un önerdiği maddenin büyük güçlerin zayıf devletlere iradelerini dayatmaya çalıştığı geçmiştekine benzer uygulamalara meydan verme potansiyelinden korkmasıdır (Ünlü, 2002). Antlaşmaların *erga omnes* etkileri konusunda ise, Komisyon, teamül hukuku ile ilgili düzenlenen maddenin bu bağlayıcılığı sağlama açısından yeterli olduğunu düşünmüştür (Rayfuse, 1999).

Bu gerekçelerle, objektif hukuki statü yaratan Antlaşmaların onlara taraf olmayan devletler üzerindeki bağlayıcılığının, onların "objektif hukuki rejim yaratma" niteliğinden dolayı olmadığı, ondan kaynaklanmadığı ortaya çıkmaktadır. Her halükârda, bağlayıcılığın, Uluslararası Teamül Hukuku kaynaklı olacağı ve bu

durumun, “Anlaşmalar sadece taraf olan ülkeleri bağlar” genel ilkesi için tek "istisna" olduğu sonucuna varılmaktadır[26] (Arrow, 1983:214).

6.2.1.3 Uluslararası hukukun genel ilkeleri

UAD Statüsü 38. Maddesi, 1(c) fıkrasında, Mahkemenin önüne gelen davaların çözümünde "Uygar uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerini" uyguladığını belirtmektedir. UAD ve diğer uluslararası mahkemelerde hukukun genel ilkeleri geçerli ve uygulanan kurallardır. Uygar uluslar tarafından tanınan hukukun genel ilkeleri, böylelikle, uluslararası hukukun kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Sayısız davada, uluslararası mahkemeler bu uluslararası hukuk kaynağına atıfta bulunmuş ve kararlarına bir temel olarak bu genel ilkeleri göstermiştir (Schlesinger, 1957).

Hukukun genel ilkelerini kullanma yetkisi ile UAD’nin önüne gelen davalarda Antlaşmalar Hukuku ve Teamül Hukuku kurallarıyla bir çözüm bulamadığında hukuk boşluğu doğmaması amaçlanmıştır. Burada iki temel soruya cevap gerekmektedir. Birincisi, tanımış oldukları hukuk ilkelerine itibar edilecek olan “Uygar Uluslar” hangileridir? Söz konusu hukuk ilkelerine itibar edecek olan uluslararası mahkeme, bu kural veya ilkenin aslında uygar uluslar tarafından tanınan genel bir hukuk ilkesi olduğunu nereden bilecektir? İkincisi soru ise, “Hukukun genel ilkelerinin neler olduğu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buradaki “Uygar Uluslar” terimi 1921 yılında kurulmuş olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı (UDAD)[27] Statüsünde kullanılan ve oradan alıntı bir terimdir. O dönemde, uygulama alanı olarak Batı ülkelerini kastetmiş olduğu kabul edilen bu terimin, Birleşmiş Milletler Şartı sonrası dönemde, Birleşmiş Milletlerin tüm üye devletlerinin kapsadığı kabul edilmektedir. Geriye “Hukukun Genel İlkeleri”nin neler olduğunu açıklığa kavuşturmak kalmaktadır. Uluslararası ve ulusal mahkemelerin kararları ve doktrin, "Genel İlkelerin" öncelikli olarak ulusal

[26] Kısaca Montrö Boğazlar Sözleşmesi örneğimize dönersek, bu sonuçtan, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin bir “Objektif Hukuki Rejim” getirmediği sonucu çıkarılamaz. Ancak, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin 3. Taraflar üzerindeki bağlayıcılığının nedeninin onların “rıza”ları ile oluştuğu ve günümüzde artık Montrö ile getirilen kuralların bağlayıcılığını “Uluslararası Teamül Hukuku” ile açıklamanın daha doğru olacağı çıkarımı yapılabilir.

[27] Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) öncüsü olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın (UDAD) kurulması, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi ile gerçekleşmiştir. 1922'de göreve başlayan UDAD, 1946'da BM’nin ve UAD’nın kurulması ile feshedilmiştir. Genel yargı yetkisine sahip ilk daimî uluslararası mahkeme olan UDAD, yaptığı çalışmalarla, uluslararası hukukun birçok yönlerden açıklığa kavuşmasına yardım etmiş ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

hukuk sistemlerinde var olan kurallar olduğunu kabul etmektedir (Bassiouni, 1990). Birleşmiş Milletler Şartı sonrası döneminde bu ilkeler, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi Kararlarında ifade edilen uluslararası uzlaşının tezahürlerinden de ortaya çıkabilir.

Uluslararası hukukun genel ilkeleri sözcüğünden, iyi niyet[28] (good faith), ahde vefa[29] (pacta sunt servanda), Hakçalık[30] (equity) gibi, ulusal, uluslararası ya da bir uluslararası örgütün iç düzenine ait olan ve bütün hukuki ilişkilerde geçerli olan ilkeler de anlaşılmaktadır. Bu ilkeler de uluslararası hukukun kaynaklarından olmakla birlikte, UAD Statüsünün 38. Maddesi kapsamında ifade edilen uluslararası hukukun temel ilkeleri, öncelikli olarak ulusal hukuk sistemlerindeki kurallar olarak kabul edilir.

6.2.1.4 Uluslararası hukukta buyruk kurallar: "Jus Cogens" normu

Kapasite ve rıza öğeleri yanında, bir uluslararası antlaşmayı hükümsüz kılan en önemli nedenlerden biri, maddi konusunun hukuksuz olmasıdır. Antlaşma, sonuçlandığı sırada, genel uluslararası hukukun buyurucu bir kuralı ile çelişirse geçersizdir. Bu sözleşmenin amaçları açısından, uluslararası genel hukukun kalıcı bir normu kabul edilen bir normdur Latince "Jus Cogens" olarak adlandırılır. "Jus Cogens" normu, uluslararası hukukun genel ilkelerinden olmakla beraber, aslında apayrı bir başlık

---

[28] 'Genel ilke' olarak, iyi niyet uluslararası hukukun kaynaklarının bir parçasını oluşturur. BM Antlaşması (Şartı)'nın 2. Maddesinin 2. Fıkrası, "Teşkilâtın Üyeleri, üyelik sıfatından doğan hak ve ımenfaatlardan her birinin faydalanmasını sağlamak için, işbu Andlaşma müfadı gereğince üzerlerine aldıkları bütün vecibeleri iyi niyetle yerine getireceklerdir" hükmünü içerir. 1969 Tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin giriş bölümünde, "Serbest rıza ve iyi niyet ilkelerinin ve pacta sunt servanda kuralının evrensel olarak tanındığını" kaydederek iyi niyet kuralının evrensel niteliğini ve artık uluslararası hukukun temel ilkelerinden birisi olduğunu kabul ve teyid etmiştir. Yine aynı Sözleşme'ye göre antlaşmaların iyi niyetle icra edilmesi (Md. 26) ve iyi niyet çerçevesinde yorumlanması (Md. 31) gerekmektedir. "Nükleer Denemeler Davası"nda (1974) UAD aldığı Karar'da şu şu ifadelere yer vermiştir: "Hukuki yükümlülüklerin yaratılmasını ve uygulanmasını düzenleyen temel ilkelerden biri iyi niyettir. İnanç ve güven, özellikle birçok alanda paylaşımın gittikçe zorunlu hale geldiği bir çağda, uluslararası iş birliğinin doğasında vardır. Antlaşmalar hukukunda *pacta sunt servanda* iyi niyet üzerine kuruludur, aynı zamanda uluslararası bağlayıcı niteliği vardır. Bu nedenle, ilgili Devletler, tek taraflı beyanları esas alabilir ve bunlara güvenebilir ve bu şekilde yaratılan yükümlülüğün yerine getirilmesini talep edebilirler."

[29] Bkz. Önceki dipnotlar.

[30] Uluslararası hukukta hakkaniyet (Equity) veya adalet doktrinlerinin uygulanmasında iki önemli husus vardır. Birincisi, hakkaniyet, taraflar arasında dengeli, orta yolu bulan bir uzlaşmaya varılması anlamına gelmemektedir. Böyle bir işlem, bir müzakere ve arabuluculuk işidir ve uyuşmazlıkların çözümünde yasal bir yaklaşımın meşru bir uygulaması olarak görülmemektedir. UAD Tüzüğü'nün 38. Maddesi, taraflar açıkça kabul etmedikçe Mahkemenin "ex aequo et bono" ("adil ve iyi olan olan") esasına göre karar vermesini açıkça yasaklamaktadır. Benzer şekilde, hakkaniyet, eşitlik anlamına da gelmemektedir.

altında da incelenebilecek bir "üst norm" u oluştururlar. Ancak, genel ilkeler hiyerarşisinin varlığı üzerinde yapılandıkları kabul edilir (Bassiouni, 1990:780). Bunlara "Uluslararası Hukukun Buyruk Kuralları" adı da verilir (Aksar, 2015:95). Jus Cogens normu, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. Maddesinde (Jus Cogens terimi madde başlığında geçer şekilde) şöyle tanımlanmıştır:

"Bir antlaşma, yapılması sırasında uluslararası hukukun buyruk kuralı ile çatışıyorsa, hükümsüzdür. Bu sözleşme bakımından uluslararası hukukun buyruk kuralı, bir bütün olarak devletlerin ve uluslararası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya izin verilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur. Aynı antlaşmanın 64. Maddesi, "Eğer milletlerarası genel hukukun yeni bir buyruk kuralı ortaya çıkarsa, bu kural ile çatışan mevcut herhangi bir antlaşma hükümsüz hale gelir ve sona erer" hükmünü içermektedir. Burada da Jus Cogens normunun kastedildiği açıktır. Bir uluslararası kuralın Jus Cogens normunda olması için gerekli iki unsurun varlığı aranır. Birincisi, maddi unsur, kuralın istisnasız tüm devletlerce uygulanır olması, ikincisi ise manevi unsur olup bahse konu bu uygulamalar konusunda tartışmasız bir kabul ediş (opinio juris) bulunmasıdır. Bu anlamda "Jus Cogens" normunu yukarıda açıkladığımız "Teamül Hukuku" normuna benzetilebilir, ancak fark şudur ki, Jus Cogens normuna hiçbir şekilde ısrarlı muhalif olmak ya da bu normu uygulamaktan kaçınmak mümkün değildir. Ayrıca, *Jus Cogens* kuralları *Erga Omnes* etkiye sahiptir, yani herkese karşı ileri sürülebilir. Bir başka deyişle, bir devletin Jus Cogens kurallarını kendi uygulama zorunluluğu dışında, diğer uluslararası hukuk kişilerinden de uygulanmasını talep etme hakkı bulunduğu kabul edilmektedir. Günümüzde "Jus Cogens normu" dâhilinde soykırım, deniz korsanlığı, kölelik ve köle ticareti, saldırganlık, işkence gibi insanlığa karşı suç teşkil eden eylemler ve zulüm riski olan yere iade gibi uygulamalar yasaktır. Bu konularda devletlerin uygulama yapması, izin vermesi, iç hukuk kuralları geliştirmesi veya uluslararası antlaşmalarda bu norm hilafına kurallar koyması mümkün değildir. Jus Cogens hem Daimî Uluslararası Adalet Divanı hem de Uluslararası Adalet Divanı'nın çeşitli kararlarında ve çeşitli hâkimlerin muhalif ve ayrık görüşlerinde yer almıştır (Gündüz, 2009:36).

6.2.2 Uluslararası hukukun yardımcı kaynakları

6.2.2.1 Yargı kararları

UAD Statüsü 38. Maddesi (d) fıkrası, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak yargı kararlarını işaret eder. 38 (1) (d) maddesi uluslararası ve ulusal mahkemelerin kararları arasında ayrım yapmaz. İlki, genel olarak çoğu konuda uluslararası hukukun daha yetkin bir kanıtı olarak kabul edilir. Devlet mahkemelerinin kararları, teamül hukukunun maddi unsuru olarak daha önce değerlendirilen "Devlet uygulamalarının bir parçasıdır ve bu nedenle, uluslararası teamül hukuku oluşumuna doğrudan katkıda bulunabilir (Greenwood, 2008).

İngiliz ortak hukuku (Common Law) ülkelerindeki durumun aksine, Yargı kararlarının uluslararası hukukta bağlayıcı bir niteliği yoktur. UAD Statüsü'ne göre, Mahkeme'nin bir kararının, bu kararın verildiği davaya taraf olanlar dışında hiç kimseyi bağlayıcı olmadığı karara bağlanmıştır (Madde 59). Bununla birlikte, UAD sık sık kendi geçmiş kararlarına atıfta bulunur ve çoğu uluslararası mahkeme, Divan'ın geçmiş davalarda aldığı kararları referans olarak kullanır. Bu nedenle yardımcı kaynak olarak yargı kararlarının değerini ve etkisini yadsımamak gerekir. Uluslararası hukukta, yardımcı kaynak olarak yargı kararları hakkında şu iki husus kural olarak geçerlidir:

1) *Erga Omnes* etkileri yoktur yani herkese karşı ileri sürülemezler,
2) *Sitare Decisis*[31] etki yaratmazlar yani mahkemeler daha önceden verdikleri kararlar ile kendileri dahi bağlı değillerdir.

Ancak, bu durum UAD Kararlarının içtihat oluşturmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, UAD Kararları uluslararası hukukun gelişimine büyük katkılarda bulunan ve bu konulara açıklık getiren kararlar olmuşlardır. Deniz hukukundan örnek vermek gerekirse, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası (1969), Tunus/Libya Kıta Sahanlığı Davası (1982), Katar ve Bahreyn Arasında Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Davası (1991) bunlardan bazılarıdır (Aksar, 2015:85).

[31] Sitare Decisis, Latince "Verilmiş kararın arkasında olmak" anlamına gelir. Sitare Decisis, mahkemelerin benzer bir dava hakkında karar verirken içtihatları takip etmesini zorunlu kılan yasal bir doktrindir. Sitare Decisis, benzer senaryolara ve olgulara sahip vakalara aynı şekilde yaklaşılmasını sağlar. Basitçe söylemek gerekirse, mahkemeleri önceki kararlar tarafından belirlenen içtihatları takip etmek için bağlayıcılığı bulunmaktadır.

6.2.2.2 Doktrin (Öğreti)

UAD Statüsü Madde 38 (1), Mahkemeye “en nitelikli yayıncıların öğretilerini” önlerine gelen davanın çözümünde kullanabilme imkânı vermektedir. Bu "yayıncıların" kim olduğuna nasıl karar verileceği ve nasıl sıralanacağı ise açıklanmamıştır. Uluslararası hukuk kurallarının belirlenmesinde bu ikincil yol, uluslararası hukukta bilimsel incelemeler ve makaleler de dâhil olmak üzere önemli bilimsel yazıları işaret etmektedir. Bu tür materyaller hem bibliyografik anlamda hem de uluslararası hukukun kaynakları açısından "yardımcı kaynaklar" olarak kabul edilir. Bir yayıncı ya öneli bir uluslararası bir hukuk uzmanıdır ya da bir bilimsel kuruluştur (örneğin Amerikan Hukuk Enstitüsü). Bununla birlikte, UAD Tüzüğü'nün 38. Maddesi, yalnızca "en nitelikli yayıncıların" öğretilerinin uluslararası hukuk kaynağı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, uluslararası hukuk konusu ile ilgili her makale veya kitap uluslararası hukukun kaynağı sayılmamaktadır (Özkan, 2015).

7. DENİZ HUKUKU

Deniz hukuku (*The law of the sea*), dünya denizlerinin ve okyanuslarının kullanımını düzenleyen uluslararası hukukun önemli bir alanıdır. Deniz hukuku; gemilerin seyri, canlı ve cansız kaynakların kullanılması, kablo ve boru hatlarının döşenmesi ve deniz bilimsel araştırmalarının yürütülmesi de dâhil olmak üzere her türlü denizcilik faaliyetinde devletlerin yargı yetkisini tanımlamaktadır (Harrison, 2011).

Dikkat edilmesi gerekli bir husus, "deniz hukuku (*law of the sea*) ile "deniz ticaret hukuku (*Maritime Law*) arasındaki benzerlikten dolayı bu ikisinin karıştırılmamasıdır. İkisinin, isimlerinin ima ettiği yakınlığa rağmen, birbirleriyle neredeyse hiçbir ilgisi yoktur. Deniz ticaret hukuku ulusal, deniz hukuku ise uluslararası değerlendirilir. Örneğin, Türk Deniz Ticaret Hukuku, seyre elverişli sulardaki şirketlerin ve bireylerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yaralanmalar ve maddi hasarlarla ilgilenmektedir. Deniz Hukuku ise tüm devletler için geçerli olan bir kanunlar, teamül ve uluslararası antlaşmalar alanıdır (Aksar, 2017).

Deniz hukuku devletlerin denizcilik konularında birbirleriyle olan ilişkilerini yönetir. Bu kurallar ve ilkeler, 1982 yılında imzalanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinde (BMDHS) (UNCLOS, LOS, LOSC[32]) kodlanana kadar yüzyıllar boyunca geliştirilmiştir. Türkiye, BMDHS'ni uluslararası teamül hukukunun bir parçası olarak kabul etmesine ve genellikle kurallarına uymasına rağmen, sözleşmeyi onaylamamıştır.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Nisan 1958 tarihli dört Cenevre Sözleşmesinin yerini almıştır. Bunlar;

1) Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi (*the Convention on the Territorial Sea annd the Contigious Zone*).
2) Kıta Sahanlığı Sözleşmesi (*the Convention on the Continental Shelf*).
3) Açık Deniz Sözleşmesi, (*the Convention on the High Seas*).
4) Balıkçılık ve Açık Deniz Canlı Kaynaklarının Korunması Sözleşmesi (*the Convention on Fishing and Conservation of Living Resources of the High Seas*)

[32] Türkçe'ye BMDHS kısaltması henüz tam yerleşmemiş olup, Sözleşme'nin İngilizce orijinal adı olan "United Nations Convention on the Law Of the Sea" kelimelerinin baş harflerinden oluşan "UNCLOS" kısaltması daha sıklıkla kullanılmaktadır. Sözleşmenin kısaltması olarak LOS (Law Of the Sea) veya LOSC (Law of the Sea Convention) da kullanılabilmektedir.

BMDHS, uluslararası alanda üç yeni kurum oluşturmuştur:

1) Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (*the International Tribunal for the Law of the Sea*) (Hamburg, Almanya)
2) Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (*the International Seabed Authority*). (Kingston, Jamaika)
3) Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu (*the Commission on the Limits of the Continental Shelf)*. (New York, ABD) (Aksar, 2017).

7.1 Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (The International Tribunal for the Law of the Sea)

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (UDHM) (ITLOS) 10 Aralık 1982 tarihli BM Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi ile kurulmuş olup "Uluslararası bir antlaşma ile kurulmuş" bir mahkeme niteliğindedir. Kasım 1994'te BMDHS ile birlikte yürürlüğe girmiştir. Tüm okyanus alanını, kullanım alanlarını ve kaynaklarını düzenlemek için kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturur. Mahkemedeki hâkimler Taraf Devletler tarafından seçilir ve her üç yılda bir mahkemenin 1/3'ü için seçim yapılır. Mahkemenin Genel Merkezi Almanya'nın Hamburg şehrindedir. Mahkeme, adalet ve dürüstlük konusunda en yüksek itibar ve saygınlığa sahip olan ve deniz hukuku alanında yetkinliği bilinen kişiler arasından seçilen 21 bağımsız üyeden oluşmaktadır. Mahkemenin üyelerinin seçiminde coğrafi dağılıma da özen gösterilmektedir.

BMDH Sözleşmesinin XV. Bölümü, Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için kapsamlı bir sistem ortaya koymaktadır. Taraf Devletlerin, Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanması ile ilgili uyuşmazlıklarını Birleşmiş Milletler Şartı'nda belirtilen barışçıl yollarla çözmeleri gereklidir. Ancak, bir uyuşmazlığın tarafları, kendi seçtikleri barışçıl yollarla bir çözüme ulaşamazlarsa, Sözleşme 'de yer alan sınırlamalara ve istisnalara tabi olarak bağlayıcı kararları içeren zorunlu uyuşmazlık çözme prosedürlerine başvurmak zorundadırlar (Url-29) BMDHS tarafından oluşturulan mekanizma, uyuşmazlıkların çözümü için dört alternatif yol sunmaktadır:

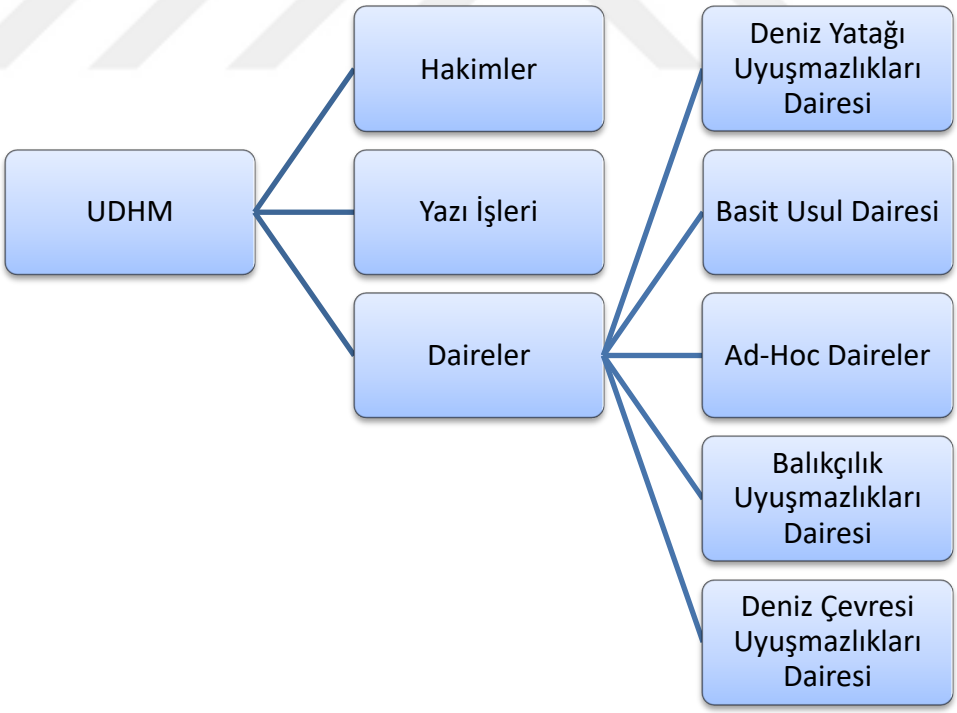
1) Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi.
2) Uluslararası Adalet Divanı.
3) Sözleşme Ek VII'e göre oluşturulan bir tahkim mahkemesi.
4) Sözleşme Ek VIII'e göre oluşturulan özel bir tahkim mahkemesi.

Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin, Sözleşme'nin yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili uyuşmazlıklarda ve Mahkeme ile ilgili yargı yetkisi veren diğer herhangi bir antlaşmada özel olarak öngörülen tüm konularda yargı yetkisi bulunmaktadır (Tüzük, Madde 21). Mahkeme, başvuru bakımından, Sözleşmeye taraf Devletlere (Sözleşmeye taraf olan Devletler ve uluslararası kuruluşlara) açıktır. Ayrıca, Taraf Devletler dışındaki birimlere, yani Sözleşmeye taraf olmayan Devletler veya hükümetler arası kuruluşlara ve devlet teşebbüslerine ve özel kuruluşlara da açıktır (Tüzük, Madde 20).

Yukarıda değinildiği gibi UDHM'nin kurulmuş olması uyuşmazlığın taraflarının diğer uluslararası mahkemelere başvuru iradeleri önünde bir engel teşkil etmemektedir, UAD'nin yargı yetkisini ortadan kaldırmamaktadır (Aksar, 2018). Bu konuda uyuşmazlığa taraf devletler veya diğer uluslararası hukuk kişilerinin irade özgürlükleri esastır.

Aşağıdaki 7.1 No. Lu çizelgede UDHM Yapılanması görülmektedir.

Çizelge 7.1 : UDHM Yapılanması.

UDHM ile UAD arasındaki önemli bir fark uyuşmazlık taraflarının niteliğiyle ilgilidir. UAD'ye başvuru yapabilecek taraflar sadece devletler iken, UDHM'ye ve BMDHS

kapsamındaki diğer üçüncü taraf mahkemelerine devletlerin yanı sıra diğer uluslararası hukuk kişileri de başvurabilir. Sözleşmenin "Taraf Devletler" tanımı yalnızca devletlerle sınırlı değildir (Noyes,1999). UDHM'nin yargı yetkisi yanında talep halinde danışma görüşü verme yetkisi de bulunmaktadır (Aksar, 2018).

7.2 Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (*the International Seabed Authority*)

Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi XI. Kısmının uygulanmasıyla ilgili 1982 BMDHS uyarınca kurulmuş özerk bir uluslararası kuruluştur. Kurum, "Sözleşmeye Taraf Devletlerin", deniz ya da okyanus tabanı ve toprak altı rejimi uyarınca, bölgede sahip oldukları deniz yetki alanı sınırlarının ötesindeki kaynakları belli bir uzaklığa kadar kullanma izinlerini aldıkları kuruluş olma özelliğini taşımaktadır.

Merkezi Kingston, Jamaika'da bulunan Kurum, 1982 Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle 16 Kasım 1994'te ortaya çıkmıştır. Kurum, daha önce Birleşmiş Milletler Kingston Deniz Hukuku Ofisi tarafından kullanılan Jamaika, Kingston'daki tesisleri devraldığı Haziran 1996'da tamamen özerk bir uluslararası organizasyon olarak faaliyete geçmiştir. Kurum toplantıları Kingston şehir merkezindeki Jamaika Konferans Merkezi'nde yapılmaktadır.

7.3 Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu (the Commission on the Limits of the Continental Shelf)

Kıta Sahanlığının Sınırları Komisyonu'nun amacı, kıta sahanlığı dış sınırlarının karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardan 200 deniz milinin ötesinde oluşturulması konusunda BMDHS'nin uygulanmasını kolaylaştırmaktır. Konvansiyon uyarınca, Kıyı Devleti, Komisyon tavsiyesi temelinde kıta sahanlığının dış sınırlarını 200 m.yi aşacak şekilde belirleyebilir. Komisyon, bu sınırların oluşturulmasıyla ilgili konularda kıyı Devletlerine tavsiyelerde bulunur; tavsiyeleri ve eylemleri, zıt veya bitişik kıyılara sahip devletlerarasındaki sınırlandırılma konularını etkilememektedir.

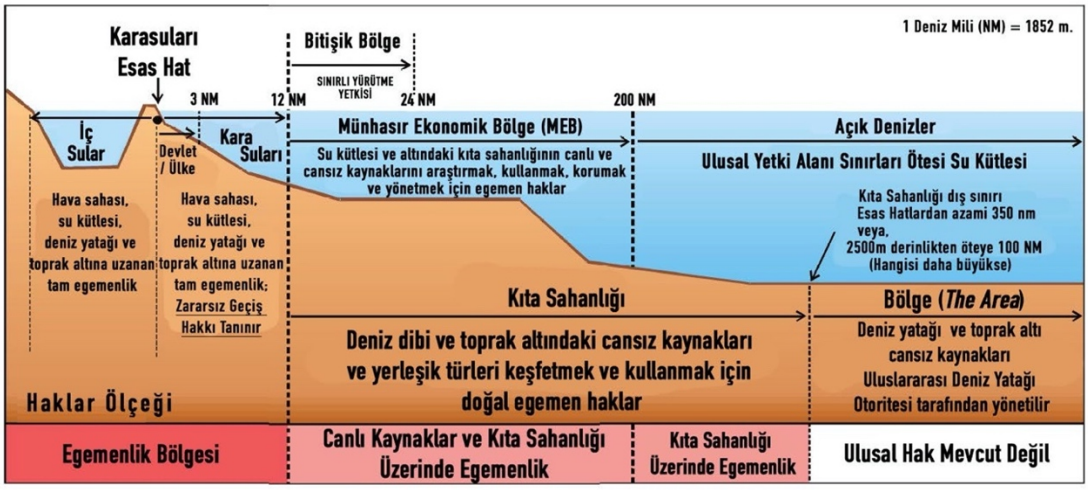
BMDHS Ek II'de Komisyon ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Ek II, Madde 3'te belirtildiği gibi, Komisyonun görevleri şunlardır:

1) Kıyı Devletlerinin kıta sahanlığı dış sınırları ile ilgili olarak, bu sınırların 200 deniz milinin ötesine uzandığı alanlarda sunduğu veri ve diğer materyalleri değerlendirmek ve önerilerde bulunmak,
2) Bu tür verilerin hazırlanması sırasında ilgili Kıyı Devleti tarafından talep edilmesi halinde bilimsel ve teknik tavsiye sağlamak.

Komisyon, kıta sahanlıklarının dış sınırlarının oluşturulmasına ilişkin konularda kıyı Devletlerine tavsiyelerde bulunur. Bir sahil devleti tarafından bu tavsiyelere dayanılarak oluşturulan deniz yetki alanının sınırları nihai ve bağlayıcı olacaktır.

7.4 Deniz Yetki Alanları

UNCLOS, Kıyı Devletinin deniz yetki alanlarını her biri farklı hukuki statüye sahip 6 ana bölgeye ayırmaktadır: İç Sular, Karasuları, Bitişik Bölge, Münhasır Ekonomik Bölge (MEB), Kıta Sahanlığı ve Açık Denizler (Şekil 7.1).

Şekil 7.1 : BMDHS uyarınca deniz yetki alanlarının şematik gösterimi.

7.4.1 Esas hat kavramı (*Baseline*)

BMDHS'ne göre farklı hukuki rejimlere tabi tutulan deniz yetki alanlarının sınırlarının ve genişliğinin belirlenmesine ilişkin kurallar yine Sözleşmede belirlenmiştir. Buna göre, devletin deniz ülkesinin tanımlanması ve sınır ve genişliğinin belirlenmesinde en önemli kavram, esas hat olarak adlandırılan kıyı çizgisidir. Çünkü sınırları belirleyecek genişliklerin ölçümü bu esas hattı başlangıç çizgisi kabul ederek başlayacaktır (Kuran, 2006).

Esas hatlar, herhangi bir bölgedeki sahil şeridinin şekline bağlı olarak çeşitli tiplerde olabilir:

1) Normal Esas Hat: Ada kıyıları da dâhil olmak üzere sahil boyunca en düşük su hattına karşılık gelen hattır.
2) Düz Esas Hat: En düşük su seviyesinde oluşan hatları veya ayrı noktaları birleştiren düz çizgiler sistemidir. Bunlar, kıyı şeridinin -Norveç kıyılarında olduğu gibi- çok girintili çıkıntılı olduğu veya yakın çevresinde kıyı boyunca bir ada ve kayalıkların bulunduğu durumlarda kullanılabilir (Aksar, 2017:27).

Normal esas hattın herhangi bir şekilde ilanı gerekmezken, düz esas hat ve diğerlerinin BM'ye bildirilmeleri gerekmektedir. Sözleşme Madde 16 (2), kıyı Devletlerinin BM Genel Sekreteri'ne, düz esas hatları gösteren haritaları veya jeodezik veriyi belirleyen noktaların coğrafi koordinatlarının listesini bildirmelerini hükme bağlamaktadır. Türkiye'de esas hatların belirlenmesi yetkisi 1982 tarihli ve 2674 Sayılı Karasuları Kanunu ile Bakanlar Kurulu'na verilmiş, 4 Temmuz 2018 tarih ve 30468 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "477 Sayılı Kanun ile bazı Kanunlarda değişiklik yapılması hakkında KHK" ile bu yetki Cumhurbaşkanına devredilmiştir. Ancak günümüze kadar esas hatların belirlenmesine yönelik bir çalışma yapılmış değildir.

7.4.2 İç Sular (Internal Waters)

Esas hattın kara tarafında kalan sular, uluslararası hukuk bakımından iç sular olarak kabul edilir. Bu sular Kıyı Devletinin deniz ülkesinin ayrılmaz parçası sayılırlar ve Kıyı Devletinin iç sular üzerinde tam egemenliği olduğu kabul edilmektedir. İç sular genellikle karasuları ile ilişkili olarak karasularının iç sınırı içindeki sular olarak, bir başka deyişle esas hattın kara tarafında kalan sular olarak tanımlanır. Ancak iç sular karasuları olmadan, karasuları iç sular olmadan var olabilirler. İç sular, tuzlu su alanlarının yanı sıra nehirler ve göller gibi dâhili tatlı su alanlarını da içine alır. Bununla birlikte, seyrin mümkün olduğu nehirler gibi önemli iç su alanları, genellikle uluslararası nehir rejimi ve Kiel Kanalı, Süveyş Kanalı ve Panama Kanalı gibi özel rejimlere tabidirler.

İç sular ve limanlar, ilgili Kıyı Devletinin tam egemenliğinde olduğu için, bu sularda gemilerin "zararsız geçişleri" gibi bir hukuki rejim söz konusu değildir. Tamamen Kıyı Devletinin iznine bağlı olarak gemilerin geçişi mümkündür. Kıyı Devleti isterse bu izni vermeyebilir. Kıyı devletlerinin bu izni genellikle veriyor olması bir teamül

oluşturmaz. Ancak gemilerin fırtına, arıza veya diğer bir mücbir sebep zorlaması ile iç sulara girmelerinin engellenemeyeceği yönünde bir teamül hukukunun oluştuğu söylenmektedir (Sur, 2010:307-308).

İç sularda ve limanlarda Devletlerin yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tam olduğu ve bu yetkinin bu alanlarda bulunan yabancı bayraklı gemileri ve sınırlı olarak mürettebatlarını da kapsadığı kabul edilmektedir (Aksar, 2017:33). Ancak burada teamül, yabancı bayrak taşıyan gemilere kamu düzenini bozar nitelikte makul bir sebep olmadıkça müdahale edilmemesidir. Yabancı bayraklı bir geminin iç sulara veya limanlara girmesine izin verildiğinde, bu gemiler bir istisna hariç Kıyı Devleti yasalarına tabidir. İstisna şudur ki geminin mürettebatı, Bayrak Devleti yasalarına tabidir. Kıyı Devleti, iç sularında bulunan bir gemide meydana gelen suç oluşturan eylemler üzerinde yargı yetkisini kullanabilir. Ticari konularda, gemiye el konması Kıyı Devleti yasalarına ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak gerçekleşmişse, gemi tarafı bu işleme onay vermemiş olsa bile, armatöre karşı hukuk davası açılabilir (IDI-IIL 1957).

Ancak, geniş çapta kabul gören uygulamalara göre, gemide işlenen ve kamu düzenini bozacak türden olmayan fiillerle ilgili olarak cezai yetkiler uygulanmamaktadır. Genel olarak, geminin iç düzeni ile ilgili yargı yetkisi de kullanılmamaktadır.

Türk iç sularının sınırları, 20/5/1982 Tarihli 2674 Sayılı Karasuları Kanunu ile belirlenmiştir. Bahse konu Kanun'un 4. Maddesi, "Esas hatların kara tarafında kalan sular ve körfez suları, Türk iç sularıdır. Daimî liman tesisleri kıyının bir parçası sayılır ve bu tesislerden en açıkta olanlarının kara tarafında kalan sular ve dış limanlar iç sulara dâhildir." Hükmünü içermektedir. Bu hüküm, limanlar ve dış limanları da iç sular rejimine tabi kılması açısından önemlidir.

7.4.3 Karasuları (Territorial Waters)

Karasuları, bir Kıyı Devletinin esas hatlardan başlayarak 12 deniz mili sınırına kadar uzanan bölgeye verilen isimdir. BMDHS'nin 3. Maddesi karasularını tanımlamaktadır. Buna göre, "Her devletin karasularının genişliğini, bu Sözleşmeye göre belirlenen taban hatlarından ölçülen 12 deniz milini aşmayan bir sınıra kadar kurma hakkı vardır".

Bu bölge içinde, Kıyı Devleti deniz üzerindeki hava sahası, deniz yatağı ve toprak altı üzerinde tam egemenlik hakkına sahiptir. Bir Kıyı Devleti, bu kuralları uluslararası standartlara uygun hale getirme yükümlülüğü olmaksızın seyir emniyeti, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve kontrolüne ilişkin konularda yasa yapabilir. Karasularında her türlü kaynak kullanımı yetkisi; yasama, yürütme ve yargı hakları Kıyı Devletine aittir.

Zararsız hava sahası geçişi hakkı olmamasına rağmen, tüm devletlerin başka bir devletin karasuları boyunca "Zararsız Geçiş" hakkı vardır. Karasuları üzerinde Kıyı Devletinin tam egemenliğinin tek istisnası budur ve karasuları ve iç sular geçiş rejimleri arasında tek fark da budur. Zararsız geçiş, Kıyı Devletinin güvenliğine zarar vermeyecek şekilde karasularında gemilerin seyrüseferi anlamına gelmektedir. Zararsız geçiş, Kıyı Devletinin karasuları üzerindeki yargı yetkisine iki önemli sınır getirmektedir:

1) Zararsız geçiş hakkını engellememe, reddetmeme veya bozmama yükümlülüğü; ve
2) Kirlilik kasıtlı ve ciddi olmadığı sürece gemi kaynaklı kirlilik durumunda bile zararsız geçişe imkân verilmesi.

Zararsız geçiş hakkı, yabancı devlet gemilerinin, bir Kıyı Devletinin karasularında, seyrüseferin normal koşullarda gerektirdiği ölçüde yahut mücbir sebeplerin zorlamasıyla durma ve demirleme hakkını da içerir.

Bildirimde bulunulması koşulu ile güvenlik nedenleriyle karasularının belirli bölgelerinde zararsız geçiş hakkı Kıyı Devleti tarafından askıya alınabilir.

Bir Kıyı Devleti, suçun zararsız geçiş esnasında gemide işlenmiş olma halinde ve aşağıdaki koşullar mevcutsa zararsız geçişi sırasında herhangi bir kişiyi tutuklamak veya soruşturma yapmak için gemiye müdahale edebilir:

1) Suçun sonuçları geminin ötesine uzanırsa;
2) Suçun ülkenin kamu düzenini veya karasularının huzur ve güvenliğini bozacak bir türde olması halinde;
3) Geminin kaptanı ya da Bayrak Devletinin konsolosluğu tarafından yetkili makamlardan yardım istenmişse (IDI-IIL 1957).

Karasularındaki zararsız geçiş hakkının kullanılmasında savaş gemileri bir istisna değildir. Ancak denizaltılar bu hakkı su üstünde geçiş yapmak koşuluyla

kullanabileceklerdir. Bununla birlikte, uygulamada, birçok devlet karasularına girecek savaş gemileri için önceden izin alınmasını şart koşmaktadır. UAD'nin Arnavutluk'un Büyük Britanya'yı Korfu Boğazı'ndaki su altı mayınlarının varlığından haberdar etmemekten kusurlu bulduğu "*Korfu Boğazı Davası*[33]" kararından sonra, Kıyı Devletinin, diğer devletlere seyir tehlikeleri hakkında bilgi vermesi gerektiği kural olarak kabul edilmiştir.

7.4.3.1 Türk karasularının durumu

Türk karasularının genişliği Lozan Antlaşmasından itibaren üç (3) deniz mili olarak uygulanmaya başlanmış ve uzun bir süre bu şekilde kalmıştır. Bunun nedeni, Lozan Antlaşması ile böyle bir sınırlama getirilmiş olması değildir. Ancak Konferans esnasında ülkelerin tutumlarından böyle bir sınırlamanın uygun olacağı anlamı çıkarıldığı anlaşılmaktadır (Pazarcı,1989). Türk karasularının genişliği, 15/5/1964 tarih ve 476 sayılı Karasuları Kanunu ile 6 deniz mili olarak belirlenmiştir. Onun yerini alan 20/5/1982 Tarihli 2674 Sayılı Karasuları Kanunu'nun 1. Maddesi, "Türk karasuları Türkiye ülkesine dâhildir. Türk karasularının genişliği altı deniz milidir." belirlemesini yaptıktan sonra, "Bakanlar Kurulu (Cumhurbaşkanı), belirli denizler için, o denizlerle ilgili bütün özellikleri ve durumları göz önünde bulundurmak ve Hakçalık ilkesine uygun olmak şartıyla, altı deniz milinin üstünde karasuları genişliği tespit etmeye yetkilidir" ifadesine yer vermektedir.

---

[33] 15 Mayıs 1946'da Korfu Boğazından geçen iki İngiliz savaş gemisine sahildeki Arnavut tabyalarından ateşe açılmıştır. Arnavutluk, İngiltere'nin özür talebini reddetmiştir. Nota alışverişinde İngiltere, savaş gemilerinin Arnavutluk'a önceden bildirimde bulunulmaksızın ve rızası aranmaksızın Korfu Boğazından geçebileceğini iddia etti. Arnavutluk, önceden izin alınması gerektiğini ileri sürmüştür. 22 Ekim 1946'da, üç İngiliz gemisi, zararsız geçiş hakkı olduğu iddiasını sahada göstermek amacıyla Korfu Boğazı'na girmiştir. Mürettebata saldırıya uğramaları halinde karşılık vermeleri emri verilmişti. İngiltere, 1944 ve 1945'teki mayın süpürme harekâtlarından sonra kanalın mayınlardan arındırılmış olduğunu sanmıştır. Ne var ki, Korfu Boğazına yeniden mayın döşenmiştir, iki İngiliz gemisi mayına çarpmış ve ağır hasar görmüştür. İngiliz denizcilerden ölenler ve yaralananlar olmuştur. Arnavutluk sahil bataryalarından ateş açılmamış ve Arnavutluk beyaz bayrak taşıyan bir gemiyi yardıma göndermiştir. 13 Kasım 1946'da İngiliz donanması, Arnavutluk karasularında tek taraflı bir mayın temizleme ve kanıt toplama operasyonu gerçekleştirmiştir. İngiltere bu operasyonları önceden ilan etmiş olsa da Arnavutluk izin vermediğini beyan ederek şiddetle protesto etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, taraflara konuyu UAD'ye götürmelerini tavsiye etmiştir. Korfu Kanalı davası, yeni kurulan Uluslararası Adalet Divanı'na getirilen ilk uyuşmazlıktır. Dava sonucunda, Divan, İngiliz savaş gemilerinin Arnavutluk karasularında mayın tarama işlemi yürütmesini egemenliğin ihlali saymıştır. Arnavutluk'u ise bu mayınların döşendiğini İngiltere'ye haber vermemekten kusurlu bulmuştur. Korfu Boğazından geçiş serbestisi konusunda ise Divan, Arnavutluk'un iddialarını haklı bulmayarak İngiliz gemilerinin zararsız geçiş kapsamında geçiş hakkı bulunduğunu karara bağlamıştır.

476 Sayılı Kanun'un 2. maddesi, karasuları daha geniş olan devletlere karşı Türk karasularının mütekabiliyet ilkesine göre belirleneceğini ifade etmektedir. Bu madde çerçevesinde Ege denizindeki Karasularımız 6 deniz mili olarak belirlenirken, Karadeniz ve Akdeniz kıyıları için bu sınır 12 deniz mili olarak açıklanmıştır. Ancak, söz konusu 2. Madde, karasuları genişliğinin belirlenmesinde insiyatifi karşı devletlere bıraktığı gerekçesiyle, 2674 Sayılı Kanun ile kaldırılmıştır (Pazarcı, 1989).

7.4.4 Bitişik Bölge (Contiguous Zone)

1958 Cenevre Konvansiyonu'ndan önce, devlet uygulamaları, karasularına bitişik bir bölgenin çeşitli amaçlarla kullanılmasının gerektiğini göstermektedir. Bu uygulamalar, Kıyı Devletinin, esas olarak mali politikaları ve kamu sağlığına yönelik çıkarlarının korunması için karasularının ötesinde de sınırlı yetkiler kullanma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Karasularının yeterli olmayan genişliği, kaçakçılık vb gibi tehditler veya da kamu sağlığının tehlikeye düşürücü yabancı temasları önlemekte Kıyı Devletini aciz bırakabilmektedir.

Bu konuyla ilgili ilk düzenleme 1718 tarihli İngiliz Devriye Kanunu olmuştur. Bu Kanun, İngiliz savaş gemilerine, kölelerin taşınması ya da özel ihlallerin önlenmesi gibi yasa dışı eylemleri bastırmak için kıyı şeridine yakın deniz bölgelerinde devriye gezme yetkisi vermekteydi, İngiltere, 3 millik karasuları ilanından sonra bu Kanun lağv edilmiştir. Daha sonra Fransa ve ABD'de de benzer Kanunlar çıkarılmıştır (Economides,1983).

Bitişik bölge, 29 Nisan 1958'de Cenevre'de kabul edilen "*Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi*"nde ilk kez bir uluslararası hukuk rejimi olarak kayda geçmiştir. Sözleşme'nin 24. Maddesi ile açık denizin karasularına bitişik bir bölgesinde Kıyı Devletine gümrük, maliye, muhaceret veya sağlık ile ilgili düzenlemelerinin ülkesinde veya karasuları içinde ihlalini önlemek ve cezalandırmak için kontrol yetkisi verilmiştir. Aynı Maddenin 2. Fıkrası ile de Bitişik Bölge'nin, karasuları genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hattan itibaren on iki mili geçemeyeceği karara bağlanmıştır.

BMDHS Sözleşmesi 33. Maddesinde ise Bitişik Bölge'nin Kıyı Devleti tarafından kontrol amaçlı kullanılabileceği ve karasularının başladığı esas hatlardan 24 mil genişliğe kadar çıkabileceği öngörülmüştür. Dolayısıyla, BMDHS ile Cenevre'ye göre

bitişik bölgenin azami genişliği iki katına çıkarılırken kontrol amaçlı kullanım gerekçeleri ise aynı kalmıştır.

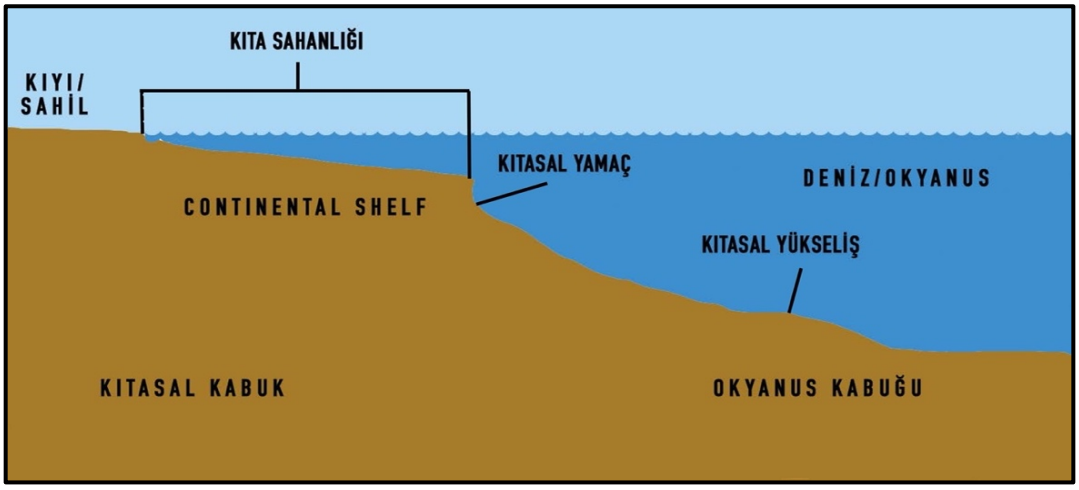
Türkiye, hâlihazırda karasularına bitişik bölgeler ilan etmemiştir. Sadece 1926-1949 yılları arasında 4 Millik deniz bitişik bölgesi ilan edilmiştir (Aksar, 2017).

7.4.5 Kıta Sahanlığı (Continental Shelf)

Kıta sahanlığı, yerbilimdeki anlamıyla, bir ülkeyi oluşturan kara parçasının deniz altındaki uzantısıdır. Sonrasında okyanus derinliğine ulaşılan kıtasal yamaç sınırına kadar devam eder. Kıta sahanlığında su derinliği genellikle 100-200 metre arasındadır. Araştırmalar dünya üzerinde kıta sahanlığının ortalama genişliğinin 65 metre, kıta sahanlığının bitiminde ortalama derinliğin ise 150 metre olduğunu, kıta sahanlığı ortalama eğiminin ise 0-0,7 civarında olduğunu göstermiştir. (Garipağaoğlu ve diğ., 2002).

Yerbilimi açısından, bazı ülkelerin çok dar kıta sahanlığı olabildiği gibi, bazı ülkelerin çok geniş kıta sahanlıkları olduğu görülür. Örneğin, ABD'nin Pasifik Okyanusu sahillerinde kıta sahanlığının genişliği 5 deniz milinden daha azdır. Kuzey Denizinin ise hemen hemen tamamı kıta sahanlığı kapsamındadır (Aksar, 2017).

Kıta sahanlığının yerbilimdeki anlamı ile uluslararası hukuktaki anlamı kapsadığı alan açısından oldukça farklıdır. Yukarıda değindiğimiz yerbilimci bakış açısı ile kıta sahanlığının sınırları coğrafi bölgeye göre önemli farklılıklar gösterebilirken uluslararası hukuk açısından coğrafi bölgeye göre farklılık, Kıyı Devletlerinin birbirinden uzaklığı ve/veya deniz alanının genişliği gibi ölçütlere bağlı olmaktadır (Şekil 7.2).

Şekil 7.2 : Yerbilimi Bakımından Kıta Sahanlığı.

Kıta sahanlığı kavramının yerbilimi kitaplarından uluslararası hukuk alanına geçmesi 28 Eylül 1945 tarihli Truman Bildirisi ile olmuştur. Truman doktrini, esas olarak aşağıdaki hususları dayanak olarak almıştır:

- Yeni petrol yatakları ve diğer benzer enerji kaynaklarına ulaşılması için küresel bir ihtiyaç vardır.
- Uzmanlar, bu tür kaynakların ABD kıyılarındaki kıta sahanlığında mevcut olduğuna inanmaktadırlar.
- Teknolojinin gelişmesi ile yakında bu kaynaklara erişim mümkün olacaktır.
- İlgili Kıyı Devletinin kıta sahanlığı üzerindeki kaynaklar üzerindeki yargı yetkisi, doğru kullanılmalarını sağlayacaktır.
- Bir Kıyı Devleti olarak ABD'nin kendi kıta sahanlığının ve açık deniz tabanının doğal kaynakları üzerinde yetki kullanması makul ve adildir, çünkü bu gibi kaynakların etkin korunması ancak ilgili Kıyı Devletinin iş birliği ile mümkün olabilir.
- Kıta sahanlığı, bir Kıyı Devletinin toprak kütlesinin (landmass) bir uzantısı olarak kabul edilmelidir.

Truman Bildirisinde ABD kıyıları bitişiğindeki kıta sahanlığı ve devamı niteliğindeki açık denizlerin deniz yatağı altında yer alan doğal kaynakların ABD'nin yargı yetkisine ve kontrolüne tabi olduğu ilan edilmiştir.

Bildiride, açık denizlerde seyrüsefer serbestîsi ilkesinin kıta sahanlığı ilanından etkilenmeyeceği kabul edilmiştir. ABD kıta sahanlığı ile başka bir devletin kıta sahanlığının örtüştüğü durumlarda, iki devletin Hakçalık ilkesine göre bir sınır belirlemesi öngörülmüştür (Australia's, 2016).

Truman Bildirisinde kıta sahanlığının genişliğinin ne kadar olacağı konusunda bir bilgi yer almamıştır. Ancak bildiri hakkında ABD Hükümetince yapılan basın açıklamasında kıta sahanlığının sınırlarının 100 kulaç derinlik konturuna kadar uzayacağı bilgisine yer verilmiştir. (Yaklaşık 200 m.).

Truman Bildirisi kısa sürede diğer devletlerden çok geniş destek bulmuştur. Latin Amerika devletler, İngiliz sömürgeleri (özellikle Basra Körfezi ve Güney Amerika sömürgeleri) için Birleşik Krallık ve Commonwealth üyesi devletler bu uygulamayı kabul etmişlerdir. 1950'li yıllarda ise İzlanda, Filipinler, İsrail, Portekiz ve Kore

Cumhuriyeti gibi devletler de kıta sahanlığı uygulaması başlatmışlardır (Pazarcı, 1989). Bildiride ilan edilen kıta sahanlığı uygulamasının bu gibi çok sayıda diğer devletler tarafından da benimsenip uygulanması (Devlet uygulamaları-Maddi Unsur) ve buna kısa sürede *opinio juris* ile manevi unsurun da eşlik etmesi, hızlı teamül (instant custom) yaratmıştır. Nitekim 1958 Tarihinde Cenevre'de 1. Deniz Hukuku Konferansı sonucunda imzalanan 4 sözleşmeden birisi olan Kıta Sahanlığı Sözleşmesinin 1. Ve 2. Maddelerinde Truman doktrininde dile getirilen ana düşünceler aynen yer almıştır.[34]

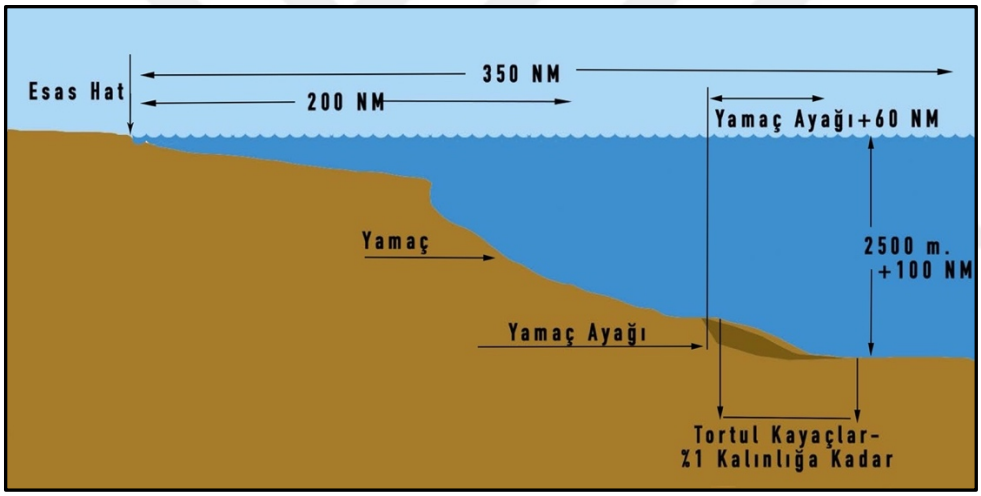
Kıta sahanlığının coğrafi sınırları ile uluslararası hukuktaki sınırları arasında tanım farkı başlarda pek yok iken uluslararası yargı içtihatları zaman içerisinde böyle bir farkı ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle, tarihsel süreç içerisinde ilk başlarda böyle bir fark söz konusu değildi. Bu noktaya belli bir süreç sonunda gelinmiştir. İlk başlarda, UAD, 1969 tarihli *Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası'*nda, kıta sahanlığı sınırları konusunda "kara ülkesinin deniz altındaki doğal uzantısı" (Natural prolongation) belirlemesi yaparak, aslında coğrafi tanıma yakın bir yaklaşımı benimsemişti[35]. UAD'nin bu yaklaşımı, yerbilimi anlamında kıta sahanlığı geniş olan

---

[34] 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nin 1. Ve 2. Maddeleri şu şekildedir:
Madde 1
Bu maddelerin uygulanması bakımından, "kıta sahanlığı' terimi, a - kıyıya bitişik fakat karasuları sahasının dışında 200 metre derinliğe kadar olan sualtı alanlarının deniz yatağını ve toprak altını veya, o derinliğin ötesinde, üstteki suların derinliğinin zikredilen alanların doğal kaynaklarını işletmeye imkan tanıdığı yere kadar uzanan yerleri, b - adaların kıyılarına bitişik olan benzeri sualtı alanlarının deniz yatağı ve topaltını ifade etmek üzere kullanılmıştır.
Madde 2
1. Kıyı Devleti doğal kaynaklarını araştırma ve işletme amacıyla kıta sahanlığı üzerinde egemen haklar kullanır.
2. Bu Maddenin 1. paragrafında zikredilen haklar, kıyı Devleti kıta sahanlığını araştırmazsa veya kaynaklarını işletmezse bile, kıyı Devletinin rızası olmadan hiç kimsenin bu faaliyetlere tevessül edemeyeceği veya kıta sahanlığı üzerinde talepte bulunamayacağı manasında inhisaridir.
3. Kıyı Devletinin kıta sahanlığı üzerindeki hakları, etkin veya farazi işgale veya herhangi bir açık duyuruya bağlı değildir.

[35] Mahkeme, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davalarında kararını 20 Şubat 1969 tarihinde 11'e karşı 6 oyla vermiştir. Mahkemeye 20 Şubat 1967'de sunulan uyuşmazlık, bir yandan Federal Almanya Cumhuriyeti ile Danimarka arasındaki, diğer yandan Federal Almanya Cumhuriyeti ile Hollanda arasındaki kıta sahanlığının sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Taraflar, Mahkemeden geçerli olan uluslararası hukuk ilke ve kurallarının belirlenmesini talep etmiş ve daha sonra bu temelde sınırlamaları gerçekleştireceklerini taahhüt etmişlerdir. Mahkeme, Danimarka ve Hollanda'nın çekişmesini, söz konusu sınırlamaların, 1958 Kıta Sahanlığı Cenevre Sözleşmesi'nin 6. Maddesinde tanımlanan "eşit uzaklık" (Equidistance) ilkesine uygun olarak yapılması gerektiği gerekçesiyle reddederken, Sözleşmeyi onaylamamış olan Federal Cumhuriyetin, 6. maddenin hükümlerine yasal olarak bağlı olmadığını teyit etmiş; öte yandan, "eşit uzaklık" ilkesinin genel kıta sahanlığı hakları kavramının gerekli bir sonucu olmadığı ve uluslararası teamül hukuku kuralı olmadığı sonucuna varmıştır.
Mahkeme, aynı zamanda, kıta sahanlığının adil ve hakkaniyetli sınırlandırılması ilkesinden yola çıkan Federal Almanya'nın görüşlerini de reddetmiştir. Her bir Tarafın kıta sahanlığının, kara ülkelerinin denizdeki ve denizin altındaki doğal uzantısı olduğunu ve bu alanlarda ilgili Tarafların orijinal bir hakkı bulunduğu kanaatine varmıştır. Dolayısıyla bu alanlarla ilgili yapılması gereken bir paylaştırma değil, aslında coğrafya tarafından oluşturulan sınırların belirlenmesi işlemidir.

devletler tarafından olumlu karşılanırken, başta ABD olmak üzere doğal kıta sahanlığı genişliği az olan ülkeler bu yaklaşıma şiddetle karşı çıkmışlardır (Aksar, 2017). Bu tartışmalar 1982 yılında sonuçlanan BM Deniz Hukuku Sözleşmesi görüşmelerini de etkilemiştir. Şöyle ki, BMDHS'nin "Kıta Sahanlığı'nın tanımlanması" başlıklı 76. Maddesinde, söz konusu tanım şu şekilde yapılmıştır: "*Bir Kıyı Devletinin kıta sahanlığı, kara ülkesinin kıta kenarının dış sınırına kadar doğal uzantısı boyunca karasularının ötesine uzanan denizaltı alanlarının deniz tabanını ve alt topraklarını veya kıta kenarının dış sınırının bu mesafeye kadar uzamadığı yerlerde, karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar bir mesafeye kadar olan alanı içerir*". Bu maddede hem kıta sahanlığı coğrafi anlamda yeterince geniş olmayan hem de olan ülkelerin çıkarları korunmuş görünmekte, UAD'nin sadece coğrafi görüşü esas alan yorumu genişletilerek kıta sahanlığı sınırları belirlenmektedir. (Bakınız Şekil 7.3).

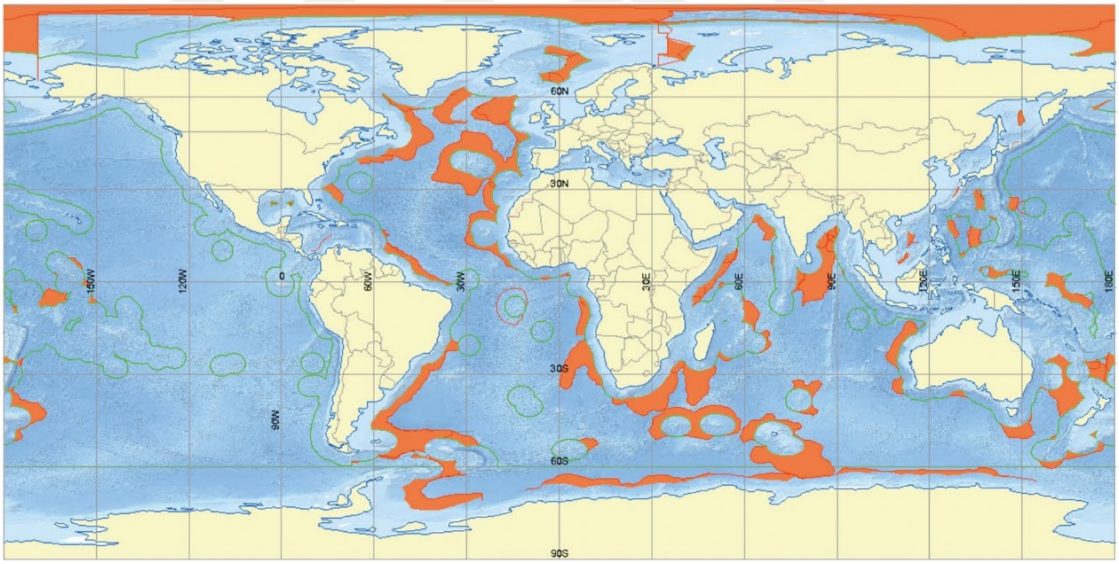
Şekil 7.3 : BMDHS 76. Madde esasına göre Kıta Sahanlığı

7.4.5.1 Kıta Sahanlığı'nın hukuksal durumu

Kıyı Devletinin kıta sahanlığı üzerindeki egemen hakları hem1958 tarihli Cenevre Kıta Sahanlığı Sözleşmesi (Md. 2) hem de 1982 BMDHS tarafından (Md. 77) kayıt altına alınmıştır. (Pazarcı, 1989). Söz konusu hak, verilmiş bir hak değil, ilgili devletin coğrafi konumundan ötürü sahip olduğu bir haktır. Ayrıca teamül hukuku niteliğinde olup herhangi bir uluslararası antlaşmaya imza atmış olmasına gerek kalmaksızın, ilgili Kıyı Devletince münhasıran kullanılabilir. Dolayısıyla, bu hak, Kuzey Denizi

Kıta Sahanlığı Davalarında da tescil edildiği gibi, *ipso facto*[36] (Kendiliğinden) olarak ortaya çıkmış ve *ab initio*[37] (Başlangıcından beri) var olan bir hak niteliğindedir. Tüm bu nedenlerle, kıta sahanlığının Kıyı Devletince ilanı gerekmemektedir.BMDHS'nin 76. Maddesinde Kıta Sahanlığının azami genişliği ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Buna göre, kıta sahanlığında dolayı ilgili Kıyı Devletinin *ipso facto* ve *ab initio* niteliğinde sahip olduğu kabul edilen hak, karasularının genişliğinin hesaplanmasında kullanılan esas hatlardan itibaren azami 200 deniz mili genişliğinde olabilecektir. İlgili Kıyı Devletinin kara ülkesinin deniz altındaki uzantısı eğer bu mesafeye eşit veya daha fazla ise dahi 200 deniz mili olarak sınırlandırma yapılacak, eğer bu uzantı 200 deniz milinden az ise de yine 200 deniz mili mesafe esas kabul edilecektir.

Eğer Kıyı Devletinin kara ülkesinin deniz altındaki uzantısı, esas hatlardan itibaren 200 deniz milinden fazla ise, bu durumda kıta sahanlığının 200 mil sınırı ötesinde genişletilmesi mümkündür. Ancak bunu belgelemek ve bazı yöntemler izlemek yükümlülüğü bulunmaktadır. Aşağıdaki haritada (Şekil 7.4) hangi durumlarda bu mesafenin ne kadar uzatılabileceği konusunda fikir vermektedir.

Şekil 7.4 : Kıyı devletleri tarafından CLCS'ye sunulan bilgilere dayanarak oluşturulmuş genişletilmiş (200 deniz mili ötesine uzanan) kıta sahanlıkları küresel haritası (Turuncu gölgeli alanlar) (Url-30)

[36] *Ipso facto* "gerçeğin kendisi" anlamına gelen Latince bir terimdir. Mevcut durumun diğer faktörlere bağımlı olmaksızın kendiliğinden var olduğunu ifade etmek için kullanılır. Örneğin evli bir kişinin bir başka kişi ile evlilik yapması "ipso facto" olarak imkânsızdır.

[37] *Ab initio* "başlangıçtan itibaren" anlamına gelen Latince bir terim olup ilk kez 17. yüzyılın başlarında kullanılmıştır. Ab initio ifadesine en sık hukuki metinlerde rastlanılsa da başka kullanım alanları da mevcuttur.

Buna göre; iki temel kabul ediş mevcuttur (BMDHS Md. 76/4):

a) Kıta sahanlığı sınırları, esas hatlardan itibaren 350 deniz milinin ötesine geçemez,
b) Kıta sahanlığı sınırları, deniz tabanının 2.500 metre derinlikte bulunduğu noktanın en çok 100 deniz mili ötesine geçebilir.

Kıyı devletleri bu iki alternatiften hangisini uygulamak isterlerse onu seçebileceklerinden, kıta sahanlığı sınırları, 100 Deniz Mili+ 2500 m. derinlik konturu kombinasyonunun seçildiği durumda, 350 deniz milinin çok ötesine uzanabilir.

200 deniz mili ötesine uzanacak kıta sahanlığı sınırının belirlenmesinde kullanılan ve deniz tabanının topografyasına (yani fiziksel özelliklere) dayanan iki yöntem vardır. Birincisi, *kıta yamacı ayağı*ndan[38] itibaren 60 deniz mili uzağa çizilecek dış sınırdır. Diğeri ise deniz dibindeki kıtasal kayaçların tortu kalınlığına dayanır. Kıyı devletleri, burada da kendilerine mümkün olan en geniş kıta sahanlığına imkân veren hesaplama yöntemini seçebilir.

Burada kayda değer önemli bir konu, Kıyı Devletinin 200 deniz mili sınırına kadar olan kıta sahanlığı ile 200 deniz milinin ötesinde ileri sürülecek kıta sahanlığı kavramları arasındaki teknik farklılıktır. 200 deniz miline kadar olan sahada Kıyı Devletinin *ipso facto* ve *ab initio* niteliğindeki kıt sahanlığı yetkisi, kara ülkesinin deniz altında devam eden bu genişlikte bir kıtasal uzantısı olması koşuluna mutlak surette bağımlı değildir. Ancak, bununla zıtlık teşkil eden ikinci husus, Kıyı Devletinin 200 deniz mili sınırının ötesinde kıta sahanlığı yetkisi talep edebilmesi için kara ülkesinin deniz altındaki kıtasal uzantısının BMDHS 76. Madde 4. Fıkrası alt paragraflarında tarif edilen durumlardan birisine karşılık gelmesinin gerekliliğidir. Bir başka deyişle, kıta sahanlığının 200 deniz mili ötesine uzanması, ancak kara ülkesinin jeolojik uzantısının bu sınırlardan öteye uzanıyor olması ile mümkün olabilmektedir.

200 deniz milinin ötesine uzanan kıta sahanlığı sınırlarının belirlenmesinde yukarıdaki teknik yöntemler dışında bazı işlemlerin de yerine getirilmesi gerekmektedir. Söz konusu işlemler BMDHS Md. 76/8 de tanımlanmıştır. Buna göre, kıta sahanlığının,

[38] Kıta yamacı ayağı, BMDHS Md. 76/4b uyarınca "yamacın eğiminin dipte en belirgin kırılmaya uğradığı yer" olarak tanımlanmıştır.

karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz milinin ötesine uzandığı durumlarda, sahildar devlet kıta sahanlığının sınırları hakkındaki bilgileri II. Ek'e göre hakkaniyete uygun bir coğrafi temsil esasına göre kurulmuş bulunan Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu'na bildirecektir. Komisyon sahildar devletlere kıta sahanlıklarının dış sınırlarının tespitine ilişkin konularda tavsiyelerde bulunacaktır. Sahildar bir devlet tarafından bu tavsiyeler esas alınarak tespit edilen sınırlar kesin ve bağlayıcı olacaktır.

Bir diğer husus da kıta sahanlığının Kıyı Devletine hangi doğal kaynakları kullanma hakkı verdiğine ilişkindir. Bu doğal kaynaklar cansız kaynaklar (madenler) ve canlı kaynaklar olarak ikiye ayrılır: (BMDHS Md. 77/4):

1) Madenler ve öteki cansız kaynaklar;
2) Hareketsiz ya da hareketleri olsa bile deniz yatağı ve toprak altı ile sürekli fiziksel dokunma durumunda bulunan canlı kaynaklar.

Kıta sahanlığında Kıyı Devletinin münhasıran yararlanabileceği canlı kaynaklar sünger, midye, mercan türleri gibi tam olarak tabana yerleşik bir biçimde bulunan sabit deniz canlıları olabileceği gibi yengeç, ıstakoz, salyangoz gibi tabana sürekli fiziksel dokunma içinde hareket eden sürüngenler veya deniztarakları, denizkestaneleri gibi deniz yatağının toprak altına yerleşen canlı türlerinden oluşabilmektedir. Bu canlı kaynaklara, ayrıca, deniz yosunları ve öteki deniz bitkileri gibi deniz tabanına yerleşik bulunan bitkileri de eklenebilir. Madenler ve öteki cansız kaynaklara gelince, bunlar gerek deniz yatağı üzerinde çökelti tabakası içinde bulunan maden cevherini, gerekse toprak altında bulunan her türlü madeni ve hidrokarbonları içermektedir (Pazarcı 1989). Günümüzde petrol ve gaz yataklarının keşfi konusunda önem arz eden Kıta sahanlığı üzerinde sondaj faaliyetleri ise BMDHS'nin 81. Maddesinde tanımlanmış olup buna göre Kıyı Devletinin, hangi amaçla olursa olsun, kıta sahanlığı üzerinde sondaj faaliyetlerine izin verme ve bu konuda düzenlemelerde bulunma konusunda münhasır hakkı bulunmaktadır.

Anlaşılacağı üzere, bir Kıyı Devletinin kıta sahanlığı üzerinde sahip olduğu uluslararası hukuk çerçevesindeki hakları, onu çevreleyen su kütlesi içindeki balıklar ve benzeri hareketli canlıları içermemektedir. Benzer şekilde kıta sahanlığının yüzeysel suları ve onun üzerindeki hava sahası da bu haklar kapsamında değildir. Kıta sahanlığının suları "açık deniz" karakterini korur ve diğer tüm devletlerin gemi ve denizaltı araçlarının bu suların içinde ve üstünde serbestçe hareket etme hakkı saklıdır.

Kıyı Devleti, kıta sahanlığının kaynaklarından yararlanma haklarını kullanırken, diğer devletlerin kıta sahanlığında seyrüsefer ve hareket özgürlüğüne müdahale etmemelidir.

Ayrıca, tüm devletlerin deniz yatağı üzerindeki kabloları ve boru hatlarını, tıpkı Kıyı Devletinin olduğu gibi, kıta sahanlığı sınırları içinde yerleştirme hakkı vardır. Bununla birlikte, Kıyı Devleti, başka bir devletin denizaltı kablolarını, petrol boru hatlarını ve benzerlerini kendi kıta sahanlığı sınırları dâhilinde nasıl döşeyeceği konusunda söz sahibidir, çünkü BMDHS (Madde 74/3) kıta sahanlığında döşenecek bir boru hattının takip edeceği hatta ilişkin ilgili Kıyı Devletinin onayının alınmasını öngörmektedir.

Kıyı Devletinin kıta sahanlığı sınırları içerisinde mevcut kaynaklar üzerindeki haklarından bahsederken, bu hakların kıyıdan ne kadar uzaklıkta olduğuna bakmaksızın tüm kıta sahanlığı boyunca geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin (UDHM) *Bengal Körfezi Davası*[39] ile ilgili Karar'ında "BMDHS Madde 76'da sözü edilen kıta sahanlığı, kavram olarak, tek bir sahayı ifade etmektedir[40]" denilmek suretiyle teyit edilmiştir. BMDHS'nin 77. Maddesinin 1. ve 2. Fıkralarının hükümlerinden de anlaşılmaktadır ki, Kıyı Devletinin egemenlik haklarını kullanması açısından 200 deniz miline kadar olan kıta sahanlığı ile bunun ötesine genişletilen kıta sahanlığı arasında hiçbir ayırımın yapılması mümkün değildir (Mossop, 2016). Benzer şekilde, Barbados ile Trinidad ve Tobago arasındaki sınırlandırma davasında karar veren tahkim mahkemesi de, "İç kıta sahanlığı ve dış kıta sahanlığı şeklinde bir ayırımdan söz edilemeyeceğini ve hukuksal açıdan tek bir kıta sahanlığının söz konusu olduğunu" kararında açıklamıştır.

---

[39] Bengal Körfezi davası, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nden (ITLOS) önüne gelen ilk deniz yetki alanı sınırlandırma davasıdır; karar, Mahkemenin içtihatlarında, "Sözleşmenin yorumlanması ya da uygulanması" için belirlenen rolünü yerine getirmesi açısından da bir dönüm noktasıdır. Mart 2012 tarihli söz konusu Karar, birçok açıdan önemli bir karardır. Mahkeme tarafından sınırlandırılan ilk deniz yetki alanını temsil eder. Bu, Asya'daki bir deniz yetki alanının sınırlandırması konusunda ilk yargı kararıdır ve aynı zamanda esas hatlardan itibaren 200 deniz mili sınırını aşarak denize doğru uzanan genişletilmiş kıta sahanlığının sınırlandırılması için de ilk yargı kararıdır. Mahkemenin kararı Bangladeş ve Myanmar arasındaki deniz uyuşmazlığını büyük ölçüde çözerken, Karar aynı zamanda Mahkemenin 200 deniz mili sınırı içinde ve ötesinde yetki alanı sınırlandırmasına yaklaşımı da dâhil olmak üzere bir dizi açıklanmaya muhtaç hususta içtihat yaratmıştır.

[40] UDHM'nin bahse konu Karar'ının 361. Paragrafında şu hükme yer verilmektedir: "Sözleşme'nin 76. maddesi tek bir kıta sahanlığı kavramını içermektedir. Sözleşme'nin 77. Maddesi, 1. ve 2. paragrafları uyarınca, kıyı Devleti, 200 nm içindeki sahanlık ile bu sınırın ötesindeki sahanlık arasında herhangi bir ayrım yapılmaksızın kıta sahanlığı üzerinde münhasır egemen haklar kullanmaktadır. Karşılıklı veya bitişik kıyıları olan Devletlerarasındaki kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin BMDHS'nin 83. maddesi benzer şekilde böyle bir ayrım yapmamaktadır."

Amerika Birleşik Devletleri'nin BMDHS'ni imzalamamasının nedenlerini yine kıta sahanlığı ile ilgili hususlar çerçevesinde ele almak mümkündür. ABD, 1994 yılında yürürlüğe girmesinden bu yana Başkanlık düzeyinde BMDHS'nin onaylanmasını destekleyen politikalar yürütmesine rağmen, Senato'da Cumhuriyetçi Partinin red oyları nedeniyle bunu gerçekleştirememiştir. Bunun en önemli gerekçesi ABD'nin 200 deniz mili sınırının ötesinde hak iddia etmesine yetecek kadar kara ülkesinin denizaltı uzantısına sahip olmamasıdır. Bundan dolayı, ABD'nin doğu ve batı sahillerinde 200 mil ötesi BMDHS kapsamında "derin deniz yatağı" olarak kabul edilmekte ve buralar BMDHS'nin 11. Bölümü uyarınca tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilerek koruma altına alınmaktadır. Cumhuriyetçi senatörler, bu durumu "ABD'nin ulusal egemenliğinin sınırlandırılması" olarak görmekte ve kabulünü engellemektedirler (Mossop, 2016). ABD, kıta sahanlığı ile ilgili haklarını, Türkiye'nin de yaptığı gibi uluslararası teamül hukuku çerçevesinde ele almakta ve kullanmaktadır.

7.4.6 Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) (Exclusive Economic Zone) (EEZ)

7.4.6.1 Tarihsel gelişim

Münhasır Ekonomik Bölge (buradan itibaren MEB olarak geçecek), bir Kıyı Devletinin karasularının başlangıcını belirleyen esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar uzanan ancak karasuları dışında kalan su sütunu, deniz yatağı ve onun alt tabakalarında bu Kıyı Devletine münhasır ekonomik hak ve yetkiler vermesi yanında bazı sorumlulukları da yükleyen alanı tanımlamaktadır (Pazarcı 1989).

MEB, 1982 yılında BMDHS ile uluslararası hukuk kuralı olarak ortaya çıkmıştır. 1958'de kabul edilen daha önceki Sözleşmeler karasularının ötesindeki su sütununu açık deniz olarak kabul ederken, kıta sahanlığını ise Kıyı Devletinin kara ülkesinin deniz yatağındaki uzantısı olarak tanımlanmıştır.

200 deniz mili genişliğindeki MEB'lerin yaygın kurulmasıyla sonuçlanan Kıyı Devleti yetkisinin genişletilmesi hakkında uluslararası hukuksal düzenleme, yirminci yüzyılın uluslararası toplumunda gerçekleşen en geniş kapsamlı kurumsal değişikliklerden biridir. Bu düzenleme ile, daha önce açık denizlerin bir parçası olarak herkese açık olan muazzam doğal kaynak zenginliğine sahip geniş okyanus ve deniz alanları, kıyı devletlerinin varlıklarına dönüştürülmüştür. Bu değişikliğin temel gerekçesi, 1973'ten 1982'ye kadar süren üçüncü Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı'nda (UNCLOS III), hâkim olan, deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını yönetmek

amaçlı uluslararası çabaların o güne kadar başarısız olduğu yönündeki yaygın kanaat olmuştur. Denizlerin sürdürülebilir kullanılması sorumluluğunu sadece kendilerine en bağımlı olanlara, yani kıyı Devletlerine veren yeni bir yaklaşım gerekli olmuştur (Hakon et al, 2005).

Karasularının ötesinde kalan deniz kaynakları üzerindeki münhasır yargı yetkisinin bir Devlet tarafından ileri sürülmesi, ilk kez Amerika Birleşik Devletleri tarafından kıta sahanlığı ile ilgili 28 Eylül 1945 tarihli Truman Bildirisi ile gerçekleşmiştir. Bildiri, doğal kaynakların korunması ve tedbirli bir şekilde kullanılmasını amaçladığını ileri süren Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin açık denizlerin altındaki kıta sahanlığının deniz yatağında ve toprak altındaki doğal kaynaklarını bu gerekçe ile kendi yargı yetkisine ve kontrolüne tabi kıldığını duyurmaktaydı. ABD tarafından eşzamanlı olarak, kıyı balıkçılığına ilişkin ikinci bir bildiri daha yayınlanmıştır. Bu bildiride, ABD kıyılarına bitişik açık denizlerde balıkçılık faaliyetlerinin bundan böyle sadece ABD vatandaşları tarafından yürütüleceği, bu deniz alanlarında ABD'nin düzenleme ve kontrolüne tabi sınırlandırılmış koruma bölgelerinin kurulacağı ilan edilmiştir.

Aslında Truman Bildirisinden daha önce, 1942 yılında, İngiltere tarafından, “Paria Körfezi Denizaltı Alanları (İlhak) Buyruğu" adı altında bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri, Paria Körfezi'nin deniz yatağı alanını münhasıran İngiltere’nin kullanımına tahsis etmiş ve seyrüsefer özgürlüğünü korumuştur. Ancak Truman Bildirisi kıta sahanlığı ilanı için bir gerekçe ileri sürdüğünden konuyla ilgili ilk olmasa bile en önemli hukuksal araç olarak görülmektedir (Nandan, 1987). Paria Buyruğunda olduğu gibi, her iki Truman Bildirisinde de seyrüsefer özgürlüğünün korunmuştur. 1958 sonrasında Kıyı Devletlerinin talepleri artmıştır. Kıyı Devletlerinin haklarını karasularının ötesine taşıma yönünde oluşturdukları baskı, MEB kavramının gelişimine yön vermiştir. Özellikle kıtalarının deniz altındaki jeolojik uzantıları çok az olan veya hiç olmayan Kıyı Devletleri ki ABD ve pek çok Güney Amerika devleti bunlar arasındadır, mevcut uluslararası hukukun coğrafi yoruma ağırlık vermesinden ötürü ya çok kısıtlı bir kıta sahanlığına sahip olabilmekte ya da hiç sahip olamamaktaydılar. Truman Doktrinlerinden sonra, kimi Latin Amerika devletleri 200 deniz mili genişliğinde "miras denizi" (patrimonial sea; mer patrimoniale) uygulamasına başlamıştır. Her ne kadar Truman Bildirisi'nde ifade edilen bazı

kavramlar BMDHS'ne girmiş ise de, MEB kavramının gerçek ebeveynleri belirli Latin Amerika devletleri olmuştur (Nandan, 1987).

1947 yılının 23 Haziran'ında Şili Cumhurbaşkanı tarafından yapılan "deklarasyon" ile ve 1 Ağustos'ta Peru Hükümeti tarafından kabul edilen 781 sayılı Kanun ile, kıyıdan itibaren 200 deniz mili genişliğinde deniz bölgeleri kurulmuştur. Şili bildirgesi, her büyüklük ve derinlikteki deniz sütunu üzerinde ve bitişik deniz alanları üzerinde gereken uzaklığa kadar doğal kaynakları ve zenginliği rezerve etmek, korumak, kollamak ve kullanmak amaçlı "ulusal egemenlik" ilan etmiştir. Ayrıca, balina avcılığı ve derin deniz balıkçılığı için Şili topraklarından 200 deniz miline kadar uzanan koruma bölgelerinin sınırlandırılmasını sağlamıştır. 5 yıl sonra, 18 Ağustos 1952'de ise 200 deniz mili genişliğinde bir sınır ilan eden ilk uluslararası antlaşma ortaya çıkmıştır. Santiago Bildirgesi, Güney Pasifik'i sınırlayan üç Latin Amerika ülkesi Şili, Ekvador ve Peru tarafından imzalanmıştır. Latin Amerika ülkelerinin pozisyonu 1970 yılında imzalanan iki uluslararası antlaşmayla, Montevideo Deniz Hukuku Bildirgesi ve Latin Amerika Devletleri Deniz Hukuku Bildirgesi (Lima Bildirgesi) ile daha da sağlamlaştırılmıştır (Nandan, 1987). Bunu, MEB'nin öncüllerinden bir diğeri olan 9 Haziran 1972 tarihli "Santo Domingo Deklarasyonu" izlemiştir. Deklarasyon, 15 Karayip ülkesinin aslen (Barbados, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala, Haiti, Honduras, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, Trinidad ve Tobago ve Venezuela) ikisinin gözlemci (El Salvador ve Guyana) sıfatıyla katıldığı "Karayip Ülkelerinin Deniz Sorunları Özel Konferansı" sonrası yayınlanmıştır. "Miras denizi" kavramını gündeme getiren Santo Domingo Deklarasyonu olmuştur.

Truman Bildirileri sadece Latin Amerika'da değil, bazı Arap devletleri arasında da etkili olmuştur. 1949'da iki aylık bir süre içinde on Arap Devleti ve emirliği tek taraflı irade açıklamaları ile ile özellikle kıta sahanlığındaki petrol kaynakları üzerinde egemenlik ilan etmişlerdir. Bildirilerin ilan tarihleri şunlardır: Suudi Arabistan, 28 Mayıs 1949; Bahreyn, 5 Haziran 1949; Katar, 8 Haziran 1949; Abu Dabi, 10 Haziran 1949: Kuveyt, 12 Haziran 1949; Dubai, 14 Haziran 1949: Sharjah, 16 Haziran 1949; Ras al Khaimah, 17 Haziran 1949; Umm al Qaiwain, 20 Haziran 1949; Ajman, 20 Haziran 1949 (Dahak,1986).

Arap Devlet ve Emirlikleri tarafından ilan edilen söz konusu Bildirgeler, petrol kaynakları üzerinde egemenlik talebi başta olmak üzere şu ortak yönleri içermektedir:

- deniz yatağı ve toprak altı üzerinde yargı yetkisi;

- açık denizlerin rejiminin, seyrüsefer ve üst uçuş özgürlüklerinin teyidi;
- "kıta sahanlığı" yerine "su altı arazileri" ifadesinin kullanılması; ve
- Hakça İlkeler temelinde uygulanan sınırlandırma (Nandan, 1987).

1960'lı yılların başından itibaren "balıkçılık bölgesi" kavramı ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Tüm bu gelişmeler Kıyı Devletlerinin yeni bir deniz hukuku kavramı arayışı içine girdiklerinin işaretçisi olmuştur. Kenya delegasyonunun Ocak 1971'de Afrika-Asya Hukuk Danışma Komitesinin yıllık toplantısında ortaya attığı "Münhasır Ekonomik Bölge" kavramı ile ilk kez bugünkü haliyle isimlendirilmiştir. MEB, Afrika devletleri delegelerince BM Deniz Yatağı Komitesine 7.8.1972 tarihinde öneri olarak sunulduktan sonra 24.5.1973 tarihinde Afrika Birliği Örgütü'nce de kabul edilmiştir. Afrika devletleri kavramı 1974 yılında III. Deniz Hukuku Konferansına öneri olarak getirmişler ve başta Latin Amerika devletleri olmak üzere büyük çoğunlukla Devletlerin desteğini almışlardır. Sonuçta BMDHS, MEB kavramını kapsam içine almıştır (Pazarcı 1989).

Birleşmiş Milletler 'in 18 Aralık 1967 tarihli 2340 (XXII) sayılı Kararı uyarınca, 35 Devletin katılımıyla "Ulusal Yargı Sınırlarının Ötesinde Kalan Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçıl Kullanımlarını İnceleme Geçici Komitesi" kurulmuştur. Geçici Komite "Daimî Komite" kurulmasını önermiş ve 21 Aralık 1968 tarihli 2467 (XXIII) sayılı Kararla, yerini 42 Devletin katıldığı "Ulusal Yargı Sınırlarının Ötesinde Kalan Deniz Yatağının ve Okyanus Tabanının Barışçıl Kullanımları Hakkında Daimî Komite"ye bırakmıştır. 1970 yılında Genel Kurulun Yirmi Beşinci Oturumunda alınan 2750C (XXV) sayılı Karar ile 1973 yılında Deniz Hukuku hakkında yeni bir Konferans toplanması çağrısında bulunulmuştur.

MEB Kavramı, birkaç Latin Amerika Devleti tarafından başlatılan, Karayip devletleri tarafından rafine edilen ve Afrika devletleri tarafından tanımlanan, gelişmekte olan ülke kaynaklı bir kavram olmuştur. Devletlerin balıkçılık ile ilgili çıkarları, MEB kavramının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Açık deniz balıkçılığı yapan devletler, MEB kavramına sıcak bakmamışlar, MEB içerisinde Kıyı Devletlerinin haklarının münhasır egemenlik hakları ya da tercihli balıkçılık hakları olmasını önermişlerdir. Tartışmalar 1973 oturumunda devam etmiş ve 1974 yılında Üçüncü Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı'na zemin hazırlamıştır. Balıkçılıkla ilgili ise açık deniz balıkçılığı yapmayan Kıyı Devletlerinin talep ettiği haklarda kısıtlama getirilmiş tam egemenlik hakkı niteliğinde verilmemiştir.

7.4.6.2 BMDHS ve MEB kavramı

MEB, 1982 Tarihli BMDHS ile getirilen en önemli kavramlardan biridir. MEB rejimi, Sözleşme'ni tamamı içerisinde belki de en karmaşık ve çok yönlü bölümü oluşturmaktadır. Farklı hususları içerisinde barındırması nedeniyle, kavramın ve bir bütün olarak Sözleşmenin kabul edilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi genellikle bir *paket antlaşma* (package deal) olarak adlandırılmaktadır. Bu deyim, Üçüncü Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı sırasında, Sözleşmenin bir "paket antlaşma" olarak kabul edileceğini öngören bir karardan alıntıdır. Tüm sorunlar çözülene kadar hiçbir maddenin tek başına kabulü gerçekleşmeyecektir. Bu karar, Konferansa katılan devletlerin çeşitli çıkarlarının uzlaştırılması için önemli bir mekanizma sağlamıştır. Eğer bir devletin bir konudaki çıkarları tam olarak karşılanmadıysa, tüm pakete bakabilir ve çıkarlarının daha iyi temsil edildiği başka maddeleri bulabilir, böylece birincinin etkilerini hafifletebilir. Böylece sözleşme, irili ufaklı ödünleşmeler üzerine inşa edilen ayrıntılı bir belge haline gelmiştir (Nandan, 1987).

MEB konsepti ve geleneksel deniz hukuku kavramı arasındaki en belirgin farklılıklardan biri, MEB'nin iki yüz mil genişliğindeki denizalanı boyunca uygulanabilirliği ve işlevsel kabiliyetidir. Bu fark, bitişik bölgeye ve kıta sahanlığına özgü yetkilerle karşılaştırıldığında daha da belirgindir. Bitişik bölge ve kıta sahanlığında, kıyı Devletleri, küresel toplum tarafından onaylanmış ve teamül hukukuna dönüşmüş kurallarla korunan haklara sahiptir. BMDHS uyarınca tanımlanan MEB konsepti ise farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Kıyı Devletlerinin MEB ile ilgili hakları ve görevleri, üçüncü taraf durumundaki devletlerin haklarıyla birlikte açıkça belirtilmiştir.

Kıyı Devletleri kendi MEB'lerinde kapsamlı bir liste halinde haklara sahip olmalarına rağmen, aynı zamanda yerine getirmeleri gereken belirli görevleri de vardır. Kıyı Devletlerinin bölgedeki ekonomik faaliyetler üzerindeki hakları genellikle “egemenlik hakkı” şemsiyesi altına alınırken, diğer alanlara ilişkin haklar yargı yetkisi ile çerçevelenmiştir. Egemenlik hakları, Devletlerin kendisine özgü olan ve işlevlerini yerine getirmesini sağlayan haklardır. BMDHS 56 (l) (a) Maddesi, Kıyı Devletlerine deniz yatağında ve onun altındaki canlı ve cansız kaynakları keşfetme, kullanma, koruma ve yönetme konusunda egemen haklar vermektedir. Kıyı Devletlerinin egemenlik hakları altında belirtilen amaçlar, 1958 Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'nde ifade

edilenlere benzerdir. 56. maddede yer alan 'amaç' terimi sadece Kıyı Devletlerine egemenlik hakları vermekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerde belirli sınırlamaları ve kısıtlamaları da belirtir. Esasen, 56. madde kıyı devletlerine sınırsız egemenlik vermez, sadece ekonomik hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak belirli egemen haklar verir. Kullanılan terminoloji, kıyı devletlerinin egemenlik haklarının, bölgenin kendisinden ziyade sadece bölgenin doğal kaynaklarıyla ilgili olduğunu göstermektedir (Quince, 2019).

MEB, Kıyı Devletlerine bölgedeki doğal kaynaklar ve bu kaynaklarla ilgili faaliyetlerin kontrolü üzerinde egemen haklar verirken, uluslararası toplumun seyrüsefer, bölge üzerinde uçuş ve denizaltı kablolarının ve boru hatlarının döşenmesi özgürlüklerini korumuştur. Kıyı Devletinin MEB üzerindeki hak, yetki ve yükümlülükleri BMDHS'nin 56. Maddesinde belirlenmiştir. Buna göre Kıyı Devletinin MEB üzerindeki egemen hakları, "deniz yatağı üzerindeki su tabakasında, deniz yatağında ve toprak altında mevcut canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, muhafazası ve yönetimi ve aynı şekilde sudan, akıntılardan ve rüzgârlardan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlarla araştırılmasına ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetler" olarak belirlenmiştir. Kıyı Devleti ayrıca suni adalar, tesisler ve yapılar kurma ve bunları kullanma; denize ilişkin bilimsel araştırma yapma ve deniz çevresinin korunması ve muhafazasına ilişkin de yetkilendirilmektedir. Aynı Maddede deniz yatağı ve onun altındaki toprak tabakasına ilişkin cansız varlıkların (Madenler vb) kullanımına ilişkin ise Sözleşmenin VI. Bölümünde yer alan "Kıta Sahanlığı" hükümlerinin geçerli olacağı belirtilmekte burada ayrı bir değerlendirme yapılmamaktadır. Canlı olmayan kaynaklarla ilgili hükümler kıta sahanlığı hükümlerine tabidir, ancak kıta sahanlığının münhasır ekonomik bölge içinde yer alan kısmında Kıyı Devletinin yetkisi jeolojik uzantı ilkesine bağlı değildir.

Canlı kaynaklar konusunda Kıyı Devleti geniş düzenleme ve yönetim yetkilerine sahiptir. Canlı kaynakların korunması 61. Maddede, işletilmesi ise 62. Maddede ele alınmıştır. Bu maddelere göre, MEB, Kıyı Devletine canlı kaynaklar üzerinde tam bir egemenlik vermediği gibi, onu bazı sorumluluk ve yükümlülükleri üstlenmek durumunda bırakmaktadır. Kıyı Devleti, söz konusu canlı kaynağın aşırı işletme nedeniyle tehlike altında olmamasını sağlamalı ve bu amaçla uygun koruma ve yönetim sistemlerini devreye sokmalıdır (Madde 61). Bu sistemler, hasat edilecek

türlerin popülasyonlarının, sahillerde balıkçılıkla yaşayan toplulukların ekonomik ihtiyaçları ve kalkınmakta olan devletlerin özel ihtiyaçları da dâhil olmak üzere çevresel ve ekonomik faktörler gözetilerek, azami sürdürülebilir verimi sağlayabilecek düzeyde tutulmasını veya bu düzeye getirilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. (Madde 61).

Kıyı Devletinin ayrıca canlı kaynakların azami derecede işletilmesini sağlama yükümlülüğü vardır. Kıyı Devleti kendi avlama gücünü ve ilgili sahanın canlı kaynak hasat potansiyelini belirlemelidir. İzin verilen tüm avı hasat etme kapasitesine kendisi sahip değilse, fazla miktarı diğer devletlerin erişimine açmalıdır (Madde 62).

Hiçbir denize kıyısı bulunmayan veya coğrafi olarak dezavantajlı konumdaki Devletler, MEB üzerinde egemenliği bulunan Kıyı Devletinin hasat potansiyelini belirlediği canlı kaynakların fazlalığının uygun bir kısmının işletilmesine adil bir şekilde katılma hakkına sahiptirler (69 ve 70. maddeler).

BMDHS'nin V. Kısmını oluşturan MEB ile ilgili maddelerin geri kalanlarında, birden çok Devleti MEB'inde yer alan canlı kaynak stokları (Madde 63), anadrom türler (Madde 66), katadrom türler (Madde 67), yerleşik türler (Madde 68) ve deniz memelileri (Madde 65) için özel hükümler bulunmaktadır. İleri derece göçmen türler ile ilgili olarak, Kıyı Devleti ve bölgede vatandaşları balık avcılığı yapan diğer devletler, MEB içinde ve ötesinde bu türlerin korunması ve azami derecede işletilmesini sağlamak amacıyla doğrudan veya uygun uluslararası kuruluşlar aracılığıyla iş birliği yapacaklardır (Madde 64).

MEB üzerindeki yetkilerini kullanırken, Kıyı Devleti, gemiye çıkılması, teftiş, tutuklama ve adli işlemler gibi geniş bir yelpazede icra tedbirleri almaya yetkilidir.

Şimdiye kadar değinilen hususlar, bir Kıyı Devletinin kendisine bitişik veya karşı karşıya sınırları olan bir başka Kıyı Devlet(ler)i ile deniz yetki alanlarının örtüşmediği durumlar için geçerli olan genel kurallardır. Ancak, dünya denizlerinde, Akdeniz çanağında olduğu gibi, karşılıklı deniz yetki alanları iç içe girmiş kıyı Devletlerinin varlığı söz konusudur ve bu Kıyı Devletlerinin söz konusu yetki alanlarının sınırlarının belirlenmesinde uyuşmazlığa düşmeleri sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Yine benzer şekilde, karşılıklı deniz alanları çakışmasa dahi, birbirlerine bitişik (Komşu) ülkelerin deniz yetki alanlarını nasıl sınırlandıracakları da yine tartışmaya konu olabilmektedir.

7.5 Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması

7.5.1 Gerekli Saygı (Due Regard) kuralı

Burada genel anlamda Kıyı Devletinin hak ve özgürlüklerinin sınırlarından da söz edecek olursak, farklı denizcilik alanlarında diğer devletlere tanınan hakların, Kıyı Devletlerinin hak ve özgürlüklerinin sınırlarını belirleyeceği çıkarımı yapılabilir. Örneğin: Kıyı Devletinin karasuları üzerindeki egemenliği, diğer devletlerin masum geçiş hakkı ile sınırlanmıştır. Benzer şekilde, MEB'deki Kıyı Devletine tanınan egemenlik hakları ve yargı yetkisi, BMDHS madde 58 uyarınca tüm devletlere tanınan açık denizlerin özgürlüğü ilkesi ile sınırlıdır. Bu durum gerek BMDHS içeriğinde ve gerekse öğretide "Gerekli Saygı Kuralı[41]" (Due Regard Rule) olarak adlandırılmaktadır (Walker, 2012). MEB üzerinde Kıyı Devletinin ve diğer devletlerin hak ve özgürlüklerini kullanmaları ihtilaflara yol açabilir. BMDHS bu gibi hallerde farklı devletlerin açık denizlerde hak ve özgürlüklerini kullanırken ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümünde de kullanılması benimsenmiş bir kuralı tekrarlamaktadır. O da, "Gerekli Saygı" (Due Regard) Kuralıdır. MEB'de, Kıyı Devletin hakları, diğer Devletlerin hak ve ödevlerine "gerekli saygı" (Due Regard) gösterilerek kullanılmalıdır (BMDHS Madde 56, para 2). Aynı kural uyarınca tüm devletler de hak ve özgürlüklerini "Kıyı Devletinin hak ve görevlerine gerekli saygıyı göstererek" kullanacaklardır (BMDHS Madde 58, paragraf 3).

BMDHS 56, 58 ve 59. Maddelerde bahsedilen hak ve özgürlükler dikkate alındığında sınıflandırma açısından çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. MEB'de belirli bir faaliyetin, Kıyı Devleti'nin 56. maddede belirtilen egemenlik hakları veya yargı yetkisi kapsamına girenler arasında mı sayılacağı yoksa 58. madde kapsamında açık deniz özgürlükleri kapsamında mı kabul edileceği yoksa bu gibi durumlar için 59. Maddenin "varsayılan" (Default) kuralının mı esas alınacağı konusunda belirsizlik mevcuttur. Bu faaliyetlere verilebilecek örnekler arasında,

- MEB içerisinde yapılacak hidrografik sörveyler

[41] "Gerekli Saygı Kuralı" (Due Regard Rule) kıyı Devletinin haklarına ya da diğer Devletlerin özgürlüklerine öncelik tanınmaması anlamına gelir. Devletlerin, hak ve özgürlüklerini diğer Devletlerin haklarına saygı göstererek kullanması ve bu hak ve özgürlükleri kullanırken diğerlerinin de haklarını kullanılmasına izin verecek alanlar bırakmaya özen göstermeleri bir zorunluluktur. BMDHS Madde 297 para 1'a ve b'de belirtilen uyuşmazlıklarda yer alan durumlar, karşılıklı "gerekli saygı" kuralının uygulandığı durumlardır.

- MEB sınırları içinde balıkçı tekneleri ile seyir
- MEB içerisinde gemilere bunker yakıtı verilmesi
- MEB sınırları içinde askeri faaliyetler askeri faaliyetler
- Tarihi veya arkeolojik nesnelerin 24 milin ötesindeki bölgede kıta sahanlığından kaldırılması

Sayılabilir.

7.5.2 Hakçalık İlkesi (Equity Principle)

Montesquieu'ya göre insan aklı hukukun kalbidir ve bu nedenle tüm hukuk sistemlerinin temel ilkelerinde benzerlikler bulmak zor değildir. İnsan aklı ahlak ve adalet duygusu ile desteklenmelidir. Böylece hukuk ile hakçalık yakınlaşır. Geniş ölçüde hakçalık ilkesi ile ilişkilendirilebilecek unsurlar, tarihin en eski yazılı kaynaklarında bulunabilir. Örneğin, MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda Hititler'in komşularıyla yaptıkları antlaşmalarda taraflar yemin ederek ve hangi eylemlerin antlaşma yükümlülüklerine aykırı olabileceğini belirterek antlaşmanın katı şartlarını yerine getirmekten kaçınmanın önlenmesini amaçlamışlardı. Hakçalık, farklı biçimlerde de olsa, birçok toplumda ve dinde tanımlanmıştır. Yunanlılar bunu "merhamet" olarak adlandırmışlardır. Romalılar ise "eşitlik" olarak isimlendirmişlerdir. Eski Çin yasası bunu "şefkat" olarak tanımlanmıştır ve Hindu felsefesinde ise "doğruluk" doktrini şeklinde yer bulmuştur. İslami öğretide "istihsan[42]" kanunların uygulanmasından kaynaklanan aşırı zorluklardan kaçınmak için kullanılmıştır.

Uluslararası hukukta hakçalık ilkeleri 1920 yılına kadar net değildi. Hakça uygulamalar ve hakçalık ilkelerinin geliştirilmesi, otoriter herhangi bir gücün bulunmaması nedeniyle uluslararası hukukta hızlı bir gelişme göstermemiştir. Öte yandan, iç hukuk sistemlerinde ister teamül hukukunda ister medeni hukukta hakçalık ilkesinin uygulamaları yaygın ve dikkat çekicidir. Sözleşmeler hukukundaki iyi niyet kuralı, sözleşmelerin hukuka uygunluğu için geçerli rızanın aranması, haksız

[42] Istiḥsan Arapça bir terim olup yargıda takdir yetkisini tanımlar. Kelimenin anlamı "iyiye yormak" şeklinde çevrilebilir. Bilimsel yorumlamanın veya içtihadın altında yatan hukuki düşünce ilkelerinden biridir. Klasik hukukçular arasında bu ilke konusunda birtakım uyuşmazlıklar olmuş ve Hanefi hukukçuları bunu ikincil bir kaynak olarak benimsemiştir. İslam içindeki liberal hareketlerin günümüzdeki taraftarları, Kuran ve Sünnet'in feminist ve reformist yorumlarını desteklemek ve böylece İslam hukukunda reform yapmak için istihsan ve benzer istislah fikrini etik ilkeler olarak kullanmaktadırlar.

zenginleşme ve işkence ile ilgili kurallar, ulusal hukuk sistemlerindeki hakça kavramlardan sadece birkaçıdır.

Hakçalık İlkesi, uluslararası hukukun da genel ilkelerinden bir tanesi olup, bu ilkenin "*ex aequo et bono*" yani hakkaniyet ve nısfet ilkesi ile karıştırılmaması gerekmektedir. Hakçalık ilkesi, uluslararası hukuk uygulamalarında en yoğun kullanım alanını deniz hukukunda bulmaktadır.

UAD'nin 1982 Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davası Kararında, "*Bir hukuksal kavram olarak Hakçalık, adalet düşüncesinin doğrudan tezahürüdür ve Danimarka, Hollanda ve Federal Almanya Cumhuriyeti arasındaki deniz alanının sınırlandırılması hakçalık ilkesine göre yapılmalıdır*" şeklinde hüküm belirtmiştir. (Aksar, 2015:81). BMDHS metni içerisinde çeşitli maddelerde "Hakçalık İlkesi"ne (Equity Principle) atıf yapılmaktadır. 59. Maddede "*Münhasır ekonomik bölge içerisinde Sözleşmenin ne hak ve ne de yetki tanıdığı durumda uyuşmazlıkların çözümünün esası*" başlıklı madde şu şekildedir:

"İşbu sözleşmenin münhasır ekonomik bölge içerisinde ne sahildar devlete ve ne de diğer devletlere haklar ve yetki tanımadığı ve sahildar devletin menfaatleri ile diğer devlet veya devletlerin menfaatleri arasında uyuşmazlık çıkan durumlarda bu uyuşmazlık, Hakçalık İlkesine dayanarak ve diğer bütün ilgili şartlar ışığında söz konusu menfaatlerin taraflar için ve uluslararası toplumun bütünü için olan önemi göz önünde bulundurularak çözümlenmelidir."

BMDHS 83. Maddesi de "Hakçalık" ilkesine değinmektedir. Söz konusu Maddenin 1. Fıkrasına göre, "*sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan Devletler arasında kıta sahanlığının sınırlandırılması, hakçalığa uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü̈'nün 38. Maddesinde belirtildiği şekilde, uluslararası hukuka uygun olarak antlaşma ile yapılacaktır*". Eğer taraflar arasında yürürlükte olan bir uluslararası antlaşma varsa, bu antlaşmaya uygun hareket edilecektir. (83/4). Uyuşmazlık söz konusu olduğunda bu uyuşmazlığın BMDHS 15. Kısımda öngörülen usuller çerçevesinde çözülmesi önerilmektedir. (83/2). Bu çözüm sağlanıncaya kadar taraflar soruna pratik çözüm getiren geçici düzenlemeler yapabilirler ancak nihai çözümü tehlikeye atacak girişimlerde bulunmamaları tavsiye edilmektedir (83/3).

Yukarıda da değindiğimiz gibi hakçalık ilkesi, hakkaniyet ve nısfet ilkesiyle karıştırılmamalıdır. UAD Statüsünün 38. Maddesi ve BMDHS'nin UDHM ile ilgili

293. Maddesi, anlaşmazlığa taraf olan Devletlerin UAD'a onay vermesi koşuluyla, hakkaniyet ve nısfet anlamına gelen "*ex aequo et bono*[43]" ilkesi çerçevesinde karar verilmesine olanak vermektedir. Bugüne kadar, adı geçen her iki Mahkemede de uyuşmazlığa konu tarafların "*ex aequo et bono*" ilkesine göre karar verilmesini onayladıkları bir dava görülmemiştir (Focarelli, 2019). Oysa Hakçalık İlkesi çok yaygın kullanım alanı bulmuştur. Uluslararası Adalet Divanı'nın Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları kapsamında dayanak yaptığı Hakçalık ilkesi, daha sonraki Kararlar için de temel dayanaklardan birisini oluşturmuştur. Hakçalık ilkesi Mahkemenin resen (ex officio[44]) uygulayacağı bir kural olup tarafların uygulama konusunda başvuru yapmaları veya onay vermeleri gereken bir yöntem değildir ve diğer yönlerin yanında, bu yönüyle de, hakkaniyet ve nısfet ilkelerinden ayrılmaktadır.

Hakçalık ilkesinin uygulamada nasıl ele alınacağına yönelik pratik bir formül bulunmamaktadır. Her somut olayda hakça bir çözüm sağlayacak tüm veriler değerlendirilerek o olaya özgü bir sonuç elde edilmelidir (Pazarcı 1989). Ancak elbette ki bu durum, hakçalık ilkesinin her olayda uygulanabilecek birtakım genel kurallara sahip olmadığı anlamına gelmemektedir.

UAD Tüzüğü'nün 38. Maddesi, önüne gelen uyuşmazlıklarda karar verirken Mahkemenin hangi kaynakları dikkate alacağını belirlemiştir. Bunlar, "Uluslararası hukukun kaynakları" olarak kabul edilmektedir. Bu kaynaklardan birisi, daha önce de incelediğimiz gibi, "uygar uluslar tarafından kabul görmüş genel hukuk ilkeleri" dir. Doktrinde, "Hakçalık İlkesi"nin bu ilkelerden bir tanesi sayılması gerekeceğine ilişkin görüşler mevcuttur (White, 2004).

7.5.3 Eşit Uzaklık İlkesi (Equidistance Principle)

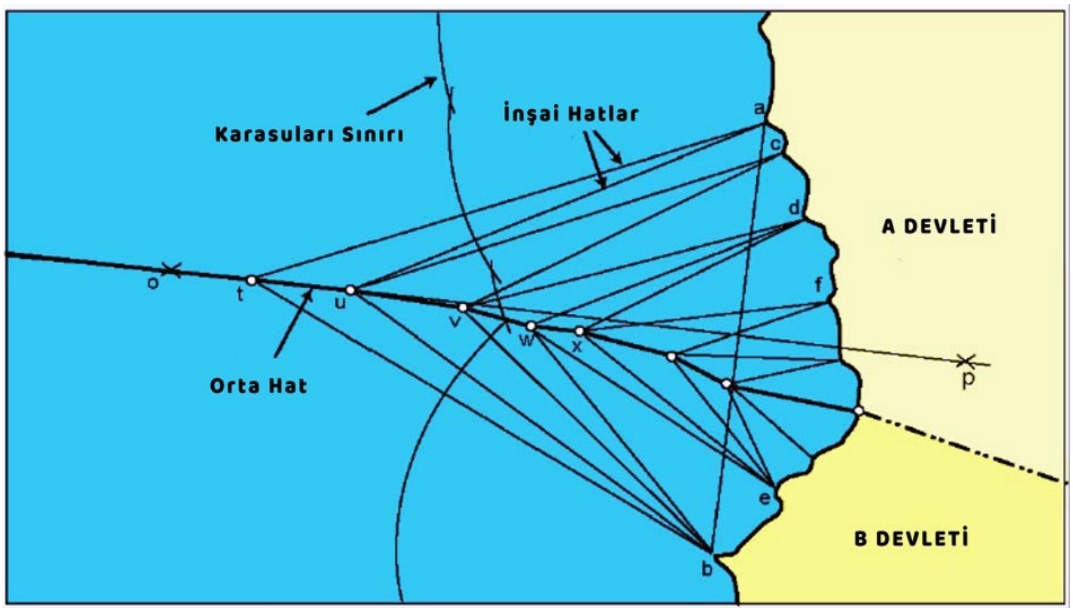
Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında normativite, 1958 Kıta Sahanlığı Konvansiyonu'nun 6. Maddesinde tanımlanan ve 1982 BMDHS'nin 15. Maddesinde

---

[43] *ex aequo et bono,* "hakkaniyet ve nısfet" anlamına gelir. Uluslararası hukukta kullanılan bir terim olup bir davanın esası üzerinde karar verilirken yazılı hukuk kaynakları yerine nısfet ve hakkaniyeti esas alan ve vicdani bir karar verilmesini sağlayan çözümdür. Eski çağlarda *ex aeque et bono* kavramı, tahkim ve diğer uyuşmazlık çözüm süreçlerinde bir rehber ilke olarak 'temel adalet' fikrine dayanmıştır. Tarafların açıkça kabul etmesi şartıyla, yargıçların ve hakemlerin, orijinal Latince ifadenin gerçek çevirisi kullanarak söylenirse, bir davada, "adil ve hakkaniyetli" karar vermelerini amaçlar. Bu aynı zamanda, yazılı hukuk kurallarına bakılmaksızın, vicdani bir karar verilmesi anlamına da gelir.

[44] *Ex Officio* latince bir terim olup "Bulunduğu makam veya görev nedeniyle" anlamına gelmektedir. Türk Hukukundaki karşılığı "*Resen*" sözcüğüdür. Bir konu kanunla karar bağlanmış ise, bu konuda hiç kimseye danışılmadan karar verilebilir. Resen, kimseye danışılmadan yani bağımsız olarak anlamına gelmektedir.

yeniden ifade edilen eşit uzaklık ilkesine dayanır. Eşit uzaklık, "her iki Kıyı Devletinin karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatların en yakın noktalarından eşit uzaklıkta olan orta hat" olarak tanımlanır (BMDHS Md. 15[45]). Coğrafi anlamıyla eşit uzaklık, kıyıları karşılıklı veya bitişik Devletlerin kıyıları arasında esas hatlardan eşit uzaklıkta çizilen, birkaç noktayı birleştiren ve segmentlerden oluşan geometrik bir çizgidir. Hukuki ve siyasi açılardan ise, eşit uzaklık, 'daha yakın olma' (Closer proximity) kavramına dayanan Kıyı Devleti egemenliği ve yargı yetkisinin deniz alanındaki yansıması anlamına gelir. Aşağıdaki Şekil 7.5'te kıyıları bitişik iki devlet arasında eşit uzaklık ilkesine göre sınırlandırmanın yapılışı gösterilmektedir.

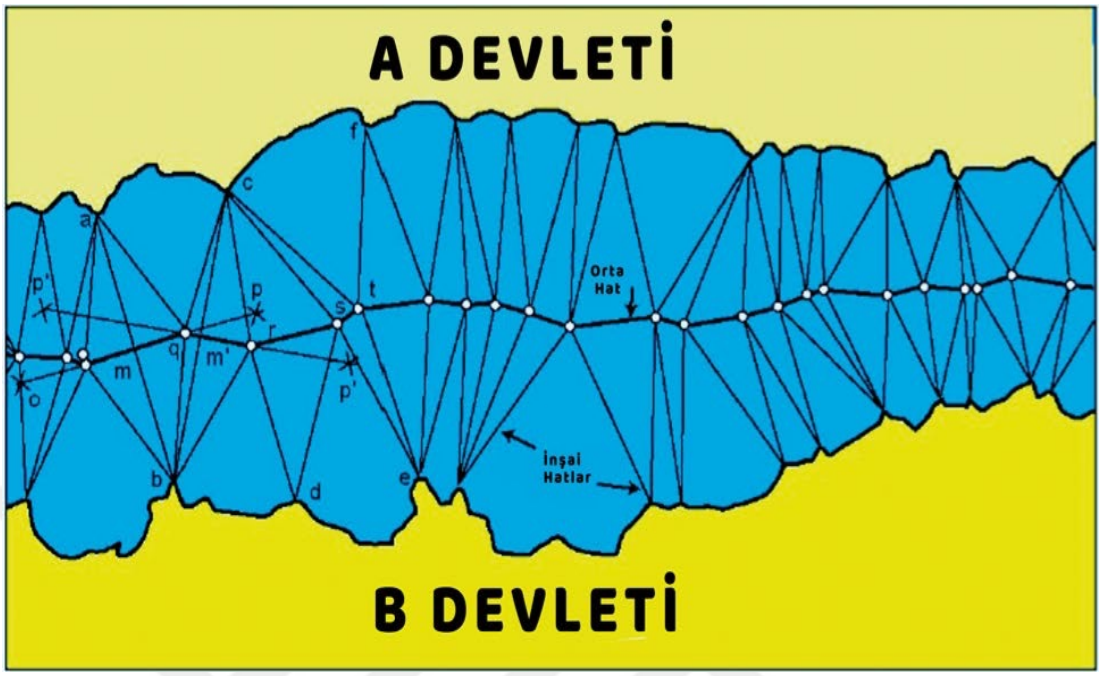

Şekil 7.5 : Kıyıları bitişik iki Devlet arasında eşit uzaklık ilkesine göre yapılan sınırlandırma (IHB, 2006).

Eşit uzaklığın orta hatta eşit olup olmadığı konusunda dikkat edilmesi gereken husus teknik ve hukuki açıdan her iki kavramın da birbirinin yerine kullanılıyor olmasındandır. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davasında (1969) UAD, eşit uzaklık ilkesini bir teamül hukuku kuralı olarak kabul etmemiştir. Ancak yine de eşit uzaklık ilkesi, uluslararası deniz hukukunda deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında kullanılan temel yöntem olarak bilinir.

[45] "Sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletlerarasında karasularının sınırlandırılması" başlıklı BMDHS 15. Maddesi şu şekildedir: "İki Devletin sahilleri bitişik veya karşı karşıya olduğunda, aralarında aksine antlaşma olmadıkça, bu Devletlerden ne birinin ne de diğerinin kendi karasularını, bütün noktaları bu iki devletin her birinin karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatların en yakın noktalarından eşit uzaklıkta bulunan orta hattın ötesine uzatmaya hakkı yoktur. Bununla beraber bu hüküm, tarihi hakların veya diğer özel durumların varlığı nedeniyle, her iki Devletin karasularının başka şekilde sınırlandırılmasını gerekli olduğu durumlarda uygulanmaz."

Aşağıdaki Şekil 7.6'da kıyıları karşılıklı iki devlet arasında eşit uzaklık ilkesine göre sınırlandırmanın yapılışı gösterilmektedir.

Şekil 7.6 : Sınırları karşılıklı iki Devlet arasında eşit uzaklık ile sınırlandırma yapılması (IHB, 2006).

Yapılan bir araştırmaya göre devletlerarasında deniz yetki alanlarının belirlenmesinde bitişik kıyılara sahip devletlerin %51'inin deniz sınırlarının tamamını veya bir kısmını belirlerken eşit uzaklık ilkesini kullandıkları belirlenmiştir (Tanaka, 2006). Ancak bunca popülaritesine karşın eşit uzaklık ilkesi içtihatta teamül hukuku olarak kabul edilmemiştir. Çünkü içtihat, eşit uzaklık ilkesinin uyuşmazlığın tarafları açısından hakça bir sonuca yol açmadığını göstermiştir. Örneğin, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davalarında, eşit uzaklık hattının kullanılması sonucunda kıyıları içbükey olan Almanya açısından kıyıları dışbükey olan Hollanda ve Danimarka karşısında hakkaniyetsiz sonuca yol açan bir çizgi ortaya çıkmaktaydı. Bu durumu bir tarafa bırakır isek, yine de ifade etmeliyiz ki eşit uzaklık ilkesi gerek UAD ve gerekse uluslararası tahkim tarafından deniz yetki alanlarının belirlenmesinde başlangıç noktası niteliğinde kullanılmaktadır. Sözü edilen bu mahkemelerde hakçalık ilkesine uygun çözüm esas kabul edilmekle birlikte, eşit uzaklık ilkesi de hakça çözüme hizmet ettiği oranda deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında kullanılmaktadır (Aksar, 2017). Buna öğretide *eşit uzaklık/özel şartlar ilkesi* (Equidistance/Special Circumstances Principle) adı da verilmektedir. Bu ilkeye göre sınırlandırmaya önce geçici bir eşit uzaklık hattı çizilerek başlanmakta, daha sonra bölgenin kendine has

diğer koşulları hakçalık ilkesi de dikkate alınarak uygulanmakta ve tüm bu işlemlerin sonucunda nihai sınırlandırma hattı elde edilmektedir. UAD tarafından neticelendirilen Ukrayna ile Romanya arasındaki Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Davasında bu yöntem uygulanmış olup neticede eşit uzaklık ilkesi ile belirlenmiş sınırlarda bir değişiklik olmamıştır (ICJ 2009).

7.5.4 Coğrafyanın Üstünlüğü İlkesi (Land Dominates the Sea)

Denizlerin kara ülkesi egemenliğine dâhil edilmesine 3 millik karasuları (top güllesi kuralı) ile başlandığından bu yana, gerek bu genişliğin belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekse deniz alanlarının ve kaynaklarının tahsisi, kara kütlesi ve kıyı şekillerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bunlara sahanlık hakkı olan adalar ve MEB'li Devletler dâhildir (Cottier, 2015).

Sınırlandırmanın hakçalık ilkesine uygun olarak yapılması ilke olarak kabul görmekle beraber, hukukun objektif ilkelerle uygulanmasının temel bir unsur olduğundan hareketle, bu kavramın ete kemiğe büründürülmesi gerektiği de muhakkaktır (Acer, 2002). Hakça ilkelerin ölçülebilir ve somut bir bir ilkeler seti haline getirilmesini sağlamak açısından coğrafyanın değerlendirilmesi öne çıkan bir unsur halini almıştır.

Coğrafyanın üstünlüğü ilkesinin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması işlemine uygulanması açısından, ortaya çıkan sorun, coğrafyadan neyin anlaşılacağıdır. Ülkenin kara parçası ve unun deniz üstünde ve altında devam eden uzantısının mı yoksa ülkenin sahillerinin uzunluğunun mu dikkate alınacağı konusu, mahkemelerin sınırlandırma aşamasında üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi olmuştur.

Bir devletin deniz yetki alanına sahip olabilmesinin temel koşulu, denize kıyısı bulunmasıdır. Elbette ki kullanım hakları bakımından denize kıyısı bulunmayan devletlerin de açık denizlerde eşdeğer ve münhasır yetki alanlarında sınırlı da olsa hakları bulunmaktadır. Ancak gerek karasuları gerekse kıta sahanlığı ve MEB sahibi olunabilmesi için ön koşul, ilgili devletin bir kıyısının bulunmasıdır. Coğrafyanın üstünlüğü ilkesi de temel dayanağını bu vazgeçilmez ön koşuldan almıştır. Bu ilke, 1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasında UAD tarafından “Kara, denize hâkimdir” (The land dominates the sea) şeklinde tanımlanmıştır.

“Kara, denize hâkimdir” ilkesi, klasik uluslararası hukukun temel ilkelerinden biridir. Ancak hukuki açıdan ve hakça ilkeler bakımından gereğinden fazla "geniş" tir. Bu nedenle daha fazla belirlenme ve tanımlanmaya muhtaçtır. Kara ülkesini başlangıç

noktası olarak kabul eden anlayışa göre Kıyı Devletinin sahip olduğu kara parçasının deniz altındaki uzantısının deniz kaynaklarının tahsisi üzerinde etkisi bulunmaktadır. Ancak, bu aslında yanlıştır. Kara kütlesi, kıta sahanlığı doktrininin başlaması ve meşrulaştırılması için önemli idiyse de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sürecinde hiçbir zaman belirleyici bir rol oynamamıştır (Cottier, 2015). Dolayısıyla, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davasında mahkeme anakaranın doğal uzantısına büyük önem atfetmiş hatta her anakaranın doğal uzantısının onun egemeni olan devlete verilmesi yönünde hüküm kurmuştur. Ancak, bir sonraki dava olan İngiltere-Fransa davasında Hakemlik Mahkemesi, doğal uzantının mutlak rolünü kabul etmemiş, benzer şekilde Kanada-Fransa, Tunus-Libya ve Libya-Malta davalarında da doğal uzantı kavramı itibar görmemiştir (Acer, 2002). Tunus/Libya davasında, "doğal uzantı" kavramının uygulanması işleminde, Libya Devleti, herhangi bir sahilin 'tesadüfi veya kazara yönünün' değil, kıtasal kara kütlesinin kendisinin coğrafi referans olarak alınması gerektiğini savunmuştur. Bu argüman, devletin anakarasının (landmass) değil, sahillerinin sınırlandırmada belirleyici faktör olduğuna karar veren Mahkeme tarafından reddedilmiştir. Bu karar ve benzerlerinin hükümlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki, coğrafyadan kasıt, Devletlerarasında sınırlandırmaya esas teşkil eden deniz alanlarına karşılık gelen anakara coğrafyasıdır. Bu çerçevede en önemli unsur olarak ise anakara kıyılarının uzunluğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla kıyı uzunluğu, ilgili devletin deniz alanını belirleyen en önemli coğrafi unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Acer, 2002). Kıyıların uzunluğu yanında içbükey-dışbükey olmaları, üzerindeki körfezler, burunlar ve girintili-çıkıntılı yapıları da yine belirleyici nitelik taşımaktadır. Bütün bunlar, geçici eşit uzaklık hattının ortaya çıkarılma hesabına temel teşkil edecek başlangıç çizgisinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Yetki alanı sınırlandırma işleminde devletlerin kıyı uzunluklarının önemli olduğunun ışığında Doğu Akdeniz deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında Mısır ve Türkiye'nin sahip oldukları hakları değerlendirirsek, her iki Devletin de kıyı hattı uzunluklarının birbirine yakın olması göze çarpmaktadır. Eşit uzaklık ilkesine göre çizilecek geçici bir sınırlandırma hattı nihai hatta yakın bir sonuç ortaya koymalıdır (Tuğ, 2019). Kıbrıs adası ve üzerindeki siyasi yapılanmaların durumu ilave kriterler olarak yine bu içtihada uygun olarak değerlendirilecektir. Coğrafyanın üstünlüğü ilkesi hakkaniyetin sağlanması bakımından sadece coğrafi unsurların dikkate alınmasının yeterli olacağı anlamına gelmemektedir. Bu yetersizliğin varlığı ve

hakkaniyetin sağlanması için coğrafyanın yanında diğer ilgili unsurların da dikkate alınması gerektiği uluslararası yargı kararlarında ayrıca vurgulanmıştır (Acer, 2002).

7.5.5 Orantılılık İlkesi (Proportionality Principle)

1969 yılında, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davalarında, UAD'den kıta sahanlığının sınırlandırılmasıyla ilgili bir uyuşmazlıkta uygulanacak uluslararası hukuk kural ve ilkelerini belirtmesi istenmiştir. Mahkeme, biri Almanya ile Hollanda ve diğeri Almanya ile Danimarka arasında olan ve daha sonra birleştirdiği iki davada karar vermiştir. Sınırlamaların çoğu taraflarca kabul edilmiştir. Mahkeme, sınırların belirlenmesinde Danimarka ve Hollanda tarafından desteklenen "eşit uzaklık ilkesi" ile Almanya tarafından desteklenen "kıyı şeridi ile orantılılık ilkesi" arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Bu davayla ilgili kararında mahkeme şu ifadeleri kullanmıştır:

"Müzakereler sırasında dikkate alınması gereken faktörler, hakça ilkeler uyarınca gerçekleşen bir sınırlandırma sonucu ortaya çıkan kıta sahanlığı alanları arasında; kıyı şeritleri, kıyı şeridinin genel yönünde ölçülen kıyıların uzunlukları, aynı bölgedeki bitişik devletlerarasındaki diğer kıta sahanlığı sınırlamalarının etkilerini de dikkate alan, makul bir orantısallık unsurunu içermelidir." (ICJ 1969)

Burada kastedilen, kıyı şeritlerinin uzunluğu ile bu şeritlerin temsil ettiği Devletlerin sahip olacağı deniz yetki alanı arasında ilgili alt kriterlerce denetlenen makul bir orantısallığın bulunmasıdır. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davasından yaklaşık on yıl sonra, İngiliz-Fransız Kıta Sahanlığı davalarında, Tahkim Mahkemesi, orantısallığın tüm davalarda uygulanacak genel bir ilke olduğunu düşünmediğini kesin bir şekilde ifade etmiştir. Mahkeme, Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı vakalarında kendine özgü bir coğrafi durum olduğunu kabul ederken, kıyılar arasında kurulacak orantının, ortaya çıkacak kıta sahanlıklarının oranını ortaya koymaktan çok, bu sahanlıkların belirlenmesinin hakça yapılıp yapılmadığı konusunda fikir veren bir ölçüt olarak görülebileceği ancak genel bir ilke olarak kabul edilemeyeceğini ortaya koymuştur (UN, 2006).

UAD, 2009 yılında sonuçlandırdığı Ukrayna-Romanya arasındaki Karadeniz Yetki Alanları Sınırlandırma Davasında konuyla ilgili daha evvelki içtihatların bir özetini de yapmış, bu arada 1984 tarihli Maine Körfezi'ndeki Deniz Alanlarının Sınırlandırılması

Davasına da değinmiştir. UAD bünyesinde ilk kez oluşturulan bir özel daire tarafından bakılan bu davada, özel Daire şu görüşü ortaya koymuştur:

"Deniz yetki alanı sınırlandırması, ilgili alandaki taraflara ait kıyıların uzunlukları ile orantılı olarak uyuşmazlığa konu alanın doğrudan bölüştürülmesi şeklinde kesinlikle yapılamaz. Ancak şu da aynı derecede kesindir ki, farklı bir sınırlandırma yöntemi ile elde edilen sonuç, söz konusu kıyıların uzunlukları ile önemli ölçüde orantısızlığa işaret ediyor ise, bu, uygun bir düzeltmeyi gerektiren bir durum olacaktır." (ICJ, 2009).

UAD tarafından 1985 yılında karara bağlanan Libya-Malta Kıta Sahanlığı Davası ise hem orantılılık prensibinin uygulanması hem de bir ada devletinin kıta sahanlığı haklarının ilk kez UAD tarafından değerlendirilmesi açılarından dikkate değerdir. Bu davada Libya, bir devletin kara topraklarının denize doğru uzanan kısmının kıta sahanlığı sınırlarının belirlenmesinde esas kabul edilmesini savunurken, Malta ise doğal uzantının kıta sahanlığı hakları açısından artık fiziksel kriterler çerçevesinde kabul görmediğini, kıyıdan uzaklık kavramının esas kriter olarak alınması gerektiğini ileri sürmüştür (ICJ, 1985). Bu davada Malta, ayrıca, bağımsız bir ada devleti olduğunu ve bu nedenle kendisine bir ana kara ülkesi yanında yer alan adalara tanınacak haklara göre farklı haklar tanınması gerekeceğini ileri sürerek devletlerin egemen eşitliği ilkesi gereği eşit uzaklık ilkesine göre çizilecek orta hatta düzeltme yapılmamasını talep etmiştir. Mahkeme, devletlerin eşit egemenliğinin kıta sahanlıklarının da eşit uzunlukta olacağı şeklinde değerlendirilemeyeceği ve kıyısal uzunlukların referans alınmasının bu noktada göz ardı edilemeyeceği gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir. UAD, Malta Adası'nı içinde bulunduğu coğrafi alanın bütünü çerçevesinde değerlendirmiş, Akdeniz içerisinde küçük bir olgu olduğunun altını çizmiş, uyuşmazlığın tarafı iki devletin kıyı uzunlukları karşılaştırıldığında çok büyük bir fark olduğunun görüldüğü belirlemesini yaparak bu tespitler ışığında belirlenen geçici orta hattın kuzeye kaydırılması gerektiğine hükmetmiştir (Dost, 2018). Mahkeme, bu kararı ile Libya'nın büyük önem atfettiği "orantılılık ilkesi" ne kıyı uzunlukları bakımından hak verdiğini de ortaya koymuş, ada devleti olmanın ilave haklar getirmesi gerekeceği düşüncesine ise prim tanımamıştır. Neticede Mahkeme tarafından takdir edilen nihai sınırlandırma hattı, geçici orta hattan 24 deniz mili daha kuzeyde (Libya lehinde) gerçekleşmiştir.

Tüm bu davalar, UAD ve tahkim mahkemelerinin deniz yetki alanlarında hakça ilkelere uygun bir sınırlandırma yapabilmek için yargı yetkilerini nasıl geliştirdiklerini

göstermektedir. UAD, sonucu "orantılılık kontrolüne" tabi olan çok aşamalı bir yöntem geliştirmiştir. İlk olarak Mahkeme, ilgili devletlerin kendilerinin bir anlaşmaya varamadıklarını tespit etmektedir. İkinci olarak, tespite esas teşkil edecek kıyıları ve baz noktalarını belirlemekte ve kural olarak eşit uzaklık ilkesine uygun geçici bir sınır hattı oluşturmaktadır. Üçüncüsü, Mahkeme, koşullu olarak çizilmiş bu geçici hattın değiştirilmesine gerek olup olmadığına karar vermeden önce ilgili tüm koşulları dikkate almaktadır. Son olarak mahkeme, sonucun ilgili kıyı uzunluklarına ve ortaya çıkan alanların paylaştırılmasına istinaden önemli bir orantısızlığa yol açıp açmadığını *ex post facto* (makabline şamil) olarak kontrol etmektedir. Sonuç olarak, deniz yetki alanı sınırlamasındaki orantılılık prensibi, bu alanda belirli ve özlü bir işlev üstlenmektedir. Uygulamada uygunluk ve gereklilik dikkate alınmaz. Odak noktası, elde edilen sonuçların kıyı konfigürasyonları ve kıyı devletlerinin kara kütleleri ile orantısız olmaması ve hakça bir bölüşüme hizmet ettiğinin denetlenmesidir (Cottier et al, 2012).

7.5.6 Tek Deniz Sınırı İlkesi (Single Maritime Boundary Principle)

BMDHS ile birlikte MEB kavramının da ortaya çıkmasının ardından, kıyı Devletleri arasında, deniz yetki alanlarını karasuları ötesinde sınırlandırma işlemi esnasında, basitlik, kesinlik ve kolaylık adına hem MEB hem de kıta sahanlığı sınırlarını tek deniz sınırı olarak belirleme yönünde artan bir eğilim olmuştur. Teorik olarak, MEB'nin sınırlandırılması KS'dan farklı bir çizgi izleyebilir. Bununla birlikte, pratik nedenlerle, Devletler, denizcilik bölgelerinin tüm amaçlar için tek bir deniz sınırı ile sınırlandırılmasını tercih etmektedirler. Bunun nedeni her şeyden önce iki bölge arasındaki doğal kaynakların çakışmasında yatmaktadır (Aasen, 2010). Bitişik kıyılara sahip iki devlet arasında kıyıdan denize doğru çekilen bir çizgi ilk on iki deniz mili için iki devletin karasularını ayıracaktır. Bunun ötesinde, eğer bu devletler kabul ederse, aynı çizginin devamı aralarındaki iki deniz yetki alanını da bu tek hat ayırabilir (Sharma, 1987).

Esas hatlardan itibaren ölçülen 200 deniz miline kadar olan mesafede MEB ve KS arasındaki kural benzerlikleri de tek deniz sınırı yaklaşımını desteklemektedir. BMDHS'nin 57. ve 76. Maddeleri uyarınca, 200 deniz mili mesafeye kadar olan bölge, kıtasal sınırın 200 deniz miline kadar uzandığı durumlarda bu yetki alanına hem MEB hem de KS etiketi yapıştırılmasına izin verir niteliktedir. Ayrıca, BMDHS'nin 56. Maddesinden de anlaşılacağı üzere, MEB kavramı deniz yatağı ile beraber onun

üzerindeki su sütununu da içerir ve KS'nın yasal rejimi, devletlerin MEB'lerinde mevcut hak ve görevleriyle neredeyse aynıdır (Deniz yatağı üzerindeki kaynaklar, yapay adalar, bilimsel araştırmalar vb. bakımından). Öte yandan, MEB ve KS'nın sınırlandırılmasına ilişkin 74 ve 83. Maddeler birbirine paraleldir. UAD tarafından 1985 Libya-Malta Davasında 200 deniz mili mesafeye kadar hem deniz tabanına hem de toprak altına aynı şekilde "mesafe" kriterinin uygulanması, iki bölgeyi birden tek deniz sınırı ile belirleme olgusunu desteklemiştir (Dundua, 2006-2007).

BMDHS'nin 76. Maddesinde KS tanımlanırken iki ölçüt üzerinden hareket edilir: Kıyı Devletinin kara ülkesinin su altındaki uzantısı ve mesafe kavramı. Doğal uzantı kavramı KS bağlamında mesafe ölçütünden önce gelir iken, MEB açısından 57. madde sadece mesafeyi ölçüt olarak getirmektedir. Bu bakımdan iki kavram arasında bir ayırım mevcuttur.

KS ile MEB arasında bir diğer ayırım da birincisinin *ipso facto* ve *ab initio* var olduğu kabul edilirken, ikincisinin belli ölçülerde ilan edilmesinin gerekmesidir. Ancak bu durumun, her ikisi için tek bir sınırlandırma yapılmasına engel bir durum oluşturması gerekmemektedir.

KS'nın MEB karşısında üstünlüğü, belirli koşulların varlığı halinde 350 deniz miline kadar uzatılabilmesi imkânıdır. Ancak devletlerin karşılıklı kıyılarının birbirine uzaklığı 400 deniz mili veya daha yakın olan, örneğin Doğu Akdeniz gibi deniz sahalarında bu avantajın zaten kullanılması imkânı bulunmamaktadır.

Tek Deniz Sınırı İlkesi'nin sınırlandırmayla ilgili hukuk davalarında nasıl ele alındığına da kısaca bakacak olursak, bitişik devletlerarasındaki tek bir deniz sınırı kavramını barındıran ilk dava 1984 Maine Körfezi davası olmuştur. 1969 Kuzey Denizi davası, o tarihlerde MEB kavramı mevcut olmadığından yalnızca KS'nı kapsamıştır. 1982 Tunus-Libya davasında da iki farklı deniz yetki alanı söz konusu olmamakla birlikte, yargıçların, iki farklı deniz yetki alanı olan MEB ve KS arasındaki ilişkiye ve tek deniz yetki alanı sınırlandırmasına değinmeleri dikkate değer ve öğreticidir. Yargıçlar Jimenez de Arechaga, Oda ve Evensen, her iki deniz yetki alanı kavramı için tek bir yetki alanı sınırı kullanılması olgusunu desteklediklerini çünkü KS kavramının pratik nedenlerle giderek daha çok MEB kavramı içerisinde erimekte olduğunu ifade etmişlerdir (Dundua, 2006-2007).

7.5.7 Kapatmama İlkesi (Non-Encroachment Principle)

Kapatmama ilkesi, isimlendirmeden de de anlaşılacağı gibi, kıta sahanlığı veya MEB sınırları belirlenirken ilgili Kıyı Devletinin kıyı hattının deniz tarafındaki izdüşümünün (projeksiyonunun) kapatılmamasını açıklamaktadır. Hakça ilkeler esasına dayanır. Kıta sahanlığı genişliğinin belirlenmesinde doğal uzantı ilkesi yerine orantılılık ilkesinin daha geçerli hale gelmesiyle birlikte, sınırlandırma çizgisinin, her devlete, kıyılarına yakın alanları bırakmasını sağlaması gerektiği kabul edilmiştir. Bir devletin kıyılarına yakın bir deniz alanını bir başka devlete vermekle sonuçlanan bir sınırlandırma işleminin hakça ilkelere uygun olmayacağı düşüncesi, kapatmama ilkesinin temel gerekçesidir. Kanada-Fransa davasında, Mahkeme, Fransız adalarına Güneydoğu tarafına doğru bakan yönde bir denizalanı tahsis etmemiştir, çünkü bu durumun, Kanada kıyılarının denize çıkış alanlarını keseceğini (cut-off) düşünmüştür (Acer, 2002).

Kıyıların denize doğru izdüşümünün herhangi bir şekilde kesilmesinin önlenmesi, sınırlandırma işleminin, Kıyı Devletinin kıyı şeridi boyunca kara toprakları ile Kıyı Devletinin MEB/KS sahasının tamamı arasında doğrudan bir geçişe izin vermesi gerektiği anlamına gelir. Böylece, araya giren kara parçaları (adalar gibi) veya deniz sahaları tarafından bu geçişin önü tamamıyla kapatılamaz. Aslında bu "kapatmama" ilkesi, uyuşmazlığın taraflarının üzerinde uzun tartışmalar yürüttüğü Barbados ile Trinidad ve Tobago davasında belirleyici rol oynamıştır ve Mahkeme sınırlandırma çizgisini belirlerken, "... sınırlandırmadan kaynaklanan kapatma etkilerinin olmaması ve Mahkemenin çizdiği nihai çizginin, geçici eşit uzaklık hattından kaynaklanabilecek bir kapatmayı yansıtmamasına dikkat ettiklerini" açıklamıştır. Nikaragua ile Kolombiya arasındaki davada ise, Mahkeme, bir kapatma etkisinin her iki tarafın da aleyhine olacağını takdir ederek bunun sonucunda taraflardan hiçbirinin deniz alanlarına geçişlerinin kapatılmamasını sağlayan bir sınırlandırma çizgisi çizilmesini uygun görmüştür. Mahkeme, "Kesmeme" (No-cut-off) ve "Kapatmama" (Non-Enroachment) kavramları arasında belirgin bir bağlantı kurmuş ve birincisini, ikincisini önlemek amaçlı kullanmıştır (Batongbacal, 2018).

Kapatmama ilkesinin ağırlığı özellikle son mahkeme ve tahkim kararlarında artmıştır. Uyuşmazlık taraflarının, özellikle de haksız bir kapatma etkisine maruz kalanların, bu ilkeye önemli bir yasal argüman olarak başvuracakları beklenmektedir. Kapatmama ilkesinin temel dayanağı, Kıyı Devletinin coğrafyasına saygı duyulmasıdır ki bunun

da esası “kara denize hakimdir” ilkesidir. Daha da üst düzeyde bu ilkeler, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında izlenecek en üst kurallar manzumesi olan hakça ilkelerin parçasıdırlar. Bu nedenle, kapatmama ilkesi, günümüz deniz yetki alanı sınırlandırması işlemlerinde temel esaslardan birisi olarak kabul edilmektedir (Açıkgönül, 2016).

7.6 Yetki Alanı Sınırlandırılmasında Uyuşmazlıkların Çözümü ve Yöntemler

Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması, günümüzde uluslararası hukukun ve devletlerarasındaki uyuşmazlıkların önemli ve aynı zamanda endişe verici bir konusu olmaya devam etmektedir. Devletler “Mavi Ekonomi” olarak adlandırılan okyanus temelli kaynaklara giderek daha fazla ihtiyaç duyduklarından, bu kaynaklar önemini arttırmakta ve paylaşımında sorunlar yaşanmaktadır. Sınırların belirlenmesi aşamasında, Devletlerin egemenliğine ilişkin hassas sorunlar ele alınmakta, egemenlik hakları, yargı yetkisi ve değerli doğal kaynaklara ilişkin öğelerin her biri ayrı ayrı incelenmektedir. Tarihte olduğu kadar, günümüzde de devletlerarasında sınır anlaşmazlıkları en önemli uyuşmazlık konularından birisidir. 1648 ve 1990 arasındaki tüm savaşların en az %79'unun sınır anlaşmazlıkları nedeniyle ve daha fazla toprak kazanımı için çıktığı bilinmektedir (Vasquez,1995). Deniz yetki alanları da devletlerin denizlerdeki ekonomik ve politik sınırlarını oluşturmaktadırlar. Devletlerarasındaki deniz sınırlarının belirlenmesine ilişkin uyuşmazlıklar, ikili ilişkileri, hatta uluslararası barış ve güvenliği kolayca etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu tür uyuşmazlıklar, diğer devletlerin müdahalesinden endişe edilmesi nedeniyle balıkçılık alanlarının kullanılması gibi ekonomik faaliyetlerin de gerekli ölçüde yapılamamasına neden olabilir. Ayrıca, devletlerarasındaki sınırları belirlenmemiş deniz yetki alanları, hak iddia edilen bölgelerin örtüştüğü durumlarda, bu bölgelerde petrol ve/veya doğal gaz rezervleri bulunması halinde, devletlerin kuvvet kullanmaya varabilen müdahalelerine ve hatta sıcak çatışmalara zemin hazırlayabilmektedir. Günümüzde denize kıyısı olan devletlerarasında 512 adet deniz yetki alanı sınırlandırması potansiyelinin olduğu belirlenmiş olup, bunlar arasında üzerinde anlaşmaya varılanların sayısı yarısından daha azdır. Geri kalanında ise belirsizlik ve anlaşmazlıklar söz konusudur.

Örtüşen deniz yetki alanları konusundaki uyuşmazlık uzun süre çözümsüz kalırsa veya çözülmesi uzun zaman alırsa ya da makul bir süre içinde çözülemediğinde, bu, “uzun süreli deniz yetki alanı uyuşmazlığı” (Protracted Maritime Dispute) olarak kabul edilir.

Devletlerarasındaki deniz yetki alanları uyuşmazlıklarının çözüme kavuşturulması, uluslararası hukukun kaynakları aracılığıyla yönetilen ve düzenlenen uluslararası bir süreçtir. Bununla birlikte, uluslararası hukuk, bir uyuşmazlığın çözümüne, ancak onun tarafları bu çözümün kendileri için bir avantaj olacağına inanıyorlarsa, yardımcı olabilir. Aksi takdirde, tartışmalı bir konuda uluslararası hukuk kendiliğinden harekete geçerek bir şey yapamamaktadır (Monjur et al, 2019).

Kıyıdaş veya kıyıları karşılıklı devletler deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında çeşitli ulusal ve uluslararası engeller nedeniyle kalıcı bir çözüme ulaşamadıklarında uyuşmazlığın çözümü ertelenir. Bazı hallerde bu gibi devletler, deniz alanları üzerindeki uyuşmazlıkları çözemediklerinde bu meseleyi zamana bırakıp diğer ikili meselelere öncelik vermektedirler. Bu durumda devletler, uyuşmazlığı çözmek için gerekli adımları atmayı geciktirirler. Bunun çeşitli nedenleri arasında, özellikle demokrasi liginde yer alan devletlerde kamuoyunun iktidar üzerindeki etkisi ve belirleyiciliği sayılabilir. Dolayısıyla iktidar, muhalefete, kendisine karşı kamuoyu önünde kullanabileceği bir koz vermek istememektedir. Aynı şekilde, halkın deniz ve deniz kaynaklarının zenginliği konusunda genellikle çok bilgili olmaması nedeniyle iktidarlar üzerinde yeterince kamuoyu baskısı oluşmaması da çözümün gecikme nedenleri arasındadır. Deniz yetki alanları üzerindeki uyuşmazlıkların çözümünün ertelenmesinin bir başka nedeni de deniz hukuku konusunda çok sayıda uzmanın bulunmayışıdır. Bu iç engeller nedeniyle, devletler arasında arasındaki deniz yetki alanı uyuşmazlıkları uzun sürebilmektedir (Monjur et al, 2019).

İki veya daha fazla sayıda devlet arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda bir uyuşmazlık ortaya çıktığında, bunu çözmenin ilk ve en önemli adımı aralarında müzakerelerde bulunmaları olacaktır. Sınırların belirlenmesindeki uyuşmazlıklar daha çok üzerinde hak iddia edilen deniz yetki alanlarının birbiri ile örtüşmesi ya da bir devletin adalar üzerindeki egemenlik iddialarına diğer devlet(ler)in itiraz etmesinden ortaya çıkmaktadır. Bu sorun uyuşmazlığa düşen devletlerin üzerinde anlaşmaya varılamayan tartışmalı alanlarda ortak araştırmalar yapmaları ile çözülebilir, taraflar çoklukla bu konuda uzlaşmaya varamazlar. Öte yandan, ilgili devletlerin taraf oldukları bir uluslararası Sözleşme ile veya uluslararası hukukun diğer kaynakları aracılığıyla uyuşmazlığa çözüm bulunması konusunda fikir birliğine varmalarına dek, uluslararası hukuk sürece dâhil olamamaktadır. Aşağıdaki Çizelge 7.2'de uluslararası mahkemelerce dikkate alınan faktörler sıralanmıştır.

Çizelge 7.2 : Sınırlandırma uyuşmazlıklarının sonuçlandırılmasında etkili olması muhtemel faktörler (Østhagen, 2019).

Kategori:	Faktör:	Kararda Belirtilen:
Coğrafi:	• Uyuşmazlığa konu alanın büyüklüğü • Uyuşmazlığa konu alanın başkentlere mesafesi • Diğer Devlet (ler) in yakınında bulunan ada veya özerk alan • Kıyı bölgesinin nüfusu • İklim koşulları	
Ekonomik:	• Deniz kaynaklarının varlığı	• *Balıkçılık* • *Madenler* • *Hidrokarbon*
	• Deniz taşımacılığı açısından önemi	• *Uluslararası boğaz* • *Gemi sayısı*
	• Uyuşmazlığın maliyeti	• *Müzakereler/yargılama için gerekli kaynaklar* • *Uzayan uyuşmazlığın maliyeti*
Siyasi:	• Deniz sahasının güvenlik durumu	• *Ulusal güvenlik politikalarındaki kurallar* • *Askeri üslerin / kaynakların varlığı*
	• Yerel kitle	• *Uyuşmazlığa yerel / bölgesel ilgi* • *Uyuşmazlığa ilişkin genel ulusal ilgi / bilinç*
	• Aktörler arasındaki güç ilişkileri	• *Askeri imkanlar ile ölçülmüştür* • *Ekonomik açıdan ölçülmüştür (refah / GSYH)*
	• Uyuşmazlık taraflarının dostluk/düşmanlık değerlendirmesi	• *Tarihsel ilişkiler / ittifaklar* • *Önceki uyuşmazlık/çatışmalar* • *Devem eden uyuşmazlık/çatışmalar* • *Kültürel/tarihsel ilişkiler*
	• Uyuşmazlığın tarafları arasındaki ticaret	•
	• Bölgesel örgütlerin iş birliği için varlığı, Uyuşmazlık tarafı tüm devletlerin içinde olduğu bölgesel işbirliği örgütlerinin varlığı	• *Uyuşmazlığın kendisi ile ilgili* • *Uyuşmazlıkla ilgili diğer konularla bağlantılı* • *Bağlantısız konularla alakalı*
	• Bireysel liderler	• *Politika beyanlarında uyuşmazlıktaki muarızına ve / veya uyuşmazlığa referanslar* • *Tartışmalı devletlerin liderleri arasındaki ilişki / temas*
	• Ulusal siyasal sistem	• *Demokrasinin düzeyi* • *Yürütmenin gücü* • *Veto aktörlerinin varlığı* • *Yönetişim yapısı (üniter - federal)*
Hukuksal:	• BMDHS Taraf Durumu	• *İmza* • *Resmi Onay*
	• Toplam uyuşmazlık sayısı	• *Önceki uyuşmazlığın sonucu* • *Devam eden diğer uyuşmazlıkların durumu*
	• Yargı içtihatlarının dikkate alınması	• *Diğer uyuşmazlıklarda yer alan hukuksal konular*
	• Uyuşmazlığın hukuksal kökeni	
	• Uyuşmazlık tarafı Devletlerin denizcilik hukuku/uyuşmazlıkları konusunda genel ilkeleri/pozisyonları	
	• Uluslararası Yargı	• *Huzurdaki uyuşmazlık ile ilgili mahkeme kararları*

BM Antlaşması'nın 33. Maddesine göre, uyuşmazlığın tarafları önce müzakere, arabuluculuk, uzlaşma, tahkim ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş, ya da antlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla çözüm aramalıdırlar. Burada çözüm yollarının ne olacağı konusunda "kendi seçecekleri" vurgusu önemlidir. BMDHS'nin 287. maddesine göre ise, her devlet, uyuşmazlığı çözmede Sözleşmenin yorumlanması ve uygulanması bakımından bir veya daha fazla yol seçme hakkına sahiptir.

BMDHS deniz ile alakalı hemen hemen her konuda hukuki düzenleme getirmesine karşın, Sözleşmede deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin hükümler iyi tanımlanmış ve net değildir. Devletlerarasındaki yetki alanlarının sınırlandırılması sürecine ilişkin Sözleşme, hakçalık ilkesine uygun bir çözüm elde etmek için uluslararası hukuk temelinde varılacak bir mutabakatı öncelemektedir. Bu temel yaklaşım, uyuşmazlığın taraflarını aralarında inisiyatif almaya ve öncelikle de hakça bir antlaşma yapmaya yönlendirir. Yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda bir formül, şablon ya da kesin yöntem önermez. Uyuşmazlığa taraf devletler bir mutabakata varamazlarsa, Sözleşmenin XV. Bölümünde belirtilen uyuşmazlık çözüm usullerine geçebilirler (Monjur et al, 2019).

BMDHS'nin 287. Maddesine göre devletler, Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü için, yazılı bir bildirimde bulunmak sureti ile, aşağıdaki hukuki çözüm araçlarından birisine başvurmakta serbest olacaklardır:

a) Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (UDHM),
b) Uluslararası Adalet Divanı (UAD),
c) Sözleşme Ek VII uyarınca oluşturulan bir tahkim mahkemesi,
d) Özel bir tahkim mahkemesi.

Buradaki temel şart, uyuşmazlığın tüm taraflarının aynı çözüm aracının kullanılması üzerinde anlaşmaya varmış olmalarıdır (BMDHS Md. 287/4). Bu durum mevcut uyuşmazlığın üzerine bir yenisini daha ekleme potansiyelini barındırmaktadır çünkü hangi çözüm aracının kullanılacağı konusunda devletler çoklukla bir mutabakata varamamaktadırlar. Bu da çözümün ertelenmesinin bir başka nedeni olmaktadır.

Bu duruma örnek bir olay, Bangladeş ile Myanmar arasında Bengal Körfezi'ndeki deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıktır[46]. Bangladeş uyuşmazlığın UDHM'ye götürülmesini istemekteydi. Myanmar ise başlangıçta Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmeyi reddetti. Daha sonra Myanmar ile Bangladeş bu konuda anlaştı ve bu iki ülke arasındaki 40 yıldır süregiden deniz sınırı uyuşmazlığı UDHM tarafından çözüldü. Bangladeş, Hindistan ile olan deniz yetki alanı uyuşmazlığını da benzer şekilde UDHM'de çözmek istediyse de Hindistan bunu kabul etmedi. Hindistan uyuşmazlığın UDHM'de değil tahkim mahkemesinde çözülmesini istiyordu. Kısaca ifade etmek gerekirse, iki Devlet, çözüm aracının hangisi olacağı konusunda da uyuşmazlığa düşmüşlerdi. Daha sonra, Bangladeş, Hindistan'ın tahkim talebini kabul etti ve 2014 yılında Tahkim Mahkemesi uyuşmazlığı çözdü. Bu örnek olaydan da anlaşılacağı üzere, deniz yetki alanları konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıkların uzamasının bir diğer önemli nedeni, sınırların belirlenmesinde kullanılacak yöntemin seçilmesinde uzlaşmaya varılamamasıdır. Ortaya çıkan uyuşmazlıkların tamamına yakınında, Kıyı Devletleri, hakçalık ilkesinin mi yoksa eşit uzaklık ilkesinin mi uygulanacağı konusunda anlaşamamaktadırlar. Bu durum, gerek Bangladeş ve Myanmar arasındaki ve gerekse de Bangladeş ve Hindistan arasındaki deniz yetki alanlarının belirlenmesi davalarında Mahkeme önündeki en önemli sorunu teşkil etmiştir. Bangladeş, kıyılarının özel durumları nedeniyle hakçalık ilkesinin uygulanmasını talep ederken, Hindistan ve Myanmar daima eşit uzaklık

[46] Bangladeş, Deniz yetki alanları (MEB ve kıta sahanlığı) sınırlandırmasını güvence altına almak amacıyla Ekim 2009'da BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin Ek VII'si uyarınca Myanmar'a karşı tahkim takibi başlatmıştır. Bangladeş, iki komşu ülke Hindistan ve Myanmar'ın Bengal Körfezindeki deniz yetki alanının önemli bir bölümünde hukuksuz olarak hak iddia ettikleri için hem Hindistan'a hem de Myanmar'a dava açtı. Myanmar ve Hindistan yetki alanlarının sınırlandırılması için eşit uzaklık ilkesini desteklerken, Myanmar ise yetki alanı sınırlandırılmasında hakçalık ilkesi çerçevesinde hesaplama yapılması gerektiğini savunmaktaydı. Geometrik hesaplamalar yoluyla deniz sınırlarını belirleyen eşit uzaklık ilkesi, Bangladeş'e Körfezin çok az bir kısmını bırakmaktaydı. Sonunda hem Bangladeş hem de Myanmar, uyuşmazlığın çözümü için Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'nin (UDHM) yargı yetkisini kabul etti. UDHM yargılamalarından önce Bangladeş ve Myanmar, 1974-86 ve 2008-10 yılları arasında deniz yetki alanı sınırlandırma müzakereleri gerçekleştirmişti. UDHM, 14 Mart 2012 tarihli kararında, Bangladeş'in Bengal Körfezi'ndeki 200 deniz mili MEB ve kıta sahanlığı talebini onadı. Karar, Bangladeş'e, 200 Deniz Mili ötesindeki dış kıta sahanlığında da önemli bir pay verdi ve bu da açık deniz petrolü ve Körfezde keşif için bu ülkeye yeni haklar tanıdı. Bu davanın özelliği, bir uluslararası mahkemenin ilk kez deniz yetki alanını 200 deniz Mili'nin ötesinde sınırlamış olmasıdır. Bangladeş, ayrıca, St. Martin Adası çevresinde de 12 mil genişliğinde karasuları hakkı kazandı, Myanmar ise adaya sadece 6 Deniz Mili karasuları yetkisi verilmesini talep ediyordu. Bu dava, ayrıca, deniz yetki alanlarında eşit uzaklık ilkesinin değil, hakçalık ilkesinin uygulanmasının uluslararası hukukta içtihat haline gelmekte olduğunu gösteren önemli kararlardan bir tanesidir.

ilkesinin kullanılmasını istemişlerdir. Çizelge 7.3, Devletlerin uyuşmazlıklarda çözüm için başvurdukları yöntemlere başvurma frekanslarını göstermektedir.

Çizelge 7.3 : Devletlerin uyuşmazlıklarda çözüm yöntemlerine başvurma frekansı (Wiegand, 2014).

Müzakere	**Arabuluculuk**	**Tahkim/Mahkeme**	**Toplam**
1587	544	99	2130
%70	**%25**	**%5**	**100%**

7.6.1 Müzakere (Negotiation)

Müzakere, ikili veya çok taraflı bir uyuşmazlığı çözmenin en önemli ve barışçı yoludur. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması için de bu kural geçerlidir hatta birtakım avantajları vardır. Uyuşmazlığın tarafları müzakereleri kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmekte özgürdürler ve müzakereye katılma tamamen isteğe bağlı bir süreçtir. Taraflar ancak kendi yararlarına olacağına inanıyorlarsa bu süreci başlatır ve sürdürürler (Aceris Law, 2020).

Taraflar müzakerelerin sonuçlarını kabul veya reddetmekte özgürdür ve süreç boyunca diledikleri zamanda müzakerelerden çekilebilirler. Müzakere yönteminde tarafların iradelerine müdahale eden 3. taraf etkisi yoktur. Bu yüzden de deniz yetki alanı sınırlandırma uyuşmazlıklarının müzakerelerinde bir karara varmak kolaydır. Yargı yolu ile kıyaslanırsa, daha az risk taşır ve mahkemelerin uygulamakla yükümlü olduğu hukuk kuralları müzakerecilerin kullanabileceği imkânlara göre çok daha kısıtlıdır.

İstatistiklere göre 1994-2012 arasında sınırlandırma konusunda Devletlerarası 16 müzakere gerçekleşmiştir ve bazıları da başarı ile sonuçlanmıştır. Örneğin Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasındaki 2003 Müzakereleri; Avustralya ile Yeni Zelanda arasındaki 2004 müzakeresi; Yunanistan-Yugoslavya arasındaki 2004 İkili Yatırım Antlaşması, Mauritius-Seyşel Adaları arasındaki 2008 MEB Sınırlandırma Antlaşması, vb. (Aceris Law 2020).

7.6.2 Arabuluculuk (Mediation)

Arabuluculuk, BM Antlaşması'nın 33. Maddesinde (BM Antlaşması, 1945) uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde alternatif bir yöntem olarak listelenmiştir. Arabuluculuk uluslararası uyuşmazlıkları çözmek için oldukça başarılı bir yöntem olsa

da deniz yetki alanlarının sınırlandırması ile ilgili uyuşmazlıklarda devletler arabuluculuk yoluna nadiren başvururlar. Örneğin, Belize-Guatemala Sınır Uyuşmazlığında OAS[47] tarafından yapılan arabuluculuk, uyuşmazlığı çözmede başarılı olamamıştır ve taraflar konuyu UAD önüne götürme kararı almışlardır (Aceris Law 2020). 1984'te ise Vatikan, Arjantin ile Şili arasında deniz yetki alanlarını da içeren Cape Horn ve Beagle Kanalı adaları uyuşmazlıklarında başarıyla arabuluculuk etmiştir.

7.6.3 Uzlaştırma (Conciliation)

Uzlaştırma, BMDHS'nin 284. Maddesinde (Kısım XV) belirtilen deniz yetki alanları sınırlandırmasının barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması için kullanılabilecek yargı dışı usullerden olup Ek 5'te ele alınmıştır. BMDHS 74 (1) maddesine göre, bitişik veya karşılıklı kıyılara sahip devletlerarasındaki MEB sınırlandırması, hakçalık ilkesine uygun çözüm elde etmeyi amaçlayan bir antlaşma ile gerçekleştirilecektir. Aynı Maddenin 2. Fıkrasına göre ise, uyuşmaya varmanın mümkün olmadığı durumlarda, BMDHS Bölüm XV'e göre, ilgili taraflar görüş ayrılıklarının giderilmesi için uzlaştırma yoluna başvurmalıdır (Siousiouras & Chrysochou 2014). Ancak, uzlaştırma devletler tarafından çok sık başvurulan bir yol değildir. 1981 yılında İzlanda ile Norveç arasında Jay Mayen Adası ile ilgili kıta sahanlığı uyuşmazlığı konusunda varılan uzlaşma bugüne kadar gerçekleşmiş birkaç uzlaşmadan birisidir (UN 1981).

Uzlaştırma yönteminde, uyuşmazlığa taraf Devletler, kontrolü uzlaştırmacı görevini üstlenmesini kabul ettikleri üçüncü tarafa bırakmalı ve bu uzlaştırmacı üçüncü tarafın kendilerini bağlayan resmi bir çözüm bulmasına izin vermelidirler. Bu da uyuşmazlıklarda tarafların uzlaştırma yolunu tercih etmek konusunda caydırıcı rol oynamaktadır. Çünkü taraflar bu süreçte kaybetme riskini üstlenmek istememektedir. Uzlaştırmada kaybettiklerinde Devletlerin sonucu götürebilecekleri bir üst makam bulunmadığından, tahkim (arbitration) yöntemi, daha tercih edilen bir yol olarak öne çıkmaktadır (Monjur et al, 2019).

[47] Amerikan Devletleri Örgütü veya OAS, Batı Yarımküre 'deki üye devletlerarasında dayanışma ve iş birliği amacıyla 30 Nisan 1948'de kurulmuş bir kıta örgütüdür.

7.6.4 Tahkim (Arbitration)

Tahkim, BMDHS'nin uygulanmaya başlandığı 1994 yılından itibaren deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmenin en popüler ve başarılı yolu olmuştur. Tahkim Mahkemesi, BMDHS Ek VII'si uyarınca bir araya gelmiş beş hakemden oluşur. Uyuşmazlığa taraf olan her bir Devlet bir hakem tayin eder ve geri kalan üç hakemi söz konusu devletler birlikte atarlar. IT LS Başkanı bu konuda atanan otorite olarak görev yapmaktadır. Tahkim, deniz yeki alanları sınırlandırmasının zorunlu yöntemlerinden birisidir. Uyuşmazlığın tarafları kendi aralarında bir çözüme ulaşamadıklarında ve deniz kaynaklarının kullanılması için çözüm zaruri hal almışsa, zorunlu uyuşmazlık çözüm yollarına başvurmaktadırlar. Tahkim yoluyla, birçok Kıyı Devletinin uzun süreli deniz yetki alanı sınırlandırma uyuşmazlıkları çözülmüştür. 2014 yılında Bangladeş ve Hindistan, 1974'te başlayan 40 yıllık deniz yetki alanı sınırlandırma uyuşmazlığını tahkim aracılığıyla çözmüşlerdir. Deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünde tahkim yolu, diğer yöntemlere oranla daha başarılı olsa da uyuşmazlığın tarafı olan tüm devletler tahkimin yargı yetkisini kabul etmedikçe mahkemenin uyuşmazlığın herhangi bir tarafını resen çağırma yetkisi yoktur. Tahkimin aldığı karara uyuşmazlığın taraflarını uymaya zorlayacak bir gücü de bulunmamaktadır (Monjur et al, 2019).

Tahkim yoluyla karara bağlanmış bazı uyuşmazlık örnekleri aşağıya alınmıştır. (Aceris Law 2020):

- Avustralya ve Yeni Zelanda ile Japonya Arasında (Güney Mavi Yüzgeçli Orkinos Tahkimi, 4 Ağustos 2000);
- İrlanda ile Birleşik Krallık arasında (Mox Plant Tahkimi, 6 Haziran 2008);
- Malezya ile Singapur arasında (Arazi Islahı Tahkimi, 1 Eylül 2005);
- Barbados ile Trinidad ve Tobago arasında (Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Tahkimi, 11 Nisan 2006);
- Guyana ile Surinam arasında (Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Tahkimi, 17 Eylül 2007);
- Bangladeş ile Hindistan arasında (Bengal Körfezi Deniz Yetki Alanının Sınırlandırılması, 7 Temmuz 2014);
- Mauritius ile Birleşik Krallık arasında (Chagos Takımadaları Tahkimi, 18 Mart, 2015);

- Arjantin ile Gana arasında (ARA Libertad Tahkimi, 11 Kasım 2013);
- Filipinler ile Çin (Güney Çin / Batı Filipinler Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Tahkimi, 12 Temmuz 2016);
- Faroe Adaları konusunda Danimarka ile Avrupa Birliği arasında (Atlanto-Scandian Herring Tahkimi, 23 Eylül, 2014).

7.7 Deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hakkındaki bazı uluslararası mahkeme kararları

7.7.1 1969 Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması Davası

Uyuşmazlık Konusu: Bu dava, Hollanda ve Danimarka ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında bu devletlerin Kuzey Denizindeki kıta sahanlıklarının sınırlarının belirlenmesi ile ilgilidir. Dava, uyuşmazlığın tarafları arasında akdedilen Özel Antlaşma ile Uluslararası Adalet Divanı'na sunulmuştur. Taraflar, Mahkemeden bir sınırlandırma yapmasını talep etmemişlerdir. Onun yerine, Taraflar, Mahkemeden sınırlandırmaya esas olacak geçerli uluslararası hukuk ilke ve kuralları belirlemesini talep etmiş ve daha sonra bu temelde yapılacak olan sınırlandırmayı kabul edeceklerini beyan etmişlerdir. 26 Nisan 1968 tarihli ara Kararı ile, Danimarka ve Hollanda'nın menfaatlerinin aynı olduğunu tespit eden Mahkeme, bu iki devletin dosyalarını birleştirmiştir. Mahkeme, 20 Şubat 1969 tarihinde 6'ya karşı 11 oyla aldığı Karar'ında, söz konusu sınır çizgilerinin Taraflar arasındaki antlaşma ile ve her bir Tarafa ana karasının deniz altındaki doğal uzantısını kıta sahanlığının içerisinde bırakacak şekilde Hakçalık İlkesi'ne uygun olarak çizilmesi gerekeceğini tespit etmiş ve bu amaçla dikkate alınması gereken koşulları belirtmiştir. Mahkeme, söz konusu sınırlandırmaların 1958 Kıta Sahanlığı Cenevre Sözleşmesinde tanımlanan eşit uzaklık (equidistance) ilkesine uygun olarak yapılması gerektiği görüşünü reddetmiştir. Mahkeme, Federal Cumhuriyetin bu Sözleşmeyi onaylamamış olduğunu ve eşit uzaklık ilkesinin kıta sahanlığı haklarının temel kavramının doğasında olmadığını ve bu ilkenin teamül hukukun da bir kuralı olmadığını kayda geçirmiştir.

Tarafların İddiaları:

Hollanda ve Danimarka: 1958 tarihli Kıta Sahanlığı Sözleşmesinin 6. maddesinde yer verilen "eşit uzaklık" ilkesinin, somut uyuşmazlığa uygulanması gereken bağlayıcı hukuk kuralı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Almanya: Bahse konu 1958 tarihli Sözleşmeye Almanya taraf olmadığını, taraf olmadığı bir Uluslararası Antlaşmanın kuralı ile bağlı tutulmasının söz konusu olması için bu kuralın teamül hukukunun bir parçası olması gerektiğini, oysa eşit uzaklık ilkesinin teamül oluşturmadığını ileri sürerek, sınırlandırmanın hakçalık ilkesine uygun olarak yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.

Karar:

- Taraflar arasında sınırlandırma yöntemi olarak eşit uzaklık yönteminin kullanılması zorunlu değildir.
- Kullanımı her koşulda zorunlu olan tek bir sınırlandırma yöntemi bulunmamaktadır.
- Sınırlandırma, ilgili tüm koşullar göz önünde bulundurularak, kara ülkesinin denize ve onun altına doğru doğal bir uzantısını oluşturan tüm kısımları mümkün olduğunca fazla kıta sahanlığı içinde bırakacak şekilde ve diğerinin kara ülkesinin doğal uzantısına tecavüz etmeden hakça ilkelere uygun olarak antlaşma ile gerçekleştirilmelidir.
- Müzakereler sırasında tarafların kıyılarının genel yapısı ve ayrıca özel veya olağandışı özelliklerin varlığı, ilgili kıta sahanlıklarının bilindiği veya kolaylıkla tespit edilebildiği ölçüde sahip oldukları fiziksel ve jeolojik yapı ve doğal kaynakları dikkate alınmalıdır.
- Hakça ilkelere uygun olarak yapılan bir sınırlandırmada, Kıyı Devleti'ne ait kıta sahanlığının alanı ile kıyı şeridinin genel doğrultusunda ölçülen kıyı uzunluğu arasında makul bir orantısallık bulunmalıdır. Bu amaçla, aynı bölgede yer alan bitişik devletler arasında mevcut diğer kıta sahanlığı sınırlandırmalarının gerçek veya olası etkileri dikkate alınmalıdır (ICJ 1969).

7.7.2 Türkiye- Yunanistan arasında Ege Kıta Sahanlığı dava girişimi:

Türkiye ile Yunanistan arasında henüz çözüme kavuşturulamamış olan Ege Denizi sorunları arasında yer alan kıta sahanlığı sorunu, Yunanistan tarafından Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülmek istenmiştir. Bu dava, Divan'ın "Yargı Yetkisi" açısından emsal teşkil eden önemli davalardan birisidir.

UAD'ye 10 Ağustos 1976 tarihli bir yazı ile başvuruda bulunan Yunanistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, Ege Denizi'nde Yunanistan ve Türkiye'ye ait kıta

sahanlığının sınırlandırılması ve sonrasında tarafların haklarının belirlenmesi ile ilgili uyuşmazlığın çözümü için Türkiye Cumhuriyeti aleyhine dava açmıştır (ICJ 1978).

Mahkemenin yargı yetkisi açısından, başvuru öncelikle, Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü İçin 1928 Genel Senedi'nin 17. maddesine ve UAD Statüsü 'nün 36. Maddesi 1. paragrafına ve 37. maddesine dayanmıştır. Yunanistan, başvurusunu ayrıca Yunanistan ve Türkiye Başbakanları arasında 31 Mayıs 1975'te Brüksel'de yapılan görüşmelerin ardından yayınlanmış bulunan bir tebliğe de dayandırmıştır.

Mahkemenin önündeki en önemli konulardan birisi, davanın esasına geçmeden önce, usule ilişkin olarak, kendi yargı yetkisinin bulunup bulunmadığının belirlenmesi idi. Yetkinin varlığı 3 bakımdan incelenmeliydi (Oxford, 2020):

- Türkiye'nin UAD'ye "Mahkemenin yargı yetkisi yoktur" bildiriminde bulunmasına karşılık, bu tezi destekleyen argümanlarını ortaya koymadığı veya sunmadığı gerçeği ışığında, Mahkemenin kendi yargı yetkisini "*proprio motu*[48]" incelemesi gerekip gerekmediği;
- 'Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü İçin 1928 Genel Senedi' nin 17. Maddesi ile UAD Tüzüğü'nün 36. Maddesi 1. Paragrafı ve 37. Maddeleri birlikte değerlendirilerek, Türkiye ve Yunanistan'ın bu Senede katılım belgelerinin, Mahkemeyi (UAD) söz konusu uyuşmazlıkta var olabilecek yargı yetkisinden muaf tutabilecek istisna hükümlerini içerip içermediği;
- Mahkemenin, 31 Mayıs 1975 tarihinde Brüksel'de Türkiye ve Yunanistan tarafından yayınlanan Ortak Tebliğ kapsamında yargı yetkisine sahip olup olmadığı, bu Tebliğde tarafların yekdiğerine Ege Denizindeki kıta sahanlığı uyuşmazlığını UAD'ye tek taraflı götürmesi bakımından yetki vermiş olup olmadığı.

Yunanistan'ın Talepleri: Ege Denizindeki Yunan adalarının kıta sahanlığına sahip olduklarının UAD tarafından tescil edilmesini, bu sahanlığın Yunanistan ve Türkiye'ye ait ilgili kısımlarının sınırlarının belirlenmesini, Mahkeme'nin kararını vermesine kadar geçen sürede, hiçbir Devletin, diğerinin rızası olmadan, söz konusu kıta

[48] Hukukta, motu proprio (Latince anlamı: "kendiliğinden, kendi dürtüsüyle, kendi girişimiyle") başka bir taraftan resmi bir talep olmaksızın gerçekleştirilen resmi bir eylemi ifade eder. Aynı kavram için "*sua sponte*" terimi de kullanılır.

sahanlığında araştırma veya sondaj yapmamasını öngören geçici tedbirler alınmasını (ihtiyati tedbir) talep etmiştir (ICJ,1978).

Türkiye'nin Talepleri:

Yunanistan'ın dava açma girişiminden iki hafta sonra, Türkiye Cumhuriyeti, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla, 26 Ağustos 1976 tarihinde UAD'ye gönderdiği mektup ile, ağırlıklı olarak Mahkemenin yetkisizliğini ileri sürmüştür. (Pazarcı, 1989).

Karar:

UAD, tarafların talep kısmında belirttiğimiz iddialarını inceledikten sonra, 19 Aralık 1978 tarihinde Kararını açıklamıştır. Buna göre, UAD:

- Kendisinin bu davaya bakmaya yetkisiz olduğuna karar vermiştir. (ICJ, 1978).
- Yunanistan'ın Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü İçin 1928 Genel Senedi' nin 17. Maddesi'ne dayanarak ileri sürdüğü yargı yetkisi konusunda da yetkisiz olduğu kararına varmıştır. Mahkeme, burada yetkisizliğini Yunanistan'ın Genel Senede taraf olurken koyduğu bir çekinceye dayandırmıştır. Söz konusu çekince, Yunanistan'ın ülkesel yetki alanına giren sorunlar Genel Senedin öngördüğü yöntemlerin dışında bıraktığını bildirmektedir. Kıta sahanlığı sınırlarının belirlenmesi de bir ülkesel sorunu oluşturduğundan, Divan, Genel Senet çerçevesinde, Türkiye bakımından da yetkili olamayacağını kabul etmiştir.
- Yunanistan'ın 31 Mayıs 1975 tarihli iki ülke heyetlerinin Brüksel'deki ortak tebliğlerine dayanak gösterilerek Yunanistan tarafından var olduğu öne sürülen edilen yetki iddiasını da reddetmiştir. Mahkeme, bu ortak tebliğ ile tarafların birbirlerine UAD'ye tek taraflı başvurma hakkı tanıdığının kabul edilemeyeceği kanaatine varmıştır. (Pazarcı, 1979).

7.7.3 Ukrayna-Romanya arasında Karadeniz'deki yetki alanlarının sınırlandırılması davası

UAD önüne gelen bitişik kıyılar arasındaki en son deniz yetki alanı sınırlandırma davalarından bir tanesi de Romanya ile Ukrayna arasındaki sınırlandırma davasıdır (Açıkgönül, 2012). Bu dava, UAD'na BMDHS'nin "Adaların Rejimi[49]" başlıklı 121.

[49] BMDHS'nin anılan başlıklı 12. Maddesinin metni aşağdaki şekildedir:

Maddesinin 3. Fıkrasındaki belirsiz ve tartışmalı ifadeyi tanımlama ve anlam verme fırsatı sunmuştur: "İnsan yerleşimine uygun olmayan veya münhasır bir ekonomik yaşamı bulunmayan kayalıklar".

Mahkeme, kayalıklar terimi için kesin bir tanım getirmemiştir, ancak Ukrayna'nın küçük Serpent Adası'nın deniz sınırı üzerinde hiçbir etkisi olmaması gerektiğini belirlemiş, küçük ve ıssız adaların sınırlandırmalar üzerinde genellikle sınırlı etkisi olacağını veya hiç etkisi olmayacağını ve deniz yetki alanı sahibi olamayacaklarını teyit etmiştir (Dyke,2010)

UAD, dava sürecinde yaptığı incelemelerde bölgenin coğrafi özelliklerini dikkate almıştır. Mahkeme, kendisini Serpents Adası'nın hukuki durumu ile ilgili tartışmaların dışında tutmuştur. Deniz yetki alanlarını sınırlandırırken ise, eşit uzaklık ilkesine uygun olarak geçici hattın belirlenmesi aşamasında, uygun esas noktaları belirlerken, söz konusu Ada'yı dikkate almamıştır. Bir başka deyişle söz konusu Ada'ya kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge hakkı tanımamıştır. Bu Karar, bu bakımlardan Türkiye ile Yunanistan arasında Ege Denizindeki karasuları ve kıta sahanlığı uyuşmazlığı ve Yunanistan ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Türkiye arasındaki Doğu Akdeniz kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmaları uyuşmazlıkları bakımından büyük önem taşımaktadır (Ergüven, 2014).

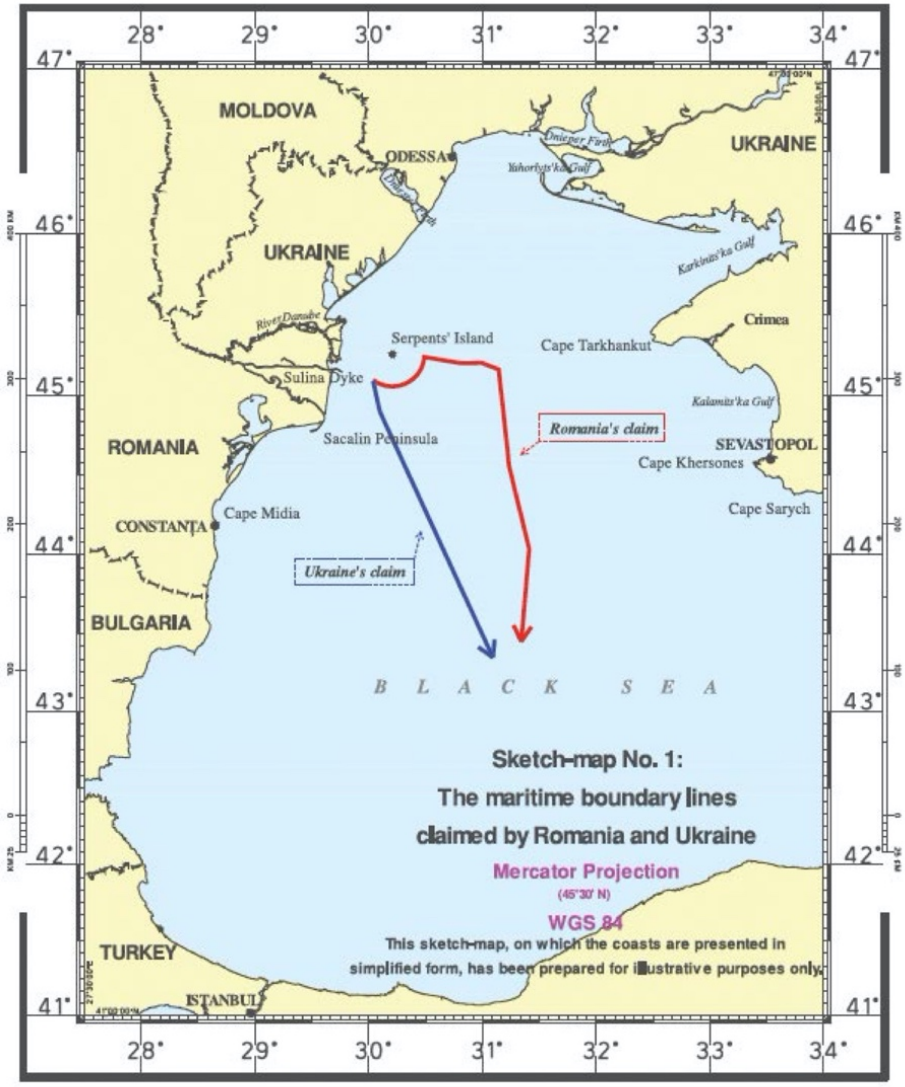
16 Eylül 2004 tarihinde, Romanya, "Karadeniz'de iki Devlet arasında hem kıta sahanlığını hem de MEB'yi belirleyen tek bir deniz sınırının belirlenmesi" talebiyle UAD'na başvuruda bulunmuştur.

Romanya'nın Savları (ICJ 2009)

- Ukrayna sahili bir dizi derin girinti çıkıntı ile karakterizedir ve segmentler birbirine bakacak şekilde birkaç kez keskin bir şekilde terse dönmektedir.
- Serpents Adası, Tarafların kıyı düzenlemelerinin bir parçasını oluşturmaz; Tarafların kıyılarından denize oldukça uzak bir mesafede bulunan küçük bir denizalanıdır.

1- Bir ada, sularla çevrili olan ve sular yükseldiğinde su üstünde kalan, doğal olarak meydana gelmiş, bir kara parçasıdır.
2- 3. paragraf hükümleri saklı kalmak üzere, bir adanın karasularının, bitişik bölgesinin, münhasır ekonomik bölgesinin ve kıta sahanlığının sınırlandırılması, işbu Sözleşmenin diğer kara parçalarına uygulanabilir hükümlerine uygun olarak yapılır.
3- İnsanların oturmasına elverişli olmayan veya kendilerine özgü ekonomik bir yaşamı bulunmayan kayalıkların münhasır ekonomik bölgeleri veya kıta sahanlıkları olmayacaktır.

- İlgili Ukrayna sahili, Romanya ve Ukrayna ile S Noktası arasındaki kara / nehir sınırının son noktası arasında ve Kırım yarımadasının batıya bakan kıyısında Tarkhankut Burnu ve Sarych Burnu arasında uzanmaktadır. Buna göre hesaplamaya esas alınacak Ukrayna kıyılarının toplam uzunluğu 388,14 km'dir (Esas hatlar 292,63 km) (Şekil 7.7).

Şekil 7.7 : Karadeniz'de Yetki Alanları Uyuşmazlığı. Ukrayna'nın talep ettiği deniz yetki alanı sınırları mavi, Romanya'nın talep ettiği sınırlar ise kırmızı hat ile gösterilmiştir (ICJ, 2009).

Ukrayna'nın Savları (ICJ 2009)

- Ukrayna kıyıları, her biri ayrı kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırmasına tabi olma hakkı veren üç ayrı sektörden oluşmaktadır.

- Ukrayna kıyılarının S Noktası'ndan Tarkhankut Burnu'na (630 km uzunluğunda) olan bölümü Romanya'nın iddia ettiği gibi Ukrayna'nın ilgili sahilinden hariç tutulmaması gerekmektedir.
- Serpents Adası coğrafi bağlamın bir parçasıdır ve kıyısı Ukrayna'nın ilgili kıyılarının bir parçası olarak kabul edilmelidir.
- Ukrayna, ilgili sahilinin toplam uzunluğunun 1.058 km olduğu sonucuna varmıştır (Kıyı cephesi 684 km; taban çizgileri 664 km).

UAD'nin Kararı (ICJ 2009)

UAD, oybirliği ile aldığı Karar'ını 3 Şubat 2009 tarihinde açıklamıştır. Deniz yetki alanlarının belirlenmesinde yöntem olarak eşit uzaklık/özel koşullar ve hakkaniyet usullerinin birlikte uygulanmasına örnek teşkil eden kararda, deniz yetki alanlarının sınırının belirlenmesinde üç aşamalı aşağıdaki yöntem benimsenmiştir (ICJ 2009):

- 1. Aşama: Eşit uzaklık (equidistance) ilkesine göre geçici bir deniz yetki alanı sınırlandırma hattı oluşturulması.
- 2. Aşama: Çizilen bu geçici hat üzerinde değişiklikler yapılmasını gerektiren etkenleri değerlendirerek hattın buna göre ayarlanması.
- 3. Aşama: Bu şekilde ayarlanan hat üzerinde, kıyı uzunluklarının oranı ile ilgili deniz alanlarının oranı karşılaştırılarak gerekli ilave ayarlamaların yapılmasıyla, hakçalık ilkesine uygun bir sonuç alınmasının sağlanması.

Mahkeme, yukarıda belirtilen 3 aşamalı yöntemin uygulanmasında il önce eşit uzaklık ilkesine göre deniz sınırlarını belirledikten sonra, hangi özel koşulların uygulanacağını belirlemiştir. Bu özel koşullar şunlardır:

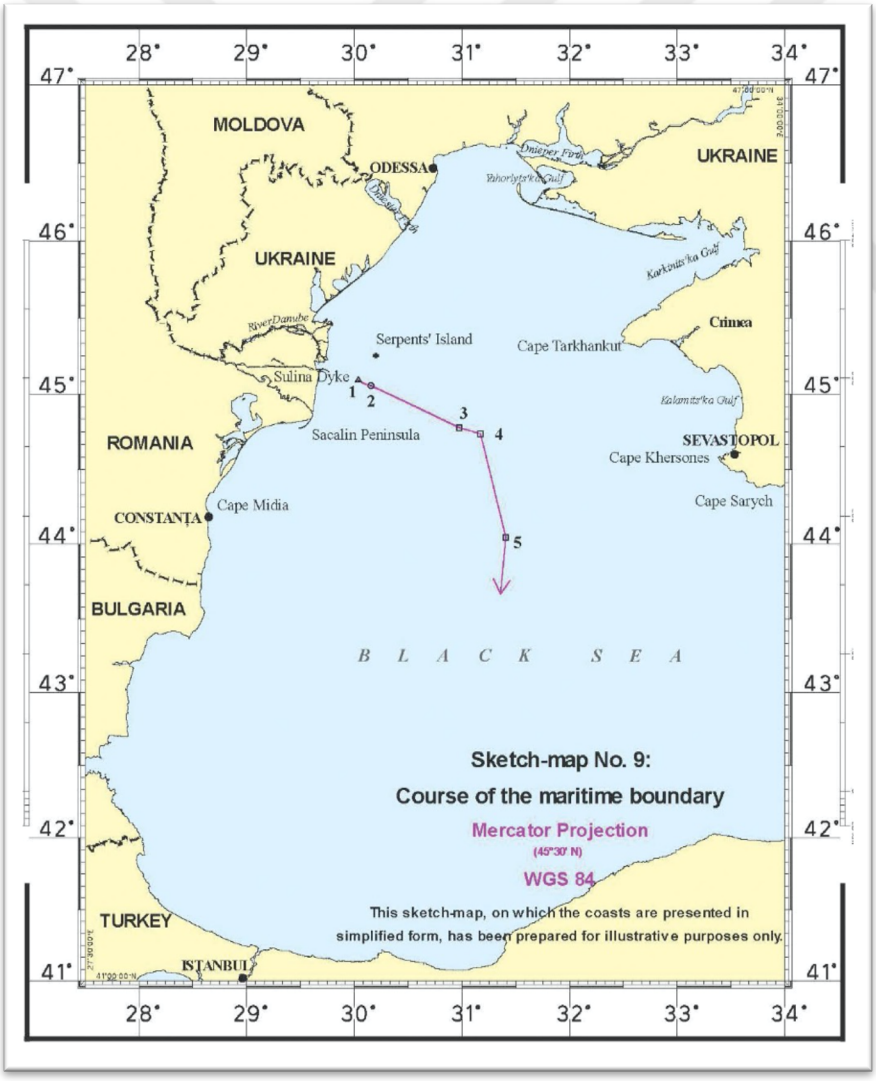
- Kıyı uzunlukları arasındaki muhtemel orantısızlık;
- Karadeniz'in yapısal olarak kapalı bir deniz oluşu ve bölgede etkilenen mevcut sınırlandırmalar;
- Sınırlandırma sahası içerisinde Serpent Adası'nın varlığı;
- Tarafların davranışları (petrol ve gaz imtiyazları, balıkçılık faaliyetleri ve deniz devriyeleri);
- Taraflardan birisinin Kıta sahanlığı veya MEB hakları bakımından ortaya çıkan koşullar;
- Tarafların güvenlikle ilgili öne sürdüğü hususlar.

Mahkeme, incelediği bu faktörlerin, eşit uzaklık ilkesine göre çizilen geçici sınırlandırma hattı üzerinde düzeltilmesini haklı kılacak herhangi bir neden

görmemiştir. Özellikle Serpents Adası ile ilgili olarak, adanın karasularının oluşturduğu 12 deniz millik yay dışında, sınırlandırma üzerinde hiçbir etkisi olmaması gerektiğine hükmetmiştir (ICJ 2009).

Son aşamada ise Mahkeme, kıyı uzunluklarının oranı ile ilgili deniz alanlarının oranını karşılaştırarak hattın 'hakçalık ilkesine aykırı' bir sonuca yol açmayacağını doğrulamıştır. Mahkeme, Romanya ve Ukrayna için ilgili kıyı uzunluklarının oranının yaklaşık 1:2,8 olduğunu ve ilgili deniz alanlarının oranının da buna yaklaşık olduğunu kaydetmiştir (ICJ 2009).

Böylelikle, ilk başta eşit uzaklık ilkesine göre çizilmiş olan geçici sınırlandırma hattı, üzerinde hiçbir değişiklik yapılmasına gerek görülmeksizin nihai sınırlandırma hattına dönüşmüştür (Şekil 7.8).

Şekil 7.8 : Ukrayna- Romanya arasında UAD tarafından belirlenen nihai deniz sınırı (ICJ, 2009).

7.7.4 İngiltere-Fransa Kıta Sahanlığının Sınırlandırılması Tahkimi

1960-1970 yılları arasında Birleşik Krallık, Kuzey Denizi'ndeki kıta sahanlığını müzakereler yoluyla sınırlandırmıştır. Aynı şekilde Fransa da, İspanya ile arasındaki kıta sahanlığını sınırlandırmıştır. Birleşik Krallık ve Fransa, 1964 ve 1965'teki gayri resmi temasların ardından, kıta sahanlıklarını sınırlandırmak amacıyla Ekim 1970'de müzakerelere başlamışlardır. Bu müzakerelerin başarısız olmasından sonra, her iki devlet, 1974'te uyuşmazlığı konuya özel kurulacak (ad-hoc) Tahkim Mahkemesine götürmeyi kabul etmişlerdir.

Her iki devlet de mahkeme tarihi itibariyle 29 Nisan 1958 tarihli Kıta Sahanlığı Sözleşmesine taraftır. Ayrıca, sınırlandırma işleminde eşit uzaklık/orta hat ilkesinin uygulanması konusunda her iki Devlet de mutabakata varmışlardır. Ancak, aşağıdaki üç farklı coğrafi alanla ilgili uyuşmazlık ortaya çıkmıştır:

a) Plymouth'un yaklaşık 8 deniz mil güneyinde bulunan kayalardan oluşan bir grup adacık olan Eddy-Stone Rocks,

b) Kanal Adaları (Channel Islands) (Fransız sahillerine çok yakın Golfe Breton-Normand'da yer almasına rağmen Birleşik Krallık'a ait olan bir grup ada.)

c) Scilly Adaları, (Cornwall'ın yaklaşık yirmi deniz mili güneybatısında bulunan bir grup küçük ada).

Tahkim Mahkemesi, 30 Haziran 1977 tarihinde kararını açıklamıştır. Kararın büyük bölümü sınırlandırma işleminin hukuksal temelleri ile ilgilidir. Fransa, 1958 tarihli Kıta Sahanlığı Sözleşmesi'ne katılırken bazı çekinceler koymuştur. Sözleşmenin 6. Maddesi Fransa'nın çekince koyduğu maddeler arasındadır. Bu nedenle Mahkeme, sonuç olarak, kısmen bu sözleşmenin 6. maddesi ve kısmen de uluslararası teamül hukukunun ilgili kuralını uygulamıştır. Mahkeme, dava koşullarında, teamül hukuku kurallarının 6. maddenin hükümleri ile aynı sonucu doğuracağını tespit ederek Fransa'nın 6. Madde ile ilgili çekincelerinin teamül hukukunun uygulanabilirliği karşısında pratikte farklı bir sonuç yaratmayacağını bildirmiştir.

Mahkeme, Kararında, Eddystone Kayalıklarının ada karakteri taşıyıp taşımadığı hususuna girmemiştir. Uyuşmazlıktan önceki müzakerelerden, Fransa'nın 1971'de bu kayalıkları zaten orta hat çizgisi için başlangıç noktaları olarak kabul ettiğini

belirleyerek nedenle Fransa'nın *estoppel*[50] ilkesi gereği, bu davranışı ile bağlı olduğunu varsaymıştır.

Kanal Adaları ile Fransız kıyıları Normandiya ve Bretanya arasındaki deniz alanının belirli coğrafi özellikleri nedeniyle (darlık, kayalıklı karakter) Mahkeme bu bölgenin kıta sahanlığı sınırlarını belirlemeye kendini yeterli görmeyerek reddetmiş ve bu sınırlamayı taraflar arasındaki müzakerelere bırakmıştır.

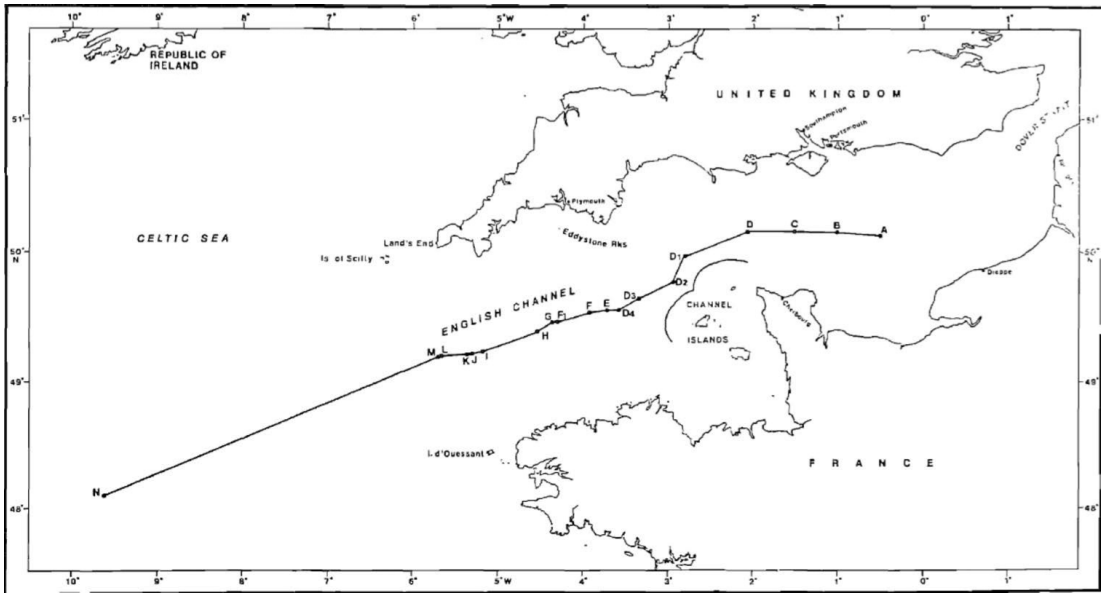
Kanal Adaları'nın kuzey ve batısında kalan alanlarla ilgili olarak ise taraflar oldukça sert görüşler ortaya koymuşlardır. İngiltere, sınırın orta hattan başlayarak Kanal Adaları'nın güney kısımlarından bir döngü yaparak ilerlemesini ve ana sahiller arasındaki medyan çizgiye geri dönmesini istemiştir. Fransa ise kendi kıta sahanlığının iki parçaya ayırmaya şiddetle karşı çıkmıştır. Kanal Adaları jeolojik olarak Fransız kıta sahanlığının bir parçasını oluşturduğundan, Fransız görüşüne göre sınır çizgisi bu adaların varlığı dikkate alınmadan çizilmelidir.

Mahkeme bu çıkarımların hiçbirini kabul etmemiştir. İngilizlerin 'Adalar'ın da deniz içinde kendi doğal uzantısına sahip oldukları iddiasını ise onaylamıştır.

"İngiliz Kanalı'nın kıta sahanlığının fiziksel sürekliliği, coğrafi olarak üzerindeki kara parçalarının her birinin doğal bir uzantısı olmasını gerektirir. Bununla birlikte, Mahkeme'nin önündeki sorun, hukusal açıdan kıta sahanlığının hangi bölümlerinin Kanal Adaları'nın doğal uzantısı hangilerinin Fransız Anakarası'nın doğal uzantısı olduğunu bulmaktır" (UN, 2006).

Mahkeme, adaları, bu bölgede "taraflar arasında coğrafi koşullar bakımından aslında var olan dengeyi bozan" ve aynı zamanda "hakkaniyeti bozan" unsurlar olarak görmüş, hakkaniyeti bozulduğu tamir etmeye imkân tanıyan bir sınırlandırma yapılması gerektiğine hükmetmiştir (Şekil 7.9).

[50] Estoppel doktrini ya da ilkesi, Uluslararası kamu hukukunda, bir Devletin önceki bildirimleri ve eylemlerine dayalı olarak diğer Devletlerin ortaya çıkmış olan meşru beklentilerinin korunması anlamına gelmektedir. Medeni hukuk alanında bu kural iyi niyetin korunması ile desteklenmektedir.

Şekil 7.9 : Birleşik Krallık-Fransa arasındaki Deniz Yetki Alanı Sınırlandırması. *(Bu harita Tahkim Mahkemesince 30 Haziran 1977 tarihinde alınan ve 14 Mart 1978 Tarihinde tashih edilen Kararlar ile belirlenen sınırlandırmayı göstermektedir).*

Sonuçta Mahkeme, uyuşmazlığın taraflarının kıyı uzunluklarının birbirine yakın olduğundan yola çıkarak, ilk adım olarak, sınırlandırmaya esas alınacak geçici hattın iki ülkenin kıyıları arasındaki orta hat olacağını duyurmuştur. İkinci adımda ise Mahkeme, Kanal Adaları'nın kıta sahanlığı ile kuzeyindeki Fransa anakarasının sahanlığı arasındaki sınırı Adaların esas kıyısal hatlarından 12 mil uzakta olacak şekilde belirlemiştir. Kanal Adalarının kıta sahanlığı böylece Fransız kıta sahanlığının tamamen içerisinde bir İngiliz yetki alanı oluşturmuştur. Mesafenin 12 mil olarak belirlenmesinde mevcut balıkçılık hakkı sınırının 12 deniz mili olması da etkili olmuştur (UN, 2006).

Fransa'nın batısında kalan ve İngiltere'nin 1000 metrelik derinlik çizgisi sınırına kadar olan ve "Atlantik Sahası" olarak adlandırılan bölgedeki sorun ise, Scilly Adaları'nın taraflar arasındaki eşit uzaklık ilkesine göre çizilecek sınırlandırma hattını Birleşik Krallık lehine saptırmasıydı. İngiltere bu adaları tam olarak dikkate alınması gerektiğini ileri sürerken Fransa bu adaların bütünüyle ihmal edilmesi gerektiği iddiasında bulunmuştur. Fransa ayrıca, adaların coğrafi olarak iki ülkenin kıyılarına bitişik veya karşı karşıya bulunmadığından hareketle bu sınırlandırmaya Sözleşmenin 6. Maddesinin uygulanamayacağını ileri sürmüştür. Mahkeme, herhangi bir sui generis sınırlama yöntemini reddetmiştir. Mahkeme bir yandan adalara tam etki hakkı vermenin orantılılık ilkesi ile uyum sağlamayacağı, ancak öte yandan İngiliz anakarasına göreli yakınlıkları, büyüklükleri ve nüfusları nedeniyle tamamen ihmal

edilemeyecekleri kanaatini ortaya koymuştur. Mahkeme, sonuç olarak, ilk aşamada Scilly Adaları'nı tamamen dikkate alarak geçici eşit uzaklık hattını belirlemiş daha sonra tamamen ihmal ederek bir eşit uzaklık çizgisi daha belirlemiş, son aşamada da bu çizgilerin orta hattını kabul etmek suretiyle söz konusu adalara yarım etki vermiştir.

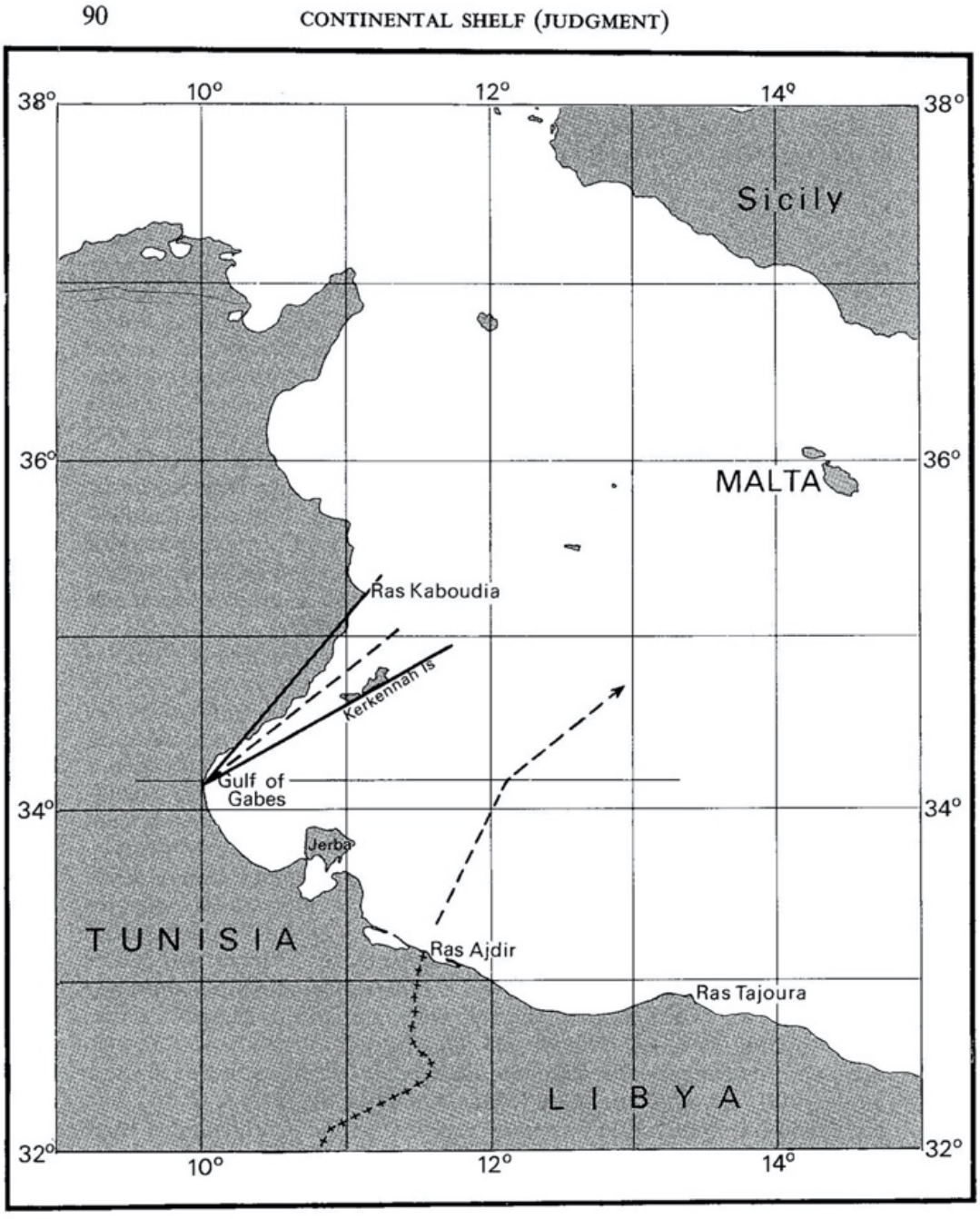
Tahkim Mahkemesi, ilk Kararının açıklanmasından sonra Birleşik Krallık tarafından bazı teknik hataların düzeltilmesini içeren ikinci bir başvurusunu da 14 Mart 1978 tarihinde Karara bağlamıştır. Bunlardan birisinde Birleşik Krallık lehinde karar verirken bir diğerini ise reddetmiştir. Bu düzeltmeler ilk Karar'ın esası ile ilişkili olmayan teknik düzeltmelerdir.

Tahkim Mahkemesi, bu davada Karar'ını esas olarak hakçalık ilkesi üzerine dayandırmıştır. Mahkeme hangi faktörlerin dikkate alınması gerektiği konusunda açıkça bir görüş bildirmemiştir. Kararda her ne kadar oldukça çeşitli faktörlere (coğrafi, ekonomik, demografik, gemi seyri vb.) atıfta bulunsa da, Mahkeme, kararını nihai analizde sahil şeritlerinin orantılılığına dayandırmıştır. Kararın ortaya koyduğu yeni bir "hukuksal doğal uzantı" kavramı vardır ki, bu, yetki alanlarının sınırlandırılmasında, UAD'nin Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davalarında ortaya koyduğu "doğal uzantı" kavramından çözüme daha fazla katkı sağlama potansiyeline sahip bulunmaktadır.

7.7.5 Tunus-Libya Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması Davası

1978 yılında Tunus ve Libya Arap Cumhuriyeti, özel bir antlaşma ile UAD'na başvurarak aralarındaki kıta sahanlığı alanlarının sınırlandırılmasında hangi uluslararası hukuk ilke ve kurallarının uygulanacağının belirlenmesi talep etmişlerdir. Taraflar, deniz yatağının belirli bölgelerinin kenti anakaralarının deniz içindeki doğal uzantısı olduğunu ileri sürmüşler ve bu savların çeşitli jeolojik, fizyografik ve batimetrik verilerle desteklemişlerdir. Mahkeme, tüm bu verileri ve tarafların ileri sürdükleri argümanları inceleyerek bir karara varmıştır. 24 Şubat 1982 tarihli Karar'ında Mahkeme, "iki ülkenin ortak bir kıta sahanlığına dayanmış olduğu ve bu nedenle fiziksel kriterlerin sınırlandırma amacıyla hiçbir yardımı olmayacağı" sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle sınırlandırmanın, "hakça ilkeler" ışığında gerçekleştirilmesi gerektiği, bunu yaparken de uyuşmazlığa taraf Devletlerin kıyı şeritlerinin uzunlukları ile elde edecekleri kıta sahanlıklar arasında makul bir orantılılığın sağlanması gerektiğini belirtmiştir (ICJ,1982).

Mahkeme, bu davada eşit uzaklık yönteminin uygulanmasının, hakça bir sonuca yol açamayacağını tespit etmiştir. Uygulanmasını tercih etiği yöntem, kıyı uzunluklarını da dikkate alan hakça ilkelere uyumlu sınırlandırma tespitidir (Şekil 7.10).

Şekil 7.10 : Tunus- Libya Davasında UAD tarafından hükme bağlanan nihai deniz yetki alanı sınırları (ICJ,1982).

7.7.6 Maine Körfezi Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Davası

25 Kasım 1981'de Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri, Maine Körfezinde iki Tarafın kıta sahanlığı ve balıkçılık bölgelerini bölen deniz sınırının UAD nezdinde kurulacak özel bir "*geçici (ad hoc)* Daire tarafından belirlenmesi için kendi aralarında yaptıkları Antlaşmayı Mahkemeye sunmuşlardır. Taraflarca kurulması istenen geçici Daire, 20 Ocak 982 tarihinde oluşturulmuş ve davanın görülmesine başlanmıştır. Bu, UAD nezdinde kurulan geçici bir Daire tarafından bakılan ilk dava olmuştur.

Daire, 12 Ekim 1984 tarihinde kararını vermiştir. Mahkeme yargı yetkisini belirleyip, sınırlandırılacak alanı tanımladıktan sonra, uyuşmazlığın kökenini ve gelişimini gözden geçirmiş ve konuyla ilgili uluslararası hukuk ilke ve kurallarını ortaya koymuştur. Sınırlandırma işleminin, hakça ilkelerin uygulanması ve alanın coğrafi yapısı ve diğer ilgili koşullar açısından hakkaniyete uygun bir sonuç sağlayabilecek pratik yöntemlerin kullanılmasıyla yapılacağını belirtmiştir. Daire, taraflarca önerilen sınırlandırma çizgilerini reddetmiş ve çizilmesi talep edilen tek sınırlandırma çizgisine uygulanabilecek ölçütleri ve yöntemleri tanımlamıştır.

Öncelikle coğrafi nitelikte kriterler uygulanmış ve hem deniz yatağının sınırlandırılması hem de yüzeydeki sular için uygun geometrik yöntemler kullanılmıştır.

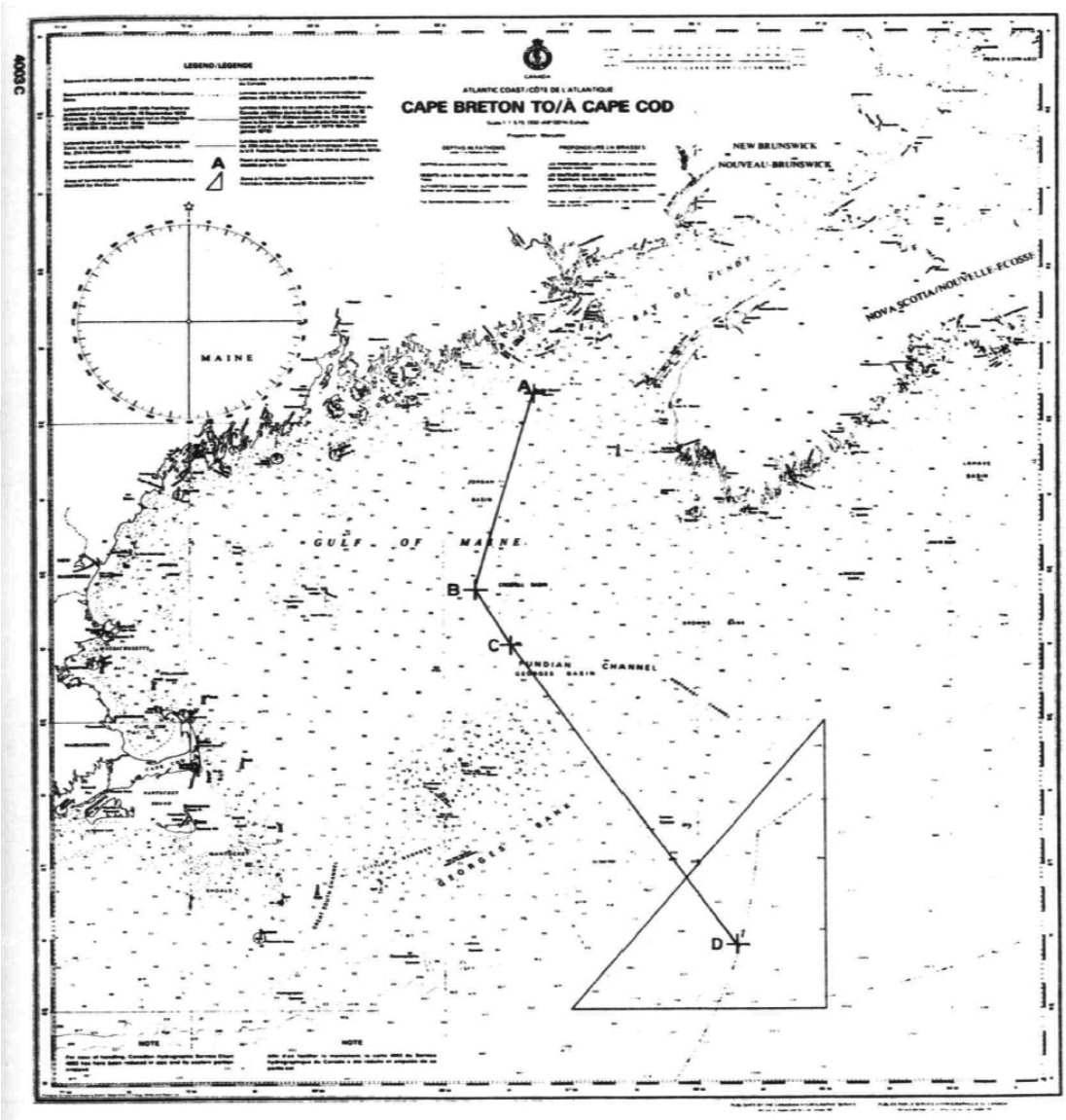
Sınırlama hattının çizilmesine gelince, Daire üç segment arasında ayrım yapmıştır. Bu segmentlerin ilk ikisi Maine Körfezi içinde ve üçüncüsü ise körfezin dışındadır. İlk segmentte, iki Devletin kıyılarındaki deniz projeksiyonlarının örtüşmesinin eşit parçalara bölünmesini engelleyen özel bir durum olmadığı düşünülmüştür. İkinci segment için, Daire, Nova Scotia ve Massachusetts kıyıları arasındaki yarı paralellik göz önüne alındığında, iki zıt kıyıya yaklaşık olarak paralel bir orta hattın çizilmesini daha sonra aşağıdaki iki unsur dikkate alınarak bu hattın düzeltilmesini kararlaştırmıştır:

(a) Sınırlama alanına bitişik iki Devletin kıyıları arasındaki uzunluk farkı ve

(b) Nova Scotia sahilinde Seal Adası'nın varlığı.

Sınırlandırma çizgisi, yukarıda belirtilen açıortayla kesişmesinden Körfez'in kapanış çizgisine ulaştığı noktaya kadar düzeltilmiş orta hat çizgisine karşılık gelmektedir. Üçüncü segment açık okyanusta yer almaktadır ve düzeltilmiş orta çizginin bu çizgiyle kesiştiği noktadan Körfez'in kapanış çizgisine dik bir şekilde uzanır. Bu son segmentin

bitiş yeri, uyuşmazlığın çözümünü talep eden Devletler tarafından tanımlanan üçgen içinde yer alır ve ilgili 200 millik alanların son üst üste gelme noktasıyla çakışır (ICJ,1984) (Şekil 7.11).

Şekil 7.11 : UAD Özel Dairesi tarafından Maine Körfezi için yapılan nihai sınırlandırma (ICJ,1984).

7.7.7 Gine/Gine-Bissau Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Tahkimi

Gine ve Gine-Bissau devletleri, 18 Şubat 1983'te, aralarındaki deniz sınırının belirlenmesiyle ilgili uyuşmazlığı tahkim yoluyla çözmek için Özel Antlaşma imzalamışlardır. Antlaşmaya göre taraflar tahkim mahkemesinin iki üyesini seçmişler, üçüncü üyede anlaşamayınca bu üye seçilmiş diğer iki üye tarafından seçilerek mahkeme kurulmuştur.

İki devlet daha sonra Mahkemeden ilgili uluslararası hukuk kurallarına göre şu üç soruya karar vermesini talep etmiştir: (McLlarky,1987).

1) Fransa ve Portekiz arasındaki 12 Mayıs 1886 tarihli Antlaşma, bu iki Devletin Batı Afrika'daki ilgili mülkleri arasında deniz sınırı oluşturmuş mudur?
2) Yukarıda sayılan Sözleşmenin yorumlanması bakımından, 1886 Sözleşmesi'ne eklenmiş protokol ve belgelere hangi yargısal etki atfedilebilir?
3) Yukarıda bahsedilen sorulara verilen cevaplara göre, sırasıyla Gine-Bissau Cumhuriyeti ve Gine Devrimci Halk Cumhuriyeti'ne ait deniz yetki alanlarının sınırlandırılması nasıl olacaktır?

Tahkim Mahkemesi, 14 Şubat 1985 tarihli Karar'ında, birinci soruya cevap olarak, Fransa ve Portekiz arasındaki 12 Mayıs 1886 tarihli Antlaşmanın, bu iki Devletin Batı Afrika'daki ilgili mülkleri arasında bir deniz sınırı belirlemediği sonucuna varmıştır.

İkinci soruya ilişkin olarak ise, 1886 Antlaşmasına ekli protokol ve belgelerin, söz konusu Antlaşmanın hukuksal yorumunda önemli bir rolü bulunduğu kararını vermiştir.

Sınırlandırma işlemine gelince; Gine-Bissau, eşit uzaklık çizgisine göre bir sınırlandırma arayışındayken, Gine, 1886 Antlaşması ile belirlenen güney sınırının kullanılmasını istemiştir. Taraflar, bu noktada, henüz yürürlüğe girmemiş de olsa, son BMDHS 74/1 ve 83/1 paragraflarının uluslararası teamül hukukunu yansıttığını kabul etmişlerdir. Bu da ilgili koşulları göz önünde bulundurarak hakça ilkelere uygun bir çözüm anlamına gelmekteydi. Sınırlamanın hakça ilkelere uygun ve nesnel bir temele dayanmasını sağlamak için, uyuşmazlığa taraf devletlerin her birinin kıyılarının önünde ve onlara yakın olan deniz alanlarını kontrol etmesini sağlamak için çaba gösterilmesi ilkesi Mahkemece kabul edilmiştir.

Mahkeme, birlikte ele alındığında, adalar da dâhil olmak üzere iki ülkenin kıyılarının içbükey olduğunu, eşit uzaklık ilkesine göre yapılacak bir sınırlandırma hattının Gine'nin deniz alanının önünü kapatacağını gözlemlemiştir. Böylelikle, Gine-Bissau'nun sınırlandırmanın eşitlik ilkesine göre yapılması talebini "kapatmama ilkesi" ne aykırı bulmuştur.

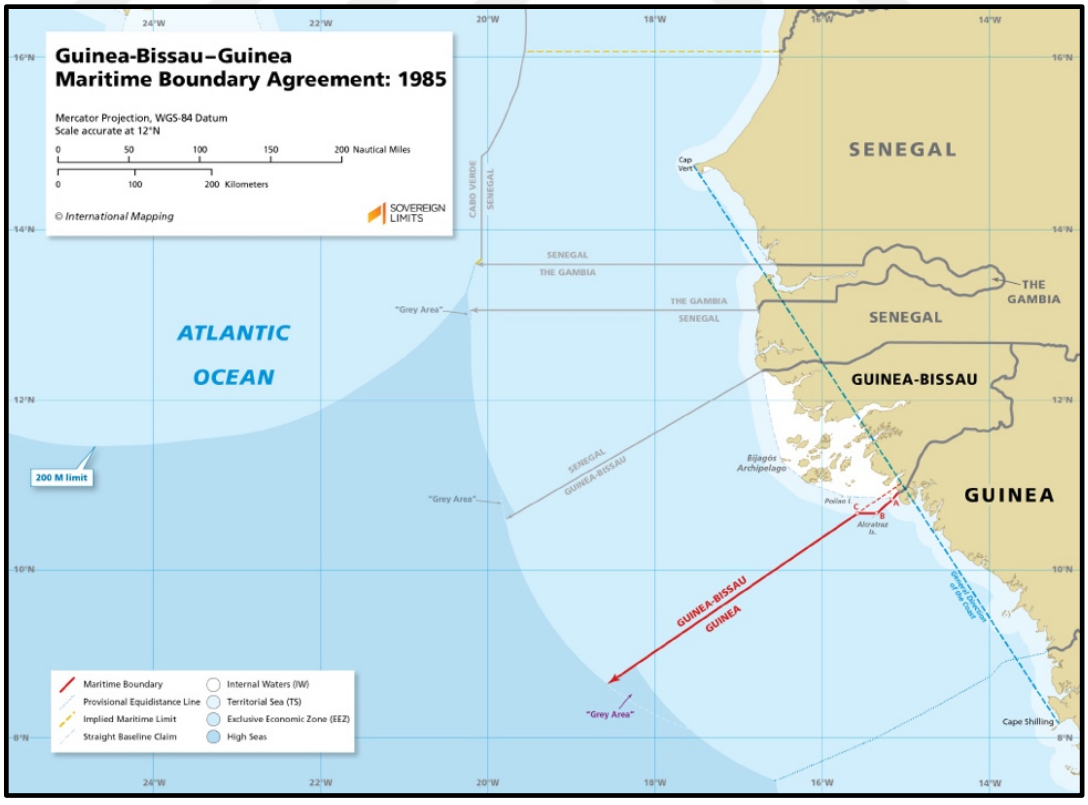
Bu nedenlerden dolayı, kısa sahil şeridinden uzun sahil şeridine geçen Mahkeme, tüm Batı Afrika bölgesine odaklanmaya karar vermiştir. Bu durumda, Batı Afrika kıyı şeridinin dışbükey şeklini genel olarak dikkate alan ve bölgedeki şimdiki veya

gelecekteki sınırlamaların örüntüsüne uyarlanabilecek bir yön izlenerek hakça ilkeler uyarınca bir sınırlandırma yapılması gerektiği sonucuna varmıştır.

Tahsis edilecek deniz alanlarının kapsamı ile kıyıların uzunluğu arasındaki orantılılık kuralı, her ikisi de aynı uzunlukta olduğu için, devletlerden hiç birisine bir avantaj sağlamamıştır. Son olarak, ekonomik faktörler, sınırlandırma amacıyla dikkate alınacak nitelikte bulunmamıştır (UN,1985)

Dava ile ilgili kararını verirken, Tahkim Mahkemesi, her deniz yetki alanı sınırlandırma işleminin benzersiz olduğu ve bu nedenle her bir işleme ilişkin koşulların ve bölgenin özelliklerinin incelenerek sınırlandırma işleminin gerçekleştirilmesi gerektiği yönündeki içtihadı teyit etmiştir. Gine ve Gine-Bissau arasındaki deniz yetki alanı sınırlandırılması, BMDHS'de belirtilen nesnellik ve hakçalık ilkelerine dayanmıştır.

Bu dava sonucunda, Batı Afrika sahillerindeki birkaç yerleşik deniz sınırından birisi belirlenmiştir ve mevcut Senegal / Gine-Bissau ve Gine / Sierra Leone deniz sınırlandırması uyuşmazlıkları için de bir rehber olmuştur (McLlarky,1987) (Şekil 7.12).

Şekil 7.12 : Tahkim Mahkemesince belirlenen Guinea/Guinea-Bissau Arasındaki Deniz Yetki Alanı Sınırları (Url-31).

7.7.8 Grönland-Jan Mayen Deniz Alanlarının Sınırlandırılması Davası

16 Ağustos 1988 tarihinde, Danimarka Hükümeti, UAD nezdinde başvuruda bulunarak Norveç aleyhine dava açmıştır. Dava konusu uyuşmazlık, Danimarka'ya ait Grönland'ın doğu kıyısı ile Norveç'e ait Jan Mayen adası arasındaki sularda Danimarka ve Norveç'in balıkçılık bölgelerinin ve kıta sahanlığı alanlarının sınırlandırılmasına ilişkindir. Her iki taraf da 72.000 kilometrekarelik bir alan üzerinde hak iddia etmiştir.

Grönland Adası ile Jan Mayen adası arasında gerek yüzölçümü gerekse kıyı şeritlerinin uzunluğu bakımından büyük fark bulunmaktadır. Jan Mayen Adası'nda sürekli yerleşim yok ise de balıkçılık mevsiminde Norveç anakarasından gelen balıkçılar burada geçici yerleşim yapmaktadır. Grönland'da ise yerleşim mevcuttur. İki ada arasında yer alan deniz sahasında, "capelin" balıkçılığı yapılan zengin bir avlanma bölgesi vardır ancak bu bölge kış aylarında buz tutmakta, mevsiminde ise balık avcılığı yapılabilmektedir. Grönland ile Jan Mayen adası arasındaki mesafe 250 deniz milidir.

Danimarka Mahkemeden, Grönland'ın esas hatlarından itibaren 200 deniz mili mesafede bu alanları tek bir sınırlandırma çizgisi ile belirlemesini veya eğer bu mümkün olmuyorsa, bu sınırı Uluslararası Hukuk ilkeleri uyarınca belirlemesini istemiştir. Aradaki mesafe 250 deniz mili olduğundan, Danimarka'nın isteği yerine gelirse, Norveç'e ait Jan Mayen'e sadece 50 deniz mili alan kalacaktır. Norveç ise, Mahkemeden orta hat ilkesine göre sınırlandırmanın yapılmasını istemiştir. Ayrıca, Danimarka mahkemeden sınırlandırmayı tek çizgi esasına göre yapması talebinde bulunmuş, buna karşılık Norveç tek çizgi talebini reddetmiş. Mahkeme bu konulardaki değerlendirmesinde, Danimarka'nın 200 deniz millik tam hakkı karşılandığında Jan Mayen'e mesafe olarak 50 deniz mili genişliğinde bir alan kalacağını bunun ise orantı olarak 6:1'e karşılık geleceğini, kıyı uzunluklarının orantısının ise 9:1 olduğunu, yüzölçümü karılaştırmasında da oranların çok eşitsiz olduğunu, ancak bütün bunların Danimarka'ya tam hakkı olan 200 deniz millik bir alan sağlamaya yetmeyeceğini belirlemiştir. Tek sınır hattı isteği ise, Norveç'in isteği üzerine reddedilmiştir. Divan, bu hattın ancak taraflar anlaşırsa çizilebilecek bir hat olduğunu belirtmiştir

Norveç ise, Mahkemeden, orta çizginin iki ayırım hattı oluşturacağının tespitini talep etmiştir. Norveç, Jan Mayen ve Grönland arasında sınırlandırmanın zaten yapılmış olduğunu beyan etmiş, gerek taraflar arasında 1965 yılında akdedilen ikili

Antlaşmanın ve gerek 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin Kıta Sahanlığı hakkındaki hükümlerinin, söz konusu deniz alanında bir orta hat çizimini öngördüğünü ileri sürmüştür.

Mahkeme, ilk etapta, 1965 Antlaşmasının iki ülke arasında kıta sahanlığını değil farklı alanları kastettiğini ve tarafların bu Antlaşma ile daha sonra yapacakları kıta sahanlığı sınırlandırma işlemlerinde orta hat ilkesini uygulamayı taahhüt etmediklerini belirlemiştir.

Mahkeme daha sonra, Norveç'in 1958 Sözleşmesi ile ilgili ileri sürdüğü hususların, dava koşulları dikkate alındığında, Sözleşme tarafından öngörülen "özel koşulların" varlığına bağlı olduğunu tespit etmiş ve bu konuda Norveç'in talebini reddetmiştir.

Mahkeme, uygulanacak hukuku iki koldan ayrı ayrı incelemiştir. Önce 1958 Sözleşmesi'nin 6. maddesinin, kıta sahanlığı sınırının belirlenmesinde uygulanabilirliğini ve daha sonra balıkçılık bölgeleri ile ilgili teamül Hukuku'nun uygulanabilirliğini ele almıştır. Mahkeme, bu alandaki içtihatları ve BMDHS hükümlerini inceledikten sonra, bu hükümlerin hem KS hem de MEB sınırlandırılması işlemi bakımından teamül hukuku ile de uyumlu olduğunu belirlemiştir. 1958 Sözleşmesi bu işlem yapılırken "özel koşullar" ın, hakça ilkelere dayanan teamül hukuku ise "ilgili koşulların" dikkate alınmasını öngörmüştür.

Mahkeme daha sonra, mevcut davanın koşullarının orta çizginin ayarlanması veya kaydırılmasını gerektirip gerektirmediğini incelemiş bu amaçla bir dizi faktörü dikkate almıştır.

Danimarka tarafından ileri sürülen "ilgili kıyıların" uzunlukları arasındaki eşitsizlik veya orantısızlık ile ilgili olarak Mahkeme, ilgili kıyıların uzunluklarındaki çarpıcı farkın, 1958 Sözleşmesinin 6. maddenin 1. fıkrası anlamında özel bir durum oluşturduğu sonucuna varmıştır.

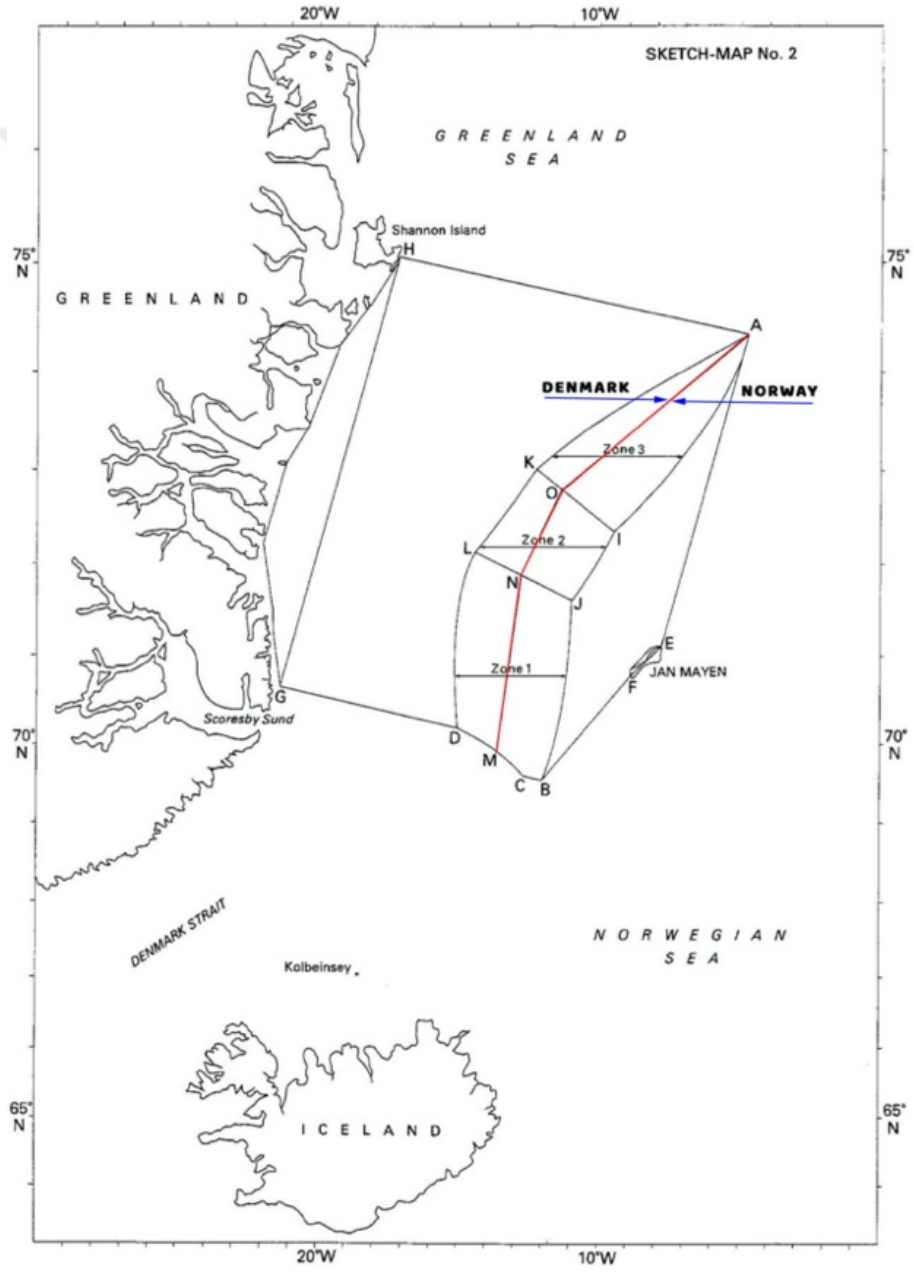
Balıkçılık bölgeleri ile ilgili olarak ise Mahkeme, orta hat uygulanmasının hakkaniyete uygun olmayacağına karar vermiştir. Bu nedenle Mahkeme, geçici orta hattın Jan Mayen sahillerine daha yakın bir sınırlandırmayı gerçekleştirecek şekilde kaydırılması gerektiği sonucuna varmıştır.

Mahkeme daha sonra sınırlandırma için aşağıdaki faktörleri de dikkate almıştır:

- Buzulların varlığını da dikkate alarak balık kaynakları (Capelin Balığı);

- Nüfus ve ekonomi;
- Güvenlikle ilgili hususlar;
- Tarafların davranışları.

Bu faktörler arasında, Mahkeme, sadece capelin balığı ile ilgili olanı dikkate almış ve orta hattın Danimarka'nın capelin balığı stokuna eşit oranda erişimini sağlayamayacağını ve bu %n hakkaniyetli olmayacağını kaydetmiştir. Bu nedenle, geçici orta hattın daha doğuya doğru kaydırılması gerektiği sonucuna varmıştır (Şekil 7.13)

Şekil 7.13 : Grönland-Jan Mayen Deniz Alanlarının Sınırlandırılması-UAD Nihai Kararına Göre Sınırlar (ICJ,1993).

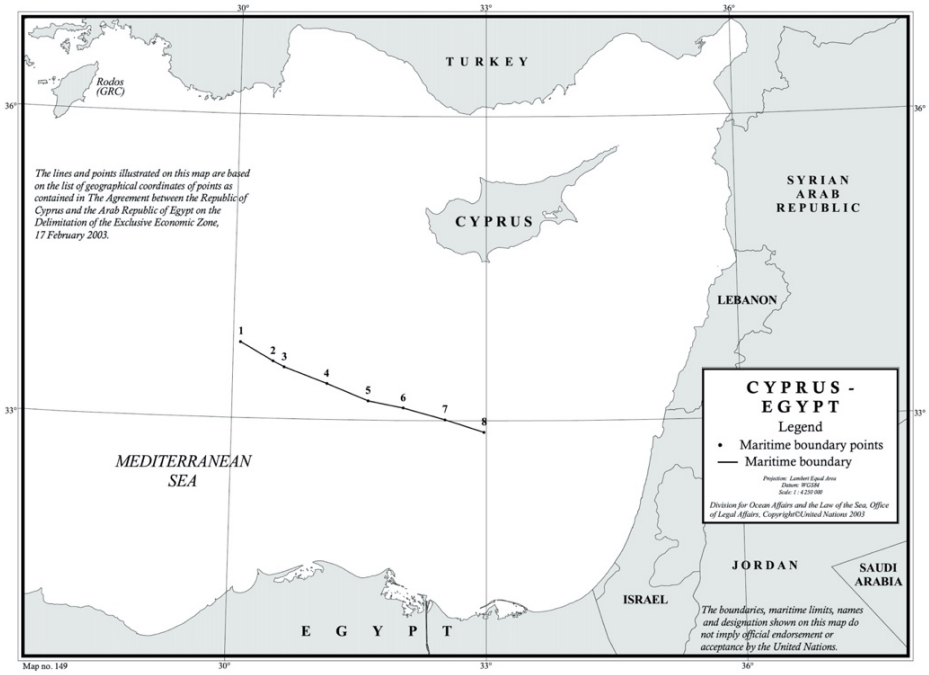
14 Haziran 1993 tarihinde Mahkeme, Kararını vermiştir.

Mahkeme, tüm bu veriler ışığı altında, tarafların ileri sürdüğü çizgiler arasında kalan bölgeyi 3 sektöre ayırmıştır. Capelin balığı stoklarının bulunduğu birinci bölge, iki eşit parçaya bölünerek tarafların balıkçılık imkânlarından eşit olarak yararlanmaları sağlanmıştır. Mahkeme, diğer sektörlerden üçüncü sektörü 2/3 oranında bölmüş, böylelikle ortada kalan ikinci sektörü ise, diğer sektörlerin bölünme çizgilerine doğru çizerek tespit etmiştir. UAD 1993 tarihli bu kararı ile yetki alanı sınırlandırmasında ilk kez sosyo-ekonomik koşullara sınırlandırmada yer vermiştir (ICJ,1993).

8. ENERJİ KAYNAKLARI BAKIMINDAN DOĞU AKDENİZ'DEKİ DEVLETLERİN DENİZ YETKİ ALANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

8.1 Mısır

Mısır'ın, 1958 yılında ilan etmiş olduğu 12 mil genişliğinde karasuları bulunmaktadır. 1990 yılında esas hatlarını ilan etmiştir ve 200 m derinliğe kadar ya da işletme imkânının bulunduğu derinliğe kadar kıta sahanlığı sınırlarını kabul ettiği şeklinde yasal düzenlemesi vardır. BMDHS'nin yürürlüğe girmesinden sonra Mısır'ın MEB'de egemen haklarının var olduğunu ve diğer komşu devletlerin haklarına zarar vermeden bu haklarını kullanacağını bildirdiği beyanı bulunmaktadır. Mısır ve GKRY, kendi aralarında yaptıkları ve 5 Madde ve 2 Ekten oluşan Antlaşmayı 2003 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne de sunmuşlardır. Bu antlaşma BM Deniz Hukuku Bülteni'nin 2003 tarihli 52 numaralı Sayısında yayınlanmıştır (EK-1). Bu anlaşmaya göre, taraflar arasındaki MEB sınırlandırması, iki tarafın esas hatlarından itibaren eşit uzaklık ilkesine göre çizilen bir orta hat olarak belirlenmiştir. Antlaşma ile ortaya çıkan MEB çizgisi, batıdan doğuya doğru 1'den 8'e kadar numaralandırılmış 8 adet coğrafi noktayı birleştiren bir çizgi olup 285 Km (154 Deniz Mili) uzunluğundadır (Şekil 8.1).

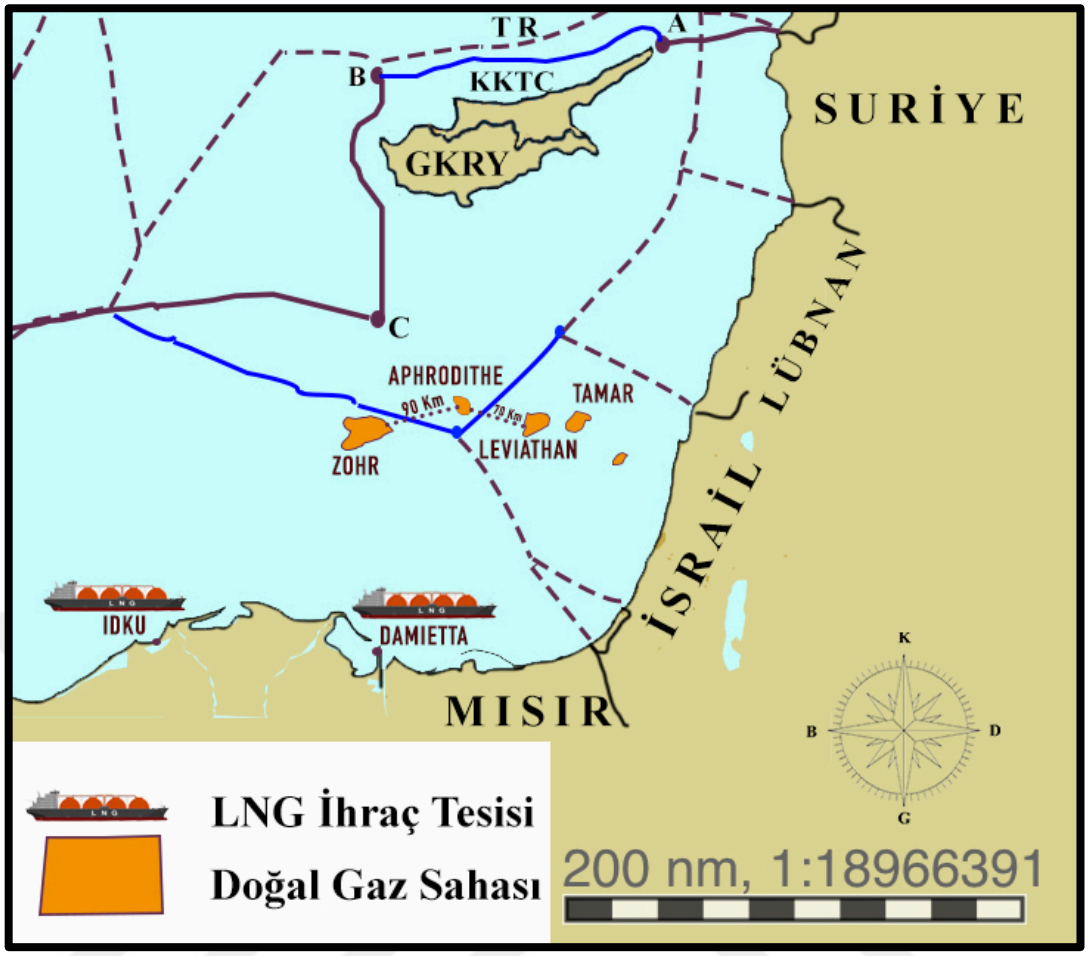
Şekil 8.1 : Mısır ile GKRY arasında imzalanan 17 Şubat 2003 tarihli MEB Antlaşması'nın her iki devlet tarafından ortak olarak BM'ye sunulan haritası *(UN Law of the Sea Bulletin, Sayı 52, Sayfa 47)* (Url-32).

Mısır-GKRY MEB Antlaşmasının 1. Maddesinin (e) bendi, "BMDHS'nin 74. maddesi uyarınca, belirlenen MEB'nin coğrafi koordinatları, gelecekte ilgili komşu Devletler ile yapılacak sınırlandırılma ışığında gözden geçirilebilir ve/veya genişletilebilir" hükmünü içermektedir (UN 2003). Dolayısıyla, GKRY-Mısır antlaşmasında tashihe açık ve ileride Mısır'ın itirazı halinde yeni bir düzenlemeye izin veren hüküm bulunduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir.

Mısır ve GKRY'nin sınırlandırma antlaşmasına Türkiye itiraz etmiştir. Böyle bir antlaşmanın uluslararası hukuka aykırı olacağını, adanın tek temsilcisinin GKRY olmadığını, KKTC'nin de oradaki asli unsurlardan biri olduğunu, olası antlaşmanın Türkiye'nin ve KKTC'nin haklarına zarar vereceğini Mısır'a bildirmiştir. Mısır ve GKRY'nin sınırlandırma antlaşması Mısır'ın da aleyhine olan bir anlaşmadır. Mısır, GKRY ile değil de sahillerinin uzunluğu çok daha fazla olan Türkiye ile bu sınırlandırma antlaşması yapmış olsa, mevcut MEB ve kıta sahanlığından 12000 km daha fazla yetki alanına sahip olabilecektir. Ayrıca GKRY ile yapılmış dahi olsa, Mısır, bu antlaşmada kendisinin kıta ülkesi, GKRY'nin ise bir ada ülkesi olduğunu ve kıyısal uzunlukları hesaba katılmasını talep edebilmektedir. UAD ve tahkim mahkemeleri kararlarında belirtilen ayrıca uluslararası teamül halini almış olan bu ilave koşulların dikkate alınarak eşit uzaklık ilkesine göre çizilmiş hat üzerinde düzeltme talep isteyebilmektedir. Bunları talep ettiği takdirde yine Mısır'ın elde edeceği hattın mevkii mevcut konumundan daha kuzeyde olacaktır.

Nisan 2012'de, Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, Mısır-İsrail doğal gaz sevk antlaşmasını uygulamadan kaldırdı. 2003 yılında GKRY ile imzalanmış olan MEB antlaşmasını da Mart 2013'te feshetmiştir. Muhammed Mursi iktidarı, Mısır'ı Türkiye liderliğinde oluşturulma çalışmaları yürütülen Levant iş birliği içerisine katmayı hedeflemiştir. Ancak General Sisi tarafından yapılan darbe ile iktidardan düşürülünce bu gerçekleşememiştir. General Sisi yönetimindeki Mısır Devleti de, GKRY ve İsrail ile varılan anlaşmaları tekrar yürürlüğe koymuştur (SDE, 2019).

Akdeniz'in en büyük doğal gaz rezervi olarak kabul edilen Mısır'ın Zohr Havzası, aynı zamanda dünyanın en büyük doğal gaz keşiflerinden bir tanesidir (Bakınız Şekil 8.2).

Şekil 8.2 : ENI tarafından keşfedilen Mısır'a ait Zohr Sahası'nı gösterir harita.

Zohr Havzası, 2015 yılında İtalyan ENI şirketinin liderliğinde bir konsorsiyum tarafından keşfedilmiştir. Yakın bölgede daha önce keşfedilen İsrail'in Tamar (2009) ve Leviathan (2010) gaz sahaları ve GKRY'nin Aphrodite (2011) sahası diğer büyük havzalar niteliğindedir. Zohr havzasında 850 milyar metreküp doğal gaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir (Fouad, 2019). 1,5 km su derinliği olan havza, 100 km^2 yüzölçümüne sahip olup kıyıdan yaklaşık 220 km açıktadır. Zohr havzasındaki gaz kaynaklarının çıkarılmasını üstlenen şirketler birliği içerisinde İtalyan ENI şirketinin % elli, Rus Rosneft şirketinin % otuz ve BP'nin % on ve BAE orijinli Mubadala Petroleum'un %10 hissesi bulunmaktadır (Jetutu, 2019). Ağustos 2019'da Zohr Havzasında üretim, günde 2,7 milyar kübik feet'e (bcf/gün) çıkmıştır. Konsorsiyum lideri ENI firmasının internet sayfasında Haziran 2020 tarihinde edinilen bilgiye göre, 2019 yılı sonunda, üretim kapasitesi 3,2 bcf/gün'e ulaşmıştır. Mısır Doğal Gaz Holding Şirketi (EGAS) Başkanı Osama Al Bakly tarafından sunulan 31 Mayıs 2020 tarihli bir rapora göre ise, Mısır'ın toplam ortalama doğal gaz üretimi 7,2 bcf/gün olmuştur (Egypt Oil & Gas Newspaper, 2020).

8.2 İsrail

Türkiye –İsrail ilişkileri dönem dönem yukarı dönem dönem aşağı trend izleyerek gelişmiştir. Özellikle İsrail-Filistin siyaseti bu iniş çıkışlarda etkili olan bir faktördür. Türkiye belli dönemlerde İsrail'den yana belli dönemlerde Filistin haklarından yana tavır sergilemiştir. İsrail'i kurulduğu 1949 yılında tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye en sıkıntılı dönemlerde dahi ABD'nin de etkisiyle diplomatik olarak ilişkilerini hep sürdürmüştür. Bölge itibariyle Arap ülkeleri ve İran tarafından Müslüman kimliğinden dolayı Türkiye'ye belli bir güven duyusalda ABD ile yapılan stratejik ortaklıklar bu güveni belli dönemlerde zayıflatmıştır, ancak özellikle İsrail'in Filistin'e olan saldırgan tavırlarına karşı Türkiye'nin tutumu bu güvensizliği hem güven ortamına çevirmiştir. ABD ile stratejik ortaklık kapsamında 1990'lı yıllarda Türkiye İsrail pek çok askeri iş birliği antlaşması imzalamış olsa da 2000'li yıllar ile ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Bu gerginlikte İsrail'in Arap nüfusa olan saldırıları oldukça etkili olmuştur. İsrail saldırıları ile 2008 ve 2009'da bin dört yüz kişinin hayatını kaybetmesi 2010 yılında İsrail Dışişleri Bakanının Türkiye Büyükelçisine yapmış olduğu yakışıksız tavrı ile ilerleyen gergin ortam 31 Mayıs 2010 Mavi Marmara olayı ile İsrail ile ilişkiler minimize edilmiştir. Bu dönem aynı zamanda Doğu Akdeniz doğal gaz rezervlerinin keşfinin yapıldığı yıllardır.

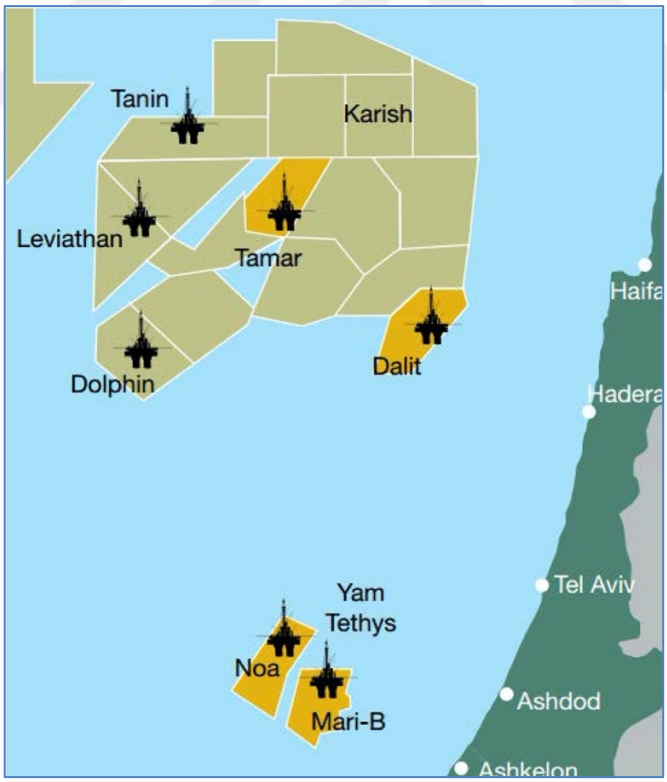
İsrail'in politikası, uzun süredir uluslararası hukukun (alışılagelmiş ya da başka bir şekilde) kabul edilmesini öngören çok taraflı antlaşmalardan uzak duruyor. Çünkü İsrail'in izlediği işgal politikaları, İsrail'i bağımsız denetim ve/veya yaptırıma maruz bırakabilir (Kadıoğlu, 2019, ss. 18-19).

İsrail, BMDHS imzacısı bir Devlet değildir, Antlaşmaya taraf olmamıştır ancak bu Antlaşma kuralları uyarınca deniz yetki alanlarını belirlemekten de kaçınmamıştır. İsrail, Doğu Akdeniz'de yeni rezervler keşfedilmesinden hemen sonra, GKRY ile 2010 yılında MEB imzalamış, 2011 yılı Temmuz'unda bunu BM'ye bildirmiştir. İsrail'in sahiplendiği gaz sahalarındaki tahmini rezervler İsrail'in ihtiyacını fazlasıyla karşılayabilecek ve İsrail'i gaz ihracatçısı yapacak miktarlardadır. İsrail, GKRY ve Yunanistan ile iş birliği görüşmeleri içine girmiş ve bu sahalardan çıkacak olan gazın Avrupa'ya ihracatı için projeler üretmeye başlamıştır (Acar ve Yılmaz, 2018). Sonuçta İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimi ile 2 Ocak 2020 tarihinde Doğu Akdeniz (East Med) doğal gaz boru hattı projesi üzerinde antlaşma sağlamış, yapılan 3 taraflı antlaşma 19 Temmuz 2020 tarihinde İsrail Hükümeti tarafından onaylanmıştır.

İsrail'den Yunanistan'a ve ardından İtalya'ya kadar uzanan 1.900 km uzunluğunda (1.180 mil) doğal gaz boru hattı projesinin 7 milyar dolara inşa edileceği ve inşasının da 7 yıl sürmesi beklenmektedir. Boru hattı yılda 10 milyar metreküplük bir kapasiteye sahip olacaktır.

Doğal gaz keşfi yapılan alanlarda İsrail Filistin ve Lübnan'ın sahasına giren yerleri de hukuksuz bir şekilde sahiplenmiştir. İsrail'in ihraç edeceği gazın en ekonomik şekilde Türkiye ve Türkiye üzerinden AB'ye taşınması en akılcı seçenektir. İsrail'in bu yönde hareket etmesi GKRY ile ilişkilerini negatif yönde etkileyebilir. GKRY'nin ABD, İtalya ve Fransız şirketleri ile yapmış oldukları iş birlikleri hem Türkiye-GKRY hem GKRY-İsrail ilişkilerine bu devletlerin dâhil olmuş olmasını sağlamaktadır.

İsrail'in önemli gaz ve petrol sahalarından Tamar'da üretim 2013 yılında, Leviathan'da ise 31 Aralık 2019 tarihinde başlamıştır. Leviathan, günlük üretim kapasitesi yaklaşık 300 milyon fit küp olan dört kuyuya sahiptir. Leviathan sahasında üretim başladıktan sonra ülkenin doğal gaz ihtiyacını karşılayan Tamar sahası kapasite olarak ikinci sıraya düşmüştür (Şekil 8.3).

Şekil 8.3 : İsrail MEB Sahası içerisinde önemli petrol ve gaz sahaları. En önemlileri sarı renk ile işaretlenmiştir *(Kaynak: Offshore Energy Today.*

8.3 Filistin

İsrail ve Filistin arasında uyuşmazlığın asıl nedeni İsrail ve Filistin devletinin deniz yatakları ve kıta sahanlıkları jeolojik açıdan bitişik olması ve denizdeki bazı bölgelerin hangi devletin kıta sahanlığına girdiğinin tartışmasıdır. İsrail, Filistin'in izni olmaksızın bölgede rezerv arama çalışmaları yapmaktadır.

İsrail, Gazze kıta sahanlığında Gazze Şeridi'nin deniz yetki alanlarını ihlal ederek İsrail kıyılarından yaklaşık olarak 20 kilometre açıklıkta bulunan üç farklı doğal gaz yatağını (Mari-B, Noa ve Pinnacles) kapsayan Yam Tethys projesini 2004 ile 2013 yılları arasında başlatmıştır.

Oslo antlaşmalarındaki "İsrail ve Filistin tarafları bitişik bölgelerindeki doğal gaz ve petrol üretimi konusunda iş birliği için uyuşmak durumundadır" maddesine rağmen Oslo anlaşmalarını hiçe sayarak Filistin ile iş birliği içine girmeden Gazze'nin yetki alanına giren bölgede Mari-B adını platformu kurmuş Eylül 2014'te de Yam Tethys bölgesinde doğal gaz üretimine geçmiştir. Gazze Marina'e bitişik bulunan Filistin suları ile Filistin kara sularına doğru genişleyen Border sahaları arasında kalan Noa ve Noa South 1 bölgelerinde 2012 yılında İsrail'in Delek Grubu tarafından yapılan sondaj çalışmasında kayda değer gaz rezervleri bulunmuştur. Filistin topraklarının enerji ihtiyacını karşılamanın yanı sıra ihraç edilebilme potansiyeline de sahip ve Filistin kıta sahanlığı bölgesine giren Gazze Marina bölgesi ise 2000 yılında British Gas tarafından keşfedilmiştir. Doğu Akdeniz'de ilk keşfi yapılan enerji bölgesi olan Gazze Marina'da 28 milyar metreküp gaz varlığı tahmin edilmektedir.

Tamar ve Leviathan'a kıyasla Gazze Marina bölgenin sığ yataklara sahip olması sebebiyle diğer deniz yataklarına göre daha kolay sondaj çalışması yapılmasına müsaittir. British Gas ile imzalanan anlaşmadan sonra 1999 yılında deniz yatakları üzerindeki haklar bölünmüştür. Bu anlaşmaya göre British Gas, saha üzerindeki hakların %60'ına, Consolidated Contractors Company %30'una, Filistin Otoritesi kontrolü altındaki Palestine Investment Fund ise kalan % 10'una sahip olmuştur. İsrail'in Gazze'ye düzenlediği 2014 yılındaki saldırıdan sonra Gazze Marina sondaj çalışmalarının geliştirilmesi iş birliği zayıflamıştır, ancak 2017 yılında işletilmeye başlanmıştır (Aksoy, 2016; Acar ve Yılmaz, 2018).

8.4 Lübnan

Karasularını 1983 yılında 12 mil olarak ilan eden Lübnan 2007 yılında GKRY ile sınırlandırma anlaşması yapmış ve 2011 yılında yürürlüğe koymuştur. İsrail MEB alanı Lübnan MEB alanı belli bir bölgede çakışmaktadır (Kütükçü ve Kaya, 2016).

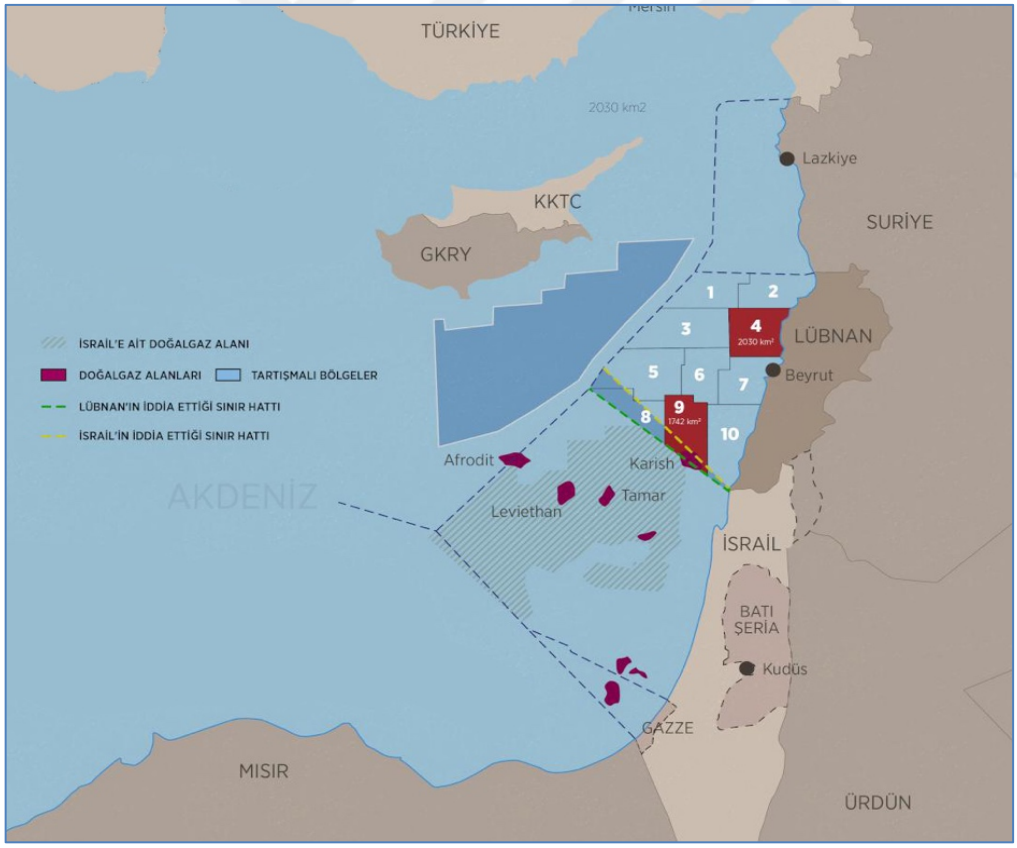
Söz konusu çakışma bölgesi Şekil 8-4'te de görülmekte olup gibi 856 kilometre karelik bir deniz alanına tekabül etmektedir. Lübnan, BMDHS'ne taraf olmuş bir Devlet olup MEB Sınırlarını 2011 yılında BM'ye bildirmiştir. İsrail bu Antlaşmaya taraf olmamıştır; ancak genel olarak Antlaşma kuralları uyarınca hareket etmiş ve Lübnan ile aynı tarihlerde deniz yetki alanlarının sınırlarını BM'ye sunmuştur. Lübnan ile İsrail arasındaki deniz yetki alanları sorununu daha da karmaşıklaştıran bir diğer durum ise Lübnan'ın İsrail'i bir Devlet olarak tanımıyor oluşudur. Ayrıca bu iki Devlet arasında diplomatik ilişki de bulunmamaktadır. Lübnan, BM'ye bildirimde bulunurken İsrail Devletinden "Filistin Devleti" olarak söz etmektedir. İsrail ve Lübnan arasındaki Mavi Hat olarak da adlandırılan kara sınırı 1949 Ateşkes Antlaşmasına ve İngiliz-Fransız Paulet-Newcombe[51] Antlaşması'na dayanmaktadır.

İsrail Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen bu gaz rezervleri bölge ülkelerinin aralarında mevcut huzursuzlukları daha görünür kılarken, bu enerji kaynaklarındaki hak sahipliği üzerinden süregelen çözümsüz çatışma ortamları artmaktadır. Bölgede Kıbrıs Türkiye sorunsalı dışında belli bir geçmişi olan Lübnan -İsrail sorunu bulunmaktadır. İsrail bir dönem mesafeli olan ilişkilerini GKRY ile enerji kaynakları üzerinden iş birliği anlaşmaları imzalayarak belli bir ılımlı sürece soksa da İsrail ve Lübnan arasındaki sorun büyümeye devam etmektedir. İsrail ve Lübnan aralarında nerdeyse hiç diplomatik ilişki olmayan çatışma halinde olan iki devlet olup Kıbrıs-İsrail arasında imzalanan MEB sınırının kuzey ucundaki bölümü Lübnan ve Kıbrıs MEB'lerini ayıran hattın bir bölümü olarak görüldüğünden Lübnan- Kıbrıs sorunu da ortaya çıkmaktadır.

[51] Paulet-Newcombe Antlaşması veya Paulet-Newcombe Hattı, İngiliz ve Fransız hükümetleri arasında yapılan bölgedeki sınırların konumu ve niteliği ile ilgili 1923 tarihli bir antlaşmadır. Bu antlaşmada sınırları belirlenen Filistin ve Irak'ın hamiliğini İngiltere, Suriye ve Lübnan'ın hamiliğini ise Fransa yapmıştır. Antlaşma ismini karşılıklı heyetlere başkanlık yapan İngiliz ve Fransız generallerin isimlerinden almıştır.

Lübnan'a ait bölgede doğal gaz rezervi olduğu belirlenen 4 ve 9 numaralı sahalardan ikincisi İsrail ile tartışmalı deniz alanı içerisinde bulunmaktadır. Burası İsrail'in iddiasına göre İsrail deniz yetki alanı içerisindedir. Oysa bu çalışmanın kapsamı dahilinde incelediğimiz kıyıdaş Devletler arasında deniz sınırının belirlenmesinde kullanılan hakçalık ilkesi uyarınca haritaya baktığımızda İsrail tarafından belirlenmiş olan deniz yetki alanının Lübnan aleyhine ve bu Devletin deniz yetki alanına girmiş olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Lübnan Devletinin tahminlerine göre Lübnan deniz yetki alanı dahilinde 0,7 trilyon metreküp doğal gaz (25 Trilyon kübik feet) bulunmaktadır. Enerji devleri Total, Eni ve Novatek'ten oluşan bir konsorsiyum, 2018'de Lübnan'ın 10 keşif bloğundan ikisinde-blok 4 ve blok 9- arama çalışmaları yapmak üzere yetkilendirildi. 2020 yılının ilk çeyreğinde Blok 4 ten hayal kırıklığı yaratacak sonuçlar alınmıştır. Doğal gaz formasyonları bulunmakla beraber ticari nitelikte bir doğal gaz kaynağının bu blokta bulunmadığı açıklanmıştır (Şekil 8.4).

Şekil 8.4 : Lübnan'ın MEB Sınırları ve açık deniz arama blokları ile İsrail ile tartışmalı alan *(Kaynak: Anadolu Ajansı https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/8915)*.

8.5 Suriye

Doğu Akdeniz'de keşfi yapılan doğal gaz rezervlerine karşı Suriye'nin şu ana kadar geliştirdiği belli bir politika yoktur, gaz keşiflerinden hemen sonra ülkede başlayan iç savaş ve Esad rejiminin baskısı bu konuda pasif kalmasına neden olmuştur. İç savaş öncesi Suriye Enerji Bakanlığı hidrokarbon aramaları konusunda ihaleleri Rus şirketlerine vermiştir, ancak iç karışıklıklar ve istikrasızlıklar ile bu çalışmalar askıya alınmıştır. Karasularını 2003 yılında 12 deniz mili, bitişik bölgesini 24 deniz mili ve MEB'ini 200 mil olarak belirlemiştir (Şekil 8.5). Petrol-doğal gaz arama izni verdiği bölgenin kuzeyi Türkiye deniz sahasıyla çakışmaktadır (Acar ve Yılmaz, 2018).

Şekil 8.5 : Suriye'nin MEB Sınırları ve Türkiye'nin Kıta Sahanlığı ile çakışan alan.

Suriye, 2003 yılında karasularını 12, bitişik bölgesini 24 ve MEB'ini 200 deniz mili olarak belirlemiştir. Suriye'nin 2011 yılında petrol-doğal gaz arama izni verdiği

sahaların kuzeyi, Türkiye-Suriye kara sınırının bittiği noktanın 30 deniz mili batısına denk gelmektedir. Bu alan Türkiye'nin deniz yetki sahasıdır (Kütükçü ve Kaya, 2016).

ABD'nin Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Suriye kıyılarında Doğu Akdeniz havzasındaki olabilecek rezervin yaklaşık üçte birini oluşturan üç buçuk trilyon metreküp doğal gaz ve 1.7 varil petrol rezervinden bahseden açıklamalarda bulunmuştur. BP 2016 İstatistikleri benzer şekilde Suriye kara sınırları içinde ispatlanmış 300 milyar metreküp gaz rezervi bildirmiştir. Bu derece yüksek bir gaz ve petrol varlığı tahminleri, Suriye'deki iç karışıklık bölgedeki küresel güçlerin çıkar çatışmalarının gizliden sergilendiği jeopolitik dengelerin sürekli değiştiği bir alan olmasına neden olmuştur/ olmaktadır. Suriye'ye Rusya Federasyonun desteği açık olmakla birlikte bu tahmin edilen gaz kaynaklarının çıkarılmasında Rus şirketlerinin ağırlıklı olması beklendiği gibi Tartus-Banyas arası sahada Suriye Soyuzneftegaz ile 2200 km2'lik bir denizel alan için 2013 yılında antlaşma imzalamıştır. Rusya Federasyonun tarih boyunca sıcak denizlere inme isteği ve Tartus ve Banyas gibi önemli Akdeniz limanlarında bu şekilde yer edinmesi Suriye iç savaşı ile oldukça kolaylaşmıştır. Suriye iç savaşı bittikten sonra ülkede bir istikrar durumu söz konusu olduğunda Suriye'nin en büyük destekçisi Rusya Federasyonu olacak ve bu yeni kaynakların üreticisi ve satıcısı olarak bölge enerji jeopolitiğinde Suriye'ye daha önem kazandıracaktır (Acar ve Yılmaz, 2018).

Suriye'nin ikili ilişkiler bakımından Türkiye ile arası genelde sorunlu olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası şimdiki Suriye topraklarının Fransa da kalması ile başlayan 1939 yılına kadar devam eden Hatay sorunu ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde iki ülkenin farklı kutuplara destek vermesi ile devam eden olumsuz ilişkiler Güneydoğu Anadolu projesinin devreye girmesi ile Suriye'nin su sorunu çıkarması ve Türkiye'ye karşı olan PKK ve ASALA terör örgütlerine destek vermesi ile devam etmiştir. 1998 yılında İran ve Mısırın arabulucu davranışları ABD ve İsrail'in desteğiyle Adana Mutabakatı sonrası PKK terör örgütünün sözde liderini ülkesinden çıkarması ile bir istikrarlı döneme girmiş, 2000 yılından itibaren Beşar Esad ile iş birliği süreci başlamıştır. Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi Antlaşması 2009 yılında imzalanmıştır. Suriye iç isyanları, Esad yönetiminin baskıcı tavırları ile çok kısa süren bu iyi niyetli süreç sona ermiş ve 2012 yılından itibaren mülteci sorunu ve sınır güvenliği ile ilgili kaygılar doğrultusunda farklı bir strateji içine girmiştir. Bu ve bundaki sonraki süreçte Doğu Akdeniz iki ülke sınırları içindeki enerji kaynaklarının

ve bölgedeki diğer ülke kaynaklarının iki ülke arasındaki ilişkileri iş birliği ve çözüm içinde mi yoksa daha da gerilmiş bir sürece mi taşıyacağı her iki stratejik çıkarları doğrultusunda yapıcı tavırları belirleyecektir.

Türkiye'nin de Suriye politikası ve Suriye üzerine geliştireceği stratejileri Doğu Akdeniz'de her iki ülkenin deniz sahasında bulunan muhtemel doğal gaz ve petrol kaynakları ve bunların işletilmesi ve ayrıca İsrail ve Lübnan'ın elinde bulundurduğu rezervleri ihraç edebileceği ekonomik yolların bu iki ülkeden geçiyor olması bakımından oldukça önemli ve dikkate değerdir.

8.6 KKTC

Tarih boyunca Kıbrıs stratejik bir ada olmuştur. Doğu Akdeniz bölgesindeki doğal gaz keşiflerinden Kıbrıs'ta nasibini almış ve hem bölge ülkelerinden İsrail ve Türkiye hem de büyük güçlerden AB, ABD ve Rusya Federasyonu Kıbrıs üzerindeki strateji ve politikalarını tekrardan gözden geçirmek ve yenilemek zorunda kalmıştır. Kıbrıs adası dünya yüzeyindeki pek çok adan gibi dışa bağımlı özellikle enerjide tamamen dışa bağımlı ekonomisi zayıf bir ada devletidir. Adadaki KKTC ve GKRY şeklinde iki yönetim bulunması ve bu KKTC'nin uluslararası arenada tanınırlığının olmaması ve GKRY'nin her türlü siyasi ve politik hamlelerini Kıbrıs Cumhuriyeti olarak yapması Türkiye-Kıbrıs-Yunanistan- üçgenindeki sorunsalı ile uluslararası arenada gündemi sürekli sıcak tutmaktadır ve büyük güçlerin stratejik odağında yer almaktadır.

Kıbrıs'ın stratejisi ve İngilizler tarafından önemi Birleşik Krallık Muhafazakâr Parti Konvansiyonunda 11 Haziran 1956 da şu şekilde ifade edilmiştir. "Ülkemizin ve Batı Avrupa'nın endüstriyel yaşamı bugün Ortadoğu'dan tedarik edilen petrole dayanmaktadır ve daha yıllarca dayanması gerekmektedir. Petrol kaynaklarımız tehlikeye girerse, onları savunmaya mecburuz. Kıbrıs'ta ihtiyaç duyduğumuz olanaklar bunun bir parçasıdır. Kıbrıs yoksa petrol tedarikimizi koruyacak belirli vasıtalar da yok demektir. Petrol yoksa İngiltere'de işsizlik ve açlık vardır." Adanın stratejik önemini vurgulayan bu sözler 2011 yılında adanın MEB bölgesinde kimlerine göre adaya yüzyıl kimlerine göre de iki yüz yıl yetecek kadar önemli doğal gaz kaynakları olduğu ABD Enerji firması Noble tarafından duyurulmasıyla bir kez daha doğrulanmıştır. Bu kaynakların tespit edildiği alana çok yakın olan İsrail'in sahiplendiği Leviathan sahasında da aynı şirket araştırma ve iş birliği yapmaktadır. Doğal olarak İsrail ve GKRY 16 Şubat 2012 tarihinde enerji iş birliği görüşmek amaçlı

olarak bir araya gelmişlerdir. Noble Enerji bahsi geçen keşfi ilan eder etmez, ABD Dışişleri Bakanlığınca Enerji Kaynakları Bürosu bölge sorumlusu karen Enstrom, Lefkoşe ABD Büyükelçiliğinde Güney Avrupa, Akdeniz ve Kuzey Afradaki, gelişmeleri ABD enerji politikasına göre değerlendirmesi ve diplomatik ilişkileri kurması için görevlendirilmiştir. Kısaca ABD enerji politikasının ana esasını oluşturan enerji kaynaklarına hâkimiyet sloganıyla uyumlu olarak, bölgedeki ana enerji üreticileri ve tüketicileri ile ilişkiler geliştirmek ve ABD'nin bu ülkelerdeki enerjiye erimişini sağlayacak jeopolitik gelişmeleri yönetimi görevi verilmiştir.

KKTC enerji bakımından pek çok ada devleti gibi tamamen dışa bağımlıdır, bu dışa bağımlılık yüzde doksan oranında Türkiye'yedir, elektrik üretiminde GKRY ile belli bir antlaşma çerçevesinde kendilerine yeter durumdadırlar. Adanın tamamında rüzgâr ve güneş enerjisi dışında bilinen bir enerji kaynağı bulunmamaktadır ve rüzgâr ve güneş enerjisi kullanımında oldukça sınırlıdır. KKTC ve GKRY için tüketimde birincil enerji kaynakları petrol ve doğal gazdır. Doğu Akdeniz'deki doğal gaz keşifleri bu bakımdan oldukça önem taşımaktadır. Kıbrıs Adasının güneyinde başlayan GKRY tarafından sahiplenen ABD enerji firması Noble ile birlikte yapılan çalışma sonuçlarına göre tespit edilen kaynaklarda KKTC'nin hakkı yok sayılmaktadır. KKTC'nin dünya genelinde tanınmamasından dolayı, "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak GKRY tarafından 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan ile 2010 yılında İsrail ile münhasır ekonomik bölge sınırlama antlaşmaları yapılmıştır. GKRY adanın güneyinde 13 arama sahası ilan etmiştir. GKRY'nin tek taraflı tavırlarına karşılık olarak KKTC, 12 mil olarak karasularının ilanını yapmıştır, 2011 yılında Türkiye ile Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması imzalamıştır. Türk Şirketi Türkiye petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'ya petrol ve doğal gaz arama ruhsatı vermiştir. Paylaşım oranı yarı yarıya olacak şekilde arama, sondaj üretim ve işletim izni verilmiştir. 2011 yılında Piri Reis Araştırma Gemisi, 2018'de Barbaros Hayreddin Paşa sismik araştırma gemisi ve 2019'da faaliyete başlayan Fatih sondaj gemisi ve son olarak ta ikinci sondaj gemisi Yavuz ile bölgede fiilen faaliyet göstermektedir. Türkiye her bakımdan KKTC'ye destek olurken, üzerine düşen mali yüke rağmen uluslararası arenada KKTC'nin tanınması ve yerini alması ve kendi ekonomik bağımsızlığını kurabilmesi için politikalar geliştirmektedir. Türkiye'nin KKTC'ye yaptığı altyapı yatırımları, Kıbrıs'ın kuzey bölümünü fosil yakıt ticaretinin merkezi yapmaya yönelik olarak değerlendirilmektedir (Faustmann ve diğ. 2012).

8.7 GKRY

Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz rezervleri ve tahmini petrol rezervleri Türkiye-Kıbrıs sorunu üzerinde etkisi büyük potansiyele sahip olarak görülmektedir. GKRY gerek Mısır, Lübnan ve İsrail ile imzaladıkları MEB sınırlama anlaşmaları gerek se MEB ilan edilen bu bölgelerde ABD şirketi Noble Enerjiye gaz ve petrol arama ve sondaj izni vermiş olması ile KKTC'nin haklarını ve Türkiye'nin haklarını görmezden gelmektedir. GKRY uluslararası hukuka uygun olarak egemenlik haklarını kullandığını savunurken Türkiye 1960 yılında yapılan uluslararası anlaşmaya göre KKTC'nin haklarının görmezden gelinmesinin hukuksuzluğunu savunmaktadır. Türkiye ve KKTC kendi kıta sahanlığı anlaşmalarını ilan etmiş ve Kıbrıs Adası'nın KKTC kara alanları yanında, GKRY tarafından ilan edilen MEB sahası içinde yer alan bazı parsellerde hakları olduğunu ortaya koymuşlardır (Şekil 8.6).

Şekil 8.6 : GKRY Tarafından ileri sürülen KS/MEB Sınırları.

Türkiye uluslararası arenada İsrail, Lübnan ve Mısır ile görüşmeler yapmış ve GKRY ile Kıbrıs Adası üzerinden yapmış oldukları anlaşmaların hukuksuzluklarını ve dezavantajlarını ortaya koyarak görüşmelerde bulunmuştur. GKRY Suriye ve Yunanistan'la sınırlandırma anlaşması yapmamıştır. Suriye'deki iç savaşın bitip, meşru ve istikrarlı bir hükümet kurulmadan böyle bir anlaşmanın olması yakın gelecekte görünmemektedir. Yunanistan'da Türkiye tarafının ilan ettiği savaş nedeni sayma durumundan dolayı GKRY ile bu konuda bir çalışma yapmamıştır.

Türkiye'nin KKTC'nin ve kendi haklarını savunma politikası GKRY ve Yunanistan bakımından Türkiye'nin uluslararası hukuku atlayan görmezden gelen yumuşak ve sert güç yansıtan Balkanlar'dan batı Asya ve Kuzey Afrika'ya kadar olan bölgede yükselen bir güç olarak görülmektedir. Türkiye'nin bölgede rakipsiz hidrokarbon hâkimi olmaya ve görmeye çalıştığı şeklinde algılanmaktadır. Türkiye tarafından sergilenen tavır eğer bir tepki ile karşılanmazsa ve önü alınmazsa Türk-Avrupa ve bölgesel dengeler açısından Türkiye'nin Avrupa'da devam eden ve derinleşen bir iç kriz sırasında AB üzerinde ve büyük bir istikrarsızlık ve belirsizliğin hüküm sürdüğü başta 900 kilometre uzunluğunda ortak bir sınır komşusu Suriye olmak üzere bölgesel rakipleri üzerinde orantısız bir baskı gücüne sahip olacağı algısı ve korkusu bulunmaktadır. Suya ve hidrokarbon kaynaklarına hâkim bir Türkiye'nin AB ve batı Asya enerji güvenliğinde önemli bir rol model olması kabul edilebilir görülmemektedir (Faustmann ve diğ. 2012).

Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğal gaz rezervlerinin bir kısmının Kıbrıs Adası çevresinde olması gerek GKRY'ni gerekse AB'ni önemli derecede heyecanlandırmıştır. AB için Rus gazına alternatif bir kaynağın çıkması GKRY içinde ekonominin toparlanması için önemli olan bu keşifler AB'nin desteği ile GKRY tarafından neye dayandığı belli olmayan hukuksuz on üç parçadan oluşan bir parselleme yapılmıştır. Sözde parsellerden 1,4,5,6,7 numaralı parseller Türk kıta sahanlığı ile kısmen örtüşmektedir, 8. Parsel KKTC'nin TPAO'na ruhsatlandırdığı bölgedir. Ayrıca Total ve ENI 7. Sahaya ruhsat için başvurmuştur. AB'nin desteği ile bu parsellerde arama ve ruhsatlandırma çalışmaları başlatmıştır. AB verdiği bu destekle KKTC ile süren çözümsüzlük sürecinde tarafsız olmadığını da ortaya koymuştur. Ancak bölgedeki tek aktör AB değildir. ABD enerji şirketi Noble ile bölgeye dâhil olmuştur. Rusya Federasyonu da Suriye'nin Tarsus limanındaki askeri

üssü ve enerji şirketi Gazprom ile bölgedeki enerji kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesinde pay aramaktadır. GKRY yönetimi ile yakın ilişkiler içine girerek Adada bir üs edinme çabaları da ayrıca dikkat çekicidir. Bir başka güç olarak İngiltere Kıbrıs adası üzerindeki tarihsel süreçte edindiği Ağrotur ve Dikelya üstleri ile bu enerji kaynaklarından pay edinme çabasındadır. GKRY, İsrail enerji firması Delek'e de ve Noble şirketi ile birlikte belli bölgelerde arama ruhsatı vermiştir. Mavi Marmara olayından sonra İsrail ile yakınlaşan GKRY Türkiye'nin bölgedeki kendi ve KKTC'nin haklarını savunma tavırlarına karşı Türkiye'ye karşı birlik içinde olmak istemektedir. İsrail'in ihraç edeceği gaz için en ekonomik ve makul yolun Türkiye olması seçeneği ile olası Türkiye-İsrail yakınlaşmasına karşın belli parsellerin İtalyan ENI ve Fransız Total şirketine verilmiş olması da bu ülkeleri de sorunlar içine dâhil etme politikasıdır (Gürel ve Le Cornu, 2013; Sandıklı ve diğ., 2013; Örnek ve Mızrak, 2016; Acar ve Yılmaz, 2018)

GKRY ve KKTC açısından uzun süregelen çözümsüz süreç bu enerji kaynaklarına sahiplik ve hak iddia etmekle çok daha zor ve özenli bir politikayı gerekli kılmıştır.

GKRY adayı bölgesel enerji merkezi haline getirme hedeflerinin hükümet planlarının bir parçası olduğunu açıklamıştır. Çünkü hem ABD hem de AB'nin bu gaz rezervleri ile ortaya çıkan sorunların Kıbrıs Adası için sönmeye yüz tutmuş birleşmiş bir federasyon hükümetini hayalinin tekrar canlandırabileceği ve gaz rezervleri üzerinden elde edilecek kazancın KKTC ve GKRY arasında pay edilmesi ile KKTC vatandaşlarının sempatisinin kazanılabileceği ve böylece Türkiye'nin Kıbrıs MEB'i üzerindeki ataklarının durdurulabileceği düşünülmektedir.

8.8 Yunanistan

Yunanistan, 1936 tarihli Karasuları yasasına göre 3 mil genişlikte olan karasularını, 1973 yılında 6 mil olarak değiştirilmiştir. 1931 yılı çıkarılan kanun hükmünde kararnameye uygun olarak hava sahasının 10 deniz mili olduğunu ileri sürmeye devam etmektedir. Yunanistan'ın kıta sahanlığı faaliyetleri, Deniz Yatağı ve Göl Yataklarındaki Mineral Kaynakların Keşfi ve Çıkarılması Hakkında 142/1969 sayılı KHK ile düzenlenmektedir. Yunanistan'da kıta sahanlığı kaynaklarıyla ilgili ilk düzenleme 13 Mart 1969 tarihli 142 sayılı "Denizaltı ve sığ su minerallerinin araştırılması ve kullanılması hakkında" Kararnameyle düzenlenmiştir (Resmî Gazete 48 A 1969).

Kararnamenin 1. Maddesine göre, kıyısal alanda ya da Yunan kıyı bölgesinin toprak altında ya da Yunan karasularının ötesine uzanan denizaltı alanlarının deniz yatağı ve altındaki topraklarında, kıta sahanlığı ve adalarının doğal bileşenleri olan yükseltiler de dahil olmak üzere Yunanistan'ın kara ülkesinin deniz altındaki uzantısından oluşan, deniz yüzeyinin 200 m derinliğe kadar olan bölgesinde ve ötesinde uluslararası sözleşmelerde tanımlandığı gibi kıta sahanlığının keşfine izin verdiği yerlerde yalnızca Yunan Devleti, katı, sıvı veya gaz gibi hidrokarbonların yanı sıra bulunan kil dahil olmak üzere, mineraller için münhasır araştırma ve kullanma hakkına sahiptir.

1969 tarihli 142 sayılı Karar, 1973 yılında 210/1975 sayılı "Maden Kanunu Hakkında" Kararnamesi'nin 191. maddesi ile değiştirilmiştir. Daha spesifik olarak, 1969'un 142 sayılı Kararnamesi'nin 191. maddesine göre, denizaltı ve sığ su minerallerinin araştırılması ve kullanılması hakkındaki 142/1969 sayılı Kararnamenin hükümleri sadece kil ve kil agregası çıkarılması için yürürlüktedir.

Yakın zamana kadar Yunanistan'ın petrol veya gaz dışında deniz çıkarma faaliyetlerini düzenlemesine gerçek bir ihtiyaç yoktu. Sonuç olarak, Yunanistan'ın derin deniz madenciliği ile ilgili özel bir mevzuatı bulunmamaktadır. Teoride, denizdeki kil veya kil agregalarının ekstraksiyon faaliyetleri için mevcut izin prosedürünün derin deniz madenciliği durumunda da kullanılabileceği düşünülmektedir.

Yunanistan stratejisini Türkiye'nin kıta sahanlığı hakları olduğunu ilan ettiği Girit, Çoban Adası, Kerpe, Rodos ve Meis adalarını birleştiren hattın güneyindeki bölgede bu hakları Türkiye'nin elinden almak üzerine kumuştur. Yunanistan'ın bu politikası uluslararası alandaki kimi eylemlerine ve diplomatik girişimlerine de yansımıştır. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne yolladığı ve BM Deniz Hukuku Bülteni 57. Sayısında yayınlanan Türkiye'ye cevabi notasında da bu iddialarını ortaya koymuştur. Yunanistan, bu notasında Türkiye'nin Mısır-GKRY MEB Anlaşmasına itirazı notasında dile getirdiği "Deniz yetki alanlarının belirlenmesinde hakça ilkelere göre sınırlandırma yapılmasının uluslararası hukukun bir gereği olduğu" değerlendirmesine karşılık, hakçalık ilkesine karşı tez üretmiş ve "Kıyıları karşılıklı olan devletlerarasında yapılan deniz sınırı belirleme anlaşmalarında orta hat-eşit uzaklık ilkesinin esas alınması gerektiğini" ileri sürmüştür. Yunanistan'ın aslında uluslararası hukukun teamüllerine ve devlet uygulamalarına uymayan eşit uzaklık/orta hat uygulamasında ısrar etmesinin nedeni, Ege adalarına bu hakkı kazandırarak Türkiye'yi Rodos ve Meis adaları başta olmak üzere Güneydoğu Ege adaları ile Anadolu arasında

dar bir kıyısal şeride sıkıştırmaktır. Türkiye, uluslararası hukukun geçerli kuralı olan hakçalık ilkesine uygun sınırlandırmaya göre deniz sınırlarını belirleyeceğini ve adaların ana kara ile eşit etki verilmesi demek olan eşit uzaklık/orta hat uygulamasını kabul etmeyeceğini bildirmiştir (UN, 2005/57). Yunanistan'ın adalara da anakaralar ile eşit etki verilmesini öngören eşit uzaklık/orta hat stratejisi, mevcut uluslararası hukuk uygulamaları ve UAD içtihadı ile çelişmektedir.

Yunanistan ayrıca Deniz yetki alanlarının sınırlandırması antlaşması yapmak için Mısır ile de görüşmeler yürütmektedir (Başeren, 2010).

Yunanistan tarafından sürdürülen karasularını 6 deniz milinden 12 deniz miline çıkarma çabalarına karşı, TBMM, 8 Haziran 1995 tarihinde aldığı bir Karar ile, Ege'de Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarmasının Türkiye tarafından "Savaş Sebebi" (Casus Belli) sayılacağını bildirmiştir. Ege'de karasularının 12 deniz miline çıkarılması konusu, her Yunan hükümeti döneminde belli zamanlarda gündeme getirilen bir konu olmuştur. Ekim 2018'de Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Kotzias, "Yunanistan'ın karasularını Ege'nin doğusunda 12 mile çıkarmayı öngören bir Kararname'nin Yunan Cumhurbaşkanı önünde imza beklediği" açıklamasıyla konu yine gündeme gelmiş, ardından Yunan Başbakanı Çipras'ın konuyu yasal düzenleme şeklinde Meclis'e taşıma niyeti, Türkiye'nin sert tepkisine sebep olmuş ve Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi'ne nota verilerek, Türkiye'nin "casus belli" kararlılığının sürdüğü bildirilmiştir.

Yunanistan'da 2011 yılında kabul edilen "Enerji piyasalarının işletilmesi ve hidrokarbon kaynaklarının araştırılması" konulu kanunun 156. Maddesinde, "Kıyıları Yunan kıyılarına bitişik veya karşılıklı olan komşu devletlerle bir sınırlandırma antlaşması olmadığında, KS ve MEB (ilan edildikten sonra) dış sınırları olarak, anakara veya adanın esas hatlarından itibaren her noktası eşit uzaklıkta olan orta hat sınır olarak kabul edilecektir" iddiasını ortaya koymuş ve deniz yetki alanlarını karasuları ötesinde de genişletme taleplerini meşrulaştırma çabaları içine girmiştir (Yunanistan, 2011).

Yunanistan'ın hidrokarbon araştırmaları üç evrede incelenebilir. 1970-1990 yıllarını kapsayan birinci evrede ilk olarak Kamu Petrolleri Şirketi 1975 yılında kurulmuştur. 1976 yılında Ege Denizi KS konusunda, Türkiye ile Yunanistan arasında müzakereler olmuştur. Bakanlar Kurulu tarafından, Yunanistan ile 19-20 Haziran 1976 tarihlerinde Bern'de müzakere yapması için Türk Heyeti'ne yetki verilmiştir. Bu dönemde

Süleyman Demirel Başbakan, Necmettin Erbakan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Fahri Korutürk ise Cumhurbaşkanıdır ve Karar'ın altında onların da imzaları bulmaktadır. Müzakere Heyetinin Başkanlığını Türkiye'nin Bern Büyükelçisi Suat Bilge yapmıştır. Heyetler arası yapılan müzakerelerin sonucunda, Türkiye ile Yunanistan arasında Bern Mutabakatı 11 Kasım 1976'da imzalanmıştır. Söz konusu mutabakata göre, Yunanistan kendi karasuları ötesinde petrol arayamayacaktır (Yalım, 2018).

DEP'e bağlı DEP-EKY şirketi 1985 yılında kurulmuş ve bu şirketlere kıyı şeridinde arama ve üretim için yirmi dört alan vermiştir, bu alanlarda 74 kuyu açılmıştır. 1990-2000 arasını kapsayan ikinci evrede 1994 yılında Hellen Petrol kurulmuş ve ilk uluslararası ruhsatlandırma başlatılmıştır. Üçüncü dönem olan 2000 yılından sonrasında 2000-2011 arası hiçbir faaliyet göstermemiştir. 2011'de Hellen Hidrokarbon Yönetim Şirketi bir kanunla kurulmuştur. PGS tarafından Yunanistan'ın olmayan MEB sahalarında Batı Yunanistan ve güney Girit'te sismik araştırmalar yapılmıştır. 2012 ve 2014 yıllarında ruhsatlandırılan alanlar artırılmış Energan Petrol ve Gaz Şirketinin aktif hale geçmesi ile ikinci uluslararası ruhsatlandırma yapılmıştır. Böylece ABD'nin Exxon Mobil şirketi, İyonya Denizi ve güney Girit'te aktif olma çabalarına girmiştir. ABD Jeoloji Raporu sonuçlarına göre bu bölgede toplam 122 trilyon kübik fit doğal gaz bildirilmiştir. Yunanistan'ın güney Girit bölgesinde bu faaliyetlerde bulunması henüz sınırlandırılmayan bir alanda ve Libya'nın da haklarının henüz tanımlanmadığı bir bölgede yapılmaması gereken faaliyetlerden biridir (Gözügüzelli, 2019).

Bölgede Yunanistan'ın hâlihazırda yapmış olduğu deniz yetki antlaşması sadece İtalya iledir. İki devlet, 24 Mayıs 1977 tarihinde, "Yunanistan Cumhuriyeti ve İtalyan Cumhuriyeti kıta sahanlığı alanlarının sınırlandırılması ile ilgili Antlaşmayı imzalamışlardır. Antlaşma 'da, 1. Maddesinde de belirtildiği üzere, "Orta Hat" ilkesine göre sınırlandırma yapılmıştır. Bu sınır, 263 deniz mili uzunluğunda (487 Km.) oldukça uzun bir deniz sınırıdır. Yunanistan, ayrıca ilk MEB antlaşmasını da yine İtalya ile yapmıştır. 9 Haziran 2020 Tarihinde Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias ve İtalyan mevkidaşı Luigi Di Maio arasında Atina'da imzalanan bu Antlaşmada sınırlar 1977 Antlaşmasına göre değişmemiş, bu sınırlar MEB sınırları olarak da geçerli sayılmıştır (Şekil 8.7). Bu antlaşmanın imza töreni esnasında Yunanistan Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin ilan ettiği kıta sahanlığı bölgelerini "Yunan

Kıta Sahanlığı" olarak isimlendirmeye devam etmiştir. Ayrıca Yunan enerji çevrelerinde "İtalya ile MEB Antlaşması ilk adımdı, şimdi sıra GKRY ve Mısır ile yapılacak MEB Antlaşmalarında" yorumları yapılmıştır[52].

Şekil 8.7 : Yunanistan'ın mevcut MEB/KS iddialarını, mevcut yetki alanı antlaşmalarını ve Türkiye ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan çakışma bölgesini gösterir harita (07/2020 İtibariyle).

8.9 Libya

Afrika kıtasında yer alan Libya Sudan, Cezayir ve Kongo'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip dördüncü ülkedir. Tunus, Cezayir, Nijer, Çad, Sudan ve Mısır ile komşudur. Antik dönem tarihine bakılacak olursa Fenikeliler tarafından kurulmuş, Kartaca, Yunan, Roma, Bizans'tan sonra Müslümanların egemenliğine girmiş,

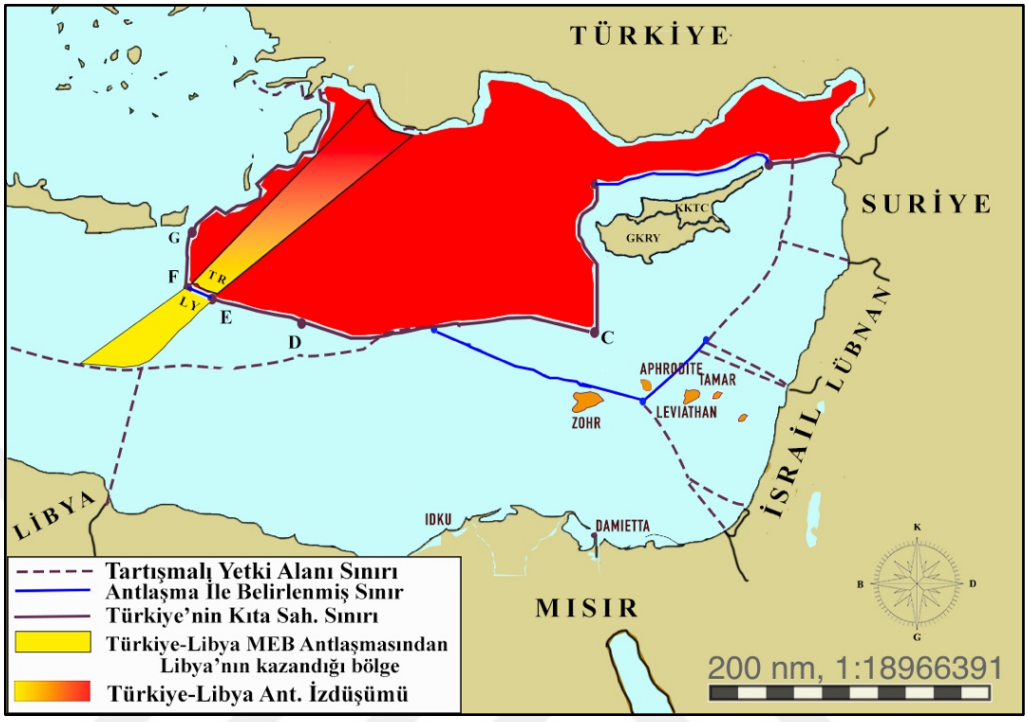
[52] Atlantik Konseyi Küresel Enerji Merkezi'nde kıdemli bir akademisyen olan Charles Ellinas, New Eurpope adlı medya kuruluşuna verdiği demeçte, 9 Haziran'da Yunanistan ve İtalya arasındaki EEZ konusunda uzun zamandır beklenen antlaşmanın çok önemli olduğunu söyleyerek "Bu ilk adım. Bir sonraki adım Mısır ve Kıbrıs'la MEB sınırlandırma antlaşmaları olmalı" ifadelerini kullanmıştır.

İspanyolların hâkimiyetinden sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır. XVIII. yy itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun etkisi bu bölgede zayıflamıştır. Libya ile tekrar yakın ve etkin ilişkilerimiz bağımsızlığını kazanıp bugünkü Libya kurulduktan sonra olmuştur. 1953 yılında ilk elçiliğimizin açılışından sonra o yılki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına tüm hükümet yetkililerinin katılımıyla ilişkiler hareketlenmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1958'de ziyareti ile iki ülke arasındaki ilk İş birliği ve Kültür Antlaşması imzalanmıştır. Libya topraklarında 1959 yılında zengin petrol yataklarının bulunması ile Libya ekonomik ve sosyolojik olarak değişmeye başlamıştır. Özellikle Arap Birliği Libya'ya özel bir ilgi göstermeye başlamış ve Arap milliyetçiliği savaş ve sıkıntılı dönemler geçirmiş nesil üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Batılı devletlerce sürekli haksız görülen Libya ile durgun seyreden ilişkilerimiz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtıyla canlanma dönemine girmiştir. Libya Kaddafi hükümeti Türkiye'ye askeri, siyasi, maddi ve manevi destek vermiştir. Barış Harekâtının ardından 1975 yılında iki ülke arasında İktisadî İş birliği ve Ticaret Antlaşması imzalanmıştır, petrolden gelen gelirin ülkede yatırımlara dönüştürülmeye başlandığı bu dönemden itibaren Türk firmalarına büyük ihaleler verilmeye başlanmıştır (Ceviz, 2011).

Libya Afrika'daki enerji bakımından en zengin ülkelerden biridir. Son yıllarda gündemde olsa da Doğu Akdeniz'de deniz alanlarına ilişkin yaşanan sorunlar 2000'lerin başlarında ortaya çıkmıştır. Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB alanları üzerinde yaşanan sorunlarda sorunların tarafı olan tüm ülkeler ön plandadır. Doğu Akdeniz'de Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Mısır, İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye, Yunanistan (Meis Adası nedeniyle) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) kıyıları bulunmaktadır. Ayrıca Yunanistan'ın başta Girit Adası olmak üzere Ege'deki bazı adaları ve Libya ana karasının bazı kıyıları Doğu Akdeniz'i görmekte ve bu bağlamda Doğu Akdeniz ile ilgili ülkeler arasında yer almaktadır. GKRY dâhil İsrail, Lübnan, Suriye, Libya ve Mısır olmak üzere altı ülke MEB ilan etmiştir. İlan edilmesine gerek olmadığından Türkiye dâhil diğer devletler Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı alanlarına sahip durumdadır (Acer, 2019).

Libya, 2005 yılında balıkçılık koruma bölgesi ve 2009 yılında ise MEB ilan etmiştir. Malta ile kıta sahanlığı uyuşmazlığı UAD tarafından 1985 yılında sonuçlandırılmış ve Malta ile deniz sınırları Mahkeme kararı ile belirlenmiştir. Tunus ile olan kıta sahanlığı sınırları da yine UAD tarafından 1982 tarihli Karar ile belirlenmiştir. Libya'nın ikili

antlaşma yoluyla sonuçlandırdığı tek deniz yetki alanı sınırlandırması 2019 yılında Türkiye ile yaptığı MEB ve Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması'dır. Bu antlaşma oldukça geniş yankılar uyandırmıştır (Şekil 8.8).

Şekil 8.8 : Libya'nın ve Türkiye ile yaptığı Deniz Yetki Antlaşması sonucu oluşan sınır ve Libya'nın kazandığı bölge.

Doğu Akdeniz bölgesinde doğal gaz keşiflerinden bu yana deniz yetki alanlarının (kıta sahanlığı ve MEB alanlarının) sınırlandırılması sorunu esas gündemi oluşturmuştur. Bölge devletlerinin stratejik planları bu iki kavram üzerinden yürütülmeye ve planlanmaya başlamıştır.

Özellikle GKRY'nin bölge devletlerle imzaladığı antlaşmalar Türkiye'nin ve KKTC'nin muhtemel deniz yetki alanlarına gasp niteliğindedir. Bu noktada uluslararası deniz hukukunun ilgili prensipleri temelinde Türkiye'nin ve KKTC'nin itirazları bulunmaktadır. Güvenlik tedbirleri alma, doğal kaynak arama ve sondaj çalışmaları yapma gibi somut adımları da içeren ve temelde haklarını korumak olan bu adımlardan biri Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzalanan "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası"dır. Bu antlaşma Türkiye'yi hukuk temelinde mevcut antlaşmalara hukuk temelinde itiraz eden bir ülke durumundan çıkarmış ve hukuki zemin oluşturan bir ülke konumu vermiştir. Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasının hangi prensipler temelinde ve nasıl yapılması gerektiğine dair görüşlerini bir diğer ülkeyle antlaşma yaparak bir

oranda kabullendirmiş ve uygulayabilme imkânı bulmuştur. Bu antlaşma Türkiye'nin Kıbrıs Adası ve Yunan Adaları'nın deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasındaki tutumunu yargı önünde güçlendirmiştir. Libya'nın iç karışıklıkları ve istikrarsız siyasi kimliği bu atılan adımdaki sıkıntılı süreci oluşturmaktadır (Acer, 2019).

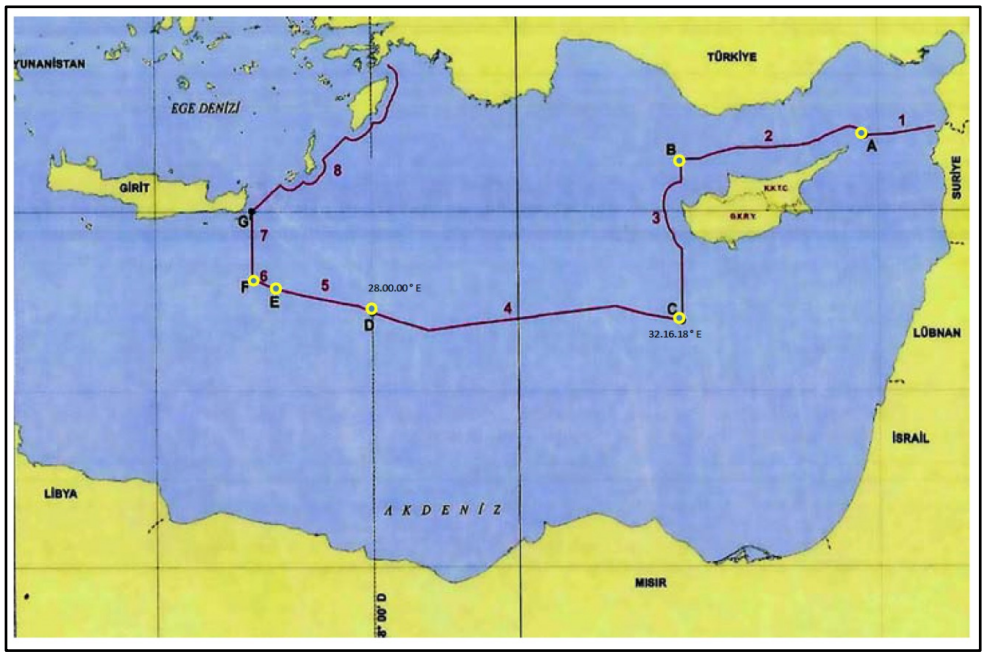
8.10 Türkiye

Türkiye, 1792 km ile Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip Devlet konumundadır. Türkiye'den sonra en uzun sınırı bulunan Mısır'ın kıyı şeridinin uzunluğu 1062 km dir. Kıbrıs Adası'nın Batısında kalan bölgede ise Türkiye kıyı şeridi için 969 Km, Mısır'ın kıyı şeridi 850 Km. uzunluğundadır (Erciyes, 2019). Kıbrıs'ın tamamının kıyı şeridi uzunluğu ise 648 km dir. Deniz yetki alanları açısından Kıbrıs Adası'nın batısı ve kuzeyi Türkiye'nin egemen devlet olarak hak ve meşru çıkar sahibi bulunduğu bölgelerdir.

Türkiye'nin petrol ve doğal gaz amaçlı sondaj faaliyeti yürüttüğü alanlar aslında Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ihtilaflı olan bölgelerden uzaktadır. Türkiye, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tartışmalı bölgelerde sondaj yapmamaları ve bu bölgelerde tek taraflı hak iddialarında bulunmamaları konusunda ısrarlı bir şekilde uyarmaktadır (Kadıoğlu, 2019).

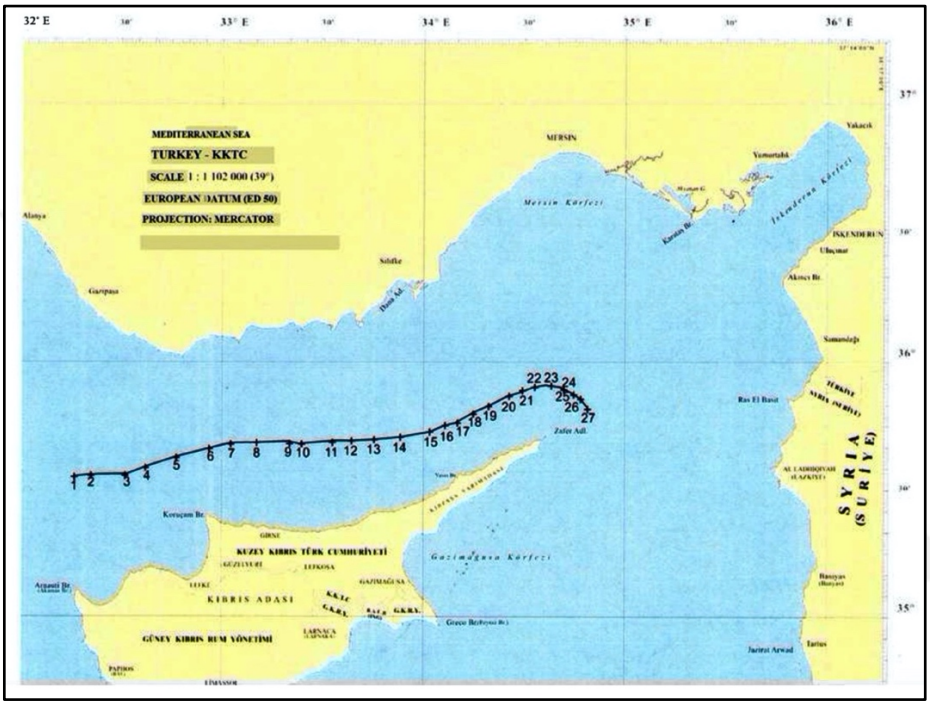
Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırı, Suriye ile kara sınırının denizde bittiği noktadan başlayarak, TC-KKTC arasında akdedilen 2011 Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşmasındaki sınırları içermekte, 32° 16' 18'' Doğu boylamının batısından itibaren (Kıbrıs Adasına, adanın batısı itibariyle karasuları dışında deniz yetki alanı bırakılmamakta) Mısır-Türkiye ortay hattını takip etmektedir. Bu bağlamda, 28° Doğu boylamına kadar olan bölge Türk kıta sahanlığı olarak kabul edilmekte, Türkiye'nin egemen Devlet uygulamaları bu politikaya uygun olarak icra edilmektedir. Türkiye'nin 28° Doğu boylamının batısındaki hakları ise BM'ye iletilen belgelere göre saklı tutulmaktadır. Türkiye, Doğu Akdeniz'de (Libya ile akdedilen Antlaşma haricinde) Münhasır Ekonomik Bölge ilan etmediğinden, bu bölgede sahip olduğu haklarını "Kıta Sahanlığı" aracılığıyla kullanmaktadır. Şunu da hatırda tutmak gerekir ki karşılıklı kıta sahanlıkları sınırlarının örtüştüğü yerlerde, örtüşen devlet (ler) ile sınırlandırma antlaşmaları yapılması gerekmektedir. Kıta sahanlığı konusunda kamuoyundaki yaygın kanı, "ilan gerektirmeyen" bu hakkın devletler tarafından doğrudan kullanılabileceğidir. Oysa bu ancak okyanus kıyısında bulunan ya da denize

sahip bulunduğu kıyının esas hatlarından itibaren 200 deniz mili içerisinde başka hiçbir devletin kıta sahanlığı ile çakışma ihtimali bulunmayan devletler için geçerlidir: Örneğin ABD ve Kanada. Bizim gibi iç denizlerde kıyıya sahip ülkeler için kıta sahanlığı sınırlarının belirlenmesi için genellikle iki taraflı veya çok taraflı devletlerarası antlaşmalar yapmak gerekmektedir. Nitekim Türkiye, 15 Eylül 2011'de, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile "Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması" yapmıştır. Bu antlaşma çerçevesinde KKTC tarafından verilen arama ruhsatları ile ve bundan başka, kendi kıta sahanlığının dâhilinde kalan bölgelerde, halen sondaj gemileri ile arama yapmaktadır. Bu aramalarda petrol ve/veya doğal gaz bulunur veya bulunmaz. Bu o kadar önemli değildir. Asıl önemli olan, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin Uluslararası Hukuka aykırı olarak ilan ettiği yetki alanlarının Türkiye tarafından "tanınmadığını" fiili olarak göstermek, deniz yetki alanlarına sahip çıkmak ve GKRY'ne gerek Örf ve Adet Hukuku'na gerekse BMDH Sözleşmesi'ne uygun olmadan yarattığı bu sözde deniz yetki alanında zımni kabul haline gelebilecek uygulamalar yapmasına izin vermemektir. Böylelikle söz konusu Antlaşmaya imza koyan GKRY ve Mısır'ın bölgede "Devlet Uygulamaları" (State Practice) yaratmalarına Türkiye'nin egemen devlet ve kıyıdaş ülke olarak karşı olduğunu ve muhalif konumunu ısrarla göstermek, vurgulamak ve kayda geçirmektir. Türkiye'nin gerek ikili antlaşmalarla gerekse BM'e bildirimde bulunarak belirlediği Kıta Sahanlığı/MEB sınırları Şekil 8.9'da gösterilmiştir.

Şekil 8.9 : Türkiye tarafından Doğu Akdeniz'de belirlenen MEB/KS Sınırları (Erciyes, 2019).

Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması, GKRY tarafından bölgede sondaj çalışmalarına 19 Eylül 2011 tarihinde başlandığının açıklanması üzerine, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu arasında 21 Eylül 2011 tarihinde BM Genel Kurulu çalışmaları vesilesiyle bulundukları New York'ta imzalanmıştır. Antlaşma, 9 Ocak 2012 tarihinde KKTC Parlamentosu tarafından, 29 Haziran 2012'de ise TBMM tarafından onaylanmıştır (Bakınız Şekil 8-10).

Şekil 8.10 : Türkiye-KKTC Arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması uyarınca sınırlar (UN, 2014/1).

Türkiye ile KKTC arasındaki sınırlandırma, esas itibariyle hakça ilkeler çerçevesinde yapılmıştır. Sınırlandırma yapılırken, orta hattan Kıbrıs Adası'nın kıyı şeridinin uzunluğu ve ada olma niteliği ve diğer özel koşullar dikkate alınarak Adaya doğru hat yaklaştırılarak nihai sınırlandırmaya ulaşılmıştır. Türkiye ile KKTC arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması, Türkiye tarafından Birleşmiş Milletler 'in Deniz Hukuku Bülteninde yayınlanması talebi ile gönderilmiş ise de BM bu antlaşmayı Deniz Hukuku Bülteninde yayınlamamıştır. Ancak Türkiye, Antlaşmayı bu kez BM Genel Kurulu'nun Genel Kurulu'na bir ülke kâğıdı olarak sunmuştur. 29 Nisan 2014 tarih ve A/68/857 sayılı Türkiye'nin kâğıdında KKTC ile imzalanan Antlaşma ile belirlenen kıta sahanlığı sınırlarının 27 ayrı noktadan mürekkep koordinatları ve ekinde bir de haritası yer almıştır (UN, 2014/1).

Türkiye ile KKTC arasında yapılan Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması ile belirlenen sınır, UAD içtihatlarına ve uluslararası hukuktaki mevcut teamüle uygundur. Her iki Devletin kıyı şeridinin uzunluğu, Türkiye'nin ana kara Devleti, KKTC'nin ada Devleti olması gibi unsurlar dikkate alınarak orta hat bazı bölgelerde ve Karpaz Yarımadası'na doğru artan şekilde KKTC kıyılarına doğru kaydırılmıştır. Burada da Karpaz Yarımadası'nın dar ve uzun bir yarımada oluşunun dikkate alınması ve sınırlandırmanın buna göre tesis edilmesi hakça ilkelere uygundur.

GKRY, Türkiye'nin bu bildirimine cevap olarak BM Genel Kurulu'nun 20 Mayıs 2014 Tarihli 68. Oturumuna bir kâğıt sunmuştur. Bu kâğıtta Güvenlik Konseyi'nin 541 (1983) ve 550 (1984) sayılı Karar'ları ile "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin" bir bölümünün ayrılmasını reddettiği ve KKTC'nin ilanını yasal olarak geçersiz saydığı, tüm Devletlerin bu ilanla ilgili "kolaylaştırmamak ya da herhangi bir şekilde yardım etmemekle" yükümlü kılındığı iddia edilmiştir. Sonuç olarak, kendisi hukuki temele oturmayan bir kuruluşla yapılan herhangi bir Antlaşma'nın da hukuki açıdan geçersiz olacağı ileri sürülmüştür. GKRY'nin kâğıdında sınırlandırma işleminin muhatapları olarak "Kıbrıs Cumhuriyeti" ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir antlaşma yapılması gerektiği ileri sürülmüştür (UN 2014/2).

GKRY tarafından ileri sürülen görüşe göre KKTC; ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararlarının da ışığında diğer Devletlere karşı uluslararası antlaşmalar yapmak ve aynı zamanda denizde egemenlik hakları veya yargı yetkisi verme kapasitesinden yoksundur. GKRY, bu hukuki dayanağın geçerli olduğunu varsayarak, kıta sahanlığı hakkının ipso facto ve ab initio nitelikleri ile çeliştiğini ileri sürmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye, KKTC ile Antlaşmasının Kıbrıs Türk halkının adanın tüm kıta sahanlığı üzerindeki meşru, eşit ve doğal haklarını hiçbir şekilde etkilemediğini' vurgulamıştır. Belki de bunun aynısı Kıbrıslı Rumların bir bütün olarak Kıbrıs'ın kıta sahanlığı üzerindeki hakları için de söylenebilir. Bunun ve Türkiye'nin kıta sahanlığı antlaşmasının 'önleyici bir tedbir' olduğu iddiası ışığında, 2011 yılı kıta sahanlığı antlaşmasının tarafların görüşüne göre geçici bir nitelik taşıdığını ileri sürenler de bulunmaktadır. Bu karmaşık durum, özellikle KKTC tarafından Türkiye Petrol Şirketi'ne (TPAO) Türkiye-KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşmasının imzalanmasından sonra verilenler olmak üzere çeşitli hidrokarbon imtiyaz bloklarının kaderini çözmemiştir (Dupont, 2018).

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumların tüketim aracı olan temel hammadde kaynakları arasında yer alan enerji kaynakları, ısınmadan ulaşıma ve savaş araçlarına; ilaçtan tekstil sektörüne dek pek çok alanda yüzyıllardır yaşamın içindedir. Birinci dalga toplumların tarım ve hayvancılık üzerine kurulu yaşamlarında olduğu gibi, günümüzün enerji kullanımı konseptinde de çevreci ve yerli kaynaklardan elde edilebilen, sürdürülebilir kaynaklar olarak devletlerin enerji stratejileri içine aldıkları yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve bu kaynaklara sahip olmak ön planda tutulmaktadır. Ancak kömür ve odunun kullanımı ile gelişen ikinci dalga toplumlar, sanayi devrimi ile birlikte "tükenir kaynaklar" olarak tanımladığımız kaynaklara yönelimi artırmıştır.

Petrolün ve daha sonrasında doğalgazın keşfi ile kömürden sonra en stratejik iki enerji kaynağı bunlar olmuştur. Geriye kalan enerji kaynakları pek çok sektörde bu iki kaynağın yerini alabilecek durumda olsa da yakın gelecek için petrol ve doğal gazın önemi ulusal güvenlik meselesi olacak kadar önemlidir.

Enerji kaynakları, tarihsel süreç içerisinde olduğu gibi günümüzde de büyük önem taşımaktadırlar. Devletler stratejilerini enerji kaynaklarına ve enerji bölgelerine hâkimiyet üzerine kurmakta ve bu yönde politikalar üretmektedirler. Günümüzde enerji kaynağı dendiğinde akla genellikle petrol gelse de çevreci kaygıların güçlenmesiyle birlikte, doğal gaz da giderek petrol kadar ağırlıklı hale gelmektedir. O kadar ki, küreselleşme ve küresel güç olmak bakımından verilen önem açısından petrol ve doğal gaz sıkı rekabet içindedir. Bununla ilişkili olarak, petrol ve doğal gaz üzerine geliştirilen senaryolar, çoğu durumda, uluslararası aktörlerin görünür eylemlerinin arkasındaki asıl oyunlarını oluşturmaktadır.

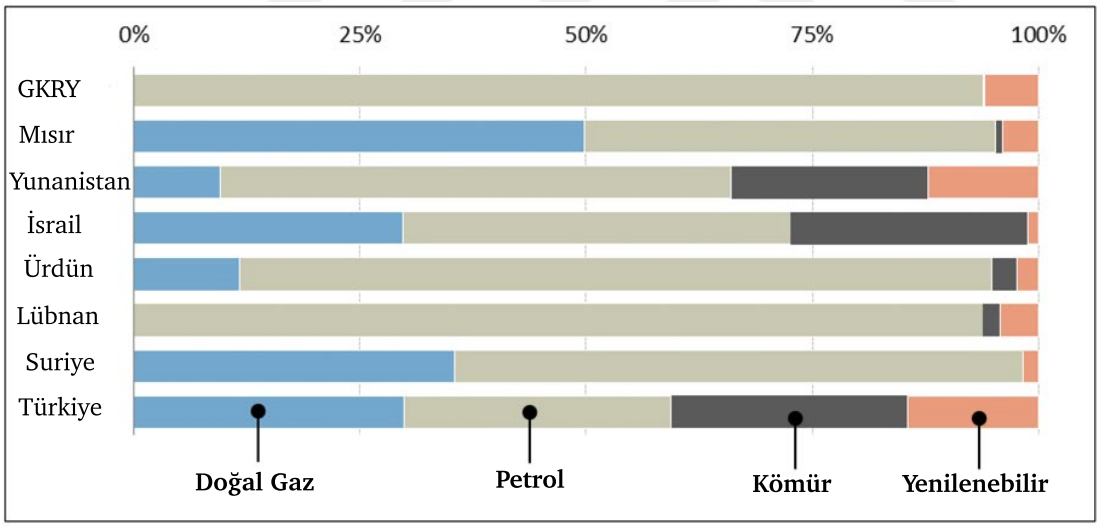
Yeryüzündeki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde elli yedisi, doğal gaz rezervlerinin ise yüzde kırk biri Ortadoğu bölgesinde Akdeniz'e kıyısı olan veya yakın bölgedeki coğrafyada bulunmaktadır. Üretilen bu petrol ve doğal gazın büyük kısmının alıcısı gelişmiş sanayi ülkeleri ve bu kaynaklar bakımından fakir olan ülkelerdir.

Artan petrol ve doğal gaz talebi, enerji tüketimi yüksek devletler için bu kaynakları daha da vazgeçilmez kılmakta ve bu konularda daha etkin stratejiler üretmeye zorlamaktadır.

Dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan ABD'nin hemen yanı başında bulunan Venezüella, Kanada ve Meksika rezervleri kendisi için ulaşılabilir kaynaklar iken, AB ülkeleri ve Pasifiğin büyüyen güçleri için en güvenilir kaynaklar Orta Doğu'da ve Doğu Akdeniz'de yer almaktadır.

Doğal gaz bugünün koşullarında yer yer petrolü ikame eden bir enerji kaynağıdır. Enerji arzı dışında enerji verimliliği bakımından da daha etkin olduğu için enerji sektöründe zaman zaman petrolün önüne geçmektedir. Günümüzde petrol ve doğal gazın bulunduğu coğrafyalar oldukça önemlidir ve bu coğrafyalarda enerji hâkimiyeti temelli siyaseti, ekonomi bakımından istikrarı etkileyen çok değişken bulunmaktadır.

Doğal gazın gelecek yıllarda petrolle rekabet eden tek enerji kaynağı olacağı düşünülürse 2000'li yıllarda Doğu Akdeniz havzalarında keşfedilen doğal gaz rezervleri Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır ve Kıbrıs Adasını öncelikli olarak kaynaklara hâkim taraflar olarak ilgi odağı yapmış ve bölgeyi dünya siyasetinin merkez üssü hâline dönüştürmüştür. Bahse konu bu ülkelerin hangi temel enerji kaynaklarını kullandıkları Şekil 9.1'de gösterilmektedir.

Şekil 9.1 : Doğu Akdeniz sahildar ülkelerinin kullandıkları enerji kaynakları (BP 2020).

Bölgeye kıyıdaş olan başta Türkiye, Yunanistan, İsrail, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Lübnan, Suriye ve Libya bölgede aktif politika yürütmeye çalışmaktadır. Ancak bölgeye sınırı olmayan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkeler de Akdeniz'deki enerji denkleminde ağırlıklı bir konum elde etmek istemektedirler.

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi verilerine göre 2010 yılında, Levant Havzası olarak da isimlendirilen Doğu Akdeniz'in en doğu kısmında Kıbrıs adası ile Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin'e kadar uzanan geniş alan içerisinde 3,45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrolün rezerv olarak varlığı belirlenmiştir. Ayrıca, Nil Delta havzasında 1,8 milyar varil petrol, 6,3 trilyon metreküp doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz bulunduğu rapor edilmiştir. Bölgede bulunan devletlerin hemen tamamı enerji bakımından dışa bağımlı ve ekonomik yapıları çok güçlü olmayan devletlerdir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde bile rezerv olarak belirlenen bu kaynakların çıkarılması ve değerlendirilmesi bölgedeki tüm dengeleri değiştirebilecek düzeydedir.

Hâlihazırda Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren başlıca şirketler arasında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), ABD'li Exxon Mobil ve Noble, Fransız Total, İtalyan Eni, Güney Kore Kogas, Katar Petroleum, İngiliz BG ile İsrail Delek ve Avner firmaları yer almaktadır. Bu firmaların bölgede bulunması, ait oldukları devletler dikkate alındığında bölge üzerinde çıkarları olan devletlerin hangileri olduğunu ortaya koyması ve siyasi bakımdan müdahil olma arzusu içerisinde olacağına işaret etmesi bakımından önemlidir.

Bölge devletlerinden Suriye, karasal alanında belli bir petrol rezervine sahip olmakla birlikte, denizel alanda payına düşen bölgede hiçbir arama ve sondaj çalışması yapmamaktadır ve yakın zamanda istikrara kavuşma ihtimali olmayan iç sorunları ile uğraştığından şu an için aktif bir rol sahibi değildir.

Doğu Akdeniz'de diğer bölgelere göre daha yakın bir zamanda önemli miktarda gaz rezervi tespitinde bulunan Lübnan'ın hak sahibi olduğu deniz yetki alanlarında 0,7 trilyon metreküp kazanılabilir gaz tahminine rağmen Lübnan bugün için iç karışıklıklarla mücadele eden ve ekonomik potansiyeli yok denecek kadar zayıf olan bir ülke durumundadır. Lübnan'ın ayrıca İsrail ile de bitişik devlet statüsüne göre tartışmalı durumda deniz sınırı bulunmaktadır. İsrail-Lübnan arasındaki deniz sınırında her iki devletin de üzerinde hak iddia ettiği 856 kilometre karelik bir tartışmalı denizalanı mevcuttur. Bu çalışma dâhilinde Uluslararası Deniz Hukukunun yerleşik ilkelerine dayalı olarak yaptığımız inceleme sonucunda Lübnan'ın 2011 yılında belirleyip BM'ye bildirdiği deniz yetki alanı sınırlandırmasının İsrail'in yine aynı yıl belirleyip BM'ye bildirdiği sınırlandırmaya göre daha hakkaniyetli olduğu görülmüştür. Bu tartışmalı sahanın da kısmen içerisinde yer alan Lübnan'ın belirlediği

ve doğal gaz rezervi tahminlerinde bulunulan 9 numaralı parselde Total konsorsiyumu tarafından arama çalışmaları yürütülecek olup bu bölgede nitelikli doğal gaz bulunması halinde diplomatik olarak birbirini tanımayan bu iki ülkenin arasındaki ilişkilerin soğuk savaştan sıcak savaşa evrilmesi beklenebilir.

İsrail'in deniz yetki alanı içinde 2009'da Levant havzası Tamar sahasında ve 2010 yılında Levant havzası Leviathan sahasında gerçekleşen doğal gaz keşifleri, öncesinde enerji fakiri olan bu devleti bugün bölgede en aktif rollerden birini oynar pozisyona getirmiş ve İsrail artık ithalattan ihracata evrilen bir enerji politikası yürütür olmuştur. Özellikle enerjide İsrail'e tam bağımlı olan Filistin, İsrail tarafından çoğu konuda olduğu gibi bu konuda da yok sayılmakta ve İsrail, enerji konusunda Filistin ile mevcut sorunlarına yenilerini eklemekten kaçınmamaktadır. (Bakınız Şekil 9.2)

Şekil 9.2 : Doğu Akdeniz'in Petrol ve Doğal Gaz Coğrafyası (Congressional Research Services, 2016).

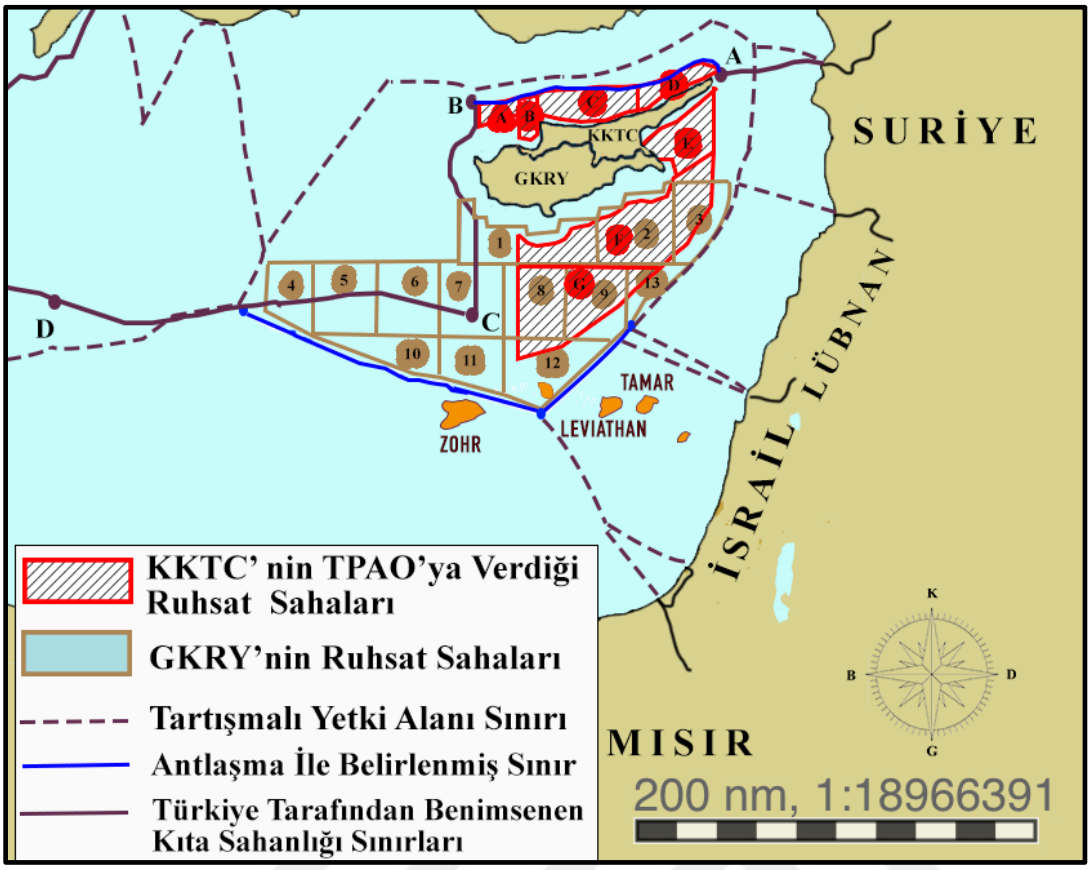
İsrail özellikle Doğu Akdeniz'de mevcut enerji rezervlerinde pay sahibi taraflardan olan GKRY ve Yunanistan birlikte hareket etmektedir.

Doğu Akdeniz'de enerji rezervlerinin varlığından söz edildiği günden beri bölgede tek söz sahibi gibi davranan ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının bölüşümü ile ilgili sorunların baş kaynağı olan taraf GKRY olmuştur.

GKRY tarafından tek taraflı olarak ilan edilen esas itibariyle Adanın Güney ve Güneydoğusunda yer alan sözde 13 parsel bulunmaktadır. Parsellerin içinde yerleştiği alan itibariyle kuzeyde sırasıyla 1, 2 ve 3. parsel, ortada 4. 5. 6. 7. 8. 9. ve 13. parsel ve güneyde ise 10. 11. ve 12. parsel yer almaktadır. Türkiye ve KKTC'nin hak sahibi olduğu yalnızca sözde 10. ve 11. parsellerde çakışma bulunmamakla birlikte, diğer parsellerin hepsi tartışmalı münhasır ekonomik bölge içerisinde yer almaktadır. Bölgede sözde 2. 3. ve 9. parsellerde İtalyan Eni ve Güney Koreli Kogas şirketlerinin Ortaklığın payları ise %80 Eni, %20 Kogas olarak dağılım gösteren müşterek lisansı vardır. Fransız Total ve İtalyan Eni 6. ve 11. parsellerde eşit pay sahibiyken, 8. parselde Eni tek başına ruhsat sahibi konumunda yer almaktadır.12. parsel ise %35 ABD'li Noble, %35 İngiliz BG ve %30 da İsrailli Delek Drilling Group şirketlerinin hisselerinden oluşmaktadır. 10. parselde ABD'li Exxon Mobil ve Katar Petroleum ortaklığı sözde ruhsatları elinde bulundururken, geride kalan sözde 1'inci, 4'üncü, 5'inci, 7'inci ve 13'üncü parseller için içinde adı geçen şirketler ve farklı şirketlerle görüşmeler yapılmaktadır.

Türkiye'nin ve Birleşmiş Milletler tarafından tescil edilmiş olan KKTC'nin haklarını görmezden gelerek Doğu Akdeniz gazını Avrupa'ya ulaştırmada projeler üretmesi ve Avrupa Birliğinin buna büyük destek vermesi Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığını azaltma yönünde aldığı stratejik pozisyonunu ve GKRY'ne verdiği desteği açıklamaktadır.

KKTC Bakanlar Kurulu, Eylül 2011'de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO), KKTC deniz yetki alanlarında petrol ve doğalgaz arama ruhsatı verme kararı almıştır. KKTC tarafından TPAO'ya verilen arama ruhsatlarının tamamı, aşağıdaki Şekil 9.3'te de görüleceği üzere, GKRY tarafından tek taraflı olarak ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölge sınırları içerisinde yer almaktadır.

Şekil 9.3 : Türkiye-KKTC-GKRY arasındaki ihtilaflı alanlar, GKRY Tarafından ilan edilen parseller ve KKTC tarafından verilen ruhsat alanlarını gösterir harita (07/2020 İtibariyle).

Türkiye Kıbrıs'ta, Türklerin Rumlarla eşit haklara sahip olduğunu ve adanın zenginliklerinden ortak faydalanılması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye bölgede faaliyet yürüten enerji şirketleri ile ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelere GKRY'nin Sözleşmeye ve uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkelerine aykırı olarak ilan ettiği münhasır ekonomik bölge kapsamında verdiği izinleri tanımadığını ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla çakışan bölgelerde arama ve üretim çalışmalarına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca Türkiye, GKRY'nin tek başına adanın tamamını temsil edebilme yetkisine sahip olmadığı için münhasır ekonomik bölge antlaşmalarını tek başına yapmak ve bu antlaşmaya dayalı olarak ihale etme hakkı da bulunmadığını ilgili tüm muhataplarına bildirmekte ve buna göre hareket etmektedir. Ayrıca, yapılan görüşmeler sonucu, Rum tarafının fiili durum yaratma olasılığına karşı, adanın çakışma olmayan kuzey ve doğu kısımları ile çakışma bulunan güney kısımlarında KKTC tarafından TPAO'ya arama ruhsatı verilmiştir. Böylece GKRY'nin adanın tamamını temsil etmemesine rağmen bloklar oluşturarak münhasır ekonomik bölge ilan etmesine karşı mukabele edilmiştir. Türkiye bölgede aktif olarak

sondaj gemileriyle KKTC'nin ruhsat verdiği KKTC'nin kendi münhasır ekonomik sınırları içinde yer alan yedi alanda sondaj ve arama faaliyetlerini yürütmektedir.

Doğu Akdeniz'deki kaynaklardan azami pay alma arayışına giren enerji şirketleri ve bu şirketlerin direkt veya dolaylı yoldan sahibi olan ABD, Fransa ve İtalya gibi ülkeler GKRY'yi adanın tamamında egemenmiş gibi kabul etmekte ve ihalelerle aldıkları lisansların hukuki olduğunu savunmaktadırlar. GKRY'de enerji arama ve çıkarma faaliyetlerinde ABD, İtalya ve Fransa gibi bölge dışındaki aktörlerle, enerji iletimi için ise İsrail, Mısır ve Yunanistan gibi bölgedeki aktörlerle iş birliği çalışmaları ayrıca devam etmektedir. Rotası aşağıdaki Şekil 9.4'de görüleceği üzere, Doğu Akdeniz doğal gazının EastMed boru hattı projesiyle İsrail, GKRY ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya gönderilmesi hedeflenmektedir.

Şekil 9.4 : Planlanan EastMed boru hattının tartışmalı/kesişen sahalar karşısındaki durumu (07/2020 İtibariyle).

Bölgenin jeolojik yapısı, kırılganlığı ve hat uzunluğu göz önünde bulundurulduğunda inşa edilmesi planlanan boru hattının teknik ve ekonomik açıdan çok kabul edilebilir olmadığı görüşü hâkimdir. Avrupa Birliğinin de desteklediği bu projenin öngörülen güzergâhı Türkiye'nin deniz yetki sahalarından geçmektedir ve mevcut bölge oyuncuları ve destekçileri Türkiye'yi bu denklemin dışında tutma çabaları içindedir. TransMed boru hattı, Haritada da görüleceği üzere hem Türkiye-GKRY arasındaki

hem de Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıta Sahanlığı/Münhasır Ekonomik Bölge kesişen sahalardan geçmekte hem de Türkiye ile Libya arasında imzalanan ve ilan edilen Kıta Sahanlığı/MEB Antlaşması ile sınırları belirlenen alandan geçmektedir. BMDHS 79. Madde hükmü uyarınca tüm devletlerin kıta sahanlığı yetki alanlarında deniz yatağı üzerinden kablolar ve boru hatları geçirme hakkı bulunmaktadır. Aynı maddede kıta sahanlığının yetki hakkına sahip sahildar devlete güzergâhı kabul etme yetkisi de verilmektedir. Burada bir reddetme hakkından daha çok bir belirleme hakkından söz edildiğini anlaşılıyor ise bile kendi Kıta Sahanlığından geçecek boru hattında Türkiye'nin söz söyleme hakkı bulunduğunun kabulü gerekir.

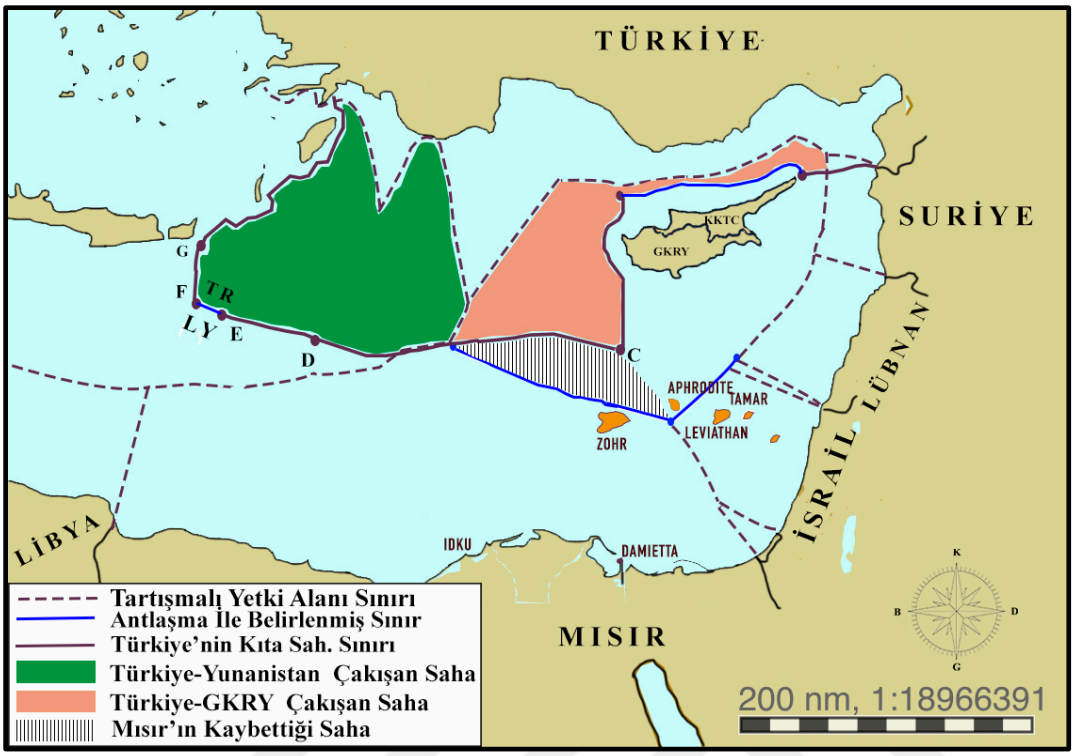
İlgili Sahildar Devlet açısından Münhasır Ekonomik Bölge içerisindeki boru hattı ile ilgili haklar daha kısıtlıdır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 58. Maddesi, tüm devletlerin boru hattı kurma ve işletme serbestliğinden münhasır ekonomik bölge sınırları içerisinde yararlanabileceğini belirtmekte, burada kıta sahanlığında olduğu gibi sahildar devlete güzergâhı üzerinde kontrol hakkı da vermemektedir. Aslında, 1982 Sözleşmesi bir bütün olarak ele alındığında, sahildar devlete Münhasır Ekonomik Bölge ve Kıta sahanlığında boru hatlarının döşenmesi konusunda engelleme hakkı vermediği söylenebilir. Ancak Sahildar Devlet, çevreyi ve doğal kaynaklarını korumak için makul tedbirler alarak menfaatlerini koruyabilir ve boru hattının geçiş güzergâhına makul çevresel gerekçelerin varlığı halinde etki edebilir ve alternatif bir güzergâh önerebilir. Bu, Sahildar Devlete rota ile ilgili koşulları kontrol etme ve onaylama hakkı vermektedir. Kıyı Devletinin makul önlemler alma hakkı, açık deniz geliştirme alanlarını korumak ve kıta sahanlığında doğal kaynaklarının sürekli araştırılması ve kullanılmasının inşa edilecek boru hattı ile ihlal edilmemesini temin etme haklarını içermektedir. Sonuç olarak, Kıyı Devleti bir işletmenin bu projeleri tehlikeye sokması durumunda boru hattının güzergâhını yeniden tahsis etmesini isteyebilir. Bir ÇED (Çevresel etki değerlendirmesi) çevre üzerindeki etkinin olumsuz olacağını açıkça göstermezse, bir Kıyı Devletinin bir açık deniz boru hattının döşenmesini önleme olasılığı çok sınırlıdır. ÇED, yine de, Kıyı Devletinin, en uygun çözüm, inşaat, işletmeye alma ve operasyonun planlanması, araştırılması ve seçiminde çevresel hususların uygulanmasını sağlamak için çıkarlarını korumak için kullanacağı bir araçtır. Ancak Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, ilgili Sahildar Devletin iyi niyet çerçevesi dâhilinde davranması gerektiğine, dürüst niyet ve inançlarla hareket etmesinin zorunlu olduğuna işaret

etmektedir. Dolayısıyla, Sahildar Devletin bu hakkını kullanırken boru hattının inşasına zorluk çıkarma veya onu engelleme niyeti ile hareket etmemesi gerekeceği açıktır.

Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye'nin Libya ile imzaladığı Antlaşmanın, bu çalışma kapsamında da sözü edilen "Tek Deniz Sınırı İlkesi" çerçevesinde hem Kıta Sahanlığı hem de Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırmasını içeren bir Antlaşma olduğu ve Boru hatları açısından "Kıta Sahanlığı" kurallarının sahildar devlete daha fazla hak sağladığı dikkate alındığında bu yönüyle de ayrıca isabetli olduğu değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de öncelikle kıta sahanlığı haklarından yararlanmak istemesinin isabetli bir seçim olduğu da bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, bölgedeki diğer önemli devletlerden Mısır'ın deniz yetki alanı içinde bulunan Zohr bölgesinde İtalyan ENI şirketinin aktiviteleri ile bulunan rezervlerin kısa sürede işletilmeye uygun olması da hesaba katılınca bu bölgedeki kaynaklar Mısır'ı ekonomik olarak kaygılarından kurtarmaya yetmiştir. Mısır'ı küresel enerji piyasasında ilerleyen yıllarda durumu daha da kuvvetli olabilecek bir doğal gaz ihracatçısı pozisyonuna getirmiştir. Öte yandan Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tartışmalı bir Münhasır Ekonomik Bölge antlaşmasına imza atmıştır. 17 Şubat 2003 tarihinde imzalanan bu Antlaşma 7 Mart 2004 tarihinde -kendileri açısından- yürürlüğe girmiştir. BM Deniz Hukuku Dergisi'nin 52. Sayısında yayınlanan bu antlaşma Mısır ile GKRY arasındaki deniz sınırını orta hat esasına göre belirlemekte, "özel durumlar" kriterini göz önüne almamaktadır. Buradaki özel durum hiç şüphesiz ki Mısır ile Kıbrıs adası arasındaki kıyı şeridi uzunluklarının farklılığı ve Kıbrıs'ın bir ada oluşudur. Bu özel durumlar dikkate alınmış olsa deniz sınırı daha kuzeyde belirlenmesi gerekecekti. Mısır ile GKRY'nin üzerinde anlaştıkları deniz sınırının uzunluğu yaklaşık 350 Kilometre olduğu ve Mısır sahillerinden yaklaşık 185 Kilometre açıkta olduğu hesaba katılırsa %10 luk bir Kuzeye doğru kaymanın yaklaşık 6 bin kilometrekareye tekabül eden bir fazladan deniz alanını Mısır'a kazandıracağı muhakkaktır. Öte yandan, Mısır ile Türkiye sınırları karşılıklı iki ülkedir. Mısır, gerek Türkiye'nin anakara ülkesi ve bölgenin en uzun kıyı şeridine sahip ülkesi olması nedeniyle "Hakçalık ilkesi" açısından, gerekse kendi çıkarları açısından bu deniz yetki alanı sınırlandırma antlaşmasını GKRY ile değil Türkiye ile yapmalıdır ki bu durum Mısır'ın da çıkarına olacaktır.

Aşağıdaki Şekil 9.5'te de görüleceği üzere Mısır, Sınırlandırma Antlaşmasını Türkiye ile yaparsa fazladan deniz yetki alanı da kazanacaktır.

Şekil 9.5: Mısır'ın Türkiye ile deniz yetki alanı sınırlandırma antlaşması yapmış olsa idi ve Eşit Uzaklık/Özel Durumlar ilkeleri uygulansa idi fazladan kazanacağı alan.

Bir diğer önemli husus Mısır ile GKRY arasında imzalanan 2003 antlaşmasındaki bir hükümdür. Söz konusu Antlaşmanın 1. Maddesinin (e) bendi, "BMDHS'nin 74. maddesi uyarınca, belirlenen MEB'nin coğrafi koordinatları, gelecekte ilgili komşu Devletler ile yapılacak sınırlandırılma ışığında gözden geçirilebilir ve/veya genişletilebilir" hükmünü içermektedir. Dolayısıyla, GKRY-Mısır antlaşmasında tashihe açık ve ileride Mısır'ın itirazı halinde yeni bir düzenlemeye izin veren hüküm bulunduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Burada Türkiye ve Mısır açısından hala önemli bir fırsat bulunmaktadır. Eğer Türkiye ve Mısır kendi aralarında bir deniz yetki alanı antlaşmasına imza atabilirlerse Mısır'ın GKRY ile yapmış olduğu 2003 Antlaşması yeniden gözden geçirilebilecektir. Bu yüzden, Mısır ile GKRY arasındaki antlaşmaya değiştirilemeyecek nihai bir antlaşma olarak bakılmaması gerekmektedir.

Bölgeye coğrafi yakınlığı olmayan ancak enerji sektörünün kontrolünü elinde bulunduran küresel güç oyuncusu konumundaki devletlerin perspektifinden mevcut durumu değerlendirecek olursak, ABD, Orta Doğu bölgesinde petrole olan hâkimiyetinin benzerini Doğu Akdeniz'de de doğal gaza da kurabilmek için, yine

benzer şekilde enerji firmaları üzerinden bölgede varlığını önemli derecede hissettirmektedir. İsrail'in sahiplendiği tüm sahalarda ABD şirketi Noble ile iş birliği söz konusudur. ABD, Rusya'nın doğal gazdaki tekel rolünü zayıflatmak için enerji şirketi Exxon Mobil'i Doğu Akdeniz bölgesine dâhil ederken, AB'nin EastMed projesiyle Rus gazına alternatif ve rakip bir hat oluşturma çabaları dikkat çekicidir.

Rusya, ekonomik olarak gelirlerinin büyük kısmını enerji kaynaklarından sağlayan bir ülkedir ve bu payda ihraç ettiği doğal gazın payı oldukça büyüktür. AB, yüzde elli oranında Rusya Federasyonu'na bağımlıdır. Rusya, enerjiden gelirini sabit tutmak önceliğiyle hem Avrupa doğal gaz piyasasında tekel olma durumunu korumak, hem de özellikle Uzak Doğu'nun enerji kaynağı olma yönünde stratejik projeler geliştirmektedir. Ayrıca Rus enerji şirketleri üzerinden Doğu Akdeniz bölgesi gibi yeni rezerv alanlarından pay kapmak çabası içindedir. Ruslara ait Rosneft firması Mısır'a ait olan Zohr bölgesinde sahanın yüzde otuzunu satın almıştır. Diğer Rus firması Novatek Lübnan'da İtalyan ENI ve Fransız Total ile birlikte rezerv arama ve sondaj için projeler geliştirmektedir. Suriye'deki iç savaş sürecinde bu ülkeye verdiği desteklerin karşılığı olarak Suriye'nin kıyı bölgesinde Rus enerji şirketlerinin yirmi beş yıllık arama-sondaj hakkı bulunmaktadır. İsrail'in sahiplendiği Tamar ve Leviathan bölgelerinde İsrail devleti ile ilişkiler yürüterek elde edilecek gazın LNG formunda Doğu Asya'ya satışı konusunda projeleri bulunmaktadır.

Petrol piyasası 1950- 1960 arası Batılı şirketlerin elinde olmuştur. ExxonMobil, Shell, BP, Total ve Chevron olmak üzere beş şirket ön planda bulunmuştur. Daha sonra. Suudî Arabistan'ın "ARAMCO", İran'ın "NIOC", Meksika'nın "PEMEX", Brezilya'nın "PETROBRAS" şirketleri gibi sadece kendi ülkelerinde etkin olmayan başka ülkelerde de arama ve çıkarma işleri olan milli enerji şirketleri etkin olmaya başlamıştır. Afrika başta olmak üzere Güney Amerika ve Asya'daki yirmi yedi ülkede petrol ve gaz çıkarma faaliyetleri ile sahip olduğu ve kontrol ettiği rezervler bakımından Çin'in ulusal petrol şirketi "CNPC" hâlihazırda dünyanın dördüncü büyük petrol şirketi konumundadır. Özellikle Çin'in bu durumu, enerji talebi özellikle de petrol talebi yüksek ülkelerin kendi kaynaklarının yetersizliğini bir engel görmeksizin ve OPEC'in planlarına bağlı kalmadan sektörde bir pay edinmeye iyi bir örnektir. Doğal gaz içinde aynı şey geçerlidir. Arz güvenliği ön planda tutulmaktadır, ABD hem kendi üretimini yapmakta hem de Kanada ve Meksika'dan gaz, Batı Afrika'dan LNG ithalatı yaptığı gibi Çin de aynı yönde hareket etmektedir. Avrupa Birliği Rusya'ya

olan bağımlılığını azaltabilmek için Doğu Akdeniz'de benzer politikalar Çin tarafından da üretilmektedir (Kendirci ve diğ. 2016; Örnek ve Mızrak, 2016; Pamir, 2017).

Doğu Akdeniz'de bulunan bu doğal gaz kaynaklarının sahiplenilmesi, üretimi ve nakli ile ilgili projeler gelişirken birbirleri ile pek çok sorunu ve bunlara ilaveten kendi iç sorunları olan bu ülkelerin bahse konu kaynaklar üzerinde hak iddia etmeleri bakımından MEB antlaşmaları gündeme gelmiş ve bu antlaşmalar mevcut sorunları çok daha içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.

Suriye ve Lübnan iç karışıklıklar ile mücadele etmekten Doğu Akdeniz'deki gaz rezervleri üzerinde aktif bir rol oynayamamakla birlikte Suriye'nin Türkiye ile daha sorunsuz bir MEB antlaşması yapması mümkündür. Ancak Lübnan'ın İsrail ile bir uzlaşı noktası bulması gerekmektedir.

Lübnan'da istikrarlı ve uluslararası arenada siyaset yapabilir sağlıklı bir hükümet kurulduğunda Lübnan'ın hak sahibi olduğu rezervlerin en ekonomik ihracat yolu olarak Lübnan-Suriye üzerinden Türkiye ve Lübnan deniz sahası üzerinden Türkiye şeklinde inşa edilecek boru hatları şeklinde görünmektedir.

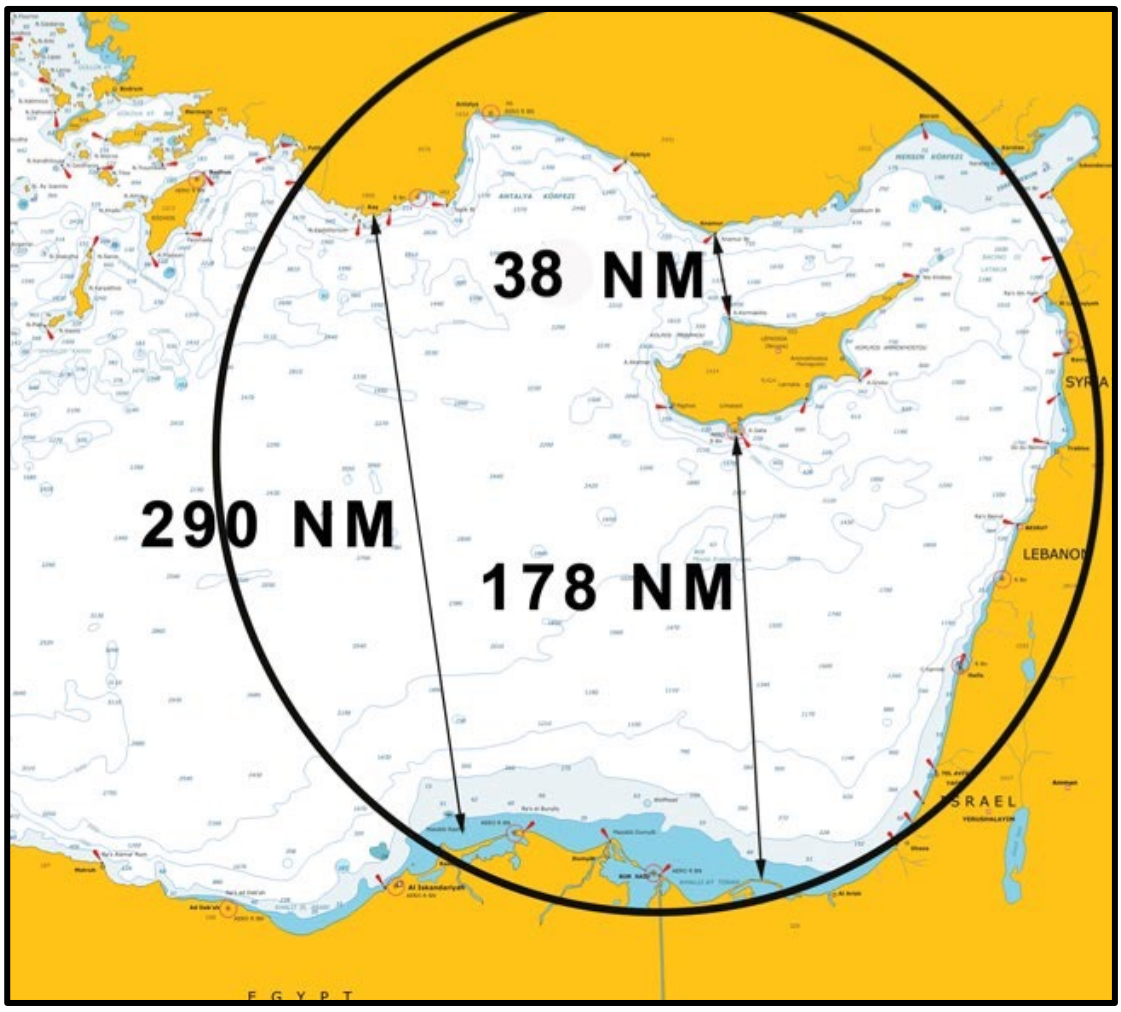
Leviathan ve Tamar sahaları başta olmak üzere İsrail'in deniz yetki alanında, bugüne kadar keşfedilen ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin İsrail'in enerji politikası içinde yeri, bu rezervin yarısından biraz fazlasını iç tüketimde kullanmak, gerisini ihracat potansiyeli olarak kullanmak şeklindedir. İç tüketim dışında kalan miktarda ihracat için en iyi seçenek Türkiye gibi durmakla birlikte sahada hisse sahibi şirketlerin çıkarları ve hizmet ettikleri güçlerin stratejik ve politik yaklaşımları ile bu mümkün olmayan bir seçenek olarak değerlendirilebilir. İsrail'in elindeki diğer ihracat pazar seçenekleri Filistin, Ürdün ve Mısır'dır. Ürdün ve Filistin pazarı sınırlı olmakla birlikte mevcut İsrail ile ilişkilerindeki sorunlar bakımından da çok ümit var değildir. Mısır'da kendi alanındaki gaz keşiflerinden dolayı gaz ithaline ihtiyaç duymadığı gibi ihraç edebilecek önemli bir jeopolitik unsur olmuştur. Mısır bölgede oldukça geniş bir sahada hak sahibidir, denizel alan sınırlandırmada GKRY ile yapmış olduğu antlaşmalar Mısırı Türkiye ve GKRY sorunsalında taraf olmaya zorlamaktadır. GKRY'nin bölgedeki tutumu çok ince ve hassas bir siyaset gerektirmektedir.

Keşfi yapılan ve belli yerlerde işletilmeye başlanan doğal gaz rezervlerinin Doğu Akdeniz jeopolitiğinde Türkiye için hemen çözülebilir olmayan sorunları beraberinde

getirdiği bir gerçektir. Tüm sorunların odağında henüz çözülememiş olan Kıbrıs sorunu bulunmaktadır. Kıbrıs sorunu oldukça karmaşık siyasi bir sorundur ve tarihsel arka planında yer alan yaşanmışlıklar sorunun çözümüne yardımcı olabilecek nitelikte değildir. Hâlihazırda Adada 2 ayrı toplum ve 2 ayrı devlet bulunmaktadır. Bu Devletlerden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, adanın güney tarafında da hak ve menfaatlerinin bulunduğunu ileri sürmekle birlikte, adanın tamamını temsil ettiği iddiasında bulunmamaktadır. Oysa Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Birleşmiş Milletler nezdinde Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tüm adayı temsilen tanınan devlet olma ve Avrupa Birliği üyesi de olma durumlarını bir avantaj olarak kullanma niyetiyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hukuki statüsünü *de facto*, kendi hukuki statüsünü *de jure* olarak tanımakta ve böylelikle adanın tek başına temsilcisi olduğunu ileri sürmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanını ve toprak bütünlüğünü tanımamaktadır. Buna mukabil Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Devlet olarak tanımadığı gibi, adanın tamamına ait olan haklarla ilgili tek başına temsil yetkisinin bulunmadığını, bundan dolayı da tek başına deniz yetki alanları için sınırlandırma antlaşması yapamayacağını, sondaj için ruhsat veremeyeceğini ve Ada'nın zenginliklerinden tek başına yararlanamayacağını savunmaktadır. Dolayısı ile Doğu Akdeniz'de enerji alanlarının kalbinde bulunan Kıbrıs sorunu çözülmeden deniz yetki alanı sınırlandırması başta olmak üzere tüm diğer sorunların hiçbirinin çözülmesi olası görünmemektedir.

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) uyuşmazlığı Kıbrıs sorunu çözülmeden çözülemeyecek sorunların başında gelmektedir. Mevcut rezervlerde bölgedeki tüm devletlerin hakkaniyetli pay sahibi olmasının uluslararası hukukta da yer bulan 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile düzenlenmiş olan Münhasır Ekonomik Bölge ilanı ile çözülebilmesi bir seçenek olarak görülebilir. Ancak, Münhasır Ekonomik Bölge ile ilgili düzenlemeyi getiren ve ilanı ve kullanımını düzenleyen BM Deniz Hukuku Sözleşmesi ilanı için bölgede kıyılarımızın karşı karşıya bulunduğu 400 deniz mili alanın içerisinde kıyıları olan diğer Devletler ile bir anlaşmaya varılması gerekmektedir. Çünkü teamül hukukunun bir kuralı haline de gelmiş olan BMDHS hükümleri gereğince Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırması kıyıdaş devlet veya devletlerce ilan edilmelidir. Oysa Kıta Sahanlığı ilan gerektirmeyen bir deniz yetki alanı kullanma imkânı sağlamakta ve Doğu Akdeniz özelinde Türkiye için MEB ile kıyaslamalı avantaj sağlamaktadır.

Doğu Akdeniz'de kıyıları bitişik ya da karşı karşıya olan Devletlerin esas hatlardan itibaren 200 deniz mili açığa kadar deniz yetki alanı ilan etmeleri halinde bu deniz alanlarının birbiri içerisine gireceği coğrafyanın bir matematiksel gerçeğidir çünkü karşı karşıya bulunan kıyılar arası mesafe -örneğin Türkiye ile Mısır arasındaki mesafe- 300 deniz milinin altındadır (Bakınız Şekil 9.6). Bu durumda her iki ülke de BM Deniz Hukuku Sözleşmesi uyarınca hakları olan 200'er millik deniz yetki alanını ilan ettiklerinde bu alanlar kesişeceğinden ortada yaklaşık 100 mil genişliğinde bir çakışan bölge/tartışmalı alan oluşacaktır. İşte bu durumda sorun nasıl çözülecektir?

Şekil 9.6: Doğu Akdeniz bölgesinde 400 deniz mili çapında çemberin kapsadığı Devletleri ve belli başlı uzaklıkları gösterir harita.

Üstelik sorun bu kadarla da kalmamaktadır. Mısır ile Türkiye sahilleri karşılıklı olduğu gibi, aynı saha içerisinde 3. bir hak sahibi/sahipleri de bulunmaktadır. Bu da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir. Türkiye ile Mısır'ın varsayalım kendi aralarında bir deniz yetki alanı antlaşması imzalamaları durumunda bölge üzerinde Sözleşme gereği hak sahibi olan diğer tarafların da bu antlaşmaya taraf

olmaları gerekecektir. Taraf olmamaları durumunda imzalanan antlaşma ile oluşturulan deniz yetki alanı, diğer hak sahibi/sahiplerinin itiraz etmeleri durumunda BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre tartışmalı alan sayılacaktır. Bu durumda, tartışmalı alan üzerinde imzacı devletlerin koruma altına aldıklarını ileri sürdükleri egemen hakların uluslararası hukuk karşısında geçerliliği ne olacaktır?

Bu durum, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Mısır arasında 2003 yılında imzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Antlaşması için tam olarak geçerlidir. Mısır ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi kendi aralarında imzaladıkları bu ikili anlaşma ile deniz yetki alanlarının sınırlarını belirlediklerini ilan etmişler ve bu durumu ayrı ayrı BM Genel Sekreterliği'ne bildirmişlerdir. Türkiye, bu duruma aynı yöntemle itiraz etmiş ve imzalanan Antlaşma ile kurulan deniz yetki alanlarının bir bölümü üzerinde Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de egemen hakları bulunduğunu BM'ye bildirmiştir. Bu durumda söz konusu deniz yetki alanları tartışmalı hale gelmiş durumdadır. Tartışmalı hale gelen deniz yetki alanlarında BM Deniz Hukuku Sözleşmesinden doğan egemen haklar nasıl kullanılacaktır? Daha doğru bir söyleyişle, tartışmalı deniz alanlarında bu egemen hakların doğmuş olduğu iddia edilebilir mi?

Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge ilanı dediğimizde üç ayrı bölgeden söz etmek gereklidir.

1) Türkiye, Suriye ve KKTC kıyılarının bulunduğu bölge,
2) Türkiye ve KKTC kıyılarının bulunduğu bölge,
3) Türkiye, KKTC, GKRY, Mısır kıyılarının bulunduğu bölge

Esas sorun teşkil eden ve bizim de yukarıda kısmen incelediğimiz bölge, 3. Bölgedir. Bu bölgede Yunanistan'ın adaların tam etki ile MEB'e dâhil edilmesini talep eden sakat iddiaları vardır. Rum-Yunan ikilisi, gerçekçi, makul ve hakkaniyetli olmayan bir yaklaşımla, BMDHS'nin 121. Maddesine dayanarak tüm adaların otomatik olarak, sınırlandırmada tam etki yaratacak şekilde kıta sahanlığı ve MEB'e sahip olduğunu ileri sürmektedir. Rum-Yunan ikilisi bu yaklaşımla, Meis ve Kıbrıs adaları arasında deniz yetki alanı sınırı olduğu iddiasını ortaya koymakta, AB üyeliğini istismar ederek, sözde Kıta Sahanlığı /MEB iddialarını AB'nin dış sınırları şeklinde yansıtmaya çalışmaktadır.

Türkiye ise adaların Kıta Sahanlığı /MEB hakkına sahip olması ile sınırlandırmanın iki ayrı konu olduğunu, adalara her zaman tam Kıta Sahanlığı /MEB yaratma hakkı

verilmediğini savunarak, bölgede adalara hiç Kıta Sahanlığı /MEB hakkı vermeyecek şekilde bir tutum benimsemiştir.

"Uluslararası deniz hukukunun genel ilkelerine göre, Akdeniz gibi kapalı veya yarı kapalı bir denize Sahildar Devletler, haklarının kullanımında ve zorunlulukların yerine getirilmesinde birbirleri ile iş birliği yapmakla yükümlüdürler"

Türkiye, GKRY'nin Kıbrıs adasını tek başına temsil edemeyeceği teziyle birlikte, esas olarak bu temel politikadan hareketle GKRY ile Mısır arasında imzalanan MEB anlaşmasını "tanımadığını" ilan etmiştir. Muhtemel taraf ülkelerden birisi olan Türkiye'nin bu anlaşmayı tanımayacağını ilan etmesi bu anlaşmanın meşruiyeti açısından önemlidir. Bu uyuşmazlık çözülmeden anlaşmanın uluslararası hukuk açısından meşruluğu söz konusu olmayacak, bahse konu bölgelerdeki çakışan alanlar tartışmalı bölge statüsünde olacaktır.

Türkiye, yukarıda belirttiğimiz 2. Bölgede yani Türkiye ile KKTC arasında Kıta Sahanlığının Sınırlandırılmasına İlişkin Sözleşme kapsamında kalan bölgede, KKTC ile ikili antlaşma yaparak MEB ilan edebilir. Ancak, zaten kıta sahanlığı sözleşmesi ile belirlenmiş bir sahada MEB ilan edip diğer sahaları sonraya bırakmak uygun bir hamle midir? Ayrıca böyle bir MEB ilanı, Mısır-GKRY anlaşmasına tepki notalarında ortaya konulan Türkiye tezinden sapılması anlamına gelebilecek, 2004 yılından bu yana 15 yıldır tutarlı bir şekilde savunulan bu teze Türkiye bizzat kendisi aykırı bir hamle yapmış olacaktır. Uluslararası hukukta bir başka kurum olan "mütekabiliyet" kuralının bu gibi durumlarda uygulanması mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin kendi tezinden sapmasını gerektirecek haklı bir hukuki gerekçe bulunmamaktadır.

Öte yandan, Türkiye, her ne kadar ütopya gibi görünse de diplomatik ilişkileri düzeldiği ölçüde Yunanistan, Mısır ve Suriye ile MEB anlaşmaları imzalayarak MEB ilan edebilir. Ancak bu anlaşmaların hiçbiri, Kıbrıs adasının dışarıda bırakılması halinde gerçek bir MEB olmayacaktır, tartışmalı alanlar bırakacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de MEB ilanı için ön şart, daha önce de değinildiği üzere, Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesidir.

Bir diğer üzerinde durulması gereken husus, "Türkiye, Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etmek yerine, "Kendiliğinden" (Ipso Facto) ve "Başlangıcından beri" (Ab Initio) hakkı olan, Kıta Sahanlığı haklarını kullanmayı tercih etmelidir" şeklinde özetlenebilecek olan sorunsalıdır. Bilindiği gibi bu konuda

Münhasır Ekonomik Bölge ilan edilmesi gerektiğini savunanlar olduğu gibi, Kıta Sahanlığı ile elde edilen hakların yeter derecede önemli olduğu ve ilave MEB ilanına gerek bulunmadığı savını ileri sürenler de bulunmaktadır.

Türkiye 1986 yılında Karadeniz'de Kıta Sahanlığı sınırlarıyla örtüşecek şekilde MEB ilan etmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda bunun balıkçılık faaliyetlerimiz bakımından kısıtlayıcı bir nitelik taşıdığı ortaya çıkmıştır. Zira Avrupa'nın en büyük balıkçılık filolarından birine sahip olan ülkemiz, Karadeniz'de ancak kendi MEB sınırları içinde avcılık yapmak zorunda kalmıştır.

Akdeniz'e kıyıdaş devletlerin genel itibariyle MEB ilan etmek ya da ilan edilen MEB'i tatbik (enforce) etmek konusunda isteksiz oldukları görülmektedir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Akdeniz'de 400 mil çapındaki bir daire içerisinde çoğu devletlerin karşılıklı MEB alanları örtüştüğünden, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin olarak çözüm bekleyen karmaşık ve birbiriyle bağlantılı sorunlar mevcuttur. Ayrıca jeopolitik nedenler, önemli deniz ticareti güzergâhlarından olan Akdeniz'de seyir serbestisinin MEB bağlamında hiçbir koşula bağlı olmaksızın (deniz çevresinin korunması, yapay adalar vs.) tam olarak sürdürülmesi arzusu, donanma hareketliliğinin hiçbir surette gelecekte kesintiye uğramaması isteği (naval mobility), İtalya gibi bazı devletlerin yalnızca kendi MEB alanlarında değil bütün Akdeniz'de serbestçe balıkçılık faaliyetlerinde bulunma arzusu çerçevesinde MEB rejimine karşı mesafeli duruşu bu nedenler arasında sayılabilir. Hâlihazırda Akdeniz'in önemli bir bölümü, deniz hukuku bakımından açık deniz statüsündedir. Şayet bütün kıyıdaşlar tarafından MEB ilan edilirse, Akdeniz'in bütün deniz alanları sahildarların MEB alanlarından oluşacaktır. Bu durumda seyir serbestisi dolaylı olarak etkilenecek ve Akdeniz havzası bütünüyle kolluk ve donanma devriyelerine (MEB'deki ekonomik hakların korunması, yabancı bayraklı balıkçı teknelerinin engellenmesi ve deniz çevresinin korunması gibi yükümlülükleri getirmek üzere) maruz kalacaktır.

Akdeniz'de hâlihazırda GKRY dâhil MEB ilan eden taraflar bulunmakla birlikte, bunu tam olarak tatbik eden ülke bulunmamaktadır. Yunanistan, İtalya (Haziran 2020 tarihinde Yunanistan ile MEB eklenen Kıta Sahanlığı Antlaşması hariç tutulursa), İspanya ve Fransa gibi ülkeler de Akdeniz'de henüz MEB ilan etmemiştir. Bu son üç ülke, bazı deniz alanlarını balıkçılık bölgesi/çevreyle ilgili koruma bölgesi olarak ilan etmişlerdir.

Bir diğer husus da MEB ilan edilmesinin Doğu Akdeniz'de sorunların otomatik olarak çözülmesini sağlamayacak oluşudur. Aksine, hâlihazırda petrol ve doğal gaz etrafında toplanan ihtilafa balıkçılık boyutu da eklenecektir.

Türkiye, hâlihazırda "Kıta Sahanlığı" olarak sınırlarını belirlediği yetki alanı içerisinde yabancı araştırma ve sondaj gemilerinin izinsiz faaliyet göstermesine zaten müsaade etmemektedir. "Kıta Sahanlığı" olarak belirlenen alanlarda ayrıca "Münhasır Ekonomik Bölge" de ilan edilirse, üçüncü ülkelerin balıkçı gemilerini de bu alana sokmaması, girerlerse de bu gemileri tutuklaması ve en yakın limana çekmesi icap edecektir. Aynı şekilde Akdeniz'in en büyük balıkçı filolarından birine sahip olan kendi balıkçılarının da kendi MEB alanı dışında başka ülkelerin MEB alanlarında avcılık yapması mümkün olmayacaktır. Bu çerçevede balıkçılık sektörünün menfaatlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu itibarla MEB ilanı konusunun öncelikle balıkçılık menfaatleri bakımından değerlendirilmesi gerekir.

MEB ilanının bir diğer yansıması da diğer bölge ülkelerinin de buna aynı şekilde mukabele etmesi olabilir. Bu nedenle Akdeniz ve Ege'nin Türkiye'nin kendi deniz yetki alanları haricindeki bölgede kendi balıkçı gemilerine kapanması riski ortaya çıkabilir. Her hâlükârda, Akdeniz'de deniz yetki alanlarının (Kıta Sahanlığı ve/veya MEB) sınırlandırılması, nihayetinde, ancak ilgili kıyıdaşlar arasında hakkaniyete dayalı anlaşmalarla sağlanabilecektir. Diğer bir deyişle, günün sonunda, tüm ilgili kıyı devletleri deniz yetki alanları hakkaniyete uygun şekilde sınırlandırılana kadar bölgede deniz yetki alanı ihtilafları devam edecektir. Dolayısı ile ilan edilecek MEB sanki Türkiye'ye tartışmasız ve kesin haklar getirecek şeklinde düşünülmemelidir. Bu alanlar Uluslararası hukuk bakımından tartışmalı olacağı gibi bu bölgelerde kuvvet kullanma yetkisi de tartışmalı olacak ve balıkçı gemileri nedeniyle daha yüksek kuvvet kullanma riski daha fazla ülkeyi bu tartışmalı alanla ilgili uyuşmazlığa dâhil etme riskini ortaya çıkaracaktır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de MEB ilan etmesi kendi tutarlı politikaları ile tezat teşkil edecek, ayrıca MEB ilanı için gerekli ikili anlaşmalar -Libya dışında- pratikte yapılabilir olmadığı için tek taraflı bir MEB ilanı bizzat BMDH Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri ve UAD İçtihatları ile de çelişecektir. Dolayısı ile Türkiye'nin şu aşamada Doğu Akdeniz'de MEB ilanı kendisine bir avantaj yaratmadığı gibi, dezavantaj yaratabilecektir. Bu dezavantaj, bugüne kadar dile getirdiği kuralların kendi hamlesi ile çürütüldüğünü BM nezdinde GKRY ve Yunanistan gibi ülkeler tarafından dile

getirilmesi şeklinde olması muhtemeldir. Bu takdirde, Türkiye'nin Mısır-GKRY arasındaki MEB Sınırlandırma Anlaşması'na yapageldiği itirazlar da temelsiz kalacaktır.

Kuvvet kullanmak, bilindiği gibi yasak olup bu çalışma nezdinde incelenen "Jus Cogens" normu niteliğindedir. Yani emredici nitelikte bir uluslararası kuraldır. BM Şartı'nın 2. Madde 4. Fıkrasında kuvvet kullanma açık bir şeklide yasaklanmıştır. Bunun sadece iki istisnası vardır: Birincisi meşru müdafaa, ikincisi ise BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararla kuvvet uygulanmasıdır. Bilindiği gibi buradan bir kararın çıkması için 15 üyenin 9'unun kabul etmesi ve 5 daimî üyenin ise veto etmemesi gerekmektedir. Meşru müdafaa haline gelince, bu hak, çok eski zamanlardan bu yana gerek devletler gerekse bireyler açısından varlığı kabul görmüş olan evrensel bir haktır ve doğal hak düzeyindedir. Buna göre, saldırıya uğrayan Devlet, bu saldırıyı def edecek ölçüde ve orantılılıkta kuvvet kullanabilir. Bu durum BM Şartı'nın 51. Maddesinde düzenlenir. Meşru müdafaa hakkı, ancak BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar kullanılabilecek geçici süreli bir haktır. İlgili Devlet bu hakkını kullanırken yaptığı eylemleri BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmelidir. Meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için iki koşulun varlığı aranır ki bunlar gereklilik ve orantılılık koşullarıdır. Gereklilik koşulu uğranılan saldırının defedilebilmesi için kuvvet kullanmanın gerekli olup olmadığını inceler. Orantılılık unsurunda ise "top mermileri ile uğranılan bir saldırıya nükleer silahlarla cevap vermenin orantılılık ilkesine uymaması gibi" uğranılan saldırının niteliği ile eşdeğerde bir kuvvet kullanılmasını ister.

Bu durumda Doğu Akdeniz bölgesinde mevcut tartışmalı deniz yetki alanlarını *Jus Cogens* normundaki "Kuvvet Kullanma Yasağı" çerçevesinde yeniden değerlendirmek gerekecektir. Şöyle ki; deniz yetki alanı ilan eden, bu konuda ikili anlaşmalar yapan devletlerin bu ilanlarının anlam kazanabilmesi için ilan ettikleri bölge dâhilindeki egemen haklarını korumaları gerekecektir. Bu koruma da ihlal eden örneğin bir balıkçı gemisini veya bir sondaj gemisini kuvvet kullanarak bu bölgeden çıkarma eylemini mutlaka içermelidir. Burada bir kuvvet kullanma söz konusu olacaktır. Bu kuvvet kullanmanın da gerekçesi meşru müdafaa olmalıdır. Böyle bir durumda kuvvet kullanma ne ölçüde meşru olacaktır? Çünkü sözkonusu böyle bir kuvvet kullanmanın meşru sayılabilmesi için, ilan edilen deniz yetki alanının da

uluslararası hukuk nezdinde meşruiyetinin bulunması gerekmektedir. Oysa tartışmalı deniz yetki alanları uluslararası hukuk açısından meşruiyet kazanmış değillerdir. Kuvvet kullanımının meşruiyeti aranırken, teamül hukuku olarak da *Erga Omnes* etki kazanmış olan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 74. Maddesine bakılacaktır. Buna göre bir deniz alanında yetki alanları çakışan/örtüşen devletler sorunu kendi aralarında çözecekler, çözemezler ise sözleşmenin ilgili bölümünde önerilen çözüm yöntemlerini kullanacaklar ve çözüm sağlanıncaya kadar da bu tartışmalı bölgeler ile ilgili kalıcı eylemlere girişmeyeceklerdir. Dolayısı ile bu gibi tartışmalı bölgelerdeki egemen hakların varlığı da aslında tartışmalıdır. Bu nedenle, varlığı kesin olmayan bir egemenlik hakkının ihlalini önlemek için kuvvet kullanmak da aynı ölçüde meşru olmayacaktır.

Üçüncü bir ülkenin de üzerinde hakkı olduğu bir deniz yetki alanı üzerinde iki ülkenin kendi aralarında deniz sınırını belirleme antlaşması imza etmiş olmaları uluslararası hukuk açısında "bu iş bitti, artık bu deniz alanları antlaşmayı imza altına alan devletlerarasında bölüşülmüş oldu" dedirtecek ölçüde bir hak elde edilmiş anlamına gelmeyeceği gibi, böyle bir antlaşmayı tamamen yok saymak da doğru olmayacaktır. Bu antlaşmanın varlığı devlet uygulamaları (State Practice) kapsamında değerlendirilmelidir. Ancak, hak sahibi diğer devletlerin itiraz etmeleri durumunda bu bölgeleri tartışmalı bölgeler olarak nitelendirmek gerekecektir. Ayrıca, ülkelerin ortaya koydukları tezlerde tutarlılık açısından da konuya bakmak gerekecektir. Türkiye, Doğu Akdeniz'de Mısır-Rum ikilisinin Türkiye'nin de kıyıdaş olduğu bölge üzerinde kendi aralarında yaptıkları deniz yetki alanları sınırlandırma antlaşmasına haklı sebeplerle karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışını temel olarak iki nedene dayandırmıştır: birincisi, GKRY tüm aday tek başına temsil edemez, ikincisi ise BMDHS gereği ikiden çok ülkeyi ilgilendiren bir deniz alanında iki ülke kendi aralarında paylaşım antlaşması yapamaz. Bunlar güçlü dayanaklara sahip, doğru ve haklı gerekçelerdir. Libya ile yapılan Antlaşmanın bu gerekçelerimizi çürütmemesi için azami özen gösterilmesi gerekmektedir. Yine bu çalışmanın kapsamı içerisinde incelenen *estoppel* ilkesi, uluslararası ilişkilerde tutarlılığı ifade etmektedir. Uluslararası hukuk, devletlerin başkalarının zararına tutarsız davranmasına izin vermeyen bir ilke olan *estoppel* doktrinini uzun zamandır kabul etmekte ise de, bu doktrinin kullanımı 1980'lere kadar bölgesel iddiaları içeren davalarla sınırlıydı. Uluslararası hukuktaki anlamı bakımından *estoppel* iyi niyet üzerine kuruludur ve

uluslararası ilişkilerde tutarlılığı teşvik eder. Sayısız referans almış geniş bir kavramdır ve uluslararası hukukun kaynaklarından olan "uygar uluslar tarafından tanınan genel bir hukuk ilkesi" olarak, Uluslararası Adalet Divanı'nda (UAD) uygulanabilir, ikna edici bir etik ağırlık taşımaktadır. Bu nedenle, bölgedeki tüm devletlerin yaptıkları devlet uygulamalarının, *estoppel* ilkesi bağlamında daha sonra karşılarına çıkabileceğinin hatırda tutulması önerilmektedir.

Doğu Akdeniz'in bu çalışmaya özel hazırlanmış yetki alanı çakışma/örtüşme bölgelerini gösteren haritalarına baktığımızda bölgenin hemen hemen yarısının tartışmalı bölgelerden oluştuğu görülmektedir. Kıbrıs Sorunu merkezde olmak üzere tüm bu sorunların çözülmesi ve tartışmalı alanların çözüme kavuşturulması gerçekleşmeden ne bölgenin istikrara kavuşması ne de bölgedeki doğal gazın emniyetli bir şekilde dış pazarlara ulaştırılması büyük ölçüde mümkün görünmemektedir.

Öte yandan, bölgeye ilgi duyan büyük devletlerin çıkarlarının ne yönde olduğunu da iyi değerlendirmek gerekmektedir. Rusya ve ABD gibi güçler açısından bölgede bulunan doğal gaz kaynakları ne ölçüde önemlidir? Küresel rezervlere baktığımızda petrolde Venezuela dünya rezervlerinin %17'sine, doğal gazda ise Rusya dünya rezervlerinin %23 üne sahip olan devletler olarak öne çıkmaktadırlar. Büyük devletlerin bu bölgeye duydukları ilgiyi sadece enerji kaynaklarına sahip olmak stratejisi üzerine kurduklarını düşünmek yanılgı olacaktır. Bunun yerine uyuşmazlıkları körükleme stratejisi ile Arap Baharı öneğinde olduğu gibi bölge ülkelerini destabilize etme stratejilerinin kullanılabileceği, uyuşmazlıkların artmasının bölge ülkelerinin savunma amaçlı harcamalarının artması anlamına gelebileceği ve bunun da belli ülkelerce değerlendirilebileceği göz ardı edilmemelidir. Dünyanın en büyük beş silah ihracatçısı devleti sırasıyla ABD, Rusya, Fransa, Almanya ve Çin'dir. Almanya hariç hepsinin BM Güvenlik Konseyi Üyesi olduğu dikkat çeken bu devletler Doğu Akdeniz bölgesinde ortaya çıkan uyuşmazlıkların kısa sürede çözüme kavuşması yönünde politikalar mı izleyeceklerdir yoksa kontrollü çatışma ve uyuşmazlıklara kayıtsız mı kalacaklardır, bu hususlar izlenmelidir. Bölge devletlerinin aralarında tarihsel kökenlere dayalı uyuşmazlıkların varlığı aslında onların zafiyetlerini oluşturmaktadır. Zengin kaynakların üzerinde kavga etmek o kaynakların kuşaklar boyunca kullanılamaması anlamına geleceği gibi yapılacak silahlanma masrafları da bu bölgede mevcut kaynakların silah satıcısı bu beş ülkeye aktarılmasına vesile olabilecektir.

Bu gerçeklerin ışığında her ne kadar *faustrecht*[53]' (güçlünün hukuku) kavramının uluslararası hukukta bir anlamının ve yerinin olduğunu kabul etmek gerekse de *meşruiyet* ilkesi her zaman geçerliliğini korumuştur. *Ius gentium*[54]'dan bu yana uluslararası hukukun geldiği nokta açısından "hukukun gücü" ile "güçlünün hukuku" arasındaki çizginin belirginliğine bakmaksızın bölge devletlerinin eylemlerinde meşruiyet unsuruna azami özen göstermeleri gerekmektedir.

[53] *Feustrecht* terimi "En Güçlünün hukuku" veya "orman kanunu" anlamlarına gelir. Kelime anlamı "Yumruk Kanunu" demektir. Karl Marx tarafından günümüz hukuk sistemlerinin güçlünün hukukunu farklı bir şekilde hayata geçirdiğini ileri sürmesiyle ortaya atılmıştır. 2000'li yılların başında ortaya çıkan ve "Bush Doktrini" olarak bilinen ABD'nin "önleyici savaş" ve "ya bizimlesin ya da karşımızdasın" şeklinde özetlenebilecek savaş doktrinini de bu kapsamda görmek gerekir.

[54] Latince ulusların yasası anlamına gelir. Günümüz uluslararası hukuk sisteminin temelini oluşturan yapıdır. Romalılar, egemenlik altına aldıkları ulusları kendi ulusal kanunları ile değil, onların da anlayabileceği farklı bir hukuk sistemi ile yönetirlerdi.

KAYNAKLAR

Aasen, P.J. (2010) *The Law of Maritime Delimitation and Russian–Norwegian Maritime Boundary Dispute*, Fridtjof Nansens Institutt, Lysaker–Norway.

Abu Hamed, T., Bressler, L. (2019). Energy security in Israel and Jordan: The role of renewable energy sources. *Renewable Energy*, 135: 378-389

Acar, I., Yılmaz, M. (2018). *Doğu Akdeniz Kıta Sahanlığı Sorunsalı Üzerinden Doğal Gaz Paylaşımı*. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu. International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM, 3-6 Ekim 2018 / 3-6 October 2018, Ankara

Acer, Y. (2002). *Ege Kıta Sahanlığı Sorunu ve Uluslararası Yargı Kararları.* Ege Kıta Sahanlığı ve Bildiriler Sempozyumu Kitabı, (editör), Aslan Gündüz ve Hüseyin Öztürk, İstanbul, Tüdav yayınları, 2002, (s. 60-80).

Acer, Y. (2019). *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı.* SETA Yayınları ISBN: 978-625-7040-02-0

Acer, Y., Kaya, İ. (2010). *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı.* Ankara: USAK Yayınları.

Aceris Law. (2020). *Uluslararası Tahkim Bilgileri*. Retrieved May 22, 2020 from https://www.international-arbitration-attorney.com/tr/law-of-the-sea-dispute-settlement-mechanism/

Açıkgönül, Y.E. (2012). *Deniz yetki alanlarının hakça ilkeler çerçevesinde sınırlandırılması.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

Açıkgönül, Y.E. (2016). *Reflections on the Principle of Non-Cut Off: A Growing Concept in Maritime Boundary Delimitation Law*. Ocean Development & International Law, 47:1, 52-71, DOI: 10.1080/00908320.2016.1124485

Adıyaman, Ç. (2012). *Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Akgül, F. (2007). Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5):129-155.

Akova, İ. (2003), "Dünya Enerji Sorunu ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı:11, Sayfa: 47-73, İstanbul.

Aksar, Y. (2015). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aksar, Y. (2017). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-II*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aksar, Y. (2018). Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi, Uygulamaları ve Uluslararası Hukuka Katkılar. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 15-37

Aksoy, M. (2016). Mevcut Enerji Açısından Doğu Akdeniz Bölgesi. Araştırma 23. *Ortadoğu Dergisi*, Eylül, 2-4.

Al-Hamamre, Z., Al-Mater, A; Sweis, F., Khaled, R. (2014). Assessment of the status and outlook of biomass energy in Jordan. Energy Conversion and Management, 77, 183–192.

Anagreh, Y. ve Bataineh, A. (2011). Renewable energy potential assessment in Jordan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15 (5), 2232-2239.

Anagreh, Y., Bataineh, A., Al-Odat, M. (2010). Assessment of renewable energy potential, at Aqaba in Jordan. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 14 (4), 1347-1351.

Arrow, D. W. (1983). Seabeds, Soverignty And Objective Regimes. *Fordham International Law Journal*. 7(2), 169-243

Artkın, F. (2018). The Renewable Energy Sources and Technologies of Potential in Turkey. *The Eurasia Proceedings of Science, Technology, Engineering & Mathematics* (EPSTEM), 2018 Volume 4, Pages 285-295.

Ataman, R.A. (2007). *Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı, Ankara, 97

Australia's Magna Carta Institute. (2016). *The Truman Proclamation and the Rule of Law*. Online resource. Retrieved March 10,2020 from https://www.ruleoflaw.org.au/truman-proclamation-rule-law/

Austvik, O.G., Rzayeva, G. (2017). Turkey in the geopolitics of energy. *Energy Policy. 107*, 539–547. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.05.008.

Ayduğan, F. (2006). Enerji Kaynakları ve Ulaştırmanın Güvenliği. T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü. Sempozyum. *Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?* (26-27 Ocak 2006).

Azhari, T. (2019). *Syria expects oil and gas production in 2023. Lebanese Oil and Gas Initiative*. Retrieved from. https://logi-lebanon.org/KeyIssue/Syria-expects-oil -and-gas-production-by-2023.

Babahanoğlu, V. (2018). Türkiye'nin Enerji Politikalarının İncelenmesi: Kamu Politikası Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(83): 525-538

Bassiouni, M. C. (1990). A Functional Approach to General Principles of International Law. Michigan Journal of International Law. 11(3). Retrieved March 2, 2020 from https://repository.law.umich.edu/mjil/vol11/iss3/3

Başeren, S. H. (2010). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Stratejik Araştırmalar Dergisi,* No.8/14, s.129-184.

Başeren, S. H. (2010). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Stratejik Araştırmalar Dergisi.* No. 8 (14), 2010, s. 131;

Batongbacal J. L. (2018). *Extended Continental Shelves in the South China Sea Delimitation Prospects and Challenges*. Power, Law and Maritime Order in South China Sea by Tran Truong Thuy and Le Thuy Trang China Report, 54(1), pp. 167–182. doi: 10.1177/0009445517744411.

Bayraç, N. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 115-142.

Baysoy, E. (2009). Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politiği ve Küreşelleşmenin Jeopolitiği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 5(10), 59-82.

Bilgin, M. (2009). Geopolitics of European natural gas demand: Supplies from Russia, Caspian and the Middle East. *Energy Policy,* 37 (11), 4482–4492. https://doi.org/ 10.1016/j.enpol.2009.05.070.

BOTAŞ (2020). Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları Haritası. Erişim Tarihi 15 Haziran 2020, İnternet Adresi https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168

BP (2020). Statistical Review of World Energy. 2020/69 Edition. Retrieved 12 July 2020 from https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf,

Bryza, M. (2014). *Eastern Mediterranean Natural Gas: Potential For Historic Breakthroughs Among Israel, Turkey, And Cyprus*. P.39, Joint Report by the Egmont Institute and the Atlantic Council, May 2014

Bulut, M. (2000). XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler. *Ekonomik Yaklaşım*, Ekonomik Yaklasim Association, vol. 11(39), 23-35.

Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz,* Mart 2011- Cilt: 3 - Sayı: 27 sayfa 80-90.

Ceylan, F.A. (2018). Doğu Akdeniz Enerji Keşiflerinin Bölgeyi Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Değiştirme Potansiyeli. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Cottier, T. (2015). *Equitable Principles of Maritime Boundary Delimitation: The Quest for Distributive Justice in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139944588

Cottier, T., Leal-Arcas, R., Echandi, R., Liechti, R. (2012). *The Principle of Proportionality in International Law*. Working Paper, No: 2012/38, December-2012. Retrieved May 26, 2020 from https://www.researchgate.net/publication/275347556_The_Principle_of_Proportionality_in_International_Law/citations

CRS. (2016). Congressional Research Services. *Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean.* Retrieved July 1, 2020 from https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44591

Çınar, B. (2008). Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 4(8):1-24.

Dahak, D. (1986). *Les Etats Arabes et le Droit de la Mer*, Tome 1. Kazablanka, Les Editions Maghrébines, p. 123.

Demir, N., Tekir, O. (2017). Sharing Energy Resources of Eastern Mediterranean: Regional and Global Dynamics. *Economic and Environmental Studies* Vol. 17, No. 4 (44/2017), 651-674.

Demirbas A. (2000). Mechanisms of liquefaction and pyrolysis reactions of biomass. *Energy Conversion & Management*, 41, 633-646.

Doğanay, H., Çoşkun, O. (2017). Enerji Kaynakları. ISBN 978-605-318-838-4 DOI 10.14527/9786053188384, Pegem Akademi

Doğru, S. (2015). Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 119, 503-554.

Dost, S. (2018). Uluslararası Hukukta Orantılılık İlkesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi.* (12) , 0-0 . DOI: 10.18771/mdergi.496888

Dundua, N. (2006-2007). *Delimitation of Maritime Boundaries Between Adjacent States.* United Nations – The Nippon Foundation of Japan Fellowship Programme. United Nations 2006-2007.

Dupont, P.E. (2018). Stress Testing the Law of the Sea, Leiden, The Netherlands: Brill/Nijhoff. Pp. 31-54. Available From: brill<https://doi.org/10.1163/9789004352926> [Accessed 08 June 2020]

Dursun, S. (2011). *Avrupa Birliğinin Enerji Politikası*. Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, ISBN: 978-975-482-980-8

Dyke, J.M.V. (2010). *The Romania v. Ukraine Decision And Its Effect On East Asian Maritime Delimitations*, 15 Ocean & Coastal L.J. (2010). Retrieved May 23, 2020 from http://digitalcommons.mainelaw.maine.edu/oclj/vol15/iss2/6

Economides, C. (1983). *The Contiguous Zone Today and Tomorrow*, in Rozakis/Stephanou (eds.) The New Law of the Sea, Elsevier Science Publishers, pp. 69-81.

Egypt Oil&Gas Newspaper. (2020). *Egypt Drills Natural Gas Discovery Wells Worth $314 Million in 2019/20*. Retrieved 7 June 2020 from https://egyptoil-gas.com/news/egypt-drills-natural-gas-discovery-wells-worth-314-million-in-201920/

EIA. (2018). Energy Information Agency. *Dry National Gas Reserves*. Retrieved June 06, 2020 from https://www.eia.gov/international/data/world/natural-gas/dry-natural-gas-reserves

EIA. (2020). Energy Information Agency. *Annual crude and lease condensate reserves.* Retrieved June 06, 2020 from

https://www.eia.gov/international/data/world/petroleum-and-other-liquids/annual-crude-and-lease-condensate-reserves

Erciyes, Ç. (2019). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması: Türkiye'nin Siyasi ve Hukuki Tezleri Sahadaki Uygulamaları. Çağatay Erciyes Büyükelçi İkili Siyasi İşler ve Denizcilik-Havacılık-Hudut Genel Müdürü. Dışişleri Bakanlığı. [PowerPoint slides]. Retrieved from http://www.mfa.gov.tr/data/dogu-akdeniz-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlandirilmasi.pdf

Ergüven, N. (2014). Karadeniz'de deniz alanı sınırlandırması davası (Romanya/Ukrayna) ve uluslararası hukuk açısından etkileri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63 (2), 309-328 . DOI: 10.1501/Hukfak_0000001750

Ersen, E., Çelikpala. M. (2019). Turkey and the changing energy geopolitics of Eurasia. *Energy Pol*icy, 128, 584–592.

Faustmann, H., Gürel, A., Reichberg, G.M. (2012). *Kıbrıs Deniz Hidrokarbonları: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı*. Friedrich Ebert Vakfı Rapor 1/2012.

Focarelli, C. (2019). *International Law.* ISBN:9781788111942. Edward Elgar Publishing.

Fouad, K. (2019). *Eastern Mediterranean Gas: Taking an Unpaved Road*. Egyptian Institute for Studies. Retrieved 6 June 2020 from https://en.eipss-eg.org/eastern-mediterranean-gas-taking-an-unpaved-road/

Garipağaoğlu, N., Kadıoğlu, M., Özey, R. (2002). Kıta Sahanlığı Sorunu. *Türk Dünyası Araştırmaları*. No. 141, Aralık 2002, ss 109-114. ISSN: 0255-0644.

Ghafar, A.A. (2015). *Egypt's new gas discovery: opportunities and challenges.* Brookings, OP-ED. Retrieved from. https://www.brookings.edu/opinions/egypts-new-gasdiscovery-opportunities-and-challenges/.

Girgin, G. (2006). *Fenikelilerde Akdeniz Ticareti*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Su Altı Arkeolojisi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Göktaş, H. (2018). *Türkiye için Pompaj depolamalı Hidroelektrik Santrallerin Önemi ve Durum Analizi*. Kırklareli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Enerji Sistemleri Mühendisliği Ana bilim Dalı, Enerji Sistemleri Mühendisliği Programı, Yüksek Lisans Tezi.

Gözler, K. (2001). Uluslararası Andlaşmaları Akdetme ve Onaylama Yetkisi: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 56(2), 71-101

Gözügüzelli, E. (2019). *Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Faaliyetleri ve Projeler*. ORSAM, Ankara, 2019.

Greenwood, C. (2008). *Sources of International Law: An Introduction*. Retrieved March 7, 2020 from https://legal.un.org/avl/pdf/ls/greenwood_outline.pdf

Gündüz, A. (2009) *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Güneş, M., Arslan, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi (International Journal of Humanities and Education),* 4(7), 32-60.

Gürer, M.O. (2007). *İtalyan Krallığı'nın Doğu Akdeniz Politikası (1861-1913).* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Håkon H. A., Sydnes A.K., Ebbin S.A. (2005). *Ocean Governance and Institutional Change*. In: Ebbin S.A., Håkon Hoel A., Sydnes A.K. (eds) A Sea Change: The Exclusive Economic Zone and Governance Institutions for Living Marine Resources. Springer, Dordrecht.

Harrison, J. (2011). Making the Law of the Sea: A Study in the Development of International Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law). *Cambridge: Cambridge University Press*. doi:10.1017/CBO9780511974908

Hayward, J. (1995). Hitler's quest for oil: The impact of economic considerations on military strategy, 1941–42. *Journal of Strategic Studies*. 18(4), 94-135 Published by Frank Cass, London.

ICJ. (1951). International Court of Justice. *Fisheries (United Kingdom v. Norway).* Retrieved February 25, 2020 from https://www.icj-cij.org/en/case/5

ICJ. (1969). International Court of Justice. *North Sea Continental Shelf Cases* (Federal Republic of Germany-Denmark; Federal Republic of Germany-Netherlands). Retrieved May 26, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/51/051-19690220-JUD-01-00-EN.pdf

ICJ. (1978). International Court of Justice. *Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey), Judgment of 19 December 1978*. Retrieved May 23, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf

ICJ. (1982). International Court of Justice. *Case Concerning the Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya).* Retrieved May 26, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/63/063-19820224-JUD-01-00-EN.pdf

ICJ. (1984). International Court of Justice. *Affaire de la délimitation de la frontière maritime dans la région du Golfe du Maine.* Retrieved May 26, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/67/067-19841012-JUD-01-00-EN.pdf

ICJ. (1985). International Court of Justice. *Case Concerning the Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya,/Malta).* Retrieved May 26, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/68/6417.pdf

ICJ. (1993). International Court of Justice. *Case Concerning Maritime Delimitation in the Area Between Greenland and Jan Mayen (Denmark v. Norway).* Retrieved May 26, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/78/078-19930614-JUD-01-00-EN.pdf

ICJ. (2009). International Court of Justice. *Marıtime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine) Judgment of 3 February 2009.* Retrieved May 23, 2020 from https://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf

IDI-IIL. (1957). Resolution I, Justitia Et Pace Institut De Droit International Session of Amsterdam – 1957, The Distinction Between the Régime of the Territorial Sea and the Régime of Internal Waters (Tenth Commission, Rapporteur : Mr Frede Castberg), (The French text is authoritative. The English text is a translation). Retrieved March 9, 2020 from http://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1957_amst_01_en.pdf

IHA. (2018). International Hydropower Association. *Hydropower Status Report*

IHB. (2006). International Hydrographic Bureau. *A Manual on Technical Aspects of the United Nations Convention on the Law of the Sea – 1982 (TALOS Manual),* Special Publication No.51. 4. Baskı, Mart 2006.

İstikbal, D., Boyraz, HMM. (2019). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İnceleme dergisi,* 3(5), 69-86.

İşcan, İ. H. (2004). *Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*. Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 2 (Yaz 2004), s. 47-79.

Jetutu, M. (2019). *Zohr Makes It to The Summit*. Africa Oil+Gas Report. August 30, 2019. Retrieved 6 June 2020 from https://africaoilgasreport.com/2019/08/gas-monetization/zohr-makes-it-to-the-summit/

Kadıoğlu, M. (2019). Doğu Akdeniz enerji Havzası: Türkiye ve KKTC İçin Stratejik Önemi. *TeknoTürk Bakış Dergisi.* Ülkü-Tek İstanbul Şubesi, 44. Yıl Özel Sayısı, 25-50.

Kakışım, C. (2019). Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2), 460-472

Kapluhan, E. (2014). Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Güneş Enerjisinin Dünyadaki ve Türkiye'deki Kullanım Durumu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi,* Sayı 29, 70-98

Karagöl, E.T., Kavaz, İ. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji. *Analiz Dergisi,* Nisan Sayı 197. Seta, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Karbuz, S. (2018). Geostrategic importance of East Mediterranean gas resources. *Energy Economy, Finance and Geostrategy,* 237-255.

Kavaz, İ. (2018). Küresel Piyasal Kapsamında ABD'nin Son Dönem Enerji Politikaları. *Seta Perspektif,* 185, 1-8.

Kaya, Ş. (2007). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'in Hukuki Statüsü ve Türkiye Cumhuriyeti için Stratejik Önemi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı:9, 19-55.

Kaygusuz K., Türker, M.F. (2002). Biomass energy potential in Turkey. *Renewable Energy* 26: 661–678.

Kendirci, B., Sin, T., Darbaz, İ. (2016). KKTC Ekonomi Durum Raporu, 2016.

Keser, U. (2012). Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Kıbrıs Adası'nın Stratejik Pozisyonu. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 57-80.

Kiwan, S., Al-Gharibeh, E. (2020). Jordan toward a 100% renewable electricity system. *Renewable Energy*, 147 (1), 423-436.

Kleber, D. (2009). The US Department of Defense. *Valuing Energy Securi*ty. http://www.ensec.org/index.php?option¼com_content&view¼article &id¼196:the-us department-of-defense-valuingenergy-security&catid¼96:content&Itemid¼345. (Accessed 11 February 2020).

Knox-Hayes, J., Brown, M.A., Sovacool, B.K., Wang, Y. (2013). Understanding attitudes toward energy security: results of a cross-national survey, *Global Environmental Change*, 23, 609-622.

Kuran, S. (2006). *Uluslararası Deniz Hukuku*. Arıkan Yayınevi, İstanbul

Küçükkuray, S. (2019). *Doğu Akdeniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı ve Türkiye*. Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kütükçü, M.A., Kaya S.İ. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğal gaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2016: Cilt: 6 Sayı: 2/1, 81-96.

Lacher W., Kumetat D. (2011). The security of energy infrastructure and supply in North Africa: hydrocarbons and renewable energies in comparative perspective. *Energy Policy*, 39(8), 4466-4478.

Langlois-Bertrand, S. (2010). *The Contemporary Concept of Energy Security.* (Report No: DRDC CORA CR 2010-148). CORA Contract Report. Defence R&D Canada.

McLlarky, Kathleen A. (1987). Guinea/Guinea-Bissau: Dispute Concerning Delimitation of the Maritime Boundary. *Maryland Journal of International Law and Trade*, 11: 93- 121.

Monjur, H., He, J., Wahidul, A., Azam, C. (2019). *Protracted maritime boundary disputes and maritime laws*. Journal of International MaritimeSafety, Environmental Affairs, and Shipping, 2:2, 89-96, DOI: 10.1080/25725084.2018.1564184.

Mossop, J. (2016). *The Continental Shelf Beyond 200 Nautical Miles: Rights and Responsibilities.* Oxford University Press, Oxford.

Nandan, S. N. (1987). *The Exclusive Economic Zone: A Historical Perspective*. Essays in Memory of Jean Carroz. Rome: FAO, 1987. Retrieved March 18, 2020 from http://www.fao.org/3/s5280T/s5280t0p.htm#the%20exclusive%20economic%20zone:%20a%20historical%20perspective

Noyes, J. E. (1999). *The International Tribunal for the Law of the Sea*. Cornell International Law Journal: 32(1), 110-149. Retrieved March 8, 2020 from http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol32/iss1/3

Olçar, K. (2010). Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 93-127.

Oxford Public International Law. (2020). *Aegean Sea Continental Shelf, Greece v Turkey, Jurisdiction, Judgment, [1978] ICJ Rep 3, ICGJ 128 (ICJ 1978), 19th December 1978, United Nations [UN]; International Court of Justice [ICJ]*. Retrieved May 23, 2020 from https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:icgj/128icj78.case.1/law-icgj-128icj78

Örnek, S., Mızrak, B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararsı Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, Cilt 8, Sayı 15, Güz, 13-32

Özdemir, Ç. (2018). Rusyanın Doğu Akdeniz Stratejisi, *Analiz*, Sayı 230, 1-20

Özer, S. (2013). Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve Savaşları, *Orta Doğu Analiz*, 5(60), 68-79.

Özgen, C. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji güvenliğine yönelik bir girişim: Akdeniz kalkanı harekâtı, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 8, Sayı 1, 104.

Özkan, A. (2015). Kıta Sahanlığının Sınırlandıırlmasında Uluslararası Uygulamalar: Sözleşmeler, İçtihat ve Doktrin. *International Journal of Social Science.* Number: 31, p. 367-386, Winter II Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2702

Öztürk, S., Saygın, S. (2017). 1973 Petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi.* 6 (12), 1-12

Pamir, N. (2017). *Enerjinin İktidarı.* ISBN:978-605-9841-35-1, Hayykitap 4. Baskı. https://www.iea.org/ (Uluslararası Enerji Ajansı)

Pazarcı, H. (1989). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1989.

Prontera A., Ruzsel, M. (2017). Energy Security in the Eastern Mediterranean. *Middle East Policy.* 24(3), 145-162.

Quero Garcia, P., Chica, R., Juan, A., Garcia Sanabria, J. (2020). Blue energy and marine spatial planning in Southern Europe. *Energy Policy,* Volume 140, Article Number: 111421. DOI: 10.1016/j.enpol.2020.111421

Quince, C. (2019). *The Exclusive Economic Zone*. Series in Law, Vernon Press, USA.

Rayfuse, R. (1999). The United Nations Agreement on Straddling and Highly Migratory Fish Stocks as an Objective Regime: A Case of Wishful Thinking? *Australian Year Book of International Law.* Retrieved February 26, 2020 from http://www5.austlii.edu.au/au/journals/AUYrBkIntLaw/1999/14.html#fnB22

Resmî Gazete (Yunanistan) (2011). *Elektrik ve Doğal Gaz için Enerji Piyasalarının işletilmesi, Hidrokarbonların Araştırma, Üretim ve İletim Ağları*

Hakkında Kanun. Retrieved 9 June 2020 from http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/law/gr/N4001_2011_FEK.pdf

Rozakis, C. L., Stagos, P. N. (1987). *The Turkish Straits.* Martinus Nijhoff Publishers.

Salameh, S., Chedid, R. (2020). Economic and geopolitical implications of natural gas export from the East Mediterranean: The case of Lebanon. *Energy Policy*, 140, 111369

Sandıklı A., Budak, T., Ünal, B. (2013). *Doğu Akdeniz'de Enerji keşifleri ve Türkiye*. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No:59.

Saygın, H., Küpeli, T., Küçükşahin, A., Demir, A. (2006). Güvenlik Boyutunda Nükleer Enerjinin Sorunları ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 2(3), 7-20.

Schlesinger, R. (1957). Research on the General Principles of Law Recognized by Civilized Nations. *The American Journal of International Law*, 51(4), 734-753. doi:10.2307/2195351

Sevim, C. (2009). Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği Ve Paradigma Değişimleri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi,* Sayı 13,93-105.

Sevim, C. (2010). Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 6(11), 53-72.

Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4378-4391

Sevim, C. (2015). *Küresel Enerji Stratejileri ve jeopolitik*. 2015. 3üncü baskı. Seçkin Yayıncılık.

Sharma, S.P. (1987). *The single maritime boundary regime and the relationship between the continental shelf and the exclusive economic zone*. International journal of estuaries and coastal law 2.

Shaw, M. (2019). International Law. *Encyclopædia Britannica, inc*. Retrieved February 17, 2020 from https://www.britannica.com/topic/international-law

Siousiouras, P., Chrysochou, G. (2014). *The Aegean Dispute in the Context of Contemporary Judicial Decisions on Maritime Delimitation*. Laws 2014, 3, 12–49. doi:10.3390/laws3010012.

Sovacool, B.K., Brown, M.A., (2010). Competing dimensions of energy security: an international perspective. Annual Review of Environment & Resources 35, 77-108

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE). (2019). *Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açıdan Yapılması Gerekenler*. SD Rapor, Ankara, Retrieved 07 March 2020 from https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/Dogu%20Akdeniz%20rapor%20.pdf, Erişim Tarihi: 09.09.2019.

Sur, M. (2010). *Uluslararası Hukukun Esasları*. Güncellenmiş 4. Baskı. İstanbul. Beta Yayınları

Şafak, E. (2015). Doğu Akdeniz'de Enerji Bağlamında Güvenlik Sorunu. EkoAvrasya, *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* 2015/2 8(30), 6-12.

Şahin, G. (2019). Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye. *Güvenlik Statejileri,* 15(29), 199-230.

Tanaka, Y. (2006). *Predictability and Flexibility in the Law of Maritime Delimitation.* Oxford, Portland, Oregon, Hart Publishing, 2006, 135.

Toichi, T. 2003. Energy security in Asia and Japanese policy. *Asia Pacific Review*, 10(1), 44-51.

Tuğ, Z. (2019). *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı. Erişim Tarihi 24 Mayıs 2020, Link http://acikerisim.karabuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/640/10300336.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de meydana gelen jeopolitik kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği*, Uluslararası Afro Avrasya Araştırmaları Dergisi,* Sayı 2, 21.

Ulman, A., Saad, A., Zylich, K., Pauly, D., Zeller, D. (2015*). Reconstruction of Syria's fisheries catches from 1950–2010: Signs of overexploitation*. Acta Ichthyol, Piscat, 45 (3), 259–272.

Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017-2023 (ETKB). (2018). Resmî Gazete, 2 Ocak 2018.

Ulusaler, K. (2012). *Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye*. TMMOB 8. Enerji Sempozyumu Açılış Bildirisi. Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye" Bildiriler Kitabı- 1. Cilt

UN (United Nations). (1981). *Reports of International Arbitral Awards, Conciliation Commission on the Continental Shelf area between Iceland and Jan Mayen: Report and recommendations to the governments of Iceland and Norway.* VOLUME XXVII pp. 1–34. Retrieved May 23, 2020 from https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVII/1-34.pdf

UN (United Nations). (2003). *Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone 17 February 2003.* Delimitation Treaties Infobase. Retrieved June 6, 2020 from https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf

UN (United Nations). (2005) *Note verbale dated 24 February 2005 addressed to the Secretary-General concerning Turkey's objection to the Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone of 17 February 2003*. Law of the Sea Bulletin, No. 57, 2005. Retrieved June 10, 2020 from https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin57e.pdf

UN (United Nations). (2006). *Case concerning the delimitation of the continental shelf between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the French Republic: Decision of 30 June 1977*. Reports on International Arbitral Awards. Retrieved May 26, 2020 from https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XVIII/3-413.pdf

UN (United Nations). (2014/1). General Assembly Paper A/68/857. *Letter dated 25 April 2014 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General*. Retrieved May 26, 2020 from https://undocs.org/A/68/857

UN (United Nations). (2014/2). General Assembly Paper A/68/883. *14-53769 (E) Letter dated 19 May 2014 from the Permanent Representative of Cyprus to the United Nations addressed to the Secretary-General*. Retrieved from https://undocs.org/A/68/883

Unruh, G. (2000). Understanding carbon lock-in. *Energy Policy*, 28(12):817–830.

Unruh, G. (2002). Escaping carbon lock-in. *Energy Policy*, 30(4):317–325

Ural, A. (2009). ABD'nin Enerji hakimiyeti teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik Orta Doğu*. Cilt 3, Sayı 2,

Url-1 <https://www.enerji.gov.tr/tr-tr/sayfalar/komur>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-10 < https://www.derindusunce.org/2018/12/28/hitler-neden-hava-ustunlugunu-kaybetti/ > , erişim tarihi 10.02.2020.

Url-11 <https://tr.wikipedia.org/wiki/1973_Petrol_Krizi>, erişim tarihi 14.02.2020

Url-12 <http://politikaakademisi.org/2012/07/17/amerika-birlesik-devletlerinin-kuresel-enerji-guvenligi-stratejisinde-turkiyenin-rolu/>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-13 <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakimla-guclenen-turk-rus-enerji-is-birligi-dogu-akdenize-tasinabilir/1698488>, erişim tarihi 25.05.2020.

Url-14 <https://www.dw.com/tr/d%C3%bcnyada-kim-ne-kadar-n%C3%bckleer-enerji-kullan%C4%b1yor/a-43238517>, erişim tarihi 20.05.2020.

Url-15 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-16 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri)>, erişim tarihi 20.05.2020.

Url-17 <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/misirin-bahari-ve-enerji-politikalari>, erişim tarihi 20.05.2020.

Url-18 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dogu-akdenizdeki-enerji-denklemi/1266237>, erişim tarihi 23.05.2020.

Url-19 <http://politikaakademisi.org/2015/09/05/misir-dogu-akdeniz-enerji-jeopolitiginde-yeni-yildiz-olabilir-mi >, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-2 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-20 <https://www.gazeteduvar.com.tr/ekonomi/2019/12/21/dogu-akdenizde-kaynak-bulanlar-kimler/> erişim tarihi 29.05.2020.

Url-21 <https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,52,istikrari_arayan_misir_in_enerji_siyaseti.html>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-22 <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/filistin/filistinin-ilk-gunes-enerjisi-santrali-elektrik-uretmeye-hazirlaniyor>, erişim tarihi 20.05.2020.

Url-23 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/zorlu-enerji-filistinde-gunes-enerjisi-santrali-kuracak/1567629>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-24 <https://tr.euronews.com/2019/11/07/suriye-ne-kadar-petrolu-var-kim-kontrol-ediyor-trump-bagdadi-oldu-petrol-sahalari-guvenlik>, erişim tarihi 28.05.2020.

Url-25 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-pkk-angajmani-ve-suriyenin-dogal-kaynaklari-uzerinde-kirli-hesaplar/1637119>, erişim tarihi 20.05.2020.

Url-26 < https://tr.wikipedia.org/wiki/Yunanistan%27da_enerji>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-27 <https://www.enerjiportali.com/libyanin-enerji-kaynaklari-nelerdir/>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-28 <https://orsam.org.tr/tr/dogu-akdeniz-enerji-denkleminde-turkiye-ve-libya/>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-3 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz>

Url-30 <https://www.continentalshelf. Org>, erişim tarihi: 15 Mart 2020

Url-31 <https://sovereignlimits.com/boundaries/guinea-guinea-bissau>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-32 <https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin52e.pdf>

Url-4 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-5 <https://www.dw.com/tr/d%C3%bcnyada-kim-ne-kadar-n%C3%bckleer-enerji-kullan%C4%b1yor/a-43238517>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-6 <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1477.html >, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-7 <http://www.enver.org.tr/tr/mevzuat>, erişim tarihi 29.05.2020.

Url-8 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Ruzgar>, erişim tarihi 01.06.2020.

Url-9 <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Jeotermal>, erişim tarihi 29.05.2020.

USGS. (2010). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean.* U.S. Geological Survey. Retrieved from https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf

Ünlü, N. (2002). *The Legal Regime of the Turkish Straits.* Springer Netherlands, 2002.

V**akulchuk, R., Overland, I., Scholten, D.** (2020). Renewable energy and geopolitics: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 122, 109547. https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.109547

Varol Sevim, T. (2014). Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41, s. 87-108.

Vasquez, John A. (1995). Why Do Neighbors Fight? Proximity, Interaction, or Territoriality. *Journal of Peace Research,*32 (3), 277–93.

Waldock, S. H. (1964). Third report on the law of treaties. *Yearbook of the International Law Commission 1964*. United Nations, New York 1965. Retrieved February 26, 2020 from https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_167.pdf

Walker, G.K. (2012). *Definitions for the law of the sea: terms not defined by the 1982 Convention.* Martinus Nijhoff Publishers, Boston.

White, J.M. (2004). *'Equity – a general principle of law recognised by civilised nations'*, Q.U.T. Law & Justice Journal, Vol. 4 No.1, 110.

Wiegand, K. (2014). *Mediation in territorial, Maritime and river Disputes*. International Negotiation, 19(2), 343-370. doi: 10.1163/15718069-12341281

World Bank Group. (2005). *Energy Security Issues*. Publication No: 36110. (pp 2-6) Retrieved February 3, 2020 from http://documents.worldbank.org/curated/en/464811468175435408/pdf/361100ENGLISH01gy1Security01PUBLIC1.pdf

Yalım, Ü. (2018). *111 milyon varil Türk petrolü Yunanistan ve İsrail'e teslim edildi!* TÜRKSAM İnternet Sayfaları. Erişim tarihi: 9 Haziran 2020, Link: https://turksam.org/111-milyon-varil-turk-petrolu-yunanistan-ve-israil-e-teslim-edildi

Yaycı, C. (2011). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya'nın Rolü. Güvenlik Stratejileri. 7(14): 17-41.

Yaycı, C. (2012). *Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye.* Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 6, 1-70.

Yergin, D. (1990). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money & Power*. Simon & Schuster-New York-1990

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85 (2), 69-82.

Yıldız, D., Doğan, Y. (2012). *Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç*. İstanbul, Truva, s. 18.

Yorkan, A. (2009). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Etkileri. *Bilge Strateji*, Cilt 1, Sayı 1: 24-39.

ÖZGEÇMİŞ

Rize doğumlu olup ilk, orta ve lise öğrenimini Rize'de yapmıştır.

Halen Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü'ne bağlı İstanbul Limanında Baş Kılavuz Kaptan olarak görev yapmaktadır.

İTÜ Denizcilik Fakültesi (YDO)'da Lisans Eğitimi'ni tamamlamıştır. DB Deniz Nakliyatı gemilerinde görev yapmıştır. Askerlik görevini Yedeksubay olarak Genelkurmay Başkanlığında İngilizce dilinde mütercim tercüman olarak tamamlamıştır. Askerlik hizmetinden sonra Denizyolları İşletmesi'ne ait yolcu gemilerinde Güverte Zabiti ve 2. Kaptan olarak görev yapmıştır. Daha sonra Türkiye Denizcilik İşletmeleri bünyesinde kılavuz kaptan olarak görev yapmaya başlamıştır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile İstanbul Limanında görev yapmıştır.

İngilizce dilinde ülkesel turist rehberliği kokartına sahiptir. Bu yeterlik ve Boğazlarla ilgili bilgi ve deneyimleri ile yabancı bakanlar ve devlet başkanlarına özel boğaz gezilerinde rehberlik yapmıştır.

2016-2017 Akademik Yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Su Bilimleri Fakültesi'nde "Denizci Eğitimci" yeterliği ile denizcilikle ilgili teknik dersleri ve Denizcilik İngilizcesi dersi vermektedir.

1997-1999 yılları arasında Uluslararası Denizcilik Örgütünde Türk Boğazları görüşmeleri süresinde Türkiye Delegasyonunda görev almıştır. Türk Boğazları ile ilgili görüşmeler, kendisinin de içerisinde bulunduğu delegasyon tarafından başarı ile yürütülen tartışmalar sonucunda Türkiye'nin zaferi ile sonuçlanmıştır.

1997'den bu yana, BM Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün Deniz Emniyeti Komitesi, Seyir Emniyeti Alt Komitesi, Genel Kurul başta olmak üzere pek çok önemli toplantısında Türkiye Delegasyonu içerisinde üye olarak, Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği adına, Uluslararası Kılavuz Kaptanlar Birliği (IMPA) temsilcisi olarak ve Deniz Emniyet Derneği (DEDER) Başkanı kimliğiyle görev almıştır.

1998-2004 yılları arasında Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Genel Sekreterliği, 2006-2008 yılları arasında Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.

2002 yılında Almanya'da yapılan genel kurulda Uluslararası Kılavuz Kaptanlar Birliği Başkan Yardımcılığı'na seçilmiştir. Bu göreve 2006 Yılında Küba'da 2. Kez, 2010 yılında Avustralya'da 3. kez seçilmiştir.

Türk ve Dünya denizciliğinde internet yayıncılığını ilk kez 1998 yılında katkıda bulunduğu Türk Kılavuz Kaptanlar Derneği internet sitesi ile ilk başlatanlardan birisi

olmuştur. Daha sonra denizcilik sektör haberciliğinin daha kapsamlı devam ettirilmesi amacıyla kendi denizcilik haber sitesini 2002 yılında kurmuştur.

Birçok ulusal ve uluslararası kitap, dergi ve internet sitelerinde yayınlanmış yazıları mevcuttur. Yine birçok ulusal ve uluslararası seminer, sempozyum ve panelde Türk Boğazları, denizde risk ve risk kontrolü, deniz kirliliği ve önlenmesi gibi konularda sunulmuş tebliğleri bulunmaktadır.

Kaptan Cahit İstikbal, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi başta olmak üzere pek çok meslek kuruluşu ve sivil toplum kuruluşu üyeliğini ve halen Deniz Emniyet Derneği'nin Başkanlığını yürütmektedir.

2015 yılından bu yana Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi tarafından düzenlenmekte olan Boğaziçi Kıtalararası Yüzme Yarışları'nın su üstü güvenliğinden sorumlu olarak yarış komodorluğunu yapmaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Kınalıada-Maltepe etabında ve Kınalıada çevresinde 2018 ve 2019 yıllarında düzenlediği yüzme yarışlarının da komodorluğunu yürütmüştür.

2017-2018 Eğitim-Öğretim yılından bu yana Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesinde hukuk eğitimini sürdürmekte olup halen 4. Sınıf öğrencisidir.

İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Evli ve Defne ve Deniz adlarında iki çocuğu bulunmaktadır.